

A DEBRECENI  
DÉRI MÚZEUM  
ÉVKÖNYVE  
2022



A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM KIADVÁNYAI XCIII.

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM KIADVÁNYAI XCIII.

# A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

ANNALES MUSEI DEBRECENIENSIS

de Friderico Déri nominati

2022

SZERKESZTETTE:  
ANGI JÁNOS  
LAKNER LAJOS  
SZABÓ ANNA VIOLA

DEBRECEN, 2022



Lektorálta: Fodor Éva Irén

Nyelvi lektor: Szekeres Krisztina

Fordító: Debreczeni Ádám

Kiadja a Déri Múzeum

Felelős kiadó: dr. Angi János

A Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával jelent meg.



© szerzők, 2022

© Déri Múzeum, 2022

HU ISSN 0418-4513 A debreceni Déri Múzeum Évkönyve

*Borítótér és nyomdai előkészítés: Kónya Ábel*

*Nyomta a KAPITÁLIS Kft. Debrecen*

*Felelős vezető: ifj. Kapusi József*

[www.derimuzeum.hu](http://www.derimuzeum.hu)

Fodor Éva Irén: Sz. Kürti Katalin emlékezete . . . . .	8
Mező Szilveszter: Ember a tárgyak házában. Búcsú Lovas Márton Leventétől . . . . .	10

#### TERMÉSZETTUDOMÁNY

Mező Szilveszter: Löfkovits Arthur „harmadik” gyermeke. Debreczen Szabad Királyi Város Múzeuma egykor volt természeti tárgyai . . . . .	14
---	----

#### TÖRTÉNETTUDOMÁNY

Horváth Péter: Debrecen XVIII. századi várostérképének keltezési kérdései az újabb kutatások fényében . . . . .	42
---	----

#### NUMIZMATIKA

Bene Attila–Novák Ádám: Válogatás a Déri Múzeumban őrzött kiállítási és lófuttatási emlékérmékből . . . . .	56
---	----

#### NÉPRAJZ

Magyar Zoltán: Bihari Szent László-hagyományok . . . . .	72
--	----

#### MŰVÉSZETTÖRTÉNET

Bakó Endre: Medgyessy Ferenc „kirgiz” asszonya . . . . .	80
--	----

#### IRODALOMTÖRTÉNET

Bakó Endre: Három emlékezés . . . . .	84
Pótor Barnabás: A Debreceni Irodalmi Napok első tíz évének (1971–1981) története . . . . .	89
Lakner Lajos: A Magyar Fűvész Könyv és szerzői . . . . .	102

#### MUZEOLÓGIA, MÚZEUMTÖRTÉNET

Kovács József Dénes: Újabb adatok Déri Frigyes antik műgyűjtéséhez. A Vásárlási Napló titkai . . . . .	110
Berta Erzsébet: Az archívum és a város – egy kiállítás verzőja . . . . .	124

#### MÚZEUMPEDAGÓGIA

Aranyi Fruzsina: Múzeumpedagógiai metszetek a pandémia időszakából . . . . .	138
Sándor Zita: Hátizsákos barangolás a Déri Múzeum állandó kiállításaiiban . . . . .	147
Sándor Zita: A Lázár Ervin Program és tanulságai, avagy mit tehet a múzeumpedagógus, ha mit se sejt? . . . . .	149



## EMLÉKEZÉS

---

### GYŰJTEMÉNYI MUNKA 2022-BEN

A természetrajzi és környezetismereti gyűjtemény jelentősebb gyarapodásai (Mező Szilveszter) . . . . .	154
Beszámoló a numizmatikai gyűjtemény 2020–2022-es munkájáról (Novák Ádám) . . . . .	164

### A DÉRI MÚZEUM KIÁLLÍTÁSAI 2022-BEN

Kotics József: EgyedilEG – tárgyak szubjektíven (Kiállításmegnyitó) . . . . .	166
Új világ hajnalán – Tisza István (Mihályfi-Tóth Gábor Alex – Váradi Katalin) . . . . .	170
A Polgári sikk időszak kiállítás Hajdúnánáson és Püspökladányban (Ormosi Viktória) . . . . .	178

### ÁLLOMÁNYVÉDELEM

Benke Zsolt – Magyar Márta: Hányatott sorsú etnográfiai tárgyak a Déri Múzeum néprajzi gyűjteményében . . . . .	184
---	-----

### FÜGGELÉK

Zsadányi Tünde: A Déri Múzeum munkatársainak bibliográfiája 2020 . . . . .	202
Zsadányi Tünde: A Déri Múzeum munkatársainak bibliográfiája 2021 . . . . .	210

## SZ. KÜRTI KATALIN EMLÉKEZETE

Kürti Katalin Békésen született, 1940. február 8-án, kisparaszti családban. Elemi és gimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte. Már kisiskolásként mindenre fogékony, nyitott gyermeki lélekkel fordult környezete felé, és ezt a viszonyulást sikerült egész élete során megőriznie. Lenyűgözték őt a békési templomok monumentális épülettömbjei, égbe törő tornyai, s belső tereiknek békességet sugárzó nyugalma. Áhítattal nézte a szülővárosában álló ortodox román templom ikonosztázisát, a katolikus templom oltárképeit, a református templom arányosan képzett tereit. Ez utóbbiban konfirmált. Örökölte édesapja olvasás iránti szeretetét és zene iránti fogékonyságát. A gimnáziumi érettségi után Debrecenben folytatta tanulmányait. A Kossuth Lajos Tudományegyetem latin – magyar szakpárjára nyert felvételt, később a népművelés szakkollégium képzésével egészítette ki tanulmányait. Hamar bekapcsolódott a város kulturális életébe. Professzorai, Kardos Pál és Kádár Zoltán, egyetemi hallgatóként bemutatták a baráti körükhöz tartozó helyi képzőművészeknek. Így ismerkedett meg többek között Holló Lászlóval.

Már bölcsészhallgatóként is publikált: a városban, illetve a megye területén zajló kulturális rendezvényekről, kiállításokról írt színes beszámolókat. A művészettörténet mellett Kádár Zoltán előadásai hatására kötelezte el magát. Választott pályája során kiválóan tudta hasznosítani a népművelőként és magyar szakos hallgatóként elsajátított ismereteket, amelyeket később kétéves esztétikai stúdiummal is kiegészített. A magyar irodalom és a zene élethosszig tartó szerelem maradt számára. Tömör, világos elemzéseit, érdekes és lényegre törő művészettörténeti előadásait gyakran színesítette irodalmi és zenei utalásokkal. A hatvanas években népművelőként a városi Művelődési Központban dolgozott, ahol a kulturális élet minden területét érintő programokat szervezett, de szívéhez mindig a képzőművészet állt a legközelebb. Főállása mellett népszerűsítő írásokban mutatta be egy-egy kortárs művész alkotásait, a *Hajdú-bihari Napló* és az *Alföld* irodalmi és művészeti folyóirat rendszeresen publikáló, külső munkatársaként.

1970-ben teljesült álma: a Déri Múzeum képzőművészeti gyűjteményének munkatársa lett. Nagy energiával és a rá különösen jellemző munkabírással fogott hozzá önként vállalt vagy ráosztott feladatainak ellátásához. Mint minden muzeológus, az első hónapokban ő is a gyűjtemény darabjainak megismerésére törekedett, amelyet a fennálló raktározási körülmények, a műalkotások többszöri költöztetése nehezített. A műtárgymozgatás és az azt követő revíziós munka azonban lehetővé tette számára, hogy rövid időn belül megismerkedjen

a gondjaira bízott festményekkel, grafikákkal és szobrokkal. Muzeológusi munkája során minden lehetőséget felhasznált arra, hogy e műtárgyakat, mind a szakma, mind az érdeklődő látogatók körében népszerűsítse. A *Hajdú-bihari Napló* hasábjain megjelent, *Miért szép?* című cikksorozatában rövid, közérthető műelemzések közzétételével invitálta múzeumlátogatóra az újságolvasókat. Rendszeresen jelentek meg tanulmányai a megyei múzeumok évkönyveiben s számos szakfolyóiratban, többek között a *Művészetben*, a *Műemlékvédelemben*, a *Fotóművészetben*, a *Kisgrafikában*.

Kutatásai elsősorban Debrecen két világháború közötti művészettörténetére irányultak. Érdeklődése fókuszában a Műpártoló Egyesület, a Művészház és az Ady Társaság működésének feltárása és publikálása, valamint a Társasághoz tartozó képzőművészek munkásságának bemutatása állt, ez egyben közel tíz évre szóló kutatói munkát jelentett számára. Holló László és Medgyessy Ferenc életművének gondozását különösen szívügyének tekintette, így a város és a múzeum vezetőit meggyőzve, emlékmúzeumokat hozott létre munkáik számára. A centenárius ünnepségek alkalmából országos konferenciát rendezett mindkét művész életművéről.

Rendkívül sokat tett a Medgyessy-hagyaték Debrecenben történő elhelyezése érdekében. Meghaladja az emlékbeszéd kereteit annak a számtalan publikációnak felsorolása, amelyek Medgyessy művészetének népszerűsítése érdekében születtek, de a legfontosabbakat mégis kiemelni: 1981-ben *Medgyessy Ferenc szobrainak jegyzéke* címmel összeállította a művész életmű-katalógusát, amely az akkor ismert alkotások alapadatait tartalmazta. Még abban az évben elkészült, *Medgyessy és Debrecen* című könyvében, tárgyalta a szobrász és szülővárosa kapcsolatát, a városban álló köztéri szobrainak és a múzeum gyűjteményében található vázlatainak keletkezéstörténetét. E munkái elismeréseként, a Gondolat Kiadó felkérte a szobrász életét és művészetét bemutató tanulmány megírására a közkezdelt, *Szemtől szemben* című könyvsorozata számára, amely 1983-ban jelent meg. Kitaró munkájának köszönhetően, 1982-ben megnyílt a szobrász emlékháza a Péterfia utca 28 szám alatt, amely nemcsak a művész alkotásainak otthona volt, hanem az évek múltával szellemi műhelyé is vált. A Medgyessy-életműhöz hol szorosabban, hol lazábban kapcsolódó előadások, fórumok, kiállítások megszervezésével tette élővé és látogatóvá az általa megálmodott múzeumot.

Fontos volt számára az otthonaúl választott Debrecen. Lokálpatriotaként nemcsak írásaiban állított emléket a civisváros épített és művészi örökségének, de különböző fórumokon próbált lépéseket is



tenni azok megóvása érdekében. Rendszeresen részt vett a műemléki bizottság munkájában. Hiánypótló kiadványként állította össze, gazdag képanyaggal, *Köztéri szobrok és épületdíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban* című kötetét, amelyben önálló fejezetet szentelt a város múltját őrző műemlékek topográfájának. Az épített emlékeket és köztéri szobrokat, rendszeresen vezetett városi sétáin, a helyszínen is bemutatta.

A Déri Múzeum munkatársaként állandó kapcsolatot ápol az itt élő, illetve a már elszármazott művészekkel. A Madarász Gyula – Kathy Margit művészpárt gyakran kereste fel, nemcsak magán, de érdeklődőknek szervezett nyilvános műteremlátogatások alkalmával is. Az elszármazottak közül baráti kapcsolatot ápol Dobi Piroska festőművésszel, akinek kiállításán is bemutatta alkotásait a Déri Múzeumban, ahogy az évek során több más, debreceni kötődésű művészt is.

Számos múltidéző, helytörténeti tárlatot is rendezett a Déri Múzeumban és a megyei fiókintézményekben. Visszaemlékezve beszélgetéseinkre, különösen fontosnak és izgalmasnak tartotta ezek közül a *Régi debreceni családi képek* című kiállítást, amely óriási élménnyel szolgált számára. Előkészítő munkája során számos, Debrecen történetében egykor jelentős szereppel bíró család (így pl. a Weszprémi, Várady-Szabó, Sesztina-Nagybákay, Vásáry, Magoss, Baltházár) leszármazottaival vette fel a kapcsolatot, amely később több esetben barátsággá mélyült. Bizalommal és nagy szeretettel fogadták őt otthonaikban, megmutatták és kölcsönadták az őseiket megőrkítő alkotásokat, megnyitották kincsek rejtegető leveles tékájukat. Így a kiállításon bemutatott műtárgyak, esztétikai és művészettörténeti jelentőségük mellett, helytörténeti vonatkozásuk miatt is jelentős sikert

arattak. A kiépített baráti viszonyoknak köszönhetően, a kiállítás után lehetővé vált gyűjteménygyarapítás révén, számos műtárgy kerülhetett ekkor a Déri Múzeum képzőművészeti gyűjteményébe.

Hasonló sikert aratott a Munkácsy Mihály Krisztus-képeihez kapcsolódó tárlatával is. A múzeum megnyitása óta kiállított *Ecce homo* mellé 1993-ban csatlakozott a *Golgota*, amely ekkor a *Krisztus Pilátus előtt* feles változatával kiegészülve, óriási érdeklődést váltott ki a látogatók körében. Egy évvel később, Munkácsy születésének 150-dik évfordulóját nemzetközi konferencia megszervezésével tette emlékeztetéssé. Ezen ünnepi alkalomból, a Krisztus-képek keletkezéstörténetét ismertető tablók mellett, a festő ereklyévé nemesedett használati tárgyait, kitüntetéseit és a róla készült eredeti fotókat is bemutatta egy kamarakiállítás keretében. A Munkácsy Mihály Krisztus-képeire irányuló kutatói tevékenységének megkoronázása a *Krisztus Pilátus előtt* debreceni kölcsönzése, a restaurálás munkálatainak szakmai segítése és végül a trilógia teljessé tétele volt. Az ügy iránti elkötelezettségének és nemzetközi kapcsolatainak köszönhetően teljesült a vágya: 1995. augusztus 25-én világpremierként mutathatta be együtt a három művet. A festmények akkori sikere napjainkig változatlan maradt. Munkácsy bibliai témájú alkotásainak együttesét ezt követően számtalan előadás és értekezés keretében, a festő munkásságát megőrkítő filmekben ismertette. Feledhetetlenek voltak nagy érdeklődés mellett tartott tárlatvezetései, amelyek alkalmával újabb és újabb kutatási eredményekkel gazdagította a festményekről szerzett ismereteinket.

Sz. Kürti Katalin tudományos munkásságának kiragadott részletei is meggyőzhetnek bennünket arról, amit már az ókor embere is hitt, hirdetett és vallott magáról: *non omnis moriar*.

## EMBER A TÁRGYAK HÁZÁBAN. Búcsú Lovas Márton Leventétől

Nekem jutott az a szomorú és nehéz feladat, hogy rövid megemlékezést írjak évkönyvünkbe néhai Lovas Márton Levente kollégánkról, aki több mint három és fél évtizeden keresztül volt a Déri Múzeum megbecsült munkatársa. 2022. május 27-én Márton tragikus hirtelenséggel távozott közülünk, így elbúcsúzni tőle már csak akkor tudunk, amikor június 20-án utolsó útjára kísértük őt a debreceni Köztemetőben. Ravatala előtt, majd később sírhantja mellett állva gondolatban lepergett előttem küzdelmes életútja, aminek az utolsó egynegyedében én is jelen lehettem, mint az ő közvetlen munkatársa, ill. választott utódja a Déri Múzeum általa gondozott-felügyelt természettudományi gyűjteményében. Talán még abban a kegyben is részesültem, hogy nem csupán kollegiális, hanem baráti szálak is fűzhetek hozzá, ami nagy megtiszteltetés volt számomra. Az alábbi sorokat inkább ez utóbbi minőségemben igyekeztem megfogalmazni. Aki ugyanis mélyebben érdeklődik kollégánk tudományos, közéleti és szakirodalmi munkássága iránt, annak rendelkezésére áll már egy kis emlékfűzet, amit a Déri Múzeum jelentetett meg, s amiben Márton publikációs jegyzéke is megtalálható.<sup>1</sup>

Lovas Márton Levente Hajdúböszörményben született 1944. február 5-én. Édesapja id. Lovas Márton református lelképásztor, édesanyja Tóth Amália természetrajz-földrajz szakos pedagógus volt. A háromgyermekes család a Kálvin téri Református Templom szomszédságában élt. Márton az alap- és középszintű iskolai tanulmányait szülővárosában végezte. Az egyetemi évekre a helyi Bocskai István Gimnázium padsoraiban készítették fel. Szülei és tanárai kiváló nevelésben részesítették őt. Az anya-

természet iránti vonzalma már ezekben a korai években megnyilvánult. Egyik kedvenc tárgya a biológia (természetrajz) volt, amit Varga Miklós tanított neki. Nyilván édesanyja hatása is meghatározó lehetett abban, hogy Márton 1962-es maturálása után a természettudományokkal jegyezte el magát. Biológia és kémia szakos középiskolai tanári diplomáját a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerezte meg 1968-ban. Ezután Pécsre került, ahol a Janus Pannonius Múzeum munkatársa lett. A Természettudományi Osztály szervezeti keretében végzett kutatómunka során ismerte meg tanítómesterét, Horvát Adolf Olivér ciszterci szerzetest, akit a biológia tudománytörténete jeles botanikusként tart számon. Doktori értekezését Márton a Mecsek és a Villányi-hegység talajfelszíni rovarvilága témakörében készítette el, amit 1976-ban sikerrel védett meg Debrecenben. Ekkor már a Déri Múzeumban dolgozott, mert Dankó Imre hívására 1971-ben visszatért a hajdú-bihari megyeszékhelyre. Ettől az időponttól kezdve 2006-ig, nyugállományba vonulásáig a Déri Múzeumot szolgálta, mint a Természettudományi Osztály muzeológusa, ill. annak vezetője. 2003-tól a múzeum általános igazgató-helyetteseként tevékenykedett.

A természetrajzi gyűjteményben Márton egyedül dolgozott. Időnként voltak ugyan segítők, ám a tényleges szakmai és hivatalos feladatokat mindvégig neki kellett elvégeznie. Amikor a Déri Múzeumba került, lényegében gazdátlan volt a naturália-részleg, ahol csak két fő dolgozott a második világháborút követően, ők is csak néhány évig (az 1950-es években). Márton és a tiszteletdíjasként később mellette elhelyezkedő Ötvös János voltak azok, akik kialakították a természetrajzi kollektív el-sődleges rendjét és nagyobb egységeit. Ezen kívül igen jelentős gyűjtőtevékenységet is folytattak együtt. A terepi munka kereteit azok a közösen



megvalósított tanulmányutak adták, melyek során bejárták Hajdú-Bihar megye nagy részét. Ezeken az exkurziókon főleg rovarokat, kisebb részben növényeket gyűjtöttek. A múzeum rendszertani inszektáriuma és herbáriuma jó részét az ő közös gyűjtéseik révén jöttek létre. A kirándulásokon rengeteg színes fényképfelvételt is készítettek. Ezek a fotósorozatok vetették meg az alapját a természetrajzi gyűjtemény fotótárának. Mindezek mellett meg kell még említenünk azt is, hogy Mártonnak döntő, el-évülhetetlen érdeme volt a múzeumi ásványgyűjtemény kialakításában. A mineralógiai kollektív rendszerezésére sajnos már nem maradt ideje, energiája, de a raktárban felhalmozott ásványok és kőzetek túlnyomó része az ő kapcsolatai útján került intézményünk földtudományi gyűjteményébe. A szorgalmas kollektív és teaurálási tevékenység mellett Márton tudományos kutatásokat is folytatott és kiterjedt, széles körű ismeretterjesztő munkát végzett. Összesen 47 tanulmány és cikk fűződik a nevéhez. Ezeket a dolgozatokat önállóan, ill. kutató- és szerzőtársaival közösen készítette el. A példás terepbiológusi és szakírói tevékenység kiegészítéseképpen számos kiállítást rendezett és rengeteg előadást, tárlatvezetést, múzeumi órát tartott. Élvezetes stílusú bemutatói mindig sok érdeklődőt vonzottak. Sikeres munkája háttérben szerető családja állt. Legfőbb támasza restaurátorként dolgozó felesége, Margit és leánya, Enikő volt.

Márton nyugdíjas éveiben sem szakadt el teljesen szeretett múzeumától. Ha hívtuk, kértük, mindig örömmel és készségesen segített, lett légyen szó egy előadás vagy tárlatvezetés megtartásáról, kiállítások előkészítésében és rendezésében való közreműködésről, tanulmányok írásáról, szaktanácsadásról, egyszerű konzultációról. E sorok szerzőjével közösen részt vett több tudomány- és gyűjteménytörténeti kutatásban, hagyatéki feltáró munkában. Különösen emlékezetes maradt számomra

a Balázs Dénes (1924–1994) életmű-kiállítás és a Csinády Gerő (1902–1970) által írt „Régi magyar geográfusok lexikona” c. gépirat megjelenésében nyújtott segítsége. Ugyancsak fontos nekem az is, hogy ő lektorálta az Ötvös János életéről és munkásságáról írt könyvem kéziratát.

Azt terveztük a múzeumban, hogy 2024-ben ünnepi tiszteletkötetet jelentetünk meg Márton 80. születésnapja alkalmából. Sajnos ezt a jeles évfordulót az ünnepelt már nem élhette meg. Fájó érzés ez számunkra, mert szerettük volna személyesen megköszönni neki a Déri Múzeum érdekében végzett áldozatos munkáját, én pedig személy szerint még azt is, hogy mindig önzetlenül támogatott engem, s hogy a kezdetektől atyai gondoskodással segítette múzeumi beilleszkedésemet, gyűjteményi munkámat. Váratlanul bekövetkezett halála miatt a személyes hálaadásnak ez a lehetősége sajnos elveszett, helyette csupán az emlékezés egyoldalú gesztusa maradt. Emlékezni fogunk rá! Barátságos, segítőkész természetét, mindenre nyitott szellemét, vidám személyiségét és túláradó, jóságos emberségét soha nem felejtiük el.

<sup>1</sup> Mező Szilveszter: *Natura et Cultura. In memoriam Lovas Márton Levente (1944–2022)*. Déri Múzeum, Debrecen, 2022. 36 p.

**TERMÉSZETTUDOMÁNY**

---



## LÖFKOVITS ARTHUR „HARMADIK GYERMEKE”

### Debreczen Szabad Királyi Város Múzeuma egykor volt természeti tárgyai



Löfkovits Arthur | Sajó István grafikája, 1920 | Forrás: Sóregi János: Löfkovits Arthur (1863–1935). A Debreceni Múzeumbartók Köre Kiadványai 2. szám, Városi Nyomda, Debrecen, 1936. címlapkép

Déri Frigyes<sup>1</sup> helyi kultúrkörökben jól ismert donációját és a Déri Múzeum 1930-ban történt megnyitását megelőzően Debreczenben a nagybetűs MÚZEUM a Városi Múzeum volt, ami a Hatvan utca északi oldalának elején, a 23. számú, régi nagypolgári földszintes lakóingatlan, az ún. „tágastelkű” Csokonai-ház keleti épületszárnyának hat szobájában s részben hátsó udvarán működött 23 esztendőn át, 1905 és 1928 között. Településünk első igazi „világi” közgyűjteményét az ország egyik legjelentősebb, leghíresebb, s választott városotthonához minden bizonynyal leglojálisabb ékszerésze, a prémium minőségű óra, ékszer és ötvös dísz tárgyak kiemelkedő gyűjtője, Löfkovits Arthur<sup>2</sup> kereskedő alapította 1902-ben.

A múzeum Miliesz Béla<sup>3</sup> által rendezett első kiállítása 1905. május 22-re készült el a Fűvészkert utca 2. szám alatti régi gazdasági iskola emeletén, kettő (később három) kicsi helyiségben.<sup>4</sup> Ekkor nyitotta meg az intézmény hivatalosan kapuját a látogatók előtt. A múzeum még ugyanabban az esztendőben új helyre, a fentebb már említett, Hatvan utca 23. szám alatti épületbe költözött, abba az udvaros házba, amelynek a helyén – Zoltai Lajos<sup>5</sup> korabeli kutatásai szerint – egykor Csokonai nádfedeles szülőportája állt. A város a Csokonai Kör kérésére vásárolta meg ezt a kegyeleti és emlékezeti szempontból egyaránt értékes telket a Kereskedelmi és Iparkamarától, hogy a rajta található épületet ezentúl kulturális célokra hasznosítsa.<sup>6</sup> A különböző gyűjteményeknek otthont adó kis „zsellér hajlék” – ahogy Zoltai nevezte ezt a Hatvan utcai épületet – s az intézmény frissen létrehozott szobátlatai iránt igen nagy volt az érdeklődés már a megnyitás évében is, s a lakosság kíváncsisága esztendőről esztendőre növekedett. A napjainkban is fellapozható első vendégkönyv sorai szerint olyan kiemelkedő természettudósok is felkeresték a múzeumot (más híres

látogatók mellett) mint Herman Ottó<sup>7</sup>, Lóczy Lajos<sup>8</sup>, Filarszky Nándor<sup>9</sup>, Thirring Gusztáv<sup>10</sup>, Széll László<sup>11</sup> és Milleker Rezső.<sup>12</sup>

Az elméleti (muzeológiai) és gyakorlati (muzeográfiai) munka legnagyobb részét a polihisztor vonásokkal bíró, első díjazott múzeumőr, a „mindenes” Zoltai Lajos végezte. Később (1912-ben), a főként etnográfusként ismert Ecsedi István<sup>13</sup> is bekapcsolódott az egész megyére kiterjedő gyűjtő és feldolgozó munka folyamatába. S noha a néprajzos

1 Déri Frigyes (1852–1924) textilipari vállalkozó, selyemgyáros, a Déri Múzeum alapítója.

2 Löfkovits Arthur (1863–1935) ékszerész, kereskedő.

3 Miliesz Béla (1843–1912) tanító, hírlapíró, műfordító. Mezőtúron született, iskoláit Karcagón és Sárospatakon végezte. 1865-től dolgozott Tiszafüreden, mint tanító. Korán bekapcsolódott a helyi múzeumi egyület munkájába.

4 ZOLTAI Lajos: Debreczen Szab. Kir. Város Múzeuma. Az első tíz esztendő. *Archaeologiai Értesítő*, 1915. 120.

5 Zoltai Lajos (1861–1939) levéltáros, publicista, a debreceni Városi Múzeum első múzeumőre.

6 Az ingatlan ára 72 ezer korona volt.

7 Herman Ottó (1835–1914) természettudós, zoológus. Diplomát nem szerzett, természetrajzi és egyéb ismereteit teljesen autodidakta módon sajátította el. Később a magyarországi pók- és avifauna, a Bükk természetvilágának kiváló ismerője lett. Számos utazást tett külföldön, leghíresebb útja az északi madárhegyek tájaira vezetett.

8 Lóczy Lajos (1849–1920) geológus, földrajztudós. A minoriták aradi gimnáziumba járt, később Svájcban folytatott földtani tanulmányokat. 1877 és 1880 között részt vett Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójában. Kiemelkedő jelentőségűek a Balatonnal kapcsolatos kutatásai.

9 Filarszky Nándor (1858–1941) botanikus, egyetemi tanár. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, majd tanársegéd lett Jurányi Lajos (1837–1897) botanikus mellett. 1899-től a Magyar Nemzeti Múzeumba került, ahol a Növénytár vezetője volt. Elsősorban az alacsonyabbrendű növények (algák) biológiájával és növénymorfológiájával foglalkozott.

10 Thirring Gusztáv (1861–1941) földrajztudós, demográfus, statisztikus. A budapesti tudományegyetemen szerzett földrajz-termesztudomány szakpáron diplomát. Elsősorban mint statisztikus, demográfus fejtett ki érdemi munkásságot. Foglalkozott a magyarországról történő kivándorlás és a külhoni magyarok kérdéskörével.

11 Széll László (1872–1946) vegyészdoktor. 1901 és 1933 között a debreceni Gazdasági Tanintézetben dolgozott, ahol a kémia, a borászat, a természettan és a mezőgazdasági technológia tanára volt. A következő művei Debreczenben jelentek meg: *Gazdasági vegytani jegyzetek* (1902); *Vegytan* (1906); *A szesz- és sörgyártás, a bor- és szeszgyártás erjedési mikroorganizmusai* (1908); *Általános és szerves kémia* (1920).

12 Milleker Rezső (1887–1945) földrajztudós, egyetemi tanár. Versecen született, tanulmányait Budapesten és Párizsban, Berlinben, Göttingenben végezte. A debreceni egyetemen 1914-től dolgozott oktatóként. Nagy szerepe volt a nagyerdei meteorológiai szolgálat megszervezésében. Megalapozta a debreceni nyári egyetemet, tudományos könyvsorozatot indított *Gaea* címen, részt vett a ma is rendszeresen megjelenő *Debreceni Szemle* megalapításában. Több jelentős tanulmányt tett, többek között Izland és Grönland szigeteire.

13 Ecsedi István (1885–1936) geográfus, etnográfus. Debreczenben született, régi cívis családban. A helyi református kollégiumban tanult. Földrajz-történelem szakos diplomáját Budapesten szerezte. 1909-től Debreczenben előbb tanárként, majd 1912-től a Városi Múzeum munkatársaként dolgozott. Őt választották a Déri Múzeum első igazgatójává. Bár földrajzi tankönyveket, útirajzokat is írt, Ecsedit mégis inkább etnográfusként tartja számon az emlékezet. A Hortobágy kutatója, kiváló ismerője volt.





Löffkovits Arthur óra- és ékszerüzlete Debrecenben | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 132524



A Városi Múzeum első otthona, a Füvészkert utcai gazdasági iskola épülete | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 099628



Járókelők és bábáskodók a Városi Múzeum előtt (Hatvan u. 23.) | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 099635

Ecsedinek volt ugyan geográfus végzettsége is, valójában klasszikus természetrajzi, azaz vegy-, föld- és élettudományi műveltségű és a reális diszciplínák iránt fokozottan érdeklődő, azokkal hivatásszerűen foglalkozó munkatárssal nem rendelkezett a fiatal kulturális intézmény.

Mindezek ellenére, az elsősorban helytörténeti, irodalmi, képzőművészeti, etnográfiai és archeológiai anyagot felvonultató kiállítóhelyen már helyet kapott a vitrinekben néhány természeti vonatkozású tárgy, illetve tárgygömb is. Az archaikus vadászatot, mint az egyik hortobágyi ősfoglalkozást (és a szikespusztai hidatofiton élőhelyeket) bemutató színpadias dioráma madár- és emlőspreparátumai mellett a Zoltai Lajos által vezetett megyei régészeti ásatások során előkerült különféle állatcsontok és szarvképződmények kerültek elhelyezésre a kezdetben 5–6 szobát és a tornácos épület nyitott ámbitusát is elfoglaló tárlaton.

Ezek után magától értetődő, hogy a debreceni Városi Múzeum kezdetben hivatalosan még nem létező naturália-részlege ezekben az években nem egy jól átgondolt és koncepciózusan összeállított, tudatos szervezési program alapján bővült, hanem csupán véletlenszerűen, a múzeumpártoló és kultúraszerezető civis lakosság, a debreceni polgárok esetleges felajánlásai révén.

Ennek ellenére a 1920-as évek közepére és végére egy aránylag nagy (525 darabból álló) természetrajzi kollekciónak jött létre az intézményben, melynek érdekes és változatos tárgyai az idők során szinte teljes egészében elkallódtak, megsemmisültek. Jelenlegi ismereteim szerint a Déri Múzeum természetrajzi részlegén mindössze két olyan tárgy található

napjainkban, ami bizonyíthatóan még a régi Városi Múzeumból való. Ez a két tárgy egy herbárium két kötete, ami a Hortobágy és Debrecen környékének növényvilágából ad számunkra ízelítőt.<sup>14</sup> Az elveszett – pontosabban szövege elveszettnek gondolt – tárgyak megkopott emlékeit csupán az egykori Szaporlati naplók és az első természettudományi szakleltárkönyv sárgára fakult, kemény lapjai őrizték meg számunkra. Dolgozatomban ezt az évtizedek során szinte teljesen elfelejtett, a múlt sűrű homályába vesztett kis gyűjteményt szeretném megidézni, s egyúttal feleleveníteni a múzeumalapító, Löffkovits Arthur alakját is.

#### A Városi Múzeum alapítója: Löffkovits Arthur

A Városi Múzeumot hivatalosan az 1902. esztendő legvégén hozták létre. Alapító atyaként egy helyi ékszerész és „műötövöst”, nevesül Löffkovits Arthur kereskedőt tartja számon a közlemények és a múzeumtörténet debreceni szakirodalma. Az értelmiségi családból származó Löffkovits Arthur a szomszédos Nagyváradon született 1863-ban, ahol gyermekkorát és korai diákéveit is töltötte. A Sebes-Körös partjáról édesatyja és édesanyja Debrecenbe költözött, így a gimnazista korú ifjú Löffkovits felsőkereskedelmi tanulmányait már a „Tócsa-parti” református városban kezdte el. Érettségét igazoló bizonyítványát is Debrecenben szerezte meg,

14 A herbáriumról Novák Tibor József közölt tanulmányt a Déri Múzeum 2018-as évkönyvében.





Lőfkovits Arthur I. Forrás: Déri Múzeum Fotótára 2019. 14. 1. 1. (IX. 893)

jeles eredménnyel.<sup>15</sup> Kommerciális szaktudását és német nyelvismeretét később egy ismert budapesti ékszerész műhelyében fejlesztette tovább, ám individuális élete és merkantilis tevékenysége helyszínül az izraelita Lőfkovits nem a nyugtsgó, világvárosi babérokra törő Duna-parti nagyvárost, hanem a civisek sokkal csöndesebb és gazdaságilag szerényebb szerepre hivatott alföldi „metropoliszát” választotta. A fiatal, energikus és ambíciózus kereskedő üzleti rátermettségét és előrehaladott társadalmi érettségét jól mutatja, hogy a „*talentumos és rendkívül előzékeny modorú fiút szülői már húszéves korában nagykorúsították, hogy Debreczenben önálló ékszerüzletet nyithasson*”.<sup>16</sup>

Erre a fontos egzisztenciális lépésre 1883 márciusában került sor. Édesatyja, a tanítóként dolgozó Lőfkovits József anyagi segítségével Arthur megvalósíthatta egyik álmát: saját ékszerészetet nyitott Debreczen főutcáján, az ún. Schäfer-házként ismert belvárosi épületben.<sup>17</sup> Köszönhetően Lőfkovits dicséretes munkamoráljának, az ígéretes és szép reményekre jogosított herceg smuküzlet hamarosan felvirágzott. A veleszületett kiváló kalmárérzékhez fegyelmezett tanulóssal megszerzett komoly

szaktudás, kiemelkedő szorgalom, egészséges dinamizmus, üzleti becsületesség és a mesterség iránti alázat társult. Ezek a pozitív jellemvonások rövid idő alatt sikeressé tették Lőfkovits debreceni vállalkozását, őt magát pedig a vagyonos városi polgárok legfelső sorába emelték. A prosperáló üzlet tulajdonosa élénk szakmai kapcsolatban állott az öreg kontinens számos gazdag városának előkelő cégeivel. Bécs, Párizs, London, Frankfurt am Main és a Németalföld déli részén fekvő kikötőváros, Antwerpen jómódú flamand kereskedői rendszeresen üzleteltek a kitűnő debreceni ékszerésszel, aki idővel nemcsak szűkebb pátriájában, hanem országosan is ismert lett szakmája berkeiben.<sup>18</sup> „*Magyarország legnagyobb és legmagasabb helyeken többszörösen kitüntetett órák ékszerésze*” – hirdette magát és vállalkozását 1906-ban a *Bereg* lapjain.<sup>19</sup> Ugyanitt olvasható egy korabeli termékínálat is, ami jól szemlélteti a Lőfkovits-féle üzlet fő profilját: „*Raktáron lesznek mindenféle legdivatosabb arany, ezüst órák, ékszerek, gyémánt és brillánt áruk*”.<sup>20</sup>

A „*jömenetelő*”, vagyis nagy haszonnal működő debreceni üzlet dús-gazdag tulajdonosa – aki a vendégeinek kínált pompás óraszerkezetek „*jóvárárdért*” írásbeli garanciát adott ügyfeleinek – nem csak önmagának élt. Az „*okosan gondolkodó polgár*” és „*áldozatkész emberbarát*” a társadalom jobbá tételét, a kultúra támogatását is a szívében viselte.<sup>21</sup> Mint amatőr műértő és kitűnő ízlésű üzletember, jövedelmének egy részét értékes, nívós műtárgyak megszerzésére fordította. A korabeli pénzügyi és társadalmi elit számos debreceni képviselőjével ellentétben, akik gyorsan felfutó vállalkozásaikkal rövid idő alatt hatalmas magánvagyonra tettek szert, majd ugyanolyan lendületesen, hamar föl is élték keresményüket, Lőfkovits Arthur felelősen, értő módon bánt a szorgos munkával felhalmozott tőkájével. Anyagi helyzete ekkor már lehetővé tette számára, hogy családot alapítson. 1892-ben meg-nősült. Felesége Laczkó Margit, egy jónevű fővárosi ékszerész, Laczkó Adolf leánya volt.<sup>22</sup> A házaspárnak két lánygyermek született: Stefánia és Józsa.<sup>23</sup> (Harmadik gyermekének Lőfkovits Arthur a tíz évvel később megszületett Városi Múzeumot nevezte.) Új családi kapcsolatai révén Lőfkovits addig sem elhanyagolható ügyfélköre tovább bővült, amit virágzó üzlete képes volt kiváló minőségű portékával kiszolgálni. Az üzletvezető zseniális előrelátását példázza, hogy a magyar honfoglalás ezeréves évfordulójához közeledve, műhelye a divatossá vált díszmagyar női- és férfiviseletek ékszergarnitúrájának (gombok, övek, zsinórok, süvegforgók, plakettek, kard- és mentekötők, sarkantyúk stb.) tömeges előállítására specializálódott. Elképzelése, hogy 1896-ra kiugróan nagy kereslet prognosztizálható az efféle ruhadíszekre, tökéletesen beigazolódott. Lőfkovits új feladatra szakosodott vállalkozása magas profitot termelt. A keletkezett tiszta jövedelem, azaz a nyereség egy részét ügyesen visszaforgatta ékszerüzletébe, ugyanakkor arra is jutott a bőséges bevételből, hogy értékes, drága műkincseket vásá-

15 *Az Ujság*, 1911. július 12. 11.

16 (Szerző nélkül): Lőfkovits Arthur. *Magyar Ékszeripar*, 1911. július 15. (2.) 1.

17 SÓREGI János: *Lőfkovits Arthur (1863–1935)*. Debreceni Múzeumbarátok Köre, Debrecen, 1936. 4. Utólagos információ, hogy Lőfkovits első üzlete 1883-ban még nem a Schäfer-házban, hanem a Piac utca 34 szám alatti földszintes kis házban nyílt meg, és csak 1895. májusában költözött át a Piac utca 38-ba. Erre vonatkozó hírdetését lásd: Debreczeni Hírlap, 1894. szeptember 22.

18 SÓREGI: i. m. 1936. 4–6.

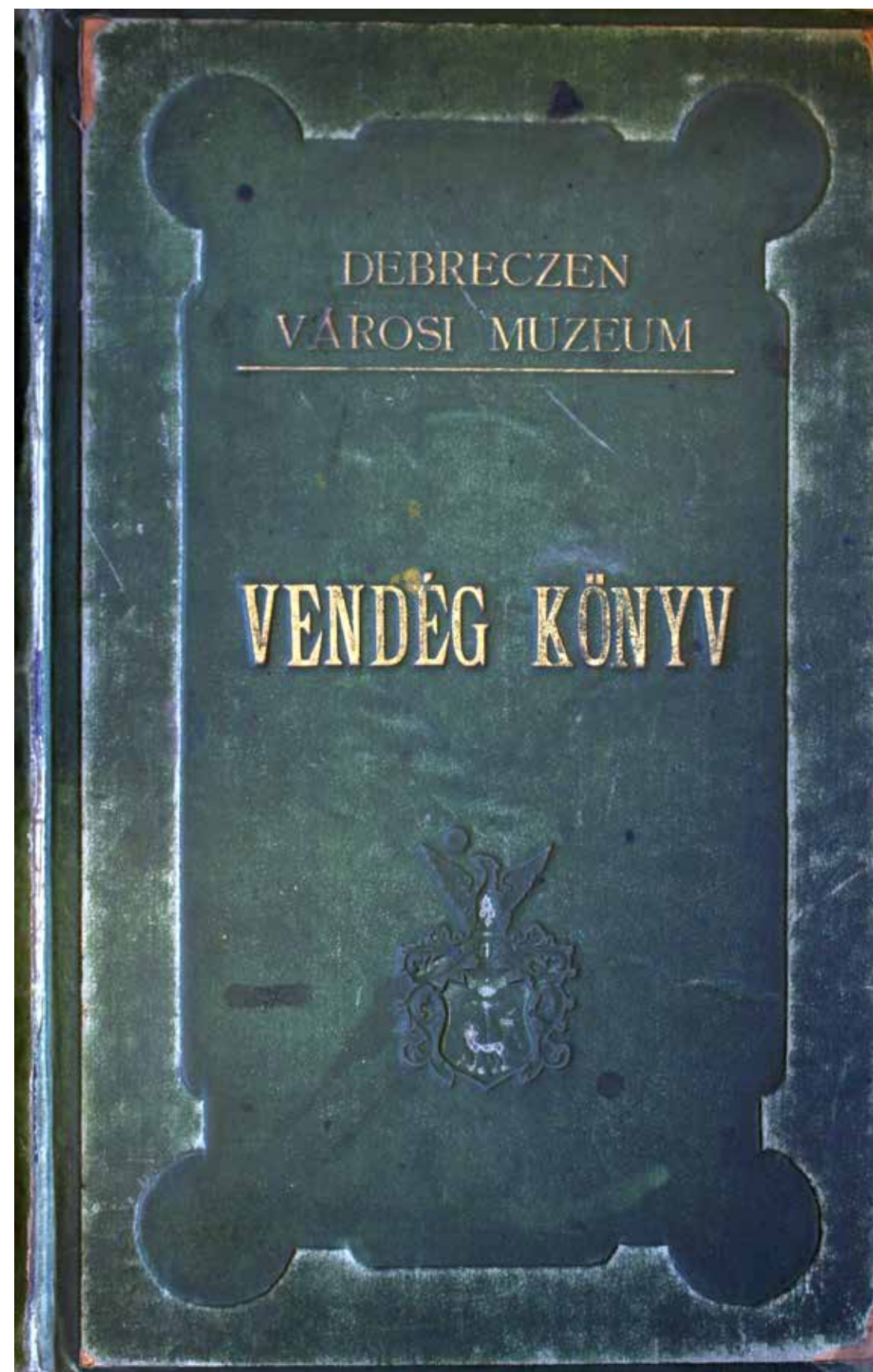
19 Hirdetés. *Bereg*, 1906. augusztus 5. (oldalszám nélkül)

20 Ua.

21 *Az Ujság*, 1911. július 12. 11.; *Az Est*, 1935. április 28. 2.

22 SÓREGI: i. m. 1936. 6.

23 Sajó Lászlóné szül. Lőfkovits Stefánia és Déri Emilné szül. Lőfkovits Józsa, vö. *Az Est*, 1935. április 28. 2.







A Városi Múzeum tisztségviselői I Ecsedi István, Sőregi János, Löfkovits Arthur, Zoltai Lajos I Déri Múzeum Fotótára 021392

roljon magának, amiket részben a debreceni lakásán, részben a bemutató műhelyében helyezett el. A Löfkovits-gyűjtemény értéke – korabeli becslések szerint – kb. 15 ezer osztrák-magyar koronára rúgott.

A csillogó árukkal, s nem mellékesen osztrák, ill. német arisztokracia, valamint erdélyi nemesi családokkal üzletelő debreceni kereskedő fényűző, mondhatni luxus életet élt az első világháborúig, s részben még utána is. Sőregi szerint rendszeresen eljárt külföldi (főleg császárvárosi) aukciósházakba vásárolni, nyaranta pedig korának divatos európai fürdőhelyein – szerető családjá körében – pihente ki éves munkája fáradalmait. Míves ékszerkülönlegességei révén a Monarchia legmagasabb köreibe volt bejáratos. Sőregi János szavai találon jellemzik a debreceni Városi Múzeum alapítójának és igazgatójának irigylésre méltó életszínvonalát: „Kövér erszényével ellátogatott a bécsi Dorotheum árverésére, hol nagyértékű tárgyakat vásárolt össze, többek között Natalia szerb királyné által jótékony célra felajánlott Milán és Sándor szerb királyok hagyatékát. [...] Szerzett műkincsei egy részét megtartotta és lakásán, üzletében gyűjtötte össze. De ha olyan tárgy birtokába jutott, mellyel üzleti hírnevét gyarapíthatta, felkereste a hazai mágnások legelőkelőbbjeit s ha velük nem ért célt, meg sem állott Vilmos császárig. [...] Bizonyos, hogy jósorsa olyan anyagi viszonyok közé juttatta, melyben gondtalanul, életét, szakmáját és jóhírnevét szeretve, nyaranta a családjával külföldi fürdőhelyeken szórakozva, vidáman élte világát.”<sup>24</sup>

24 SŐREGI: i. m. 1936. 7.

Feltehetjük magunknak a kérdést, hogy vajon mi vitte rá Löfkovitsot, ezt a kiváltságos vagyoni helyzetben lévő nagypolgárt, hogy választott városotthonában múzeumot alapítson? Sőregi szerint „üzleti összeköttetései révén kialakult előkelő ismeretsége, forgatható és elvonható bőséges tőkéje, Debrecen adott kulturális viszonyai tették lehetővé, hogy múzeumalapításra gondoljon. [...] Még a református kollégiumi viszonyok is kedveztek. Ugyanis a régi gyűjtő-elődök által összehordott kollégiumi múzeum, szakértők állandó hiánya miatt, pangott, elzárkózott a nagy nyilvánosság elől. Mindenki tudta, hogy a kollégiumi könyvtár csak refugiuma a környéken talált régiségeknek, művelődéstörténeti tárgyakkal, melyeket az iskola fiai beszolgáltattak. A régi gyűjtők, mint Maróthy, Sinay, Kazay Sámuel, Fáy János, Veszprémi orvos, Nagy Gábor fiskális, Diószeghy Sámuel nyilvános múzeumalapításra nem igen gondolhattak. Maguknak gyűjtöttek, amely szerzések szokás szerint jórészt el is kallódtak.”<sup>25</sup>

Hála Löfkovits Arthurnak, a Városi Múzeum végül megszületett, s az új intézmény a Déri Múzeum 1930-ban történt megalapításáig gondos gazdája volt a lendületesen gyarapodó, formálódó gyűjteményeknek. A múzeum működéséről, gyűjteményeiről és kiállításairól több forrásból is tájékozódhatunk. Publikusak a közgyűjtemény éves munkajelentései, emellett számos szerző foglalkozott az intézmény fő profilját adó helytörténeti, archeológiai és néprajzi anyag bemutatásával is. Jóval kevésbé ismertek azonban a múzeum egykori természeti tárgyai. Az alábbiakban két táblázatos összeállítást tekinthet meg az olvasó,

25 SŐREGI: i. m. 1936. 9.



A Városi Múzeum épülete Zoltai Lajos rajzán I Forrás: Déri Múzeum Fotótára 113554

amelyekben igyekeztem összegyűjteni a múzeum régi Szaporulati naplóinak és az első természetrajzi szakleltárkönyvek azon metaadatait, amelyek naturália vagy naturália-jellegű tárgyakra vonatkoznak. A felsorolásban többek között feltüntettem az ún. pleisztocén megafauna (elsősorban emlősfauna) egyes képviselőinek csontmaradványait és egyéb recens (holocén) állatsontokat is, amelyek azonban a Városi Múzeum megszűnésekor és a Déri Múzeum létrejöttékor az új közgyűjtemény régészeti osztályára kerültek s vélhetően részben ma is ott vannak, hasonlóan a különböző archeológiai ásatások során előkerült közetdarabokhoz, amint erre a revíziók is utalnak. Az első táblázatban dőlt betűvel a saját megjegyzéseim szerepelnek.

## Bibliográfia

- ASZTALOS Dezső – LAKNER Lajos – SZABÓ Anna Viola: *Kultusz és áldozat. A debreceni Csokonai Kör*. Déri Múzeum – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005.
- BALOGH István: *Ecsedi István élete és munkássága*. Folklor és Etnográfia (szerk.: UJVÁRY Zoltán), Debrecen, 1985.
- BOLDISÁR Kálmán: *Tájékoztató népeleti tárgyakat gyűjtők számára*. A debreceni Városi Múzeum kiadványa, Debrecen, 1906.
- CSÜRÖS Ferenc: A legújabb magyar múzeum. *Debreceni Szemle*, 1927. 27–38.
- DANKÓ Imre: Hetvenöt éves a debreceni múzeum. *Hajdú-bihari Napló*, 1977. szeptember 25. 12.
- ECSEDI István: Debrecen sz. kir. város Déri-Múzeumának története. In: *Vezető Debrecen sz. kir. város Déri-Múzeumában* (Összeállította: Ecsedi István). Debrecen, 1930. 7–11.
- FODOR Péter: Debrecen első múzeuma. *Honismeret*, 1977. január 6. 25.
- HÉTHY Zoltán: 70 éve alapították Debrecen múzeumát. *Hajdú-bihari Napló*, 1973. január 14. 10.

- KARDOS Albert: A városi múzeum jubileuma. 1902–1927. *Debreceni Képes Kalendárium az 1928-ik szökő esztendőre*. Debrecen, 1928. 62–64.
- KOROMPAL Balázs: Déri Múzeum. In: *Múzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület, Budapest, 2002. 92–97.
- LOVAS Márton: A természettudományos kutatások története Debrecenben és Hajdú-Bihar megyében. A Déri Múzeum természettudományi gyűjteményének kialakulása. In: *Tiszavilág III.* (szerk.: BÉRES Mária), Tiszazugi Földrajzi Múzeum, Tiszaföldvár, 2008. 173–180.
- MÓDY György: A debreceni Városi Múzeum. In: *A Déri Múzeum megnyitásának 60. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés előadásai*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, Debrecen, 1990. 5–13.
- NAGYBÁKAY Z. Antal: Múzeumpártolás a század elején Debrecenben. In: *A Déri Múzeum megnyitásának 60. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés előadásai*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, Debrecen, 1990. 53–58.
- SŐREGI János: *Löfkovits Arthur (1863–1935)*. A Debreceni Múzeumbarátok Köre kiadványa, Debrecen, 1936.
- SŐREGI János: *Zoltai Lajos élete és működése 1861–1939*. Debrecen, 1942.
- ZOLTAI Lajos: Debreczen Szab. Kir. Város Muzeuma. Az első tíz esztendő. *Archaeologiai Értesítő*, 1915. 115–134.
- ZOLTAI Lajos: Felfedező úton. A városi múzeum. Egyetértés, 1924. június 15. 4.

## Egyéb felhasznált források

- Debrecen Városi Múzeum Vendég Könyv*. Megnyitva: 1904. december 18. 91. lap
- Jelentés Debreczen Sz. Kir. Város Múzeuma állapotáról 1905–1927. évekről* (Ismeretlen szerző): Löfkovits Arthur. *Magyar Ékszeripar*, 1911. július 15.





Részlet Zoltai Lajos Városi Múzeum udvarát ábrázoló akvarelljéről | Déri Múzeum, Történeti Tár | Fotó: Mező Szilveszter

#### Mező, Szilveszter:

*Löfkovits Arthur „harmadik gyermeke”*

*Debreczen Szabad Királyi Város Múzeuma egykor volt természeti tárgyai*

[The “third child” of Arthur Löfkovits –

The natural collection of Debrecen’s former museum]

Before the opening of Déri Museum in 1930, the City Museum was THE museum in Debrecen. It was located in 23 Hatvan Street, and operated out of six rooms in the eastern wing of a residential building for 23 years between 1905 and 1928. The first secular public collection of Debrecen was founded in 1902 by Arthur Löfkovits, one of the country’s most significant and talented jewelers, who was also collector of premium qual-

ity watches and jewels, and a loyal citizen of his chosen hometown. The first part of this study is concerned with the person, life and work of the founder, Arthur Löfkovits, while also presents the circumstances and contemporary conditions of founding the museum. The second half presents two tables that contain a list of the pieces from the museum’s nature and *naturalia* collection. Most of these pieces were destroyed or lost throughout the decades, the logs of the former museum and archived photographed being the only things keeping their memory alive.



A Hatvan utcai múzeumépület hangulatos kapualja az udvar felől fényképezve | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 000177





Sesztina Lajos és neje Beör Julianna I Forrás: Déri Múzeum Fotótára 064243



Zoltai Lajos I Forrás: Déri Múzeum Fotótára 066081



A múzeum „patikaszobája” Letzter József felvételén I Forrás: Déri Múzeum Fotótára 1520P [l. 809]



A múzeum (Hatvan u. 23.) épületének kapualja és udvarának részlete  
Bal oldalon a Nagytemplom toronydíszé látható I Forrás: Déri Múzeum Fotótára 000176



Koponyák és állatsontok a múzeum őstörténeti szobájában  
Forrás: Déri Múzeum Fotótára 000181



A múzeumi „patikaszoba” részlete  
Forrás: Déri Múzeum Fotótára 000211





Ismeretlen című dioráma madár- és emlőspreparátumokkal a múzeumban | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 000171



Az Arany Egyszarvúról elnevezett régi debreceni patika berendezési tárgyai a múzeumban | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 1520P [l. 809]





„Ósvadászat az alföldi vizeken” c. dioráma félkész állapotban | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 000171



„Ósvadászat az alföldi vizeken” c. – színpadiasan kialakított – dioráma a múzeumban  
Az előtérben (bal oldalon) bölömbika (*Botaurus stellaris* Linnaeus 1758) preparátuma látható | Az előteret készítették: Kádár I. és Zakar J. T. Képezdészek;  
a hátteret Gyöngyössy V. színházi festő rajzolta | Forrás: Déri Múzeum Fotótára 000171



## A Városi Múzeum természettajzi jellegű tárgyai az intézmény I–II. Szaporulati Naplójának bejegyzései alapján

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelőhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természettajzi gyűjteményi státusz
[1906] 1.	Tengeri csiga <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 12.		Debrecen, Hatvan u. 21.	Ajándékozás Kovács Ferenc földművestől	Nem azonosított
2.	Darászfészkek (agyagból) <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 18.	1		Ajándékozás Maurer Emil birtokostól 1982. december revideálva <sup>1</sup>	Nem azonosított
3.	Tengeri csiga <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 19.	2	Helgoland, Északi-tenger	Ajándékozás Maurer Emil birtokostól Megsemmissültek; 1953. 11. 26.	Nem azonosított
4.	Mamut Mammuthus primigenius agyar	Sz. 1906. 67. a.	1	Tisza-meder	Vétel Tolnai János debreceni származású szolnoki halászmestertől Diluvialis korszakból <u>Méretek:</u> Ívje: 1,45 m Húrja: 1 m Vastagsága: 11 cm Egyik vége összetört	Nem azonosított
5.	Mamut Mammuthus primigenius felső lábszárcsont	Sz. 1906. 67. b.	1	Tisza-meder	Vétel Tolnai János debreceni származású szolnoki halászmestertől Diluvialis korszakból <u>Méretek:</u> Hossza: 0,40 m Vastagsága: 25 és 28 cm	Nem azonosított
6.	Mamut Mammuthus primigenius medencecsont	Sz. 1906. 67. c.	1	Tisza-meder	Vétel Tolnai János debreceni származású szolnoki halászmestertől Diluvialis korszakból <u>Méretek:</u> Hossza: 55 cm	Nem azonosított
7.	Mamut Mammuthus primigenius lapockacsont	Sz. 1906. 67. d.	1	Tisza-meder	Vétel Tolnai János debreceni származású szolnoki halászmestertől Diluvialis korszakból <u>Méretek:</u> Hossza: 40 cm Szélessége: 50 cm	Nem azonosított
8.	Mamut Mammuthus primigenius zápfog	Sz. 1906. 67. e.	1	Tisza-meder	Vétel Tolnai János debreceni származású szolnoki halászmestertől Diluvialis korszakból	Nem azonosított
9.	Mamut Mammuthus primigenius csigolyacsont	Sz. 1906. 67. f.	1	Tisza-meder	Vétel Tolnai János debreceni származású szolnoki halászmestertől Diluvialis korszakból	Nem azonosított
10.	Sztyeppei ősbövény Bison priscus koponya szarvakkal	Sz. 1906. 68.	1	Tisza-meder, Szolnok	Vétel Diluvialis korszakból <u>Méretek:</u> Húrja: 1 m Szél. (homlokcsonté): 35 cm	Nem azonosított
11.	Lófog <i>Equus caballus</i>	Sz. 1906. 190.	2	Hortobágy	Mátai ásatásból	Nem azonosított
12.	Kerekded kavics	Sz. 1906. 193.	2	Hortobágy	Mátai ásatásból	Nem azonosított
13.	Szarvas <i>Faj: nem ismert</i> agancstő	Sz. 1906. 200.	1	Hortobágy	Mátai ásatásból	Nem azonosított

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelőhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természettajzi gyűjteményi státusz
14.	Agancs <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 265.	1	Haláp	Maurer Emil szőlőtelepén és a szomszédos kaszálóban 1905 május havában végzett ásatásból Ásatási lajstromszám: 248	Nem azonosított
15.	Állatsontok állkapocs, fogak, pata	Sz. 1906. 312.	6	Haláp	Ásatási lajstromszám: 249	Nem azonosított
16.	Őz <i>Capreolus capreolus</i> agancs	Sz. 1906. 320.	1	Haláp	Ásatási lajstromszám: 283	Nem azonosított
17.	Vaddisznóagyar <i>Sus scrofa</i>	Sz. 1906. 321.	1	Haláp	Halápi telek egyik dombcsoportjának halmából Ásatási lajstromszám: 251	Nem azonosított
18.	Lopótök	Sz. 1906. 395.	1	Debrecen	Vétel, zsbivásárból (24 fillér) 1972-ben revideálva	Nem azonosított
19.	Köviületek falevél lenyomatokkal	Sz. 1906. 441.	3		Smilovics Mihály izraelita tanító ajándéka	
20.	Csillámpala	Sz. 1906. 442.	1		Smilovics Mihály izraelita tanító ajándéka	
21.	Csillám	Sz. 1906. 443.	1		Smilovics Mihály izraelita tanító ajándéka	
22.	Quarzjegecz	Sz. 1906. 444.	2		Smilovics Mihály izraelita tanító ajándéka	
23.	Megkövesedett nád v. szivacs	Sz. 1906. 445.	1		Smilovics Mihály izraelita tanító ajándéka	
24.	„Hangyabolykövület”	Sz. 1906. 446.	1		Smilovics Mihály izraelita tanító ajándéka	
25.	„Fülvületek”	Sz. 1906. 447.	1		Smilovics Mihály izraelita tanító ajándéka	
26.	Megkövült fadarab	Sz. 1906. 449.	1		Ismeretlen helyről Juhász Gyula ajándéka Debrecen, Széchenyi utca 57.	Nem azonosított
27.	Tengeri hal farka	Sz. 1906. 571.	1		Kovács Ferenc ajándéka Debrecen, Hatvan utca 21.	Nem azonosított
28.	Szarvasagancs <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 793.	2	Haláp	Maurer Emil ajándéka Halápon lévő kaszálóján találta	Nem azonosított
29.	Szarvasagancs <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 823.	1	Podolin <sup>2</sup>	Novák Márton tanító ajándéka A podolini vár egyik lőrésében találták 1963-ban revideálva	Nem azonosított
30.	Kókuszdió-pohár (1885)	Sz. 1906. 843.	1		Varga István kályhászmester feleségének ajándéka	Nem azonosított
31.	Kígyóbőr <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 844.	1	Kaukázus, Kaszpi-tenger melléke	Varga István kályhászmester feleségének ajándéka Megsemmissült	Nem azonosított
32.	Kövület lábszárcsont <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 845.	1	Bécs környéke	Varga István kályhászmester feleségének ajándéka	Nem azonosított

2 Ma: Podolíne (Szlovákia).

1 A revízióra való utalások egyetlen esetben sem természettajzi gyűjteményi revízióra utalnak. A revideált tárgyak többsége vélhetően a Déri Múzeum Régészeti Tárában található.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelőhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Zaporulati naplóban	Természettajzi gyűjteményi státusz
33.	Kőzet <i>Ismeretlen</i>	Sz. 1906. 954.	6	Ung vármegye	Erdélyi Kálmánné asszony ajándéka Debrecen, Honvéd utca 44.	Nem azonosított
34.	Jegeces kőzet	Sz. 1906. 960.	1	Selmecbánya <sup>3</sup>	Nagy Mihály ajándéka	Nem azonosított
35.	Zápfog <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 988.	1		Gréf Sándorné úrnő ajándéka 1972-ben revideálva	Nem azonosított
36.	Ásványdarab <i>Ismeretlen</i>	Sz. 1906. 1014.	1		Özv. Simon Mihályné úrnő ajándéka Debrecen, Darabos utca 64. 1997-ben revideálva	Nem azonosított
37.	Kucsmagomba <i>Ízletes kucsmagomba Morchella esculenta</i>	Sz. 1906. 1029.	1		Forgács Eszter ajándéka Debrecen, Rákóczi utca 36.	Nem azonosított
38.	Tengeri csillag <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 1106.	1		Háborús események következtében megsemmisült (1953. november 26.)	Nem azonosított
39.	Lófog <i>Equus caballus</i>	Sz. 1906. 1323.	1		Tóth Sándor debreceni kereskedő ajándéka 2003-ban revideálva	Nem azonosított
40.	Kagylóhéj <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1906. 1393.	10	Egyek	Ásatásból (1906. november 12–14.) Kalmár István udvaráról	Nem azonosított
41.	Őzagancs <i>Capreolus capreolus</i>	Sz. 1906. 1417.	1		Oravszky Sámuel ajándéka Debrecen, Tizenháromváros utca 6.	Nem azonosított
42.	„Csontok” <i>Tulokszarv Bos sp. Őzagancs Capreolus capreolus Lófog Equus caballus</i>	Sz. 1906. 1498.	3 1 1 1	Hajdúsámson Hajdúsámson Hajdúsámson	Bajinkai – majorsági földön végzett – ásatásból (1906. augusztus 29–31.)	Nem azonosított Nem azonosított Nem azonosított
[1907] 43.	Nápóra Betonlapra metszett, rézmutatóval	Sz. 1907. 72.	1		Fischer Ignác polgári iskolai tanártól, vétel útján	Nem azonosított
44.	Kövület <i>Ismeretlen</i>	Sz. 1907. 103.	1		Varga László bankhivatalnok, múzeumi bizottsági tagtól, csere útján <i>A csere tárgya is ismeretlen</i>	Nem azonosított
45.	Kövület „Cseppkő, tengerhab, aranyérc, kövület és más kőzetek”	Sz. 1907. 118.	8		Porhammer Károly építész ajándéka Debrecen, Bercsényi utca 6.	Nem azonosított
46.	Állatfog <i>Faj: nem ismert</i>	Sz. 1907. 419.	1	Debrecen	Honvéd barakkok és a lóversenytér közötti ásatásból (1907. április 15–20.) 43 mm hosszú 2008-ban revideálva	Nem azonosított

3 Ma: Banská Štavnica (Szlovákia).

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelőhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Zaporulati naplóban	Természettajzi gyűjteményi státusz
47.	Obszidián kőmag	Sz. 1907. 432.	1	Debrecen	Honvéd barakkok és a lóversenytér közötti ásatásból (1907. április 15–20.) Magassága: 7 cm Átmérője (alsó végén): 4 cm 2008-ban revideálva	Nem azonosított
48.	Obszidián szilánk	Sz. 1907. 439.	1	Debrecen	Honvéd barakkok és a lóversenytér közötti ásatásból (1907. április 15–20.)	Nem azonosított
49.	Kovaszilánk	Sz. 1907. 516.	1	Debrecen	Gazdasági ismétlő iskola udvarán végzett ásatásból	Nem azonosított
50.	„Kövület”	Sz. 1907. 567.	224	Helgoland	Sesztina Lajos debreczeni vaskereskedő, a Kereskedelmi és Iparkamara volt elnöke hagyatékából Saját kezűleg gyűjtött csiga, kőzet, kövület, tengeri állat- és növénygyűjtemény Özv. Sesztina Lajosné szül. Beör Julianna ajándéka	Nem azonosított
51.	Égett búzaszemek	Sz. 1907. 569.		Debrecen	Összetapadt, égett búzaszemek. Hihetőleg az István-malom megégetése idejéből Özv. Sesztina Lajosné szül. Beör Julianna ajándéka	Nem azonosított
52.	Kavics (gomb alakú) Törökőnek használták, mindkét lapján rovátkák vannak	Sz. 1907. 831.	1	Debrecen, Régi piarista gimnázium	Báthory János kőműves mester ajándéka Debrecen, Rákóczi utca 37. 1972-ben revideálva	Nem azonosított
53.	Őzagancs-töredék Használat nyomaival <i>Capreolus capreolus</i>	Sz. 1907. 931.	1	Haláp	Maurer Emilné úrnő ajándéka a halápi szőlőtelepükön végzett ásatásból (1907. augusztus 13–15.) 2008-ban revideálva	Nem azonosított
54.	a.) Kőzet, benne rozsdás, fejes vasszeg b.) Vörös-agyagminta	Sz. 1907. 954.	1 + 1	London Debrecen	Az első tárgyat Londonból kapta az ajándékozó, a másodikat Debrecenben, a Kígyó utcán találták a.) Herman László tanuló ajándéka, Debrecen, Hatvan utca 21. b.) Kalmár Lajos polg. isk. tan. ajándéka, Debrecen, Kígyó utca 20.	Nem azonosított
55.	Lócsontok Fogak és lábcsontok	Sz. 1907. 9. 82.		Hajdúsámson	Hajdúsámsoni majorsági földön végzett ásatásból (1907. augusztus 28–29.), a Csere felől eső hegyről 2008-ban revideálva	Nem azonosított
56.	Kosszarv	Sz. 1907. 1096.	1	Debrecen	Néhai Simon György debreczeni gazdálkodó polgár örökösei: György, szepesi tanyabirtokos; Miklós, r. kapitány urak és Mária úrhölgy ajándéka Széchenyi utca 4.	Nem azonosított

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelőhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természetrajzi gyűjteményi státusz
57.	Faköviület	Sz. 1907. 1198.	1	Debrecen	Mélt. Bessenyei Széll Farkas ny. kir. táblai tanácselnök úrtól ajándékba 2008-ban revideálva	Nem azonosított
[1908] 58.	Tulokszarv töredék	Sz. 1908. 755.	1	Hajdúsámson	Hajdúsámsoni majorsági földön végzett ásatásból (1908. augusztus 17–19.)	Nem azonosított
59.	Különféle állati csontok Fej, állkapocs, szárcsontok, fogak	Sz. 1908. 781.	15	Hajdúsámson	Hajdúsámsoni ásatásból (1908. augusztus 17–19.)	Nem azonosított
60.	Állati csontok	Sz. 1908. 797.	5	Hajdúsámson	Hajdúsámsoni ásatásból (1908. augusztus 17–19.)	Nem azonosított
61.	Kövek Obszidián, kovamagok és más kőzetek	Sz. 1908. 819.	6	Hajdúsámson	Hajdúsámsoni majorsági földi ásatásból R 1967 R 1988	Nem azonosított
62.	Állati csontok Szarv, fog stb.	Sz. 1908. 820.	8	Hajdúsámson	Hajdúsámsoni majorsági földi ásatásból	Nem azonosított
63.	Csillámpala	Sz. 1908. 890.	3	Hajdúsámson	Hajdúsámsoni majorsági földi ásatásból (1908. augusztus 31. és szeptember 1. között) 34 cm hosszú, 17 cm széles csillámpala; simító homokkő (félgömb alakú); Kökalapács darabja (homokkő)	Nem azonosított
64.	Állati csontok és fogak	Sz. 1908. 891.	6	Hajdúsámson	Hajdúsámsoni majorsági földi ásatásból (1908. augusztus 31. és szeptember 1. között)	Nem azonosított
65.	Őzagancs-töredék <i>Capreolus capreolus</i>	Sz. 1908. 912.		Püspökladány	Püspökladányban a Kelencz nevű kiserdő közelében. Nagy Sándor birtokán végzett ásatásból (1908. szeptember 7–8.) R 1967 R 1988	Nem azonosított
66.	Grafitdarab Vastag, lapos darab	Sz. 1908. 944.	1	Hortobágy	Árkus-parti ásatásból R 1967 R 1988	Nem azonosított
67.	Agyar Vadkanagyar és egy kis madár szárcsontja	Sz. 1908. 951.	2	Debrecen	Tócskert mögött, Hatvan utcai tilalmasban, homokhegyen végzett ásatásból (1908. szeptember 18.)	Nem azonosított
68.	Állati csontok Őzagancs, kutya állkapcsa és egy szárcsont	Sz. 1908. 959.	3	Debrecen	Tócskert mögött, Hatvan utcai tilalmasban, homokhegyen végzett ásatásból (1908. szeptember 18.) R 1967 R 1988	Nem azonosított
69.	Állati csont Egy marhalábszár-töredék	Sz. 1908. 965.	4	Debrecen	Tócskert mögött, Hatvan utcai tilalmasban, homokhegyen végzett ásatásból (1908. szeptember 18.)	Nem azonosított

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelőhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természetrajzi gyűjteményi státusz
70.	Tyúktojás 1811. évi nagy tűzvész idejéből	Sz. 1908. 1050.	1	Debrecen	Molnár György gázcigányi munkafelügyelő ajándéka Zöldfa utcán, gázcsoberakáskor leégett ház fundamentuma mellett találták	Nem azonosított
[1909] 71.	Csillámpala darabja	Sz. 1909. 187.	1	Balmazújváros	A Darunál végzett ásatásból (1909. április 26–27.) R 196 R 1988	Nem azonosított
72.	Agancstő Egyik oldalán tojásdad alakú fűrtlyukkal, hiányos	Sz. 1909. 278.	1	Hajdúszoboszló	Vétel Grosszmann Adolf ügynöktől A szoboszlai Vérvölgyből R 1988	Nem azonosított
73.	Tengeri kagyló Süveg nagyságú	Sz. 1909. 406.	1		Víz János és neje ajándéka (Debrecen) Háborús események következtében elpusztult (1953. 11. 26.)	Nem azonosított
74.	Csillámpala-darab	Sz. 1909. 634.	1	Hajdúbajos	A hajdúbagosi Darabos hegyen, Németh Imre és Papp Károly földjéről, ásatás során (1909. augusztus 17–20.; valamint 1909. augusztus 31. és szeptember 2. között) R 1967 R 1988	Nem azonosított
75.	Ősszarvasagancs-töredék	Sz. 1909. 869.	1	Tiszameder, Tisza-füred	Ifj. Rickl Antal vaskereskedő ajándéka A debrecen-füzesabonyi vasúti híd építésénél találták a Tisza medrében, 60 méter mélyen	Nem azonosított
[1910] 76.	Légsúlymérő Calderoni és társa	Sz. 1910. 340.	1			

## A Városi Múzeum természettajzi jellegű tárgyai az intézmény első természettajzi leltárkönyve alapján

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelóhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természettajzi gyűjteményi státusz
1	A debreceni határ mezőgazdasági terményei, gabona-, takarmányfélék és kereskedelmi növények magvai elzárta, harang alakú üvegburákban	1. 1905	35		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 1.	Őszi búza	1. 1. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 2.	Tavaszi búza	1. 2. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 3.	Őszi rozs	1. 3. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 4.	Schlanstädti rozs	1. 4. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 5.	Oregon árpa	1. 5. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 6.	Hmitzi árpa	1. 6. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 7.	Őszi árpa	1. 7. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 8.	Zab	1. 8. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 9.	Düppani zab	1. 9. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 10.	Probstei zab	1. 10. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 11.	Szalontai tengeri	1. 11. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 12.	Lófogú tengeri	1. 12. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 13.	Paprika köles	1. 13. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 14.	Pohánka	1. 14. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 15.	Magyar kincs tengeri	1. 15. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 16.	Őszi káposzta repce	1. 16. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 17.	Napraforgó	1. 17. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 18.	Orosz óriás napraforgó	1. 18. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 19.	Mák	1. 19. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 20.	Gyalogpaszuly	1. 20. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 21.	Lóbab	1. 21. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 22.	Szójabab	1. 22. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 23.	Rébamag	1. 23. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 24.	Tavaszi bükköny	1. 24. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 25.	Szöszös bükköny	1. 25. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 26.	Vörös lóhere	1. 26. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 27.	Bíbor here	1. 27. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 28.	Lucerna	1. 28. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 29.	Fehér csillagfűrt	1. 29. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 30.	Sárga csillagfűrt	1. 30. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 31.	Vérfejú csábaír	1. 31. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 32.	Csibehúr	1. 32. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 33.	Balta cin v. bal-tacim	1. 33. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 34.	Mohar	1. 34. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.
1. 35.	Árvaroznok	1. 35. 1905.	1		Debreczen sz. kir. város ajándékai	Nem azonosított.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelóhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természettajzi gyűjteményi státusz
2.	Debreczen határának jelegzetesebb növényei. Szárított-préselt alakban a III. 1/1905 a. b. leltári jegyű albumokban	2. 1905.	151	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	Azonosított <i>Tanulmányban feldolgozta Novák T. J., DMÉ 2018.</i>
2. 1.	Potamogeton natans	2. 1. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 2.	Brachypodium pinnatum	2. 2. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 3.	Brachypodium sylvaticum	2. 3. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 4.	Agropyron cani-num	2. 4. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 5.	Hordeum murinum	2. 5. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 6.	Lolium perenne	2. 6. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 7.	Hordeum mari-timum	2. 7. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 8.	Bromus nanus	2. 8. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 9.	Bromus mollis	2. 9. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 10.	Bromus squar-rosus	2. 10. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 11.	Bromus secalinus	2. 11. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 12.	Bromus tectorum	2. 12. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 13.	Bromus inermis	2. 13. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 14.	Festuca vulgaris	2. 14. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 15.	Festuca elatior	2. 15. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 16.	Cynosurus cris-tatus	2. 16. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 17.	Melica altissima	2. 17. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 18.	Dactylis glomer-ata	2. 18. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 19.	Briza media	2. 19. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 20.	Poa annua	2. 20. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 21.	Poa bulbosa var. vivipara	2. 21. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 22.	Poa compressa	2. 22. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 23.	Poa pratensis	2. 23. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 24.	Poa nemoralis	2. 24. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 25.	Poa trivialis	2. 25. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 26.	Sclerochloa dura	2. 26. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 27.	Glyceria distans	2. 27. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 28.	Koeleria cristata	2. 28. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 29.	Catabrosa aquat-ic	2. 29. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 30.	Holcus lanatus	2. 30. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 31.	Agrostis stolon-ifera	2. 31. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 32.	Agrostis spica-venti	2. 32. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 33.	Cynodon dacty-lon	2. 33. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 34.	Setaria verticilla-ta	2. 34. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 35.	Setaria viridis	2. 35. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 36.	Calamagrostis halleriana	2. 36. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 37.	Calamagrostis epigeios	2. 37. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 38.	Echinochloa crus-galli	2. 38. 1905.	1	Debreczen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	



Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelóhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természetrzaji gyűjteményi státusz
2. 39.	<i>Alopecurus ge-niculatus</i>	2. 39. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 40.	<i>Phleum phalar-vides</i>	2. 40. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 41.	<i>Antosantum odoratum</i>	2. 41. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 42.	Indeterminata	2. 42. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 43.	<i>Beckmannia eruciformis</i>	2. 43. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 44.	<i>Carex vulpine</i>	2. 44. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 45.	<i>Carex acuta</i>	2. 45. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 46.	<i>Carex schreberi</i>	2. 46. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 47.	<i>Carex davalliana</i>	2. 47. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 48.	<i>Carex multicaulis</i>	2. 48. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 49.	<i>Sairpus compac-tus</i>	2. 49. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 50.	<i>Sairpus palustris</i>	2. 50. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 51.	<i>Cyperus fla-vescens</i>	2. 51. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 52.	<i>Gladiolus imbrí-catus</i>	2. 52. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 53.	<i>Bulbocodium vernum</i>	2. 53. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 54.	<i>Iris pseudacorus</i>	2. 54. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 55.	<i>Butomus umbel-latus</i>	2. 55. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 56.	<i>Orchis morio</i>	2. 56. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 57.	<i>Juncus acutiflo-rus</i>	2. 57. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 58.	<i>Juncus compres-sus</i>	2. 58. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 59.	<i>Juncus obtusiflo-rus</i>	2. 59. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 60.	<i>Juncus glaucus</i>	2. 60. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 61.	<i>Juncus glomera-tus</i>	2. 61. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 62.	<i>Muscari sp.</i>	2. 62. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 63.	<i>Albucea nutans</i>	2. 63. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 64.	<i>Ornithogalum tenuifolium</i>	2. 64. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 65.	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	2. 65. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 66.	<i>Chenopodium vulvaria</i>	2. 66. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 67.	<i>Chenopodium urbicum</i>	2. 67. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 68.	<i>Rumex acetosella</i>	2. 68. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 69.	<i>Rumex mariti-mus</i>	2. 69. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 70.	<i>Polygonum per-sicaria</i>	2. 70. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 71.	<i>Polygonum con-volvulus</i>	2. 71. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 72.	<i>Polygonum avic-ulare</i>	2. 72. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 73.	<i>Campanula glomerata</i>	2. 73. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 74.	<i>Xanthium stru-marium</i>	2. 74. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 75.	<i>Xanthium spi-nosum</i>	2. 75. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 76.	<i>Lapsana com-munis</i>	2. 76. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 77.	<i>Podospermum laciniatum</i>	2. 77. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 78.	<i>Crepis integri-folia</i>	2. 78. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 79.	<i>Crepis biennis</i>	2. 79. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelóhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természetrzaji gyűjteményi státusz
2. 80.	<i>Matricaria cham-omilla</i>	2. 80. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 81.	<i>Gnaphalium are-narium</i>	2. 81. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 82.	<i>Chrysanthemum leucanthemum</i>	2. 82. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 83.	<i>Achillea setacea</i>	2. 83. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 84.	<i>Anthemis cotula</i>	2. 84. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 85.	<i>Aster tripolium</i>	2. 85. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 86.	<i>Centaurea axil-laris</i>	2. 86. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 87.	<i>Galium spurium</i>	2. 87. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 88.	<i>Galium aparine</i>	2. 88. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 89.	<i>Galium verum</i>	2. 89. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 90.	<i>Marrubium pere-grinum</i>	2. 90. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 91.	<i>Salvia sylvestris</i>	2. 91. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 92.	<i>Salvia pratensis</i>	2. 92. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 93.	<i>Salvia verticillata</i>	2. 93. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 94.	<i>Ballota nigra</i>	2. 94. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 95.	<i>Calamintha of-ficinalis</i>	2. 95. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 96.	<i>Stachys recta</i>	2. 96. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 97.	<i>Scutellaria sp.</i>	2. 97. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 98.	<i>Thymus mar-schallianus</i>	2. 98. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 99.	<i>Lamium album</i>	2. 99. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 100.	<i>Ajuga genevensis</i>	2. 100. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 101.	<i>Echium vulgare</i>	2. 101. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 102.	<i>Symphytum of-ficinale</i>	2. 102. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 103.	<i>Anchusa offici-nalis</i>	2. 103. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 104.	<i>Cerinthe minor</i>	2. 104. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 105.	<i>Asperugo pro-cumbens</i>	2. 105. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 106.	<i>Echinospemum lapulla</i>	2. 106. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 107.	<i>Hyoscyamus niger</i>	2. 107. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 108.	<i>Datura stramoni-um</i>	2. 108. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 109.	<i>Linaria vulgaris</i>	2. 109. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 110.	<i>Plantago lanceo-late</i>	2. 110. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 111.	<i>Plantago mariti-ma</i>	2. 111. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 112.	<i>Anagallis arven-sis</i>	2. 112. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 113.	<i>Eryngium cam-pestre</i>	2. 113. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 114.	<i>Sedum acre</i>	2. 114. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 115.	<i>Adonis aestivalis</i>	2. 115. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 116.	<i>Ranunculus fi-caria</i>	2. 116. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 117.	<i>Ranunculus scel-eratus</i>	2. 117. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 118.	<i>Caltha palustris</i>	2. 118. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 119.	<i>Batrachium aquatile</i>	2. 119. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 120.	<i>Nymphaea alba</i>	2. 120. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	

Sorszám	A tárgy megnevezése	Nyilvántartási szám	Db.	Lelőhely, gyűjtőhely	Megjegyzés a Szaporulati naplóban	Természettajzi gyűjteményi státusz
2. 121.	Fumaria officí-nalis	2. 121. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 122.	Alissum calyci-num	2. 122. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 123.	Thlaspi arvense	2. 123. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 124.	Lepidium ru-derale	2. 124. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 125.	Lepidium perfo-liatum	2. 125. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 126.	Berteroa incana	2. 126. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 127.	Sisymbrium of-ficinale	2. 127. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 128.	Diploxix tenui-fofia	2. 128. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 129.	Brassica nigra	2. 129. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 130.	Sinapis arvensis	2. 130. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 131.	Viola arenaria	2. 131. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 132.	Saponaria officí-nalis	2. 132. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 133.	Lychnis viscaria	2. 133. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 134.	Lychnis flos-cuculi	2. 134. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 135.	Silene multiflora	2. 135. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 136.	Polygala comosa	2. 136. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 137.	Epilobium an-gustifolium	2. 137. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 138.	Coronilla varia	2. 138. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 139.	Vicia villosa	2. 139. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 140.	Vicia lutea	2. 140. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 141.	Trifolium arvense	2. 141. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 142.	Trifolium repens	2. 142. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 143.	Trifolium pro-cumbens	2. 143. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 144.	Trifolium monta-num	2. 144. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 145.	Trifolium alpes-tre	2. 145. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 146.	Trifolium medi-um	2. 146. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 147.	Medicago falcata	2. 147. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 148.	Medicago lupuli-na	2. 148. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 149.	Genista tinctoria	2. 149. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 150.	Tetragonolobus siliquosus	2. 150. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	
2. 151.	Melilotus officí-nalis	2. 151. 1905.	1	Debrecen környéke	1900. évi párizsi világ kiállításról	

## TÖRTÉNETTUDOMÁNY



## DEBRECEN XVIII. SZÁZADI VÁROSTÉRKÉPÉNEK KELTEZÉSI KÉRDÉSEI AZ ÚJABB KUTATÁSOK FÉNYÉBEN

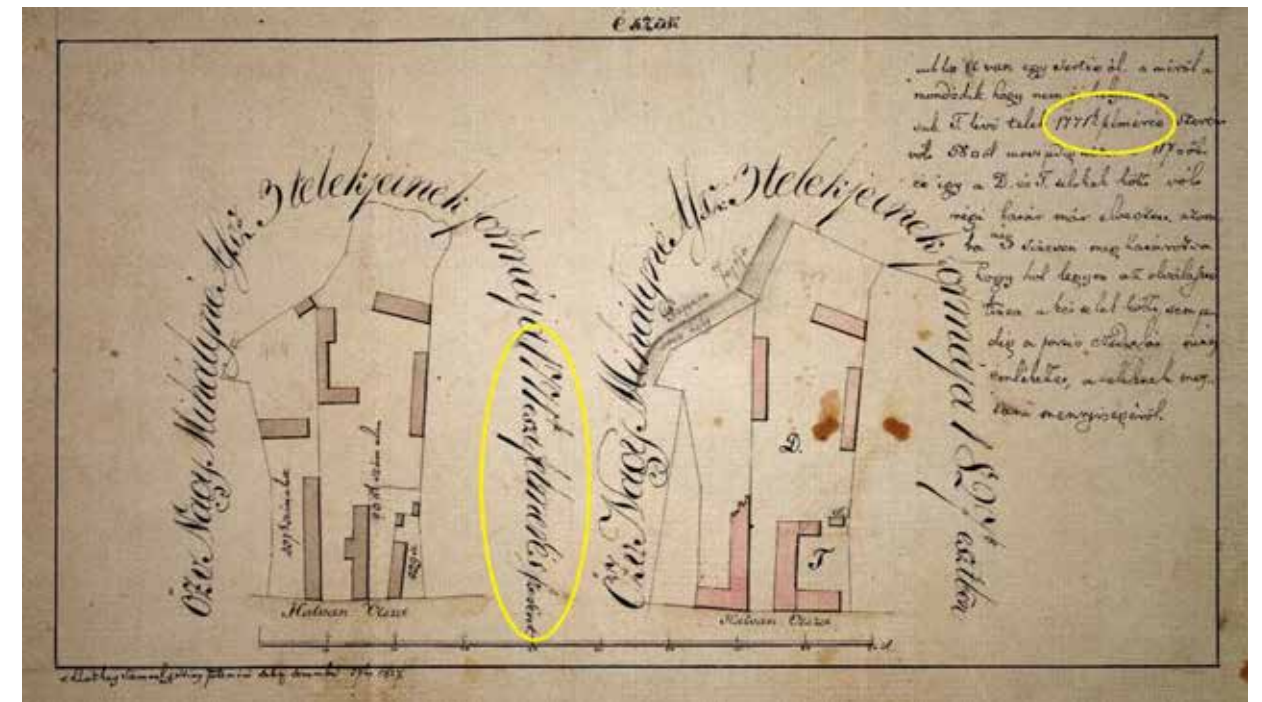


1. Az András templom és környéke. Részlet a DvT. 34-es jelzetű XVIII. századi térképről<sup>2</sup>

Debrecen első ismert részletes várostérképét – amelyen már nem csak az utcák, és az azok által körülzárt tömbök, hanem az egyes telkek és épületek is láthatók – hosszú idő óta egyes források 1771-re, míg mások 1772-re kelteznek, feltételezhető készítőjeként pedig Kováts Györgyöt szokták megnevezni. Ha azonban alaposabban szemügyre vesszük a szóban forgó atlaszt, láthatjuk, hogy sem évszámmal sem szignatúrával nem látták el. Joggal merülhet fel tehát bennünk a kérdés: a civisváros mely

korból származó lenyomatát őrizte meg ez a térkép, amely a helytörténeti kutatás számára olyannyira megkerülhetetlen? <sup>1</sup> 1. kép

1 Lásd bővebben az 1771-es keltezés tükrében: ZOLTAI LAJOS 1925: 19., 26., 33.; SÁPI LAJOS 1972: 9–12., 34–35., 116–120.; SÁPI LAJOS 1981: 70., 74–75., 78.; BORSY ZOLTÁN 1984: 25.; MÓDY GYÖRGY 1984: 101., 103., 616. Az 1772-es datálás fényében: KOMORÓCZI GYÖRGY 1972: 26., 204., 208., 220.; GAZDAG ISTVÁN 1982: 121. A tanulmány előzményét lásd: HORVÁTH



2. A Hatvan utca és Pap tava környéki telkek rajzi időrendi változásban. Liszkay Sámuel már 1827-ben is egyértelműen 1771-re helyezte a szóban forgó térkép keltezési idejét<sup>3</sup>

### 1. Történeti áttekintés

Meglepő, de nem újkeletű feltételezés az, hogy a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár állományában őrzött DvT. 34-es jelzetű mű 1771. körüli keltezésű: kutatásaink során ugyanis előkerült egy Liszkay Sámuel által jegyzett 1827-es részterkép, amely egyértelműen, két helyen is 1771-re datálja az egykori felmérést. 2. kép

Nem véletlen tehát, hogy hosszú időn át ez a dátum forgott közszájon, többek között talán azért, mert éppen ezidőtájt, 1772-re tehető a város lakosságának átfogó összeírása.<sup>4</sup> Ezek alapján pedig az utókor egyértelműen ehhez kötötte az atlasz létrejöttét, mindattól függetlenül, hogy azt nem látták el sem dátummal, sem pedig aláírással. Tény, és nem is vitatjuk, hogy a szóban forgó lajstromhoz felhasználhatták a térképet, alapvető feltevésünk azonban az, hogy egy ilyen méretű átfogó felmérést a XVIII. században véghezvinni, majd papírra vetni, nem lehetett rövid időintervallumú feladat. Éppen ezért az is igaz, hogy mire egy részletes térkép az adott korban elkészült, már nem volt teljesen pontosnak tekinthető, hiszen amíg feldolgozták a felmérés adatait és megrajzolták az atlaszt, nem állt meg az élet, elpusztultak házak, és minden bizonytalanság újjak is épültek.

PÉTER: Adalékok Debrecen XVIII. századi várostérképének újradatálásához. *Civisporta*, III. évfolyam 2. szám, 2019: 93–115.

2 MNL HBML DvT. 34. részlet. Saját szerkesztés

3 LISZKAY SÁMUEL 1827. MNL HBML DvT. 1073. Saját szerkesztés

4 MNL HBML IV. A. 1011/. v. 2.

### 2. A térkép keletkezésének időintervallumához

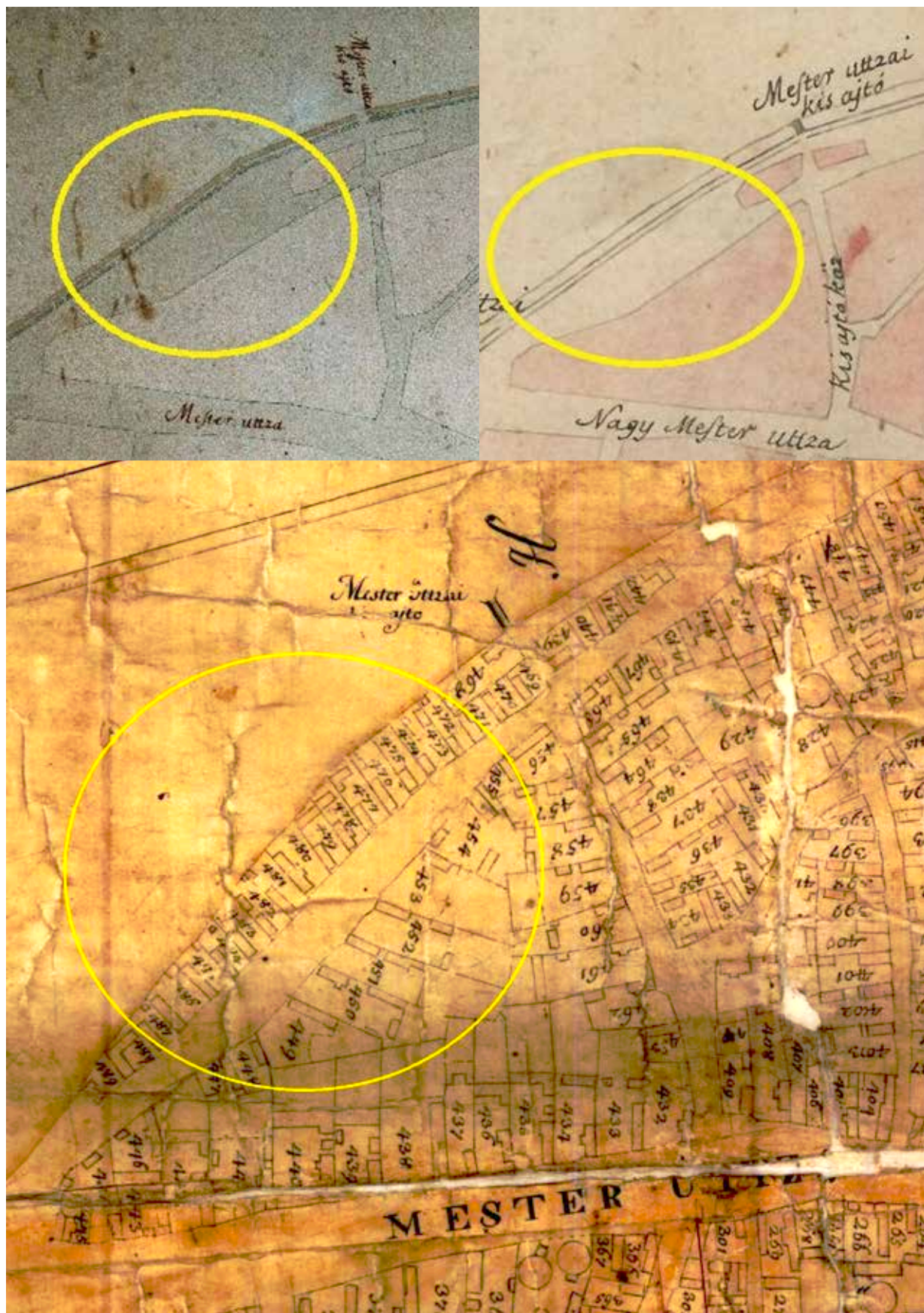
Amennyiben összevetjük a város 1750-es, illetve 1752-es térképét – mindkét esetben Kováts György alkotásáról van szó – látható, hogy egymáshoz viszonyítva nincs jelentős változás. A település belső magjának a mai Honvéd, Mester és Csemete utca környéki szakasza, annak is a város árkához közelebb fekvő tömbje, ekkortájt még nem épült be teljesen, míg a DvT. 34-es jelzetű térképen már bővebb, a maihoz hasonló beépítés látható.<sup>5</sup> 3–5. kép<sup>6</sup>

Mindez azt bizonyítja tehát, hogy a vizsgált rajz mindenképpen 1752 után keletkezett, ez azonban még nem tisztázza annak feltételezett 1771 körüli voltát. Éppen ezért listáztuk a DvT. 34-es jelzetű térkép valamennyi számozott portáját, amit összevetettünk a már említett és pontosan keltezett 1772-es átfogó népszázeírásal, amely szerencsénkre szintén végigköveti a portákat. Ez a hiánytalan irat kitér a város mind a hat kerületére, azokon belül pedig mind az öt tizedre, amelyekre egykor a városmagot felosztották. Sőt, listázza az úgynevezett taksás, vagy más néven „hóstatí”, városárkon kívül fekvő, újabb, ekkortájt amolyan megtúrt portáknak tekinthető házhelyeket is, amelyeknek az 1752-es térképen még híre-hamva sincs!

5 KOVÁTS GYÖRGY 1750. MNL HBML DvT. 2.; KOVÁTS GYÖRGY 1752. OSZK NÖVEDEKNAPLÓ, 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

6 KOVÁTS GYÖRGY 1750. MNL HBML DvT. 2. részlet; KOVÁTS GYÖRGY 1752. OSZK NÖVEDEKNAPLÓ, 1954. B 2864. sz. M?P. 65. részlet; MNL HBML DvT. 34. részlet. Saját szerkesztés





3–5. Az 1750-es (balra fent) és az 1752-es (jobbra fent) atlaszokon még nincs beépítve a mai Honvéd utcának az egykori árokhoz közelebb eső szakasza, míg a DVT. 34-es térképen már ott sorakoznak a porták<sup>6</sup>

	Tized	Porták számozása	Porták darabszáma
Piac utca kerülete összeírásban: 438. térképen: 421.	I.	1–89.	89
	II.	90–177.	88
	III.	178–246.	69
	IV.	247–325.	79
	V.	326–428.	103
	Hóstát	1–8, 1, 2.	8 + 2
Czepléd utca kerülete összeírásban: 473. térképen: 444.	I.	1–101.	101
	II.	102–192.	91
	III.	193–283.	91
	IV.	284–384.	101
	V.	385–461.	77
	Hóstát	1–12.	12
Sz. Anna utca kerülete összeírásban: 473. térképen: 447.	I.	1–85.	85
	II.	86–190.	105
	III.	191–292.	102
	IV.	293–365.	73
	V.	366–458.	93
	Hóstát	1–8., 1–3., 1–4.	15
Hatvan utca kerülete összeírásban: 522. térképen: 489.	I.	1–96.	96
	II.	97–223.	127
	III.	224–312.	89
	IV.	313–393.	81
	V.	394–505.	112
	Hóstát	1–15., 1–2.	17
Csapó utca kerülete összeírásban: 468. térképen: 448.	I.	1–67.	67
	II.	68–177.	110
	III.	178–267.	90
	IV.	268–351.	84
	V.	352–456.	105
	Hóstát	1–7., 1–5.	12
Péterfia utca kerülete összeírásban: 463. térképen: 456.	I.	1–91.	91
	II.	92–164.	73
	III.	165–268.	104
	IV.	269–363.	95
	V.	364–459.	96
	Hóstát	1–4.	4
összeírásban:	2837.		
DVT 34-en:	2695.		



**Piac kerületében:**

Térképen: 421 számozott porta az árkon belül  
 Összeírásban: 428 számozott porta az árkon belül

Különbség: 7 számozott porta az árkon belül  
 .....  
 + Taksás telkek: 1–8-ig  
 1–2-ig

10 számozott taksás porta az árkon kívül

**Czegléd kerületében:**

Térképen: 444 számozott porta az árkon belül  
 Összeírásban: 461 számozott porta az árkon belül

Különbség: 17 számozott porta az árkon belül  
 .....  
 + Taksás telkek: 1–12-ig

12 számozott taksás porta az árkon kívül

**Szent Anna kerületében:**

Térképen: 447 számozott porta az árkon belül  
 Összeírásban: 458 számozott porta az árkon belül

Különbség: 11 számozott porta az árkon belül  
 .....  
 + Taksás telkek: 1–12-ig  
 1–3-ig  
 1–4-ig

15 számozott taksás porta az árkon kívül

**Hatvan kerületében:**

Térképen: 489 számozott porta az árkon belül  
 Összeírásban: 505 számozott porta az árkon belül

Különbség: 16 számozott porta az árkon belül  
 .....  
 + Taksás telkek: 1–15-ig  
 1–2-ig

17 számozott taksás porta az árkon kívül

**Csapó kerületében:**

Térképen: 448 számozott porta az árkon belül  
 Összeírásban: 456 számozott porta az árkon belül

Különbség: 8 számozott porta az árkon belül  
 .....  
 + Taksás telkek: 1–7-ig  
 1–5-ig

12 számozott taksás porta az árkon kívül

**Péterfia kerületében:**

Térképen: 456 számozott porta az árkon belül  
 Összeírásban: 459 számozott porta az árkon belül

Különbség: 3 számozott porta az árkon belül  
 .....  
 + Taksás telkek: 1–4-ig

4 számozott taksás porta az árkon kívül

**Összesítve:**

Az összeírásban árkon belül: 2767 számozott porta szerepel  
 A térképen árkon belül: 2705 számozott porta szerepel

Különbség az árkon belül: **62 számozott porta**  
 Plusz: **Az összeírásban további 70 számoltartott, taksás ház-hely szerepel!**

Az összeírásban tehát 2837 számoltartott portát vettek lajstromba a hóstáttal együtt, a térképen pedig 2705 számozott portát tüntettek fel, a különbség **132 porta**.<sup>7</sup>

Amennyiben tehát összevetjük az ábrázolt, számmal ellátott épületeket az 1772-es népösszeírás ingatlanokra vonatkozó adataival, láthatjuk, hogy 62 számozott ház úgyszólván „hiányzik” a térképen a város belterületéről, nem beszélve arról az 1772-ben 70 darab, úgyszintén számba vett, árkon kívüli taksás portáról, amelyeknek szintűgy nyoma sincs! Tény, hogy az atlaszon halványan ugyan, de már jelöltek egy-egy, a város árkan kívül fekvő, mémiökileg szabályosan megszerkesztett utcavonalat és kimért telket a település nyugati oldalán, sőt a mai Kar utcán még egy házat is feltüntettek a szóban forgó DvT. 34-es jelzetű térképen, de ez messze nem 70 darab kültelkes porta! Több az annál, hogy egyértelműen egyelőre az sem bizonyítható, hogy a város árkan kívüli vonalakat az atlasz keletkezésének idején, vagy később rajzolták-e fel?!

7 Megjegyzés: Az úgynevezett közönséges, avagy közösségi épületeket – úgymint: csapszék, városháza, egyházi épületek stb. – akkoriban nem számozták, ezért azokat sem a lakossági összeírásban, sem pedig a térképen nem vettük számba, így azok a kapott adatsort nem torzítják.



6–7. A DvT. 34-es térképen a Mester utcai kapun kívül láthatók az egyenesre tervezett utcák, néhány egyforma porta illetve egy „hóstáti” ház. A Kar utcai hattűszárnnyves épület nagy valószínűséggel a legrégebbi közülük, ami valamikor 1763–1769 között épülhetett. (6. képen kék színnel jelölve)<sup>8</sup>

Mindazonáltal, értelmezési kerettől függően, mintegy 131–132 darab épület az, ami a térképről hiányzik! Ahogy azt már említettük, természetesen nem zárható ki egyértelműen, hogy idővel az 1772-re keltezhető összeíráshoz rendelték a rajzot, de maga a népszámlálás nyilvánvalóan gyorsabban kellett, hogy végbemenjen, mint egy komplett város teljes felmérése és térképe megszerkesztése! Mindezek alapján a kérdéses részletes atlaszunk bizonyosan 1752 után, de még 1772 előtt keletkezhetett, miáltal az 1760-as évek lenyomatát őrizhette meg. **6–7. kép**<sup>8</sup>

További két tömb – a Bajcsy-Zsilinszky Endre utca 15., illetve a mai Piac utca 18. számú telek korábban különálló, északi részei – egyaránt segítségünkre voltak a pontosabb keltezés meghatározásában. Előbbit a DvT. 34-es jelzetű térképen 66-os számmal jelölték és a Hatvan utcai kerület I. tizedéhez tartozott akkor, amikor a felmérés zajlott. Mivel azonban a telkek számozása főként az adózáshoz volt köthető – a maguk valójában közszájon forgó házsámként még nem funkcionáltak –, az előforduló telekmosztások és összevonások miatt, vagy pusztán azért, mert más-más háznál kezdték meg az adott terület éves összeírását, e számok eltéréseket mutatnak az idő előrehaladtával, így csakis a tulajdonosok neve és a szomszédok összevetése adhat biztos támpontot.

Ekképpen a szóban forgó telek 1763 előtt, a hadiadókiutetések összeírásában még a 42-es lajstromozott ingatlanként szerepelt, 1769-ben,

báró Vécsey József királyi biztos irataiban és a vagyonösszeírásokban viszont már a 67-ik volt a sorban. Ekkoriban egy bizonyos Boros Ferenc szűcsmester és sertéskepec bírta az ingatlant.<sup>9</sup> **8. kép**<sup>10</sup>

Segít azonban a korábbi, 1763-as végpont behatárolásában a már említett, Piac utca 18. számú tömb északi telekhányadának történeti feltérképezése is, mivel tudjuk, hogy az atlaszon egységes 1-es számmal jelölt porta – ami a Piac utcai kerület I. tizedében feküdt –, az 1762-ből ránk maradt levéltári iratok szerint még két különálló ingatlan volt. A később egységesített telek északi hányadát levéltári forrásaink alapján korábban a piarista atyák bírták, déli részeit viszont már ekkoriban is Szeremlei Sámuel tulajdonolta, aki 1763-ban egységesítette a két, addig különálló birtokrészt.

Eddigi kutatásaink alapján tehát bizonyosan állítható, hogy a szóban forgó, részletes várostérkép az 1763–1768 közötti állapotok visszatükrözése.<sup>11</sup> **9. kép**<sup>12</sup>

8 MNL HBmL. DvT. 34. részlet. Saját szerkesztés. Megjegyzés: az I. Katonai Felmérés Debrecenben 1783-ban már kiterjedt taksás telkeket mutat. Lásd még: KOVÁCS ANIKÓ 2002. illetve <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/dolg.htm> valamint <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/04-1-28800.jpg> (Az oldalak utolsó megtekintése: 2019. XI. 18.) A kép forrása: Google Térkép Debrecen, Kar utca 34., <https://goo.gl/maps/wxmWQTx9TGdpVbcc7>, (Letöltés ideje: 2019. XI. 18.)

9 MNL HBmL. IV. A. II. 1013/c. 15. 169.; MNL HBmL. IV. A. II. 1013/c. 16. 215.; MNL HBmL. IV. A. II. 1001/316. 270.; MNL HBmL. IV. A. II. 1011/v. 3. 190.

10 MNL HBmL. DvT. 34. részlet. Saját szerkesztés.

11 MNL HBmL. IV. A. II. 1013/c. 14. 61.

12 MNL HBmL. IV. A. II. 1013/c. 14. 61.





8. A DvT. 34-es térképen a Bajcsy-Zsilinszky Endre utca 15. ingatlan még 66-os, míg a mai Piac utca 18. számú tömb északi fele 1-es számmal jelölve<sup>10</sup>

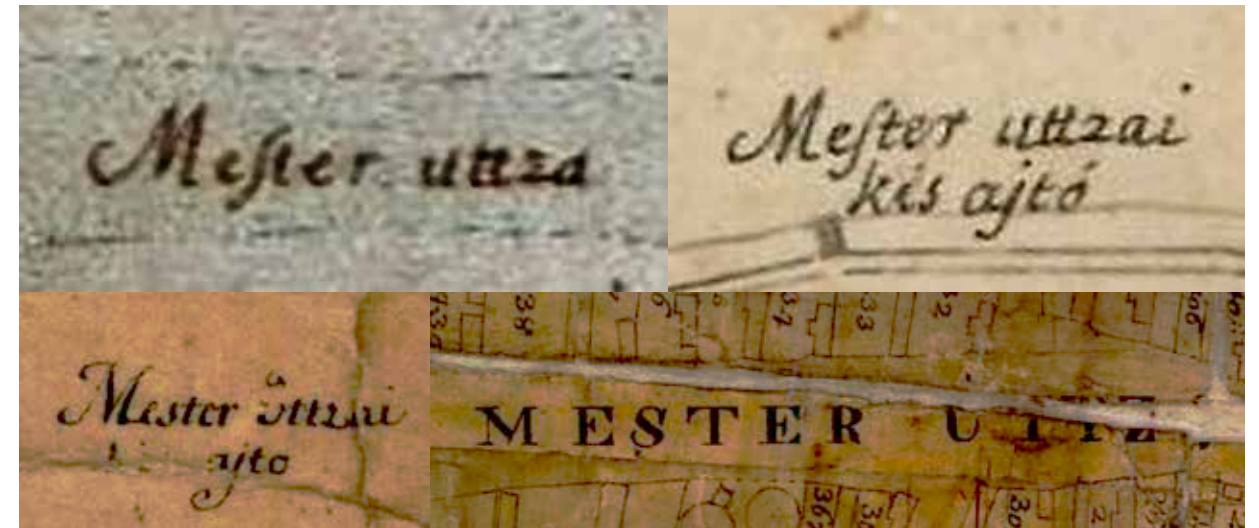
61

Repartitio Quanti Contributionalis  
Plateae Piaz pro Ano.  
1762

Elő Tized

	M. s.
1. T. Bator Lászlófal várnál váza hat f. 44 x	6. 44.
L. Draxinger Mátysfal öt f.	5.
L. Mindl József két f.	7.
L. Molnár Péter két f.	3.
2. T. Serey Sámuel várnál f. 54 x	102. 54.
L. Madai Bal négy f.	4.
L. Sánta Bal két f. 30 x	2. 30.
L. Gabó Mihály három f.	3.
L. Hun Péter egy f.	1.
L. Sós Péter öt f.	5.
3. Margitai Zsolt négy f. 6 x	16. 06.
L. Sprung János négy f.	8.
L. Kék János négy f. 31 x	12. 31.
4. Gabó Nag Andrást négy f. 32 x	14. 32.
5. Komlósi János négy f. 40 x	12. 40.

9. Az 1762-es hadiadókiivetésben az egy évvel később, Szeremlei Sámuel által egyesített porta még két különálló, 1-es és 2-es számon szerepelt<sup>12</sup>



10–13. Míg az 1750-es (balra fent) és az 1752-es (jobbra fent) atlaszok írásképe egyezést mutat, addig a DvT. 34-es jelzetű térképen az előzőektől eltérő betűmintákat láthatunk.<sup>13</sup>

### 3. Az atlasz rajzolójának kilétééről

Ahogy azt már említettük, nagy általánosságban Kováts Györgyöt szokták megnevezni a vizsgált térkép feltételezhető alkotójaként. Nem vitatjuk, részt vállaltott ő maga is ebben az óriási feladatban, azonban a kutatás tárgyát képező, 1760-as évek körüli időket ábrázoló mű végeredményben a legnagyobb valószínűséggel mégsem az ő keze nyomát őrzi. Ezen teória bizonyításához szintúgy a valóban Kováts György által szignózott 1750-es és 1752-es, illetve maga az anonimitás homályába burkolózó, DvT. 34-es jelzetű atlaszok voltak segítségünk, mint az eddigiekben, csak éppen grafológiai szempontból vetettük össze azokat.

Míg az 1750-es és az 1752-es datálású térképek írásképe egyezést mutat, addig az 1763–1768 közé keltezhető atlaszon az előbbiektől eltérő betűmintákat láthatunk. A példának hozott „Mester utca” szókapcsolat folyóírásának esetében mindez talán az M, s, r, míg az „ajtó” szócska esetében a j betűknél a legszembetűnőbb, a nyomtatott írás eltérése pedig önmagáért beszél. A grafológiai összehasonlás alapján tehát – bár továbbra sem tudjuk megnevezni a kutatás tárgyát képező névtelen mű alkotóját – Kováts György szerzőségének lehetőségét el kell vetnünk. 10–13. kép<sup>13</sup>

### 4. A térkép újradatálásának tudományos hozadéka

Minden egyes óvárosi ingatlan esetében, amelyet eddigi munkánk során bejártunk, felhasználtuk a szóban forgó térképet, így nagyjából meg tudjuk mondani, hogy egy-egy ház, épületrész vagy fennmaradt fragmentum az 1760-as évek előtt vagy után keletkezett-e, mindehhez azonban a helyszíni szemle is elengedhetetlen, hiszen 250–300 év alatt a város legrégebbi,

legillékonyabb építészeti emlékeiből sok elpusztult, mindazonáltal igen sok közülük rejtőzve, mind a mai napig megbújik otthonainkban! Eddigi kutatásaink szerint nem egyszer előfordult, hogy a régebbi, zömében rurális jellegű, fésűfogas telekelrendezésű épületrészeket még az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején is befoglalták az újabb kivitelű, zártorsúságra törekvő, városias karakterű ingatlanok sorába. A DvT. 34-es jelzetű térkép tehát kiváló kiindulópont, a „terepbejárás” azonban az archaikus épületek és épületrészek egzakt beazonosításához elengedhetetlen!

Feltáró vizsgálatainkat mindezekig ráérzésre, szűrőpróba-szerűen, eddigi tapasztalataink tükrében végezhetjük csak el, mostanra azonban elkészülhetett a tárgyalat, XVIII. századi részletes atlasz és a mai szabályozási térkép összevetése. Ehhez a két szelvényen hozzávetőlegesen mintegy 50 olyan „tanúponthoz” kellett keresni, amelyek mind a mai napig ugyanazt az állapotot tükrözik, és megfeleltethetők egymásnak! Az utak és közők szabályozása, szélesítése miatt a porták utcafrontjai viszont nem jöhettek szóba, így a napjainkra megmaradt, felismerhető és összeegyeztethető tömbök belső telekvégeinek találkozásait kellett alaposabban végigpásztázni és listázni,<sup>14</sup> amelyek alapján egy számítógépes program segítségével sikerült is a két térképet nagyjából egymásra vetíteni.<sup>15</sup>

Ennek a kutatómunkának és kivitelezésének következtében, napjainkra rendelkezésre áll Debrecen belvárosáról egy olyan áttekinthető, egymásra vetített szelvényegyüttes, amely megkönnyíti az 1760-as évek előtti időkre keltezhető archaikus házak, illetve befoglalt esetleges épületrészek és fragmentumok alapkutatását, továbbá beazonosításuknak az első fázisát, amelyet azonban – ahogy már említettük –, maga a terepbejárás és a helyszíni vizsgálat vihet csak tovább.

13 KOVÁTS GYÖRGY 1750. MNL HBmL DvT. 2. részlet; KOVÁTS GYÖRGY 1752. OSZK NÖVEDEKNAPLÓ. 1954. B 2864. sz. M?P. 65. részlet; MNL HBmL DvT. 34. részlet. Saját szerkesztés

14 Egy Papp József helytörténeti kutatóval 2015 körül folytatott szakmai beszélgetés során vetődhetett talán először fel, hogy az óváros régi portáinak belső telekvégei érintetlenebb formában vészelhették át az idők változásait. A térképi összevetést Balogh Lászlóval közösen, 2019-ben végeztük el.

15 BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER 2019.





14. A Batthyány utca 24. szám 1974-ben elhelyezett emléktáblája arról tanúskodik, hogy a tömb a XIX. század elején épült, miközben maga a főépület egy az egyben megfeleltethető az 1763–1768 közötti időkre keltezhető térkép felvételi rajzával<sup>17</sup>



15–16. A Meszena utca 26 – Maróthi György utca 25. számú portán álló, 1728-ban alapított Mergő, illetve a Kígyó utca 55. szám alatt található Novella csapszékek napjainkban<sup>20</sup>

Lássuk például a Batthyány utca 24. számú ingatlan esetét. A ház az 1974-ben elhelyezett emléktábla alapján, valamikor a XIX. század első felében épülhetett, erről tanúskodik Debrecen 1987-es műemléki katasztere is.<sup>16</sup> Az XVIII. századi részletes atlasz és napjaink szabályozási térképének összevetése viszont arról tanúskodik, hogy az épület az 1760-as évek előtti időkből már állt! Sőt, maga a helyszíni szemle is alátámasztotta ezen feltételezéseinket: elég talán, ha csak az archaikus, fésűfogas telekelrendezésű „basacívisház” belső tereinek gyönyörű boltzatai a szemünk elé tárulnak. Ehhez hasonlóan, megannyi debreceni épület várja még, hogy felfedezzük korát és a benne rejtőzködő építészeti, helytörténeti és kulturális értékeket! 14. kép<sup>17</sup>

### 5. Kitekintés

Debrecen nem bővelkedik kronológiailag egzakton beazonosított, archaikus épületek sorával. Legrégibbi ingatlanként a Széchenyi utca 6. szám alatt található egykori postaállomást, az úgynevezett Diószegi házat szokták emlegetni, amelyet a szájhagyomány az 1690-es évekre keltez. Ennél azonban talán valamivel régebbi eredetű lehet a Piac utca 29. számú épület utcára merőlegesen álló szárnyának pincéje és földszinti szakasza, amelyet feltehetően valamikor a XVIII. század folyamán, zártosorú beépítéssel, majd emeletráépítéssel bővítettek.<sup>18</sup>

<sup>16</sup> GELLÉR FERENC 1987: 77.

<sup>17</sup> DMJV PH FŐÉPÍTÉSZ IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR; BALOGH LÁSZLÓ – DR. HORVÁTH PÉTER 2019. Megjegyzés: nincs ez másképp a szomszédos épületek esetében sem, ahol bizonyos archaikus részeket szintén befoglaltak a később bővített házak sorába.

<sup>18</sup> A Régi Posta tekintetében lásd még: S. SZABÓ JÓZSEF 1913: 54.; ZOLTAI LAJOS 1934.; ZOLTAI LAJOS 1936: 77.; SÁPI LAJOS 1972: 67.; SÁPI LAJOS 1981: 80–82.; GELLÉR FERENC 1987: 33., 42. Megjegyzés: a Piac utca 29. számú ingatlan már az 1760-as évek előtt is zártosorú beépítéssel rendelkezett. A vendéglő 2016-os bejárásakor a pince falain azonban egyértelműen látszott, hogy

A DvT 34-es jelzetű térkép datálásának pontosításával napjainkra azonban már számos belvárosi épületről feltételezhető, hogy részben vagy egészében az 1760-as években már állt. Egyelőre még csak a hatalmas munka kezdetén vagyunk, viszont kutatásaink során máris fény derült két olyan ingatlanra, amelyek levéltári források alapján is jól dokumentáltak, ennek köszönhetően viszonylag pontosan keltezhetők. Nem is akármilyen épületekről van szó, hiszen történetük van!

A Mergő csapszék – korábban a Maróthi György utcát csak Mergő utcaként emlegették a civisek – 1728-ban kezdte meg működését, egy teljesen új házban, amelyben azonban még 1731-ben is folytak a munkálatok; a Kígyó utcai Novella csapszék pedig 1733-ban nyitotta meg kapuit. Ez utóbbi ingatlan korábban azonban lakóház lehetett, ugyanis a borbírói számadásokban szereplő egyik feljegyzés arról tanúskodik, hogy Debreczeni István házat éppen csapszéknek vették meg és alakították át. Az épület régebbi voltát egyébiránt az is erősíti, hogy 1732–1733 körül pincéjét megtoldották, tehát az ingatlan jobbára már korábban is létezett, így igen valószínű, hogy maga a Novella csapszék épülete az 1600-as években már állt.<sup>19</sup> Mindennek következtében a legrégibbi, ma is meglévő civisházaink közé sorolható, az 1690-es évekre datált, Széchenyi utca 6. számú főbírói épület, az úgynevezett Diószegi ház mellett! 15–16. kép<sup>20</sup>

az egykor előkerttel rendelkező, fésűfogas telekelrendezésű házat az utca irányába valamikor megtoldották, így tehát egy jóval korábbi, feltehetően legalább a XVII. századra keltezhető épületet foglaltak be a ma is álló tömbbe. Mindezekon túl, a szóban forgó részről nem zárható ki a még korábbi, esetleges XVI. századi keltezés sem, amely mindenféleképpen további tudományos kutatásokat igényel.

<sup>19</sup> MNL HBmL. IV. A. 1012/b. 2.; MNL HBmL. IV. A. 1012/b. 3., továbbá BALOGH LÁSZLÓ: Debrecen város online utcanevkatasztere, <https://civisporta.hu/utcaprogram/index.php> (Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 9.)

<sup>20</sup> Képek forrása: Google Térkép, Debrecen, Meszena utca 23. <https://goo.gl/maps/eQ9YZGv65dQ91mbQ8>; Debrecen, Kígyó utca 53. <https://goo.gl/maps/2uCVjMrEwGKB6ckT9> (A letöltés ideje: 2021. XI. 8.)



Sőt, az épületet az 1760-as évek óta biztosan nem toldották meg, így azóta nagyjából eredeti tömbszerkezeti formájában vészelte át az idők múlását!<sup>21</sup> Számos, kiemelkedően egyedi arculattal rendelkező építészettörténeti, egyszersmind kultúrtörténeti emléket kell tehát megóvnunk a magunk és az utókor számára, amely a cívisváros legarchaikusabb, XVII–XVIII. századi struktúráját és történelmét őrizte meg kézzelfogható formában a régmúltból! A két csapszék helyi védettségre történő felterjesztése 2019-ben megtörtént, 2020-ban elkészültek az ingatlanok dokumentációi, az épületek pedig idén feltehetően elnyerik védett státuszukat.<sup>22</sup>

## Forrásjegyzék

### DMJV PH FŐÉPÍTÉSI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR

(é. n.): A Batthyány 24. számú ingatlan tervtári anyaga

2019: BALOGH LÁSZLÓ — DR. HORVÁTH PÉTER: Debrecen XVIII. századi részletes atlaszának és napjaink szabályozási térképének topográfiai szinkronizálása

2019: HORVÁTH PÉTER: *A Novella és Morgó csapszék védettség alá vonása*. Belső ügyrendi irat 1–10.

2020: GAJDOS CSABA: *Debrecen Megyei Jogú Város Meszena utca 26., Maróthi György utca 25. szám alatti épület egykori Morgó csapszék (Hrsz.: 7244.) értékkatasztere. Az épület helyi védelem alá helyezéséhez szükséges építészettörténeti szakértői dokumentáció*. Belső ügyrendi irat 1–4.

2020: GAJDOS CSABA: *Debrecen Megyei Jogú Város Kígyó utca 55. sz. alatti épület egykori Novella csapszék (Hrsz.: 6822.) értékkatasztere. Az épület helyi védelem alá helyezéséhez szükséges építészettörténeti szakértői dokumentáció*. Belső ügyrendi irat 1–7.

### KRIEGSARCHIV — ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV WIEN

1783: BARON V. MOTZEL: *Original-Aufnahmskarte von Ungarn. Aufgenommen unter der Direktion des Obristen Neu und Obristlt. Baron v. Motzel des Generalquartiermeisterstabes in den Jahren 1782–85.* (I. Katonai Felmérés) Leltári szám: Kartenabteilung: B. IX. a. 527.

### MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

1728–1729: *Borbírói Számadások*. Debrecen Város Számvevőségi Iratai. Leltári szám: MNL HBmL IV. A. 1012/b. 2.

1729–1737: *Borbírói Számadások*. Debrecen Város Számvevőségi Iratai. Leltári szám: MNL HBmL IV. A. 1012/b. 3.

1750: KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Leltári szám: DvT. 2.

(é. n.): *Debrecen város 1763–1768. közöttre keltezhető részletes térképe*. Leltári szám: DvT. 34.

1762: *A Piac utcai kerület hadiadó kivetése*. Debrecen Város Számvevőségének Hadiadó kivetési könyve 1761/1762. Leltári szám: MNL HBmL IV. A. II. 1013/c. 14.

<sup>21</sup> MNL HBmL DvT. 34-es atlasza és Debrecen Szabályozási térképének összevetése alapján

<sup>22</sup> HORVÁTH PÉTER 2019: 1–10.; GAJDOS CSABA 2020: 1:4.; GAJDOS CSABA 2020: 1:7.

(é. n.): *A Hatvan utcai kerület hadiadó kivetése*. Debrecen Város Számvevőségének Hadiadó kivetési könyve (Feltehetően 1762–1763. körül) Leltári szám: MNL HBmL IV. A. II. 1013/c. 15.

(é. n.): *A Hatvan utcai kerület hadiadó kivetése*. Debrecen Város Számvevőségének Hadiadó kivetési könyve (Feltehetően valamikor 1761 után, de 1763 előtt) Leltári szám: MNL HBmL IV. A. II. 1013/c. 16.

1769: *Báró Vécsey József Királyi Biztos iratai*. Leltári szám: MNL HBmL IV. A. II. 1001/316.

1769–1770: *A Hatvan utcai kerület vagyonösszeírása*. Debrecen Város Tanácsának iratai. Vagyonösszeírások utcák rendjében 1751–1788. Leltári szám: MNL HBmL. IV. A. II. 1011/v. 3.

1772: *Debrecen város lakosságának átfogó összeírása*. Leltári szám: MNL HBmL IV. A. 1011/. v. 2.

1827: LISZKAY SÁMUEL: *Debrecen város térképe*. Leltári szám: DvT. 1073.

### ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

1752: KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város térképe*. Növedéknapló. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

## Irodalomjegyzék

### BALOGH László

2007: *Debrecen város utcanévkatasztere*. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30. In: Radics Kálmán (Sorozatszerk.): Debrecen. 1–536. Lásd még: <https://civisporta.hu/utcaprogram/index.php> Az oldal utolsó megtekintése: 2019. X. 9.

### BORSY Zoltán

1984: Debrecen és környékének földrajzi viszonyai. In: *Debrecen története 1693-ig. I.* SZENDREY ISTVÁN (szerk.): Kiadja: Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya. Debrecen. 13–27., 607.

### GAZDAG István (szerk.):

1982: *Hajdú-bihari kéziratok térképek II.* Hajdú-Bihar megyei Levéltár közleményei 18. Gazdag István (Szerk.): Debrecen. 1–177.

### GELLÉR Ferenc

1987: *Debrecen műemléki katasztere*. Kiadja: A Mozgáskorlátozottak PIREMON Kisvállalata. 1–338.

### JANKÓ Annamária

2007: *Magyarország katonai felmérései 1763–1950*. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Argumentum Kiadó. Budapest. 1–196.

### KOMORÓCZY György (szerk.):

1972: *Hajdú-Bihari kéziratok térképek*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei. In: Komoróczy György (Sorozatszerk.): Kiadó: Déri Múzeum Baráti Köre. Debrecen. 1–341.

### KOVÁCS Anikó

2002: *Régi katonai topográfiai térképek szelvényezése*. Szakdolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Lásd még: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/dolg.htm> illetve <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/04-1-28800.jpg> Az oldalak utolsó megtekintése: 2019. XI. 18.

### MÓDY György

1984: A falutól a mezővárosig. In: *Debrecen története 1693-ig I.* In: SZENDREY ISTVÁN (szerk.): Kiadja: Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya. Debrecen. 99–129., 615–620.

### SÁPI Lajos

1972: *Debrecen település- és építészettörténete*. In: DANKÓ IMRE (szerk.): Kiadó: Déri Múzeum Baráti Köre. 1–195.

1981: A település fejlődése. *Debrecen története 1693–1849-ig. II. Népeség és település*. In: RÁCZ ISTVÁN (szerk.): Kiadja: Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya. Debrecen. 70–88., 495–496.

### S. SZABÓ József

1913: XII. Károly svéd király Zilahon és Debreczenben. *Debreczeni Képes Kalendárium (Ismeretterjesztő és Szépirodalmi része)*. XIII. évfolyam 49–57.

### ZOLTAI Lajos

1925: *Települések, egyházas és egyházatlan falvak Debrecen város mai határa és külső birtokai területén a XI–XV.-ik századokban*. A gróf Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottsága közleményeinek I. pótfüzete. Kiadja a „Méliusz” Könyvkereskedés Könyvkiadó-vállalata. 1926. 1–80.

1934: A régi Debrecen postája. *Debreczeni Ujság*. 1934. VI. 24.

1934: A régi Debrecen postája – 300 évvel ezelőtt a postamesternek volt a legnagyobb fizetése Debreczenben. Hogyan fejlődött ki a mézárópostáságból a mai modern posta? *Debreczeni Ujság*. 1934. VII. 1.

1936: Nagy főbírók és jeles emberek debreczeni házai. *Debreczeni Képes Kalendárium (Ismeretterjesztő és Szépirodalmi része)*. XXXVI. évfolyam 76–79.

## Képjegyzék

#### A BATTHYÁNY UTCA 24. SZÁM FŐÉPÜLETE EGY AZ EGYBEN MEGFELELTETHETŐ

#### AZ 1750–1760-AS ÉVEK KÖRÜLI IDŐKRE KELTEZHETŐ TÉRKÉP FELVÉTELI RAJZÁVAL

2019: BALOGH LÁSZLÓ — DR. HORVÁTH PÉTER: Debrecen XVIII. századi részletes atlaszának és napjaink szabályozási térképének topográfiai szinkronizálása. DMJV PH Főépítészeti Iroda Építészeti Archívum — Mikrofilmtár

#### A BATTHYÁNY UTCA 24. SZÁM 1974-BEN ELHELYEZETT EMLÉKTÁBLÁJA ARRÓL TANÚSKODIK, HOGY AZ ÉPÜLET A XIX. SZÁZAD ELEJÉN VALÓSULT MEG

(é. n.): DMJV. PH. Főépítészeti Iroda Építészeti Archívum — Mikrofilmtár

#### A DvT. 34-ES JELZETŰ TÉRKÉP IRÁSKÉPE

(é. n.) Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

#### A DvT. 34-ES JELZETŰ TÉRKÉPEN MÁR EGY „HÓSTÁTI” HÁZAT IS ÁBRÁZOLTAK

(é. n.) Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

#### A DvT. 34-ES JELZETŰ VÁROSTÉRKÉP MAI HONVÉD UTCA KÖRNYÉKI RÉSZLETE

(é. n.) Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

#### A HATVAN UTCA ÉS PAP TAVA KÖRNYÉKE

1827: Liszkay Sámuel: Debrecen város térképe. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Leltári szám: DvT. 1073.

#### A NOVELLA CSAPSZÉK NAPJAINKBAN

2011: <https://goo.gl/maps/2uCVjMrEwGKB6ckT9>

(A letöltés ideje: 2021. XI. 8.)

#### AZ ANDRÁS TEMPLOM ÉS KÖRNYÉKE

(é. n.): Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 34.

#### AZ 1728-BAN ALAPÍTOTT MORGÓ CSAPSZÉK NAPJAINKBAN

2011: <https://goo.gl/maps/eQ9YZGv65dQ91mbQ8>

(A letöltés ideje: 2021. XI. 8.)

#### AZ 1750-ES ÉVEKBELI VÁROSTÉRKÉP MAI HONVÉD UTCA KÖRNYÉKI RÉSZLETE

1750: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 2.

#### AZ 1750-ES KELTEZÉSŰ ATLASZ IRÁSKÉPE

1750: Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Debrecen város térképe. Leltári szám: DvT. 2.

#### AZ 1752-ES ÉVEKBELI VÁROSTÉRKÉP MAI HONVÉD UTCA KÖRNYÉKI RÉSZLETE

1752: Kováts György: Ichnographia Cittis Debreczen. Országos Széchenyi Könyvtár. Leltári szám: Növedéknapló. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

#### AZ 1752-ES KELTEZÉSŰ ATLASZ IRÁSKÉPE

1752: Kováts György: Ichnographia Cittis Debreczen. Országos Széchenyi Könyvtár. Leltári szám: Növedéknapló. 1954. B 2864. sz. M?P. 65.

#### HATTYÚSZÁRNÝV OROMZATOS TAKSÁS HÁZ, VALAMIKOR

#### AZ 1752–1783. KÖZÖTTI IDŐKBŐL

2018: <https://goo.gl/maps/wxmWQTx9TGdpVbcc7>

(A letöltés ideje: 2019. XI. 18.)

### Horváth, Péter:

*Debrecen XVIII. századi várostérképének keltezési kérdései az újabb kutatások fényében*

[The dating questions of the 18th century Debrecen city map with regard to the latest research]

The first known detailed city map of Debrecen – showing not just the streets and blocks, but also certain plots and buildings – has long been dated to 1771 by some sources and 1772 by others. Its most likely author is considered to be György Kováts. Upon closer inspection of the piece itself, there are no date or signature on it. It rightfully begs the question, which era of the city’s history does this indispensable piece of local history represent?



## VÁLOGATÁS A DÉRI MÚZEUMBAN ŐRZÖTT KIÁLLÍTÁSI ÉS LÓFUTTATÁSI EMLÉKÉRMEKBŐL

### Bevezetés

A magyar gazdasági egyesületek és kiállítások emlékéreinek, díjremeinek története visszanyúlik a reformkorba. Az arisztokraták vezette magyar társaságok külföldi mintára, a mezőgazdaság egyes területeit fejlesztendő, gazdasági társaságokat hoztak létre. A kezdeti ún. állapotmutatók lassan átalakultak évente megrendezett, egyre specifikusabb mezőgazdasági kiállításokká. Az ezeken részt vevő tenyésztők és tulajdonosok bemutatott termékeikkel összemérték tudásukat, és a nyertesek emlékéremben, díjazásban részesültek. A folyamatosan kibontakozó kiállítási hagyományt visszavetette ugyan a forradalom és szabadságharc, majd az abszolutizmus korszaka, de a kiegyezéshez közeledve egyre több rendezvényt tartottak a témában, és 1867-et követően majd minden térségben rendeztek mezőgazdasági vagy ipari kiállítást. A legismertebbek közülük az országos kiállítások voltak 1885-ből és 1896-ból. Ezek emlékéreim, díjreméi a numizmatika és a gyűjtők figyelmét sem kerültk el. A debreceni Városi Múzeum, majd a Déri Múzeum is több ízben szert tett egy-egy vonatkozó műtárgyra vagy egész gyűjteményre. Debreceni kötődésű tenyésztők, fajnemesítők előszeretettel adományozták emlékéreimeket a múzeumnak, így több, mint 100 darabot őriz múzeumunk ezekből. A gazdasági érme a gyűjtők körében is egyre népszerűbbek, az ő számukra is készült a megjelenés kapujában álló *Az érdem elismeréseül* című kötet.<sup>1</sup> Részben ennek kéziratát felhasználva állítottuk össze ezt a tanulmányt, illusztrációit pedig a Déri Múzeum gyűjteményének érmei szolgálnak, melyeket bemutatva egy rövid összefoglalását adjuk ennek a varázslatos történetnek.

### Historiográfiai áttekintés

A témáról elsőként Horváth Mihály alkotásában olvashatunk, amikor az 1835-ben alapított országos egyletről szólva a szerző megjegyzi, hogy a gazdasági egyesületek fontos feladata és „*célja* [...] *Pesten évenként tartandó állapotmutatót szintugy, mint minden gazdasági természetények és művek mutatását kiterjedtebb divatba hozni, [...] jelesb gazdákat emléklejelek által megtisztelni [...] jutalmak által előmozdítani.*”<sup>2</sup> Ez a gazda-

sági egyesületek kiállításainak és ezeken az érdemdíjak osztásának első programszerű kifejtése.

Az 1842-ben a Kossuth Lajos alapította Iparegyesület első iparkiállításával meginduló „mutató”-ok évszázados sora először Maday Izidor ihlette meg, aki a világhiállítások és az azon való magyar részvétel történetét írta meg.<sup>3</sup> A kiteljesedő magyar kiállítási élet azonban szinte kikényszerítette a hazai viszonyok átfogó értékelését is, ami Ráth Károly *A magyar iparkiállítások multban és jövőben* című munkájában látott napvilágot.<sup>4</sup> Ráth a világhiállításokat népszerű, de öncélú, költséges és veszélyes kezdeményezéseknek tartotta. Munkájában a kiállítók és díjazottak arányát vizsgálva megállapította, hogy a londoni világhiállítás (1851) a 13 917 kiállító között 2918 érem talált gazdára (20,9%), amiből mindössze 170 volt első díj (1,2%), ezzel szemben az 1879. évi székesfehérvári országos kiállítás a díjazottak aránya 75% volt.<sup>5</sup> A Kossuth Lajos által az 1842-ben rendezett Első Magyar Iparműkiállításról írt jelentésében a munkácsi vasgyár tárgyait méltatva jegyzi meg, hogy „*a kiállítás fénypontjai közé tartoztak, s a műbírák egyhangú ítélete szerint [...] bátran versenyezhetőnek találtatván, [...] aranyemlékpénzzel, gyárparos érdemei méltánylatának legfőbb jelével, melyet az egyesület nyújthat, kitüntetendőknek ítéltetett.*”<sup>6</sup> Ez az arany emlékpénz lett a vasból öntött vasgyári reklámtárgyak mintaképe. Ráth vetette fel azt is, hogy időszerű lenne egy országos kiállítás rendezése a fővárosban, de ott már egy kimondottan kiállítási célokra létrehozott területen és épületben megrendezve, mondván „*legyen az egyszersmind megvalósítása a sokszor felmerült iparpalota tervének.*”<sup>7</sup> A pontokba szedett javaslatok között a „*Jury által odaitelendő jutalmak*” rendszerét is felvázolta, úgy-mint grand prix (legfeljebb 100) és fokozat nélküli érme (az indokolást tartalmazó diplomákkal).<sup>8</sup> Az Országos Általános Kiállítás végül 1885-ben nyitotta meg kapuit, s még ebben az évben megjelent Gelléri Mór a kiállítások történetével foglalkozó kötete.<sup>9</sup>

3 MADAY Izidor: A világhiállítások történetéről. *Gyakorlati Mezőgazdaság*, 1872. 22. sz.  
4 RÁTH Károly: *A magyar iparkiállítások multban és jövőben*. A Budapesten rendezendő országos kiállítás általános tervezetével. Különlenyomat a „Magyar Ipar”-ból. Budapest, Országos Magyar Iparegyesület, 1881.

5 RÁTH: *A magyar iparkiállítások*... i. m. 8.

6 RÁTH: *A magyar iparkiállítások*... i. m. 29.

7 RÁTH: *A magyar iparkiállítások*... i. m. 81.

8 RÁTH: *A magyar iparkiállítások*... i. m. 90.

9 GELLÉRI Mór: *A kiállítások története, fejlődése és jövőbeli rendszeresítése*. Budapest, Dobrowsky és Franke, 1885. Aki a korai forrásmunkákra is kíváncsi, itt azoknak gazdag felsorolását találja meg.

Hasznos része Gelléri kötetének az 1848 előtt megrendezett három iparműkiállítás szabályzatának közreadása. Különösen a harmadik foglalkozik nagyon részletesen a műbírálat szabályaival, ebben szerepel, hogy „*szigorú, részrehajlatlan mű- és díjbírálatok nyomán jutalmazások fognak kiosztatni, miknek 5 fokozatu jelei lesznek, u. m.: arany-, ezüst-, bronz-érdempénzek, dicsérő-oklevél és méltányoló-megemlítés.*” A könyvben szó esik a „speciális kiállítások”-ról is, mint például az első – ugyancsak Kossuth által életre hívott – pesti rajzműkiállításról (1846), amely tulajdonképpen az első iparos-tanuló (mint esetenként megjelenik: „tanonc-munka”) tárlat volt, ahol az 57 kiállító között 2 jeles, 5 dicséretes és 10 említendő oklevél talált gazdára. Ennek szabályzata tartalmazta a díjazás rendszerét is: „*a mester-inas-művek kiállítása díjazással levén kapcsolatban, a díjak kétfélék lesznek: a) kész pénz, mennyi egy mester-inas egy egész öltözetének beszerzésére elegendő, körül belül 25 pengő forint. b) érdempénz.*” A kötet meglehetősen részletező alaposággal ír a következő időszakról is, amiből jól látható, hogy az ismert éremanyag kevesebb a megrendezett tárlatoknál. Ez azzal magyarázható, hogy a díjazásban az érdempénzek használata nem volt teljesen általános, esetenként pedig eleve pénzdíjakkal honorálták a kiemelkedő teljesítményt. Másrészt az is látható, hogy a kiállítások tematikus jellege is megjelent, azaz a szakkiállítás fogalma gyökeret vert a honi kiállítási életben.

Gelléri mondhatni szakírójává lett ennek a területnek, mert hozzá köthető – több egyéb, a témát elemző kisebb terjedelmű írása mellett – további két munka, mely a kiállításokhoz kapcsolódik. A kötetekben részletes leírását adja Gelléri az egyesület díszérmei odaítélésének és fajtáinak, sőt, a bírálati szempontok megadása után valamennyi díjazottat évenkénti megoszlásban is felsorolja.<sup>10</sup>

A gazdag forrásanyagból időrendben ide kívánkozik a reprint kiadásban is megjelentetett, a millenniumi kiállításról készített fényképgyűjtemény.<sup>11</sup> A kötet gazdag képanyagát rövid, de hasznos magyarázatokkal is kiegészítették. 1896 – az Ezredéves Kiállítás – valóban ikonikus pontja a kornak, melyet a kiállítással foglalkozó írók tömege követett, de hosszan kellett várni valamilyen összegző munkára.<sup>12</sup> Az ebben a hatalmas műben követett szál azután már csak az I. világháború után vették fel ismét a szakírók. Jellemzően rövid terjedelemben közölt munkáik középpontjában azonban a magyarság és a Magyar Állam életében bekövetkezett drámai átalakulás, valamint már egy más jellegű irodalmi feldolgozás állt, ami a Budapest-centrikus hazai kiállítási rendszerben az ún. árumintavásárok kutatására és igazolására helyezte a hangsúlyt.

10 GELLÉRI Mór: *Ötven év a magyar ipar történetéből 1842–1892. Az Orsz. Iparegyesület félszázados működése*. Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1892. Valamint: GELLÉRI Mór: *Hetven év a magyar ipar történetéből. Az Országos Iparegyesület működése 1842–1912*. Budapest, Országos Iparegyesület, 1912.

11 *Az ezeréves Magyarország és a millenniumi kiállítás. Magyarország legszebb tájainak, városainak és műkincseinek, valamint a kiállítás nevezetességeinek fényképgyűjteménye*. Részben Vágó Bertalan, a M.A.V. fényképészenek felvételei után kiadja LAURENCIC Gyula. Szerk. Piványi Ernő, Timár Szaniszló, Palóczy Lipót, Fouquau Henrik, Steiner Gyula, Vidéky László. Budapest, Kunosy Vilmos és fia, 1896. Reprint: Budapest, Téka, 1989 és 1990.

12 Ez volt a már említett Gelléri-munka: GELLÉRI: *Hetven év a magyar ipar*. . . i. m.

Ezek mellett került aztán időről időre említésre a hazai kisiparosság súlyos válsága, illetve a kisipar életben tartása céljából rendezett, tárlat jellegű rendezvények ismertetése.

A két világháború között született munkák közül a legkorábbi – a mindössze négy évfolyamot megért periodika – a Magyar Ipar Almanachja 1930-as kötetében látott napvilágot, dr. tokai Oláh Béla tollából.<sup>13</sup> A szerző Gelléri Mórtól nyert ihletet, viszont az árumintavásárok eredetének felfejtését már teljesen Gelléritől eltérve adja meg. Ugyanebbe a kötetbe az Országos Iparegyesület igazgatója, dr. Dálnoki-Kováts Jenő is írt, az iparosok körében a mesterkoszorú – mint kitüntető cím és ezzel járó díj (érem) – megteremtéséről.<sup>14</sup> Az Almanach és a benne megjelent írások után Anker György munkája kívánkozik még megemlítésre.<sup>15</sup> A politikamentesen, tisztán szakmai szempontok szerint megírt cikk a Budapesti Nemzetközi Vásár múltját feldolgozva, annak háború alatti szerepére is kitér. Mindazonáltal sem ez az írás, sem a befoglaló kötet egyéb részei a díjazás kérdéskörével már egyáltalán nem foglalkoznak.

A BNV aztán átmenetileg be is szünteti tevékenységét. Az ország életében bekövetkezett újabb törés után, már a háború utáni újjáépítés hevében adta közre Anker azonos című, de eltérő tartalmú cikkét, 1947-ben.<sup>16</sup> A szerző arról értekezik, hogy a 6.530/1947. M. E. sz. rendelet kiadásával és az Árumintavásári és Kiállítási Tanács és az Árumintavásári és Kiállítási Központ felállításával a kormányzat jogi oldalról megteremtette a kiállítási élet újrarendelésének alapjait, viszont erőteljesen hiányolja a megfelelő bemutató épületek és tér hiányát a szerző. A munkája jelen esetben is teljesen politikamentesnek mondható, mert semmilyen véleményt nem fűz a jogi alapok sajátos tartalmához, miszerint „*a Központ hatásköre kiterjed az országos vagy nemzetközi jellegű gazdasági árumintavásárok és kiállítások rendezésére. Ily feladatra csak a Központ kaphat engedélyt*”, illetve „*ki-zárólag a Központ jogosított olyan rendezési tevékenységre, amelynek célja, hogy az állam vagy belföldi személyek külföldi nemzetközi jellegű gazdasági árumintavásárokra vagy kiállításokra kiállítói minőségben megjelenhesenek.*” Ezek a rendelkezések azonban már csillagászati távolba kerültek az egykori versenyszellemet és ösztönzést nyújtó szemlélettől és nem is a polgári önszerveződés talajából sarjadtak.

E helyütt fontos megemlíteni Héri Vera eddig nem publikált alapművét.<sup>17</sup> Ez az 1842–1896 közötti időszak numizmatikai szempontú értéklésének máig egyetlen, így szükségszerűen a legátfogóbb és semmilyen szempontból meg nem haladott összefoglalója. Átfogó munka még a Kecskés Sándor szerkesztésében megjelent 1996-os tanulmánygyűjte-

13 dr. TOKAI OLÁH Béla: Kiállítások, vásárok, mintavásárok. *Magyar Ipar Almanachja*, 1930. 219–256.

14 dr. DALNOKI-KOVÁTS Jenő: Koszorús mesterek. *Magyar Ipar Almanachja*, 1930. 175.

15 ANKER György: A Budapesti Nemzetközi Vásár. In: *Magyar ipar és kereskedelem*. Szerk. Dobsa László, Máriáss Imre. Budapest, A Magyar ipar és kereskedelem Kiadóhivatala, 1941. 465–471.

16 ANKER György: A Budapesti Nemzetközi Vásár. In: *Ipari újjáépítésünk*. Szerk. Tonelli Sándor. Budapest, Forum Hungaricum, Budapest, 1947. 134–140. A kötet borítóját az aranykoszorús mesterek jelvénye díszíti.

17 GERGELYNÉ HÉRI Vera: *Gazdasági kiállítások díjremei Magyarországon 1842 és 1896 között*. ELTE BTK Bölcsészdoktori disszertáció, 1974 – kézirat.



mény,<sup>18</sup> amely ugyan az ipari kiállításokra és vásárookra már nem terjed ki, de a benne található bibliográfia rendkívül hasznos tárháza a témában elmélyülőlni szándékozóknak. Ír a kertészetről és szőlészetről, a szarvasmarha-, sertés-, juh- és baromfi-, valamint a méhészeti kiállításokról, és külön is izgalmas része a lótenyésztéssel foglalkozó tanulmány.<sup>19</sup> Ugyancsak itt kell megemlíteni a *Magyarország mezőgazdasága országos kiállításokon* című kötetet, amely a vásárok mellett összegzését adja az 1945 utáni kiállítási jellegzetességeknek és nem utolsósorban néhány esetben kitér az odaítélt érmekre is, melyekről képet is közöl.<sup>20</sup> Szintén a numizmatika felől közelíti a témát Szöllősy Gábor tanulmánya, melyben az Országos Törzskönyvező Bizottság díjérmét és a korszak állami díjérmét, a „magyar királyi földmivelésügyi miniszter”-nek, a mezőgazdaság terén szerzett érdem elismeréséül” osztott érmét ismerteti.<sup>21</sup>

A nagy áttekintő munkák mellett inkább csak példaként említhetők meg a pécsi kiállítások történetét feldolgozó munkák. Ezekből nemcsak Pécs város vásárszervező tevékenységét ismerhetjük meg, hanem az ezekhez kapcsolódó érmészeti emlékeket is.<sup>22</sup>

A historiográfiai áttekintésből nem hiányozhat utalás az éremkatalogusokra, melyeket mind a gyűjtők, mind a kereskedők, kutatók az érmek azonosítására használják, és amelyek valamilyen sajátos szempont alapján tartalmazzák és csoportosítják az érmekeket. Mivel azonban az érmek és a kiállítások történetét illetően különösebb információval nem szolgálnak, ezeket ehelyütt nem említjük egyenként.

Végül ki kell térnünk a lófuttatás bárcáira is. Ez a terület egyfajta háttérrel, hiszen a lófuttatás (lóversenyzés) nem a hagyományos kiállítási tevékenység körébe sorolható. Ugyanakkor a Széchenyi István által elindított folyamat korai érmei nem a lovakkal vagy a zsokéknak szánt díjak, hanem a helyi lófuttató társaságok nagyrésztvényeseinek időtálló anyagból készített, korlátlan belépésre feljogosító, tagsági belépőjegyei, melyekhez – egy kivételtől eltekintve – vásárlás útján nem, csak részvényt jegyezve lehetett hozzájutni. Ezek a darabok viseleti példányként készültek és meglehetősen igényes kidolgozással, sokszor kimondottan magas esztétikai értékkel bírnak. A versenyeken érmet nyerni nem is lehetett, a pénzdíj volt a jellemző, a tárgydíjak az esetenként kiírt „billikom”-ok voltak. Ehhez kapcsolódóan megemlítendő az első magyar lóverseny-

szabályzat,<sup>23</sup> a versenyek eredményeiről évenként tudósító *Gyepkönyvek*. Utóbbiak helyét az 1857-től megjelenő *Vadász- és Versenylap* vette át, „egyszersmint az országos lótenyésztés lapja. A pesti és vidéki lovar-egyletek s az összes megyei lótenyésztő-bizottmányok hivatalos közlönye”. Ebben a lóversenyek helyszíneit, versenyszámait és az elnyerhető díjakat is mindig felsorolták – sok egyéb érdekes és hasznos információ mellett alkalmasint a tenyésztéssel kapcsolatos cikkek is belekerültek. Kimondottan a lófuttatás érmeinek a feldolgozására inspiráló írás Szöllősy Gábor cikke, mely alapvető forrásmunka a terület iránt érdeklődők számára.<sup>24</sup>

### Az érmek és a gazdasági kiállítások<sup>25</sup>

Az emlékérem mint művészeti ág, a kisplasztika része. Megalkotásához a pénzkészítés technikáját használták fel ugyan, de az emlékérem nem szerepelt csereeszközként. Őse az antik római medaillon. A középkorban néhány próbálkozás történt a műfaj újjáélesztésére, de a modern értelemben vett emlékérem Itáliában jött létre, ahol a 15. század elejétől alkot érmekeket Vittore Pisano, aki műveivel iskolát teremtett. Így a 15–16. század Itáliája jelentette a csúcst az öntött érmek történetében.

A 16. század elejétől tértek át Európa államai a tallérendszere, ami jelentősen befolyásolta az éremművészet alakulását. A nagyméretű tallérokon változatos érmeképek jelentek meg és a verőtövek megvéséséhez művészi képességű vésnők munkájára volt szükség. A tallérvésés mellett a 16. század első harmadában német földön is elterjedt az öntött érmek készítése. Ekkor már nemcsak uralkodók, hadvezérek, főpapok portréját ábrázolták, hanem a magánemberek életének fontosabb eseményeit – születésnapját, házasságát, gyermeke születését – is megörökítették érmeiken. A 18. századtól az emlékérmek a társadalmi élet újabb területein jelentek meg, a 19. században pedig új jelenség alakult ki: a gazdasági kiállítások. Ekkor az érem újabb, gazdasági vonatkozású szerephez jutott, érdemeiket jutalmazták vele, díjérem lett.

A magyar éremművészet kezdete is szorosan kapcsolódik a pénzveréshez és a verdékhez. A legkorábbiak tekinthetők – Hunyadi Mátyásról készített – érmekeket még öntötték. Mestereik nem magyarok voltak, s nem is éltek hosszabb ideig Magyarországon. A hazai éremművészet a II. Ulászló korában vert érmekkel kezdődik. Főképpen a körmöci verdében készítették német–osztrák hatásra érmekeket az uralkodókról, majd a verde vezetőiről. Ezeknek az érmekeknél egy része öntött volt. A 18. század elejéig a körmöci verde vésnői önállóan állították elő az érmekeket verőtöveit. III. Károly király azonban elrendelte, hogy a továbbiakban az érmekeket Bécsben kell készíteni, s onnan szállítani a magyarországi verdékbe. Ez a rendelet 1867-ig érvényben volt s ennek következtében a magyar éremművészet mind technikailag, mind művészileg megrekedt, az osztrák érmészet függvénye lett. Az érmeke iránti igény azonban a 19. században egyre nagyobb lett. Ennek később a körmöci verde mennyiségileg ele-

23 *A Magyar Országai Ló-Pályázatának Törvényei*. Pozsony, Wéber S. Lajos, 1827

24 Szöllősy Gábor: Magyar lóversenybárcák a XIX. században. *Éremtani lapok*, 2009. 116. 3–13.

25 Ez a fejezet rövidített és szerkesztett részlet Gergelyné Héri Vera disszertációjából.

get tudott tenni, de stílusára még mindig a bécsi iskola akadémizmusa volt jellemző. A valódi áttörés majd a 19. század harmadik harmadában következett be, amikor a francia hatás Magyarországon is érezte hatását. Ez mind stílus, mind technika szempontjából forradalmi változást eredményez. Lényegében ettől az időtől számíthatjuk az önálló magyar éremművészet megszületését.<sup>26</sup>

A gazdasági kiállítás intézményét az áruhermelés, a piactudomány hozta létre. A kiállítás minden bizonnyal a vásárokból alakult ki. Egy kiállításnak viszont nem az azonnali vásárlás a célja, hanem a termelő számára – a nagyobb ismertség megteremtésével – tartósan fogyasztókat biztosítani. A kiállított tárgyakkal felhívja a néző figyelmét arra, hogy bizonyos típusú és minőségű árut folyamatosan tud vásárolni rendelkezésére bocsátani. A kiállításon is verseny zajlik, de mivel célkitűzése távolabbi – a folytonos vásárlás biztosítása –, más mód alakult ki a jutalmazásra és a versengés eldöntésére. A kiállítás ott jött létre, ahol az áruhermelés olyan fejlettséget ért el, amely a folyamatos vásárlás lehetőségét biztosította. Egy-egy gazdasági kiállítás olykor egy egész ország gazdasági állapota tükröződött.

Mivel a gazdasági kiállítás a piacutató kiváló eszközének bizonyult, a legfejlettebb áruhermelő országokban – Angliában és Franciaországban – rendeztek először gazdasági kiállításokat. A gazdasági kiállítások történetét vizsgálva, Gelléri Mór szerint az első ilyen jellegű bemutató Nürnbergben volt 1569-ben. Inkább megfelel a gazdasági kiállítás követelményeinek az a két bemutató, amely 1756-ban Londonban és 1798-ban Párizsban volt látható. Utóbbiról tudjuk, hogy a Mars-mezőn textiliparosok mutatták be termékeiket. 111 kiállító szerepelt, s a termékek szeptember 18-tól két hétig voltak láthatók. Ettől kezdve egyre gyakoribbá váltak a gazdasági kiállítások. Csak Franciaországban 1801-ben, 1802-ben, 1806-ban, 1819-ben, 1927-ben, 1834-ben és 1848-ban voltak jelentősebb kiállítások. Franciaország után 1806-ban Antwerpen, 1825-ben Moszkva, 1828-ban Prága, 1835-ben Bécs, 1842-ben Pest rendezett ipari kiállítást. Majd megindult a világhiállítások sorozata – London (1851), Párizs (1855), London (1862), Párizs (1867), London (1871), Bécs (1873) voltak a színhelyek. Az 1878-as párizsi kiállítás után egy ideig szünetelt a világhiállítások rendezése. Egy-egy világhiállítás megrendezése maximálisan igénybe vette a rendező ország gazdasági forrásait, például az 1873-as bécsi világhiállítás 14 milliós deficittel zárult.

### Az 1885. évi Országos Általános Kiállítás<sup>27</sup>

Részletekbe bocsátkozva, most elsőként az 1885. évi Országos Általános Kiállításról essék szó. Ekkoriban a körmöci verde vésnői nemcsak díj-, hanem egyéb emlékérmeket is készítettek, sőt a pénzverés adta feladatokat is el kellett látniuk, ezért kézenfekvő megoldás volt, hogy az olyan nagyszabású és reprezentatív feladatot, mint az 1885-ös pesti általános kiállítás érmeinek készítését, neves külföldi művészre bízták. A két kiállítási érmet Lotz Károly rajza után „Schwartz István, Bécsben élő hazánkfi modellirota és acélba vésett bélyegzővel a körmöcbányai pénzverde készítette.”<sup>28</sup>

A kiegyezés után újjáalakult Iperegyesület már 1871-re nagyszabású kiállítást tervezett, de a kiállítás költségeinek fedezésére egymillió forintra lett volna szükség. A pénzügyi nehézségek miatt ekkorra, ilyen nagyméretű kiállítás még nem jöhetett létre. 1880-tól azonban szinte állandóan napirenden volt a kiállítás kérdése. 1882. szeptember 4-én a szakminisztériumok, az Iperegyesület, a budapesti hatóságok közös értekezleten vitatták meg a rendezés lehetőségeit. Az 1883. XII. tc. megszabta a kiállítás rendezésének feltételeit. A kiállítás méreteire jellemző, hogy csak az építési költségek 2 millió forint összeget tettek ki, és 11 879 kiállító szerepelt.

Díszoklevél és a kizárólag bronzból készült „nagy” és a „közreműködői” érmeke voltak a kiállítás díjai. „*A jury működésének nem csak igazságosnak, de hasznosnak is kell lenni, és ezt a különböző anyagból készült érmeke fokozatai mellett utolsó időben mutatkozott versenynél – mely nem annyira saját kitüntetésre, mint a versenytársnak adandó elismerés megakadályozására volt irányozva – el nem érhető*”<sup>29</sup> – írta Keleti Károly jelentésében. Így az érmeke anyaga és képe egységes volt, mindössze méretben különböztek egymástól a „nagy” és a „közreműködői” érmeke.

A kiállítási bizottság 1884 augusztusában fordult a körmöci verdéhez. Ekkor küldték el Lotz rajzát és közölték, hogy a verőtöveket Schwartz készíti az 50 és 63 mm átmérőjű érmekehez. A bizottság azt is közölte, hogy a kitüntetettek neveit is vetetni szándékozik, nem pedig utólag véetni, mint ahogy az addig gyakorlatban volt. A verde az érmeke készítését darabonként 1 forintért, a betűk utólagos veretését betűnként 3 krajcárért vállalta. A kiállítási bizottság eredetileg úgy tervezte, hogy az érmeke hátlapján feltünteti az érdemek konkrét megnevezését is,<sup>30</sup> mint:

27 A kiállításról számos munka adott hírt, közülük lásd: *A magyar kiállítások és vásárok 150 éve*. Szerk. KAPALYING Imre. Budapest, 1992.; VAMOS Éva: A „nagy kiállítások” Magyarországon a 19. század második felében (1842–1885), és megrendezésük céljának változása napjainkig. In: *Természettudományos, műszaki és orvostudományi fejlődés a hosszú 19. században*. Szerk. Vámos Éva, Vigyázó Lilly. Budapest, 2011. 45–52. Későbbi képes beszámoló: SEBESTYÉN Ede: Az 1885. évi Országos Kiállítás. *A Pesti Hírlap 1928 évi nagy naptára*, 1928. 385–395.; KOLLEGA TARSOLY István: Az 1885. évi országos általános kiállítás. *Honismeret*, 1985–86. 21–25.

28 Szó szerinti idézet az éremismertető diplomáról G. Héri Vera nyomán. G. Héri Vera: Az 1885-ös Általános Kiállítás érmei. *Folia Historica*, 1984. 109–122.

29 KELETI Károly (Szerk.). *Hivatalos jelentés a budapesti Országos Általános Kiállításról*. Budapest, 1886. 126.

30 Héri: Az 1885-ös... i. m. 112.

18 *Az országos mezőgazdasági kiállítások és vásárok története 1881–1990*. Szerk. Kecskés Sándor. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum – Agroinform Kiadóház, 1996.

19 ERNST József, PATÁKI Balázs, Szöllősy Gábor: Lótenyésztési kiállítások. In: *Az országos mezőgazdasági... i. m.* 95–114.

20 *Magyarország mezőgazdasága országos kiállításokon*. Szerk. Estók János. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, 2005.

21 Szöllősy Gábor: Az országos tejelési és tenyésztési díjazások érmei a magyar mezőgazdasági múzeum gyűjteményében. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum közleményei*, 1988. 345–359.

22 B. HORVÁTH Csilla, BEZERÉDY Győző: *A Pécsi Vásárok 150 éves története 1846–1996*. Pécs, Pécsi Ipari Vásár Vállalkozásszervező és Tanácsadó Kft., 1996. RAYMAN János: A pécsi kiállítások és vásárok érmészeti emlékei, I. rész 1888–1907. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 1994 [1995]. 161–184.; Uő: A pécsi kiállítások és vásárok érmészeti emlékei, II. rész. 1907-től napjainkig. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 1995 [1996]. 107–128.

- versenyképesség,
- kiviteli képesség,
- nagybani termelés,
- új iparág meghonosítása,
- új termelési ág meghonosítása,
- új találmány,
- fontos javítás,
- iparművészeti haladás,
- jó ízlés,
- jó munka,
- kitűnő termelés,
- kitűnő tenyésztés,
- haladás.

Ezenkívül szerepelt volna a kitüntetett neve és lakhelye is. Kiderült azonban, hogy a 63 mm átmérőjű mezőben nem fér el egy babérszörű, egy kartus a nevek és lakhelyek számára, az érdem megjelölése és „AZ ÉRDEM JELÉÜL” szöveg. Ezért a verde azt javasolta, hogy a konkrét, jutalmazott érdemet az érme mellé adott okmányon tüntessék fel.

Matlekovits Sándor – a kiállítási bizottság elnöke – fenntartotta volna az eredeti elképzelést, de amikor a verde közölte, hogy ilyen módon az érme készítése 660–700 napot venne igénybe, ő is elállt a bizottság elképzelésétől. Az érmen így a verde által javasolt módon két jelmondatot tüntettek fel: „AZ ÉRDEM JELÉÜL” és „KÖZREMŰKÖDÉSE ELISMERÉSEÜL” szöveggel. Schwartz Istvánnak 706 forintot fizetett a kiállítási bizottság, az érme összköltsége 13 844 forint 36 krajcár volt. A nagyobb méretű éremből 4668, a kisebb méretűből 1141 db, és egyetlen ezüstérem készült, melyen a név nem volt kiverve, így nem ismeretes, hogy kinek a számára készült.

A fenti adatokat érmen is megőrizte a verde, mert a nagy munka befejezésével egy „nagy” érmet készítettek a következő szöveggel: „MEGITÉLTETETT 4668 DARAB / KÉSZÜLT A M. KIR. PÉNZVERDÉBEN” és egy „közreműködőit” „MEGITÉLTETETT 1141 DARAB / KÉSZÜLT A M. KIR. PÉNZVERDÉBEN” felirattal. Az érme nem címet ábrázol ugyan, de a lepelbe burkolt nemtő, a kis emelvény a babérszörűvel arról az éremről sem hiányzik. Így Schwartz nem szakított a klasszicista stílus jellegzetes alakjainak ábrázolásával, igaz, hogy Lotz vázlatához kellett alkalmazkodnia. Az viszont kétségtelen, hogy Schwartz már nem a bécsi iskola kemény kontúrjait és domború vésési módját képviselte. Az érme lágyabb és domborúsága is kisebb, mint az addigi érmeké. Ekkor már kibontakozóban volt a francia éremművészet új iskolát teremtő iránya, és Schwartz érmének stílusán ennek hatása érezhető.

Debrecen iskolái, intézményei és polgárai szép számmal képviselték városukat. A debreceni Gazdasági Tanintézet 1884–85-ös tanévének értesítője például külön függelékben közli a tanintézet által az 1885-ös kiállításon bemutatott tárgyak jegyzékét.<sup>31</sup>

31 DOMOKOS Kálmán: *A Debreceni m. kir. Gazdasági Tanintézet és azzal összekapcsolt Földműves Iskola Értesítője az 1884–1885-dik tanév végén*. Debrecen, 1885. 65–69.



Debrecen szabad királyi város részére készült érdemérem

A Déri Múzeum gyűjteményében a „nagy” éremből 11 darabot őrzünk, melyek az alábbi nevre lettek kiállítva:

- Debrecen szabad királyi város (IV.1912.125.)
- Dézsi István (szűrszabó), Debrecen (IV.1933.27.)
- Bisotka István (gubásmester), Debrecen (IV.1921.92.15.)
- Bányai Lajos (csizmadia), Debrecen (IV.1932.27.)
- Konrád János (mézeskalácsos), Debrecen (IV.1934.97.)
- Koszorús Lajos (lótenyésztő), Debrecen (NGY.1997.38.)
- Soukop Ferenc (csizmadia), Debrecen (VIII.82.38.2.)
- Veréb Lajos (lakatos), Debrecen (VIII.90.4.2.)
- Szöllősy György (aranyműves), Debrecen (VIII.91.3.2.)
- Dr. Farkas Mihály (mezőgazdász), Budapest (IV.1929.12.)
- Szabó Lajos (bortermelő), Tarcsl (IV.1935.8.)



Az érdemérmek odaítéléséről zsűri döntött, a fentebb felsorolt szempontok alapján, melyek végül az érmekre nem kerültek fel. A zsűritagok számára jelvények készültek, melyek egyik darabját Rayman János írta le:<sup>32</sup>

32 RAYMAN János: Az 1885. évi budapesti Általános Kiállítás jelvénye. *Az Érem*, 2016. 2. sz. 25–27.

„A [gomblyuk]jelvény két virággal díszített, gondosan mintázott szárnyas keretbe foglalja a kidomborodó, kerekded, zöldeskék színű, nemes követ utánzó, talán kerámia vagy zománc betétet, amelyen aranylő színben 1885 / JURY felirat és alatta mintegy félbevágott nap jelképe látható, lefelé irányuló sugarakkal. A keretet felül a magyar királyi korona zárja le. A jelvény aranyozott. [...] Hátdoldalára a gomblyukba fűzhető és abból a kicsúszást visszatartó lekerekített lemez, ún. talp van forrasztva. Viszont a gomblyuktalpra a kivitelező bevészte a nevét: EGGER S. / ÉS / TÁRSA / B. PEST. [...] Mérete: 25x43 mm.” A jelvényből egy darabot gyűjteményünk is őriz, ennek zománca zöld színű (IV.1935.10.)



A „közreműködői” éremből csupán egy darabot őrzünk, melyet Wodianer Arthur (1860–1921) budapesti könyvkiadó és könyvkereskedő, nevére állítottak ki (II.51.13.448.)



A pesti kiállításon emlékérmeket is árusítottak, ezek nagy többsége bécsi éremművészek verőtoveivel készült típus volt. Több változat előlapján Rudolf trónörökös látható, a hátlapon az újonnan elkészült Iparcsarnok. Az alap minden bizonnyal az az érme lehetett, amelyet Scharff bécsi mester készített. Rudolf portréját maga Scharff, a hátlapon az Iparcsarnokot Scharff rajza után Josef Neudeck véste, aki szintén bécsi mester volt. Az érme verését a Knopp és Steiner cég végezte. Hasonló megoldású éremtípus készült a Christlbauer bécsi cégnél is. A többféle változatból

feltehetően magyar az a típus, amely szintén Rudolfot és az Iparcsarnokot ábrázolja. Körirata azonban REZSŐ TRÓNÖRÖKÖS-ként említi a főherceget. Gyűjteményünk ebből az emlékérméből három példányt őriz, mégpedig egy ezüst- (DFNGY 3001), egy ezüsttel futtatott réz (IV.1931.38) és egy sárgaréz (II.51.13.253.) érmet.



**Av:** Sima szegélyben felül ívben: RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS A KIÁLLÍTÁS VÉDNÖKE felirat. A mezőben a trónörökös jobbra néző zsinóros, prémes huszáregyenruhás mellképe.

**Rv:** Sima szegélyben felül sugarakat kibocsátó ötágú csillag alatt szalagon AZ 1885IKI BUDAPESTI ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS / EMLÉK ÉRME felirat. A mezőben az Iparcsarnok látképe. A szelvényben jobbról (h.) a magyar közép címere, balról (h.) Budapest címere egymásnak támaszkodva, mögöttük s közöttük szalagokkal átkötött babérfüzér. Alul a szegély mentén KNOPP ÉS STEINER BUDAPESTEN jelzet. Ezüst, 38,4 mm, 24,3 gr.

Gerl a trónörökös halálának emlékére (1889-ben) készített érmén szintén „REZSŐ”-nek nevezi Rudolfot, a hátlap betűtípusa is hasonló. Nem állíthatjuk bizonyosan, hogy Gerl a kiállítási érme vésnőke. Ha a körmőci veredében készült volna, a verde listáján valószínűleg szerepelne. Lehetséges, hogy más, ismeretlen cég számára készítette Gerl a tövet, azonban Gerl többnyire szignálta érmeit, ezen pedig nincs szignó, ezért az ő szerzősége egyelőre csak hipotézis.

A pesti kiállítás vegyes érzelmeket váltott ki a kortársakból. A lelkesedés és ujjongás mellett a problémák, gondok is hangot kaptak. Bár a nagyszabású építkezésekkel a kiállítás hozzájárult a városkép alakításához, az értékelések, amelyek a kiállítást és az abból lemérhető gazdasági szintet elemezték, nagyon kritikusak voltak. A gazdasági egyletek tevékenységét tárgyalva kiderül, hogy „főként meddő gyülekezésekre szorítkozik, ha időnként megrendez egy-egy versenyt vagy állatdíjazást, akkor azt hiszik, hogy megtették kötelességüket. A gazdasági egyletek csak azért léteznek, hogy egy-két vidéki notabilitásnak alkalmat nyújtsanak a szereplésre [...] a kisgazdák majdnem mind kívül maradnak az egyletek köreiben.”<sup>33</sup> A szemleíró hangoztatja, hogy a kiállítás nem azt tükrözi, amit a magyar gazdaság

33 HELTAY Ferenc: Az országos tárlat eredményei. *Budapesti Szemle*, 1885. 43. kötet 280.



rendszeresen termel, hanem extra dolgokat mutatnak be, és végül helyteleníti, hogy a kiállítás szórakozóhellyé alacsonyodott. Az Országos Általános Kiállítás azonban a tapasztalatgyűjtés szempontjából mindenképpen fontos volt.



**Av:** Sima szegélyben RUDOLF TRÓNÖRÖKÖS A KIÁLLÍTÁS VÉDNŐKE felirat. A mezőben a trónörökös jobbra néző, zsinóros, prémes huszáregyenruhás mellképe.

**Rv:** Díszes szegélyű mezőben AZ / 1885IKI / BUDAPESTI / ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS / EMLÉK ÉRME felirat. Alatta KNOPP ÉS STEINER / BUDAPESTEN jelzet. Sárgaréz, fülezett, 30,0 mm / 2,1 mm, sima, 11,0 gr (IV.1931.41.)

### A Millenniumi, vagy Ezredéves Kiállítás

A temesvári kiállítás<sup>34</sup> volt az utolsó nagyobb szabású „tárlat” a millenniumi ünnepek előtt, mint ezt a megnyitó beszédében Baross Gábor miniszter kijelentette.<sup>35</sup> Az erőforrásokat ettől kezdve az ezredéves évforduló méltó megünneplésére koncentrálták. A millenniumi kiállítás egészének szervezése és értékelése meghaladja e dolgozat kereteit. Az építkezések, városrendezési megoldások a második világháború kitöréséig meghatározták Budapest arculatát. Politikai-ideológiai háttérnek elemzését történéseink elvégezték. A kiállítás megnyitásával 1896. május 2-án kezdődött a millenniumi ünnepségsorozat. Július 5-én a törvényhozás tagjai Pusztaszeren Árpád-szobrot avattak, augusztus 23-án a Kúria épületét avatták, szeptember 27-én megnyitották a Vaskaput, ok-

tóber 4-én átadták a közönségnek a Ferenc József-hidat, október 11-én megnyitották az Iparművészeti Múzeumot és október 31-én az ünnepségsorozatot berekesztették.<sup>36</sup>

A kiállítás költségeire eredetileg 2 800 000 forintot terveztek, de a végösszeg 4 300 000 forintra rúgott. Ebből az összegből érmekre és okmányokra 25 000 forintot fizettek ki. Az a mámoros ünneplés, amelyben az úri Magyarország önmagát részesítette, óriási mennyiségű emlékérem kibocsátásában is megnyilvánult. A honfoglaló Árpád, I. Lipót, Ferenc József arcképeivel díszített érmektől a történeti pénz mintájára készült veretekig a legváltozatosabb minőségű példányokat láthatta és vásárolhatta a látogató. A rendkívül nagy mennyiségű érme 9/10-ed része közepes vagy annál rosszabb minőségű esztétikai szempontból. Érdekes módon – noha eddig nem a kiállítási díjérem volt a leginkább műgonddal készített éremtípus – a millenniumi kiállítás négyfajta érme ez alól kivételnek tekinthető. Két művész pályafutása kezdetén készítette a díjérmeket és később mindketten sikeres pályát futottak be.

Reisner József 1892 óta a körmöci verde munkatársa volt. 1895-ben megrendelt a kereskedelmi miniszter 100 arany- és 200 ezüstérmét, amelyek előlapján az uralkodót kívánta ábrázoltatni és egy köriratot: AZ EZREDEVES KIÁLLÍTÁS KÖRÜL SZERZETT ÉRDEMEK JUTALMÁUL, esetleg felhasználhatónak tartva a már meglévő „állami érme nyomóját”. A verde két vázlatot – Gerl Károly rajzait – küldte válaszul a minisztériumnak. Az egyik előlapon Ferenc József portréja csaknem az egész mezőt betölti és csak egészen kis babérág látható a nyaknál. Hátlapján a minisztérium által megadott szöveg több sorban, s az 1896-os évszám. A másik vázlat előlapján a király mellképe katonai uniformisban, rendjelekkel látható, a vállnál babérággal. A hátlapon a magyar címer és a megadott szöveg ugyancsak több sorban és az évszám. Gyűjteményünk két ezüst darabot őriz a IV.1912.108. és IV.1912.133. leltári számok alatt, melyek közül az előbbi képpel is közöljük.

Mindkét vázlat egyöntetűen 39 mm átmérővel készült és a miniszter az utóbbit fogadta el. Ennek alapján az előlapot Gerl Károly, a hátlapot Reisner József véste. A millenniumi ünnepségek és kiállítások igen nagy mennyiségű érme készítését tették szükségessé. Erre az alkalomra külön emlék egyforintosokat is készíttetett a pénzügyminisztérium.<sup>37</sup>

36 A kiállítás „katalógusának” is tekinthető kötet részletes betekintést nyújt a rendezvénybe: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. 1–9. kötet.* Szerk. MATLEKOVITS Sándor. Budapest, 1897–1898.; Lásd még: KÖVÁRY László: *A Millennium Lefolyásának története s a millenáris emlékkalkulációk.* Budapest, 1897. A téma irodalmából néhány kiragadott példa: SISA József: *A Városliget átalakulása az ezredéves kiállítás idején.* *Ars Hungarica*, 1996. 1. 57–77.; Uő: *Az 1896-os ezredéves kiállítás néprajzi faluja és a magyar állam önreprezentációja.* *Korunk*, 2011. 7. 46–50.; GÁBOR Eszter: *Az ezredéves emlék. Művészettörténeti értesítő,* 1983. 4. 202–217.; *Az ezredéves kiállítás százéves fényképei. Kiállítás egy kiállításról.* Közreadja a BTM Kiscelli Múzeum. Budapest, 1996.

37 Az érme 120 mm átmérőjű nagymintái Körmöcbányán a Múzeum Minci a Medaili v Kremnica, Kremnica, Slovenská Republika gyűjteményében a mai napig megtalálhatók egy-egy falapra felragasztva.

34 G. HÉRI Vera: *Az 1891-es temesvári kiállítás és érmei.* *Folia Historica*, 1973. 179–196.

35 *Délmagyarországi Közlöny*, 1891. július 20.



Az emlék egyforintosok mintázására és a kiállítási díjérmek készítésére kiírt pályázatok elnyerésével kezdődött a fiatal Beck Ö. Fülöp művészi pályafutása. Beck Ö. Fülöp Párizsba indult, amikor megkapta a díjérmek pályázatának szövegét. Utazását pár napra Bécsben megszakította és séta közben látott olyan méretű palalapokat, amelyek éppen megfeleltek a pályázatban megjelölt méretnek. Beck megvásárolta azokat és belekezdett a konkrét tervezésbe. A tervek közül egy (a kiállítási nagyérem) 1974-ben még az örökös birtokában volt. A pályázatot három különböző érme elkészítésére hirdették meg: a millenniumi kiállításon ún. „nagy” érmet 80 mm átmérővel, „kiállítási” érme 75 mm átmérővel és „közreműködői” érme 65 mm átmérővel kívánt a kiállítási bizottság osztani. Anyagukat egységesen bronzban határozta meg. Az érme végül 85, 70 és 60 mm átmérővel készültek el.

Beck Ö. Fülöp párizsi tanulmányútjának kezdetén megtervezte az érme 39 mm átmérővel készült és a miniszter az utóbbit fogadta el. Ennek alapján az előlapot Gerl Károly, a hátlapot Reisner József véste. A millenniumi ünnepségek és kiállítások igen nagy mennyiségű érme készítését tették szükségessé. Erre az alkalomra külön emlék egyforintosokat is készíttetett a pénzügyminisztérium.<sup>37</sup>

A körmöci verde nek a verőtövek méreteihez való ragaszkodáson túl egyéb feltételei is voltak. Ha 3000-nél több érmet kell készíteni egy-egy tövel és a neveket veretni kell, akkor nem elég egy-egy pár tö, mert a névlapot tartalmazó verőtöveket ki kell lyukasztani és a lyukba egy külön kis tövet kell ékelni, amely a változó neveket tartalmazza. Ilyen körülmények között az előlapokból 2–2 pár, a majdani neveket tartalmazó hátlapokból 4–4 pár szükséges. Ha 100 érme kiverése előtt meghibásodik a dúc, akkor a művész díjtalanul köteles azt kijavítani.

A verde 1896-ban csak a millenniumi ünnepségekre dolgozott, és még 1897-ben is az elkészített érme 39 mm átmérőjű nagymintái Körmöcbányán a Múzeum Minci a Medaili v Kremnica, Kremnica, Slovenská Republika gyűjteményében a mai napig megtalálhatók egy-egy falapra felragasztva.

„kiállítási érmet”, 2725 „közreműködői érmet” (összesen 6855 díjérmét) készített a már említett, 100 arany- és 200 ezüst-, AZ EZREDEVES ORSZÁGI KIÁLLÍTÁS / KÖRÜLSZERZETT KIVÁLÓ / ÉRDEMEK JUTALMÁUL felíratú, Ferenc Józsefet ábrázoló érmen kívül.

Mind a Gerl és Reisner által mintázott érme, mind pedig a Beck Ö. Fülöp-féle díjérmek fontos változást hozott a magyar éremművészetben. Bár a 39 mm-es arany- és ezüstérmek vázlatát Gerl rajzolta, a megvalósult érme mégis eltér az eddigi érmektől. Gerl Carl Radnitzky tanítványa volt, munkáira a kemény vésés, az erősen domborított, fényes felület volt jellemző. Reisner már a francia éremművészet hatására a felületet meglágyította, alakjai – mint a nagy címer elemeként szereplő két angyal – könnyedebbek lettek. A Gerl által csaknem állandóan használt betűtípus helyett Reisner mást alkalmazott az említett hátlapon, sőt az egyes betűknél a betűszárak megnyújtásával kiegyenlíti a többsoros szöveg kissé egyhangú hatását. Noha Pesten kibontakozóban volt az új irány az éremművészetben, Szárnovszky már elismerést aratott a klasszicizmussal szakító érmeivel – mindez a verde vésnőkeinek munkájára, stílusára nem hatott közvetlenül. Reisner munkássága azonban, ha nem is azonnal, de átalakította az eddig jellemző stílust. Az igazi nagy változást Beck Ö. Fülöp munkássága jelentette. Kétségtelen, hogy módja volt közvetlen közelről tanulmányozni párizsi tartózkodásai idején a nagy francia éremművészeket: Chaplaint, Ponscarme-ot, Rotyt, Dupuis-t, Chevreult. Vitathatatlan tehetségét bizonyítja, hogy a díjérmekre hirdetett pályázatot – magyar mestere, Schickedanz Albert pártfogásával – igen fiatalon elnyerte. A pályadíj értékét növeli, hogy a bécsi iskola termékeihez szokott bírálók is az azoktól eltérő stílusú érme 39 mm átmérővel készült és a miniszter az utóbbit fogadta el. Ennek alapján az előlapot Gerl Károly, a hátlapot Reisner József véste. A millenniumi ünnepségek és kiállítások igen nagy mennyiségű érme készítését tették szükségessé. Erre az alkalomra külön emlék egyforintosokat is készíttetett a pénzügyminisztérium.<sup>37</sup>

A háromféle nagyságú érme előlapján a magyar közép címer szerepel. A koronás, a tartományok címerét is ábrázoló összetett címer és az azt tartó két angyal addig statikusan ábrázolt alakját Beck nagyon hatásosan lazította fel. Így lett az éremkép egyszerre címer, de egyben jelenet – a magyar dicsőség allegóriája – is.



A „nagy” éremből gyűjteményünk két darabot őriz. A fent képpel is közölt érem Debrecen szabad királyi város közönségének készült (IV.1912.135.), a másik pedig a szintén debreceni Bauer és Társa cégnek (kútszivattyúk kifogástalan gyártásáért) (II.51.13.15.).

A hátlapon bizonyos fokozatokat lehet megállapítani. A nagy érmen Hungária alakja bigát hajt, a kiállítási érem egy Génuszt és Budapest látképet ábrázolja, a közreműködői érem hátlapján kalapácsot tartó ülő férfialak s egy mögötte álló Génusz látható. A „kiváló érdemek” Hungáriát szolgálják, az ő dicsőségére dolgoznak. A kiállítói érem városképe a szűkebb közösség érdekében végzett valamivel kisebb jelentőségű munka és érdem jutalma. A „közreműködők” érme nagyon határozottan utal a kétkezi munkára, ezen a férfialak már ülő helyzetben van. A három érem szigorúan betartja a fokozatosságot az emelkedettségben és patetikusságban, de mindegyiket összeköti a Génusz jelenléte. Megmunkálásukra a franciásan aprólékos, lágy ábrázolásmód jellemző. A hagyományos magyar szimbólumokat és allegorikus alakokat szerencsésen ötvözte egy új stílussal és mindezek mellett a bronz sötét színét is hatásosan kiaknáta. Az 1885-ös Országos Általános Kiállítás bronz-

érmei kissé vöröses színűek voltak, s ezáltal némileg keményebbnek látszott a kép. A millenniumi díjak egészen sötétre patinázott bronzból készültek. A patinázás olyan jól sikerült a verdének, hogy hosszú időn keresztül erő fém benyomását kelti.

A „kiállítási” éremből gyűjteményünk öt darabot őriz. Ebben az elismerésben részesült Debrecen szabad királyi város (IV.1912.134.),<sup>38</sup> Keller Ede (NGY.1997.36.), Némethy János (II.51.13.14.A.) debreceni, és ifj. Schultz József (II.51.13.14.B.) budapesti polgár. 1910-ben múzeumunkba került a történetíró és politikus Thaly Kálmán hagyatéka, vele együtt a nevére szóló 1896-os kiállítási érem is (Sz. 1910.198.)

38 A Kiállítási Bizottság Debrecen városát a hortobágyi pázsztóretet és az állatállomány kiállításán való szereplését Millenniumi Nagyerdeméremmel, a 16. századi nyomtatványokat és az erdőgazdasági kiállítást pedig Kiállítási Éremmel jutalmazta. Bővebben: BARTUS Sándor: Debrecen és a millennium. *Debreceni Szemle*, 1996. 2. 246–253. Vö. *Fővárosi Lapok*, 1895. július 25. 2340.

Beck érmei túlnőttek a feladaton s három díjérme Boehm korai kiállítási díjaival együtt a gazdasági célokra kibocsátott érme legszebb darabjai. A millennium sem gazdaságilag, sem politikailag nem jelentett cezúrát a magyar történelemben, az éremművészetben azonban Beck díjérmei révén fontos határ lett. Beck tevékenységének kezdetével megszűnt a bécsi iskola elsődlegessége. A millenniumi díjérem elemeiben, figuráiban hagyományos ugyan, de megfogalmazásában, az alkalmazott technikában új. Beck közvetítésével a szecesszió behatol az érmészetbe, s míg a kortársakra nagyobb hatást gyakorol, Beck hamarosan eltávolodik ettől. A stílus rapszodikussága, önkényessége nem felel meg Becknek, a szigorú szerkesztő és analízis művészeknek.

A „közreműködői” éremből hármat őrzünk a Déri Múzeumban. Az egyik Sztankay F. Béla (Gölnicbánya), a másik Basahidi Málnai-Mierzwinski Jenő (Budapest, II.51.13.16.) a harmadik pedig Morágyi István (Nagy-Enyed, NGY.1997.37.) nevére szól.



Miután a millenniumi díjérmek készítésének és művészi értékének szenteltünk sorokat, most essék szó ezek rendszeréről is. Ismerkedjünk meg a millenniumi kiállítás díjazási rendjével is. A „kereskedelmiügyi m. kir. miniszter, mint a kiállítás országos bizottságának elnöke által jóváhagyott jury-szabályzat értelmében a kiállítók kitüntetésére következő oklevelek és érmek állottak rendelkezésre: a) a díszoklevél; b) a millenniumi nagy érem; c) a kiállítási érem; d) az elismerő oklevél és végre e) a közreműködők érme. Mindegyik éremhez a megfelelő oklevél tartozik, a melyben a kitüntetés alapjául szolgált főérdemek felsoroltatnak.”<sup>39</sup> A kiállított tárgyakat két főcsoportba sorolták, az első a történelmi főcsoport volt, a másodikat az összesen 19 jelenkori csoport együttesen alkotta, amiből látható, hogy a nagyszabású rendezvény nem csak a gazdasági életre koncentrált, sőt, eszmei tekintetben az első főcsoport jelentősége volt a nagyobb. Ugyanakkor a jelenkori csoportok közül az V–XVI., a XVIII. és részben a XIX. kapcsolódott a gazdasághoz, és – majd, mint látni fogjuk – a díjazásban is messze túlnyomó részt képviselt. A két főcsoportban a kiállítás jellege is különbözött, hiszen a magyarság és Magyarország múltja, valamint a Kárpát-medence épített és történelmi öröksége a kiállítási épületek és bemutatható tárgyak tekintetében

39 MATLEKOVITS: *Magyarország közgazdasági...* i. m. III. kötet, 257.

is más gondolati alapokon állt, mint az ország korabeli (jelenkori) gazdasági és tudományos teljesítménye.

A díszoklevél volt „a legmagasabb kitüntetés a jelenkori csoportok azon legkiválóbb kiállítói részére, a kik működésükkel »országos« érdemet szereztek.” Érdekes, de ezzel érem nem járt. Ezt követte a millenniumi nagy érem. Ezt ítélték „a történelmi főcsoportban: azon kiállítóknak, a kik fontossággal bíró hazai történelmi emlékek megmentése és kiállítása által a történelmi kiállítás becsét lényegesen emelték”. A jelenkori csoportokban az értékelési szempont így szólt: „a kik szakmájukban rendkívüli haladást mutatnak, vagy szakmájuk magas színvonalra emelése, új termelési ágak meghonosítása vagy új előállítási módok alkalmazása, nagybani termelés vagy kivitelképesség által kiváló érdemeket szereztek és kiállított tárgyaik kitünőségével a kiállítás fényét és becsét emelték”. Akik „a kiállítás bármely csoportjában kitüntetésre méltó érdemeket tanúsítottak”, megkaphatták a kiállítási érmet, míg a közreműködők érdemre azok tarthatnak igényt, „a kik a kiállított tárgyak készítésében, tervezésében, szerkesztésében, díszítésében vagy kiállításában jelentékeny, kitüntetésre érdemes részt vettek.” Valamennyi érmelemmel egy oklevelet is átadtak. A zsűri által odaítélhető érmek és oklevelek száma nem volt előre meghatározva, kivéve a díszoklevelet. Ebből végül 111-et állítottak ki, valamennyit a jelenkori főcsoportban.<sup>40</sup>

A kormány által alapított díjról már esett szó, az arany és ezüst millenniumi állami érmekeket a kereskedelemügyi miniszter adományozta, mihez a zsűri javaslatait is kikérte.

Összesen 111 díszoklevelet, 978 millenniumi nagy érmet, 2317 kiállítási érmet, 3835 elismerő oklevelet és 3094 közreműködői érmet osztottak ki. A kiállítási teljesítményekért Ferenc József a magyar kormánytól és a zsűritől függetlenül is adományozott díjakat: kitüntetések, címeket és elismeréseket. Ezeket a *Budapesti Közlöny* több egymást követő száma közölte le. Ennek legalacsonyabb szintje volt a következő: „Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztésére, az ezredéves országos kiállítás körül szerzett kiváló érdemek méltánylásául megengedem, hogy [...] elismerésem nyilvánítsam.” Ugyanakkor az összes név szerint felsorolt személy és szervezet száma lényegesen kevesebb volt, mint az összesen 10 335 kiállítási díjazott, így az uralkodó elismerése nem volt csekélység. Így állt hát össze az 1896. évi ezredéves kiállítás díjazásának rövid története, az egykori Magyarország e nagyszerű pillanata, nemzeti büszkeségünk egyik kivételes eredménye.

Az ezredéves kiállításra emlékérmek is készültek, melyek művészi kivitele nem közelítette meg a díjérmekét, de több ezer darab készülhetett belőlük. A készülő katalógus teljes képet ad az anyagról, e helyütt csak a gyűjteményünkben őrzött darabokból emelünk ki néhányat. A németországi Lauer éremverő cég mesterjeggyével ellátott darabokból ismeretese eredetileg fülezzet viseleti, és fül nélküli darabok is. Készült ezüst, aranyozott bronz, ezüstözött bronz, bronz, és nikkelezett bronz példány.

40 Ez csak abból tudható, hogy a Történelmi főcsoport díjlistája ezt a fődíjat egyáltalán nem tartalmazta.



A numizmatikai gyűjteményben NGY.1997.29. leltári szám alatt egy fül nélküli bronzpéldányt találunk.<sup>41</sup>

**Av:** Sima és gyöngyszegélyben felül ívben EZREDÉVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS, a mezőben a Vajdahunyadvár látképe, a szelvényben EMLÉK ÉREM / 896 1896. felirat olvasható.

**Rv:** Sima és gyöngyszegélyben felül ívben MAGYAR ORSZÁG EZERÉVES FENNÁLLÁSA, a mezőben közepén felül a Szent Korona, alatta egymással szembe tekintve, balról Árpád szakállas, sisakos, jobbról I. Ferenc József pofaszakállas, egyenruhás mellképe. Alattuk ÁRPÁD I. FERENC JOZS. / 896 I. 1896 felirat. A szegély mentén legalul, közepén LAUER jelzet. Átmérője 33,5 mm, súlya 14,3 gr.



A párizsi léghajós familiából származó Louis Godard kapitány működtetett egy pányvás léggömböt az ezredéves kiállítás idején, amely egyszerre tizenkét-tizennégy utast röptetett a magasba. Godard kapitány hálóval bevont, 18 méter átmérőjű gömbje hidrogénnel volt megtöltve, s egy gőzgép által hajtott csörlővel szabályozták az erős kötéllel földhöz rögzített repülő eszköz emelkedését és süllyedését. 1896. április 29-én emelkedett először a magasba, s ettől kezdve minden egyes napon tucatnyi emelkedést hajtott végre. Három ezüztforint ellenében 500 méteres magasságba emelte utasait a Ballon Captif névre keresztelt léggömb. Az utasok nevét egy könyvben rögzítették, fénykép készült róluk, és emlékérem is járt nekik.<sup>42</sup> Az egyik ilyen éremből gyűjteményünk is őriz egy darabot (IV.1916.29.).



41 Fülletlen darabokat a II.51.13.252. és a Sz.1909.250. leltári számok alatt találunk.

42 Lovas Dániel: A repülés pionírjai, légi akrobaták, vakmerő utasok – kétszáz éve

**Av:** Sima és gyöngyszegélyben felül ívben EZREDÉVES ORSZÁGOS KIÁLLÍTÁS, alul a szelvényben BUDAPESTEN / 1896 felirat, a mezőben a Vajdahunyadvár felett kötélrel tartott léghajó képe. A szelvény vonalánál olvasható a jelzet: STEINER A. RF. BUDAPESTEN.

**Rv:** Sima szegélyben A / GODARD FÉLE / CAPTIF LÉGHAJOBAN / TÖR-TÉNT UTAZÁSOM / EMLÉKÉRE felirat olvasható. A szelvény üres. Sárgaréz, átmérője 32,1 mm, súlya 14,4 gr.



Gyűjteményünk őriz egy érdekes darabot, melyet minden bizonnyal a Mirkovszky Géza és Gerster Károly grafikusok által, az ezredéves kiállításra készített plakát ihletett.<sup>43</sup> A nagy méretű, egyoldalú plaketten Árpád fejedelem pajzson ülő alakja látható szablyával a kezében, ahogy a vezérek magasba emelik (VIII.73.8.1). Az emlékéremtől eltérő köriratot kapott: MILLENNIUMI-EMLÉK 1896 – ÁRPÁD:FEJEDELME VÁLASZTÁSA 896. (Átmérője 21 cm).

röpködnek léggömbök a Városliget felett. *Múlt-kor történelmi magazin* (online), 2021. február 9. <https://mult-kor.hu/a-repules-pionirjai-legi-akrobatikak-vakmeroutasok-ketszaz-eve-rpkdnek-legballonok-a-varosliget-felett-20210209?pldx=6> (Letöltés ideje: 2022.08.30.). A Városligetről bővebben: Lovas Dániel: *A Városliget első száz éve.* (E-könyv) Panton Kiadó, 2019.

43 A plakátot lásd pl. a Magyar Nemzeti Múzeum Plakátgyűjteményében: 65.0382. Online: <https://gyujtemenyek.mnm.hu:443/hu/record/-/record/MNMMUSEUM765242> (Letöltés ideje: 2022.08.30.) A plakát tervezéséről: Szabó Anna Viola: „A magyar művészet eleven ereje”. Egy építész, egy festő és egy fényképész találkozása a XIX. század végi Debrecenben. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2017.* Debrecen, 2017. 47–100.



### Lófuttatási, avagy lóversenybárcák

A numizmatikában lóversenybárcáknak nevezett érmekről a pesti lóversenyzés hivatalos kiadványai, az ún. Gyepkönyvek adnak felvilágosítást.<sup>44</sup> Az Állattenyésztő Társaságban rendes tagnak az számított, aki 6 évre írt alá, 10 Ft/fő/év összegű tagsági díjat („részvényt”) vállalva. „Minden Tag évenként egy versenyjelt kap, mely által megkülönböztetve az egész versenyzés ideje alatt a nézőállás minden helyeire fizetés nélkül juthat, s az Elítelő melletti külön korlátozatban egyedül az ily jelt előmutató Tag bocsáttatik.” „Jelvéltők azok, kik neveiket az aláíró-ívre fel nem jegyeztetvén csak egy évre váltanak versenyjelt, s így a valószínű tagok közé nem számoltatnak ugyan, mindazáltal az azon évi egész versenyzés alatt, szintúgy, mint emezek, a nézőállás minden helyére szabad bemenettel bírnak, csak hogy a váltott jelt előmutatni ne mulasszák el.”<sup>45</sup> Vagyis egy olyan megkülönböztető jelről, jelvényről van szó, amelyet csak az arra jogosultak kaphattak meg, és amelynek felmutatása (viselése) révén juthattak hozzá az őket megillető kedvezményhez.

A lóversenybárcákkal kapcsolatos legkorábbi határozatot 1831-ből ismerjük, ezzel szemben a legkorábbi bárca 1829-ből való. Minthogy a pesti lóversenypálya minden tekintetben meghatározó jelentőségű volt a hazai lóversenyzésben, természetesnek tekinthetjük, hogy a pesti lóversenybárcák is meghatározó jelentőségűek a lóversennyel kapcsolatos numizmatikában.

A pesti bárcák az első három évben bronzból öntött, kör alakú, kétlapú, füles érmek voltak. Ezek éremképe több jelképes megfogalmazást mutat. Az előlapon egymás mellett vágat a profi zsoke és a kunsüveges vagy nagykalapos csikós, ami azt jelképezi, hogy a pesti pályán nemcsak „úri” lovaknak, de parasztgazdák lovainak is rendeztek futamokat. A hát-

lapon a csikaját szoptató kanca jelzi, hogy a lóversenyzés nem öncélú szórakozás, hanem a lótenyésztés szolgálatában áll.

1832 és 1835 között a bárcák formája oválisra, vagy vágott, lekerekített sarkú téglalapra változott. A bárcát préseléssel állították elő. Ennek következtében vékonyabbak, könnyebbek, és egylapúak lettek. Az éremkép leegyszerűsödött: vágató lovat ábrázol.

1836-tól visszatér és 1841-ig él a korábbi forma, a vastag, öntött technika és a korábbi előlapi éremkép. A hátlap éremképe eke elé fogott lovat és szántó parasztot ábrázol, a korábbi szimbólumnál még erőteljesebben hangsúlyozva, hogy a lóversenyzés és a lótenyésztés végső soron a mezőgazdaság szolgálatában áll. Ezután ismét téglalap alakú, préselt bárcával és vágató lóval találkozunk. 1846-ban és 1847-ben a bárca alakja és készítménye változatlan, de az éremképen már álló ló jelenik meg. 1862-től új motívum a vágató ló zsokéval. Néhány esetben a fő motívum ki is van festve.

Ebből az időszakból gyűjteményünk több érmet is őriz. 1836-ból egyet (Sz.1906.1245.), 1838-ból kettőt (DFNGY 2993., IV.1929.6.), melyből egyet közlünk is, illetve 1839-ből egyet (DFNGY 2994.).

A lóversenyzés pesti megindulása után a nagyobb vidéki városokban is rendeztek lófuttatásokat, hol rendszeresen, hol alkalmilag, de rendszerint nem építettek ki állandó lóversenypályákat. Ennek ellenére kiadtak lóversenybárcákat.

A készülő katalógus versenypályák szerinti, évekre bontott tartalma:

- > Arad: 1859
- > Budapest: 1891
- > Debrecen: 1861–1865, 1868
- > Kaposvár (Hetes): 1853 és évszám nélkül
- > Kolozsvár: 1858
- > Miskolc: évszám nélkül
- > Pest: 1829–1841, 1845–1847, 1849–1850, 1852, 1855–1869, 1876
- > Pozsony: 1873 április, 1873, 1874, 1886
- > Sátoraljaújhegy–Borsi („Rákóczi Gyep”): 1865, 1866, 1868
- > Sopron: 1875–1890
- > Székesfehérvár: 1858, 1859
- > Ismeretlen helyszín(ek?): 1866, 1867, 1868 és évszám nélkül
- > Ügető bárcák: 1869, 1873 és évszám nélkül

44 1830–1835: *Jelentés a „magyarországi Állattenyésztő Társaság” munkálódásairól.* A választottság nevében kiadta Gróf Andrássy György (1830–1832), Döbrentei Gábor (1830), Tasner Antal (1831–1835). Pest, 1830–1835.; 1837: *Jelentés a „Magyar Gazdasági Egyesület” munkálódásairól.* A választottság nevében kiadta Tasner Antal. Pest, 1837. Vö: GALGÓCZY Oszkár: *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület története keletkezésétől az 1876-dik évig.* Budapest, 1880. (Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Emlékkönyve, 11.).

45 SZÖLLÖSY: Magyar lóversenybárcák... i. m. 3. (Az 1832-es Gyepkönyv nyomán).





Új helyszín Budapest, amelynek 1891-es bárcája az egyetlen eddig megismert fém „jel”-e és eddig ismeretlen helyszín Miskolc, valamint Kaposvár (Hetes) is. Ugyancsak új elem, hogy ügetőbárcák is léteznek, igaz, hogy ezekkel még a lóversenybárcáknál is ritkábban lehet találkozni.

A lóversenybárcák kutatásának jelenlegi állása szerint az még nem tisztázott, hogy melyik volt az az év, amikor Pesten (Budapesten) az utolsó alkalommal készült tagi bárcá féméből. Az viszont bizonyos, hogy mielőtt a papír anyagú jegy végleg kiszorította a drágább, de mivezebb fémjelet, átmenetileg bőrből nyomott bárcát is használtak. Végül a különböző színekben és formákban nyomdai eljárással előállított kéregpapír tagi jelek teljesen kiszorították a végül feleslegesen tartósabb fém- és bőrbárcákat, de ezeket is jó ideig még szalagon, zsinóron kellett – jól látható módon – viselnie a tulajdonosoknak. Ám ez már egy másik gyűjtői terület, így csak

annyi állítható, hogy mind a Gyephez nem köthető „néma” fémjelek, mind az egyes ismert pályáknak névre vert darabok körében további felfedezésekre van remény.

Elmondható, hogy az utóbbi időben valamelyest gyarapodott a debreceni pálya bárcanyaga és az ezzel kapcsolatos tudásunk is. Sajnos eddig sem közgyűjteményben, sem magánkézből nem került elő a Debreceni Lovaregylet gyepkönyve, alapszabálya, de azért hasznos információmorzsákkal a *Vadász- és Versenylap* is szolgált.<sup>46</sup> Ebből tudjuk, hogy 1860-ban az egyesület megalakítása céljából „Egy magánértekezlet jan. 11-kén

46 A *Vadász- és Versenylap* című folyóiratot Bérczy Károly alapította 1857-ben Pesten. Az első évfolyamban 24 szám jelent meg, később ezek megduplázódnak, sőt, megnégyszereződnek. A háború alatt is megjelent, az utolsó szám 1919. szeptember 17-i dátummal hagyta el a nyomdát.

néhány szakértőt az alapszabályok tervének kidolgozásával bízván meg, mialatt e bizottmány befejezte munkálatát, S. L. úr az ideiglenes titkárral K. L. [Kiss Lajos] úrral a helybeli megyei hatóságtól kieszközölte, hogy 12-kén a lelkes polgári casino teremében az alakító közgyűlést megtarthassuk.”<sup>47</sup> Ekkor arról is döntöttek, hogy a debreceni Szent Mihály-napi vásárral egy időben tartják a versenyeket, bízva abban, hogy a városba látogatók egyben a futtatások nézői is lesznek.

A versenyek 100 holdas területét a város nemcsak kijelölte a Nagyerdő mellett, hanem a Rennbahn megépítéséhez „az állvány épületanyagait és a debreceni díjat is magánúton megajánlta.” A polgári casino-egylet pedig felajánlotta termét a lovaregylet tanácskozási helyiségéül, továbbá a lovaregylet tagjait a casino tagjai közé fogadta. Ezek után 1860 októberében népes nézőközönség előtt lezajlott az első debreceni futtatás: „többen jelentek meg e nemzetivé vált sport élvezetére s itteni lakosok számítása szerint az ezeret meghaladta csupán azon egyesek száma, kik egyedül a lóverseny kedvéért látogatták meg Debreczen városát.”<sup>48</sup> Ez a verseny – feltehetően még bárcá kiadása nélkül – mindössze egynapos, azon belül csekély 2 óra hosszú volt, de ezzel egy az első világháborúig tartó folyamat vette kezdetét.

1870-től azonban válságba került a debreceni lófuttatás, mert jelentősen apadt a versenyek iránti érdeklődés. Olyannyira, hogy ebben az évben a gát- és akadályversenyt sem tűzték ki. Az érdeklődés a legmondosabb rendezés mellett sem emelkedett: „A debreczeni versenyek soha még ily gyengék nem voltak mint az idén. – Se közönség, se lovak. A nyár utóján uralkodott roppant szárazság csontkeménynyé aszalta az idomító pályákat, s ezt a lovak nagyobb része megsínylette. Alig 10–12 ló jelenhetett meg. [...] Közönség azonban igen kevés, még Debreczenből is. A debreczeni civisek – sajnálattal mondjuk egy tősgyökeres magyar város lakóiról, kiáltó közönnyel viseltek a versenyek iránt.”<sup>49</sup> Emellett a drága szállásról, abban élvezhetetlen konyháról, de kiváló versenyistállókról szólt még az írás. 1877-ben a rossz idő árnyalta a helyzetet, ekkor csak a versenyre kilátogatni elmulasztó részvényeseket kifogásolta a beszámoló, azaz éppen a gyep-bárcák tulajdonosai maradtak távol. Mindazonáltal a lényeg nem változott, mert a rá következő évben ismét ezt olvashatjuk: „Az idei versenyek Debreczenben igen szép időben, de kevés nézőség mellett, s még kevesebb lóval tartattak meg. Az összes pályázók száma csak tiz volt, melynél kevesebb aligha jelentkezett eddig még a debreczeni gyepen.”<sup>50</sup>

Ekkor legalábbis kétséges volt a jövő, amit a város vezetése is érezhetett, így az 1879-es versenyek előtt úgy döntött, hogy 25 évre hasznosbér kikötése nélkül átengedi a lovaregyletnek a gyepet, s ugyanennyi időre meghirdeti a Debreczen-városi díjat is alkalmanként 100 aranyért. Így a verseny anyagilag kedvező keretek közé került, de a nézők terén

47 Debreczeni pályaterv. *Vadász- és Versenylap*, 1860. január 20. 26–28.

48 A debreczeni lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 1860. október 20. 461–471.

49 Az 1875-dik évi debreczeni lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 1875. október 6. 264.

50 Az idei versenyek Debreczenben. *Vadász- és Versenylap*, 1878. szeptember 18. 281–283.

továbbra sem változott a helyzet. „A puszták városa az idén sem mutatott nagyobb érdeklődést, mint máskor, bár mindkét nap igen szép idő volt s a versenyek igen jó küzdelem közt folytak le; még a nagy és híres Tallónak, a baden-badeni nagy díj győztesének megjelenése sem bírta azonban kicsalni a debreczenieket, s a mi valóságos satyra – a mezei gazdák versenyét meg sem lehet tartani ha Herédi meg nem jelen két lóval Szolnokról.”<sup>51</sup>

A folyóirat írásai között egyetlen alkalommal találunk utalást a bárcákra, 1881-ben. „Azt hittük, hogy ha a vásár idejére tétetnek át e versenyek, az e tájban úgy is nagy számmal bejövő vidéki urak részvéte mellett azok nagyobb látogatottságnak fognak örvedeni mint eddig; e hiedelmünkben azonban erősen csalódtunk, mert éppen a nézőközönség amaz osztálya, melyre a legjobban számíthattunk, hiányzott majdnem egészen; lehet, hogy részben oka ennek a gyepre bemenő plaqueok nagyon magas ára, mely a mostani szűk viszonyok között sokakat visszatart a résztvételtől, de mégis nagyobb érdeklődést vártunk volna. E tekintetben jövőre változás fog életbe lépni, miután az igazgatóság elhatározta, hogy a plaqueok árát leszállítja 3 frtra, és mindkét napra 5 frtra. A tribünök azonban mindkét nap meglehetősen megteltek, csakis a részvényesek helye volt majdnem üresnek mondható.”<sup>52</sup> Ha jól értjük a mondatot, akkor 1881-ben a fémhárcák, azaz a plaque-ok még léteztek, vagyis a reményt feladni a tekintetben nem szabad, hogy 1868 utáni időkből többé bárcá is lappanghat.

Ezt követően aztán már lényegi észrevétel a lapban nem volt, a pályát a *Vadász- és Versenylap* utoljára 1914-ben említi, a trónörökös halála kapcsán, törölve a 2. versenynapot és megígérve annak későbbi megtartását,<sup>53</sup> amire aztán a háború okán már nem került sor.

A háború alatt került gyűjteményünkbe az az öt lóversenybárcá, melyek az 1861–1865-ös debreczeni lóversenyek emlékét őrzik (IV.1917.17.).

51 Telivérek és versenyek. *Vadász- és Versenylap*, 1880. szeptember 16. 347–349.

52 A debreczeni lóversenyek. *Vadász- és Versenylap*, 1881. október 13. 380–381.

53 Vegyes. *Vadász- és Versenylap*, 1914. július 20. 372.



**Bene, Attila – Novák, Ádám:**

*Válogatás a Déri Múzeumban őrzött kiállítási és lófuttatási emlékérmekből*

[A compilation of economic fair and equestrian coins within the collection of Déri Museum]

Economic fairs were first held in England and France and they became more and more frequent from the 19th century onward. There were seven significant fairs just in France between 1801-1848. There were industrial fairs in Antwerp (1806), Moscow (1825), Prague (1828), Vienna (1842) and Pest (1842). Then there came a series of world fairs: London (1851), Paris (1855), London (1862), Paris (1867), London (1871), Vienna (1873). The history of Hungarian economic organizations and fairs is linked to the struggle to reform the economy during the early 19th century Reform Era. To develop certain areas of agriculture, economic organization were created following foreign practices. Although the budding fair tradition were thwarted by the Revolution and the War for Independence and the following period of absolutism, there were more and more events held approaching the Compromise of 1867, after which there were agricultural and industrial fairs in most of the regions. The most well known among these are the national fairs of 1885 and 1896.

The commemorating coins and medallions of these events did not escape the attention of numismatics and collectors. Following the turn of the century, there were a number of valuable pieces in the forming Numismatic Collection of Frigyes Déri. The city of Debrecen and the Déri Museum also continued to acquire pieces or entire collections. Debrecen related (selective) breeders also tended to donate their commemorative coins and medallions to the museum, which consequently has a collection of over a hundred pieces of these. The basis of this study is an edition of Attila Bene, titled *Az érdem elismeréseül*, which we illustrate with the photographs coins, badges and plaques from the collection of Déri Museum. We present a number of commemorative coins from World Fairs, go over the coins of the 1885 National Fair and the Millennial Exhibition of 1896, and, to somewhat broaden the scope, we analyze equestrian and horse race coins and badges, with special regard to Pest and Debrecen.

## BIHARI SZENT LÁSZLÓ-HAGYOMÁNYOK

Szent László középkori tiszteletének évszázadokon keresztül legfőbb helyszíne a hamvait őrző Nagyvárad volt. Bihar vármegye székhelyén az odalátogatók zarándokokat szinte minden rá emlékeztette: a püspöki székesegyházban kialakított reprezentatív síremlék, a díszes fejedelmek-tartó, a herma, a templom előtti téren álló királysobrok és a lovagkirály nevezetes lovas szobra,<sup>1</sup> a város határában fakadó Szent László-fürdő, és bizonyára még sok minden, a kultuszban fontos szerepet játszó helyszín, képzőművészeti alkotás és egyéb kulturális emlék, amelyet elsöpörtek a történelmi fejlemények és változások.

Noha Nagyvárad még a 16. század első felében is a magyarországi Szent László-tisztelet legfontosabb központja volt, a reformáció környékbeli terjedésével mindinkább defenzívába szorult. Az utolsó kinevezett váradai püspök halálát és a székeskáptalan távozását követően néhány évvel, 1565. június 22-én fanatikusan protestánsok feltörték Szent László sírját, és szétszórták a földi maradványait. A pusztításnak a megelőző századokban sokszor méltatott síremlék és a templom számos más építészeti emléke, műalkotása is áldozatul esett, mindössze az ereklyék egy részét, köztük a nevezetes hermát sikerült megmenteni.<sup>2</sup> A Kolozsvári testvérek által készített királysobrokra – némiképp talányos módon – nem emeltek kezét a fanatikuskok. Egyes becslések szerint a városban még a 16. század második felében is mintegy két-három ezer katolikus élt,<sup>3</sup> bizonyos kultuszjelek tehát látens módon valószínűleg tovább éltek, a Szent László-fürdő gyógyító erejébe vetett hit<sup>4</sup> éppúgy, mint a továbbra is köztiszteletben álló királysobrok, melyeket az ott lakók és a törökök – későbbi feljegyzések szerint – Várad „talizmánjainak” tekintettek. S noha a város a kialakuló Erdélyi Fejedelemség végváraként, a Partium legnépesebb, stratégiai fontosságú településeként korábbi jelentőségét „laicizálódván” is megőrizte, az 1660. évi török ostrom véget vetett több évszázados dicsőségének. A hódoltság részévé vált Váradot megmaradt lakói elhagyták,<sup>5</sup> és a város környékén is korábban virágzó falvak tucatjai váltak pusztává, néptelenedtek el az elkövetkező évtizedekben.

A török megszállás alól 1692 derekán felszabaduló Nagyváradon a visszatérők a középkori kultuszhelynek már maradék nyomára sem lel-

hettek. A hajdani székesegyház romokban hevert, a magyar szent királyok bronzszobrait pedig már az 1660. évi ostromot követően elszállították, és ágyút öntöttek belőlük. Az ereklyék és szakrális épületek nélkül maradt egykori zarándokhely régi fényének helyreállítása célként lebegett ugyan a visszatelepülő püspökök előtt, ám annak csak mérsékelt volt realitása. A katolikus hitélet feltámasztása, új székesegyház építése kötötte le az egyházi vezetők energiáit még a 18. század túlnyomó részében is, s habár e tekintetben a rekatalizációt támogató császári udvar hathatós támogatásával bírtak, a püspöki székhely régi tekintélyének visszaállítása hosszadalmas folyamatnak ígérkezett.<sup>6</sup> S mivel a lakosság is szinte teljes mértékben kicserélődött a 17. század közepéhez képest, a korábbi kultikus tradíciók emléke is javarészt elenyészett.

Noha Várad környéke, Bihar vármegye középkori településszerkezete is jelentős pusztulást szenvedett a török hódoltság évtizedeiben,<sup>7</sup> számos helyen a vidék törzsökös magyar lakossága átvészelt e vészterhes évtizedeket. Hajdúvárosokban (Székelyhid, Nagyszalonta), az Érmellék mocsarainak védelmében, a Sebes-Körös szurdokának erdő borította előterében, vagy éppen olyan félreeső hegyi medencékben, mint Belényes vidéke. A török megszállást a középkori településhálózattal együtt Bihar 17. század előtti szakrális építményei is jócskán megszenvedték, ebből adódik, hogy a volt vármegye területén a Szent László-legenda falképciklusának mindössze egyetlen fennmaradt emlékéőről van tudomásunk, a Fekete-Körös völgyi Magyarremete időközben reformátussá lett templomában.<sup>8</sup> Magyarremetén a templom szentélyében külön is megfestették a 14. században Szent László alakját, és a „magyar szent királyok” hármas kompozíciójának részeként feltűnik a középkorban a Telegdy család birtokközpontjának számító Mezőtelegd gótikus templomában is.<sup>9</sup> Igaz, e művészettörténeti emlékeket is mérsékelten borította az említett települések népének református hitre térése óta.

Hogy Szent László alakja valamilyen formában továbbélte-e a bihari magyarság szájhagyományában, arra nézvést a Várad elését követő

6 A Gyulafehérvári Püspökség újjászervezéséről: KERNY Terézia, 2007. 83–84.

7 A török pusztítás előtt virágzó 168 bihari településnek alig harmada élte meg a város 1692. évi felszabadítását.

8 SZŐNYI Ottó, 1928. 237.; MAGYAR Zoltán, 1996. 170–171.; LÁNGI József, 2013. 197.; MAGYAR Zoltán, 2013. Képmelléklet II.; EMÓDI Tamás – LÁNGI József, 2019. 192–193.

9 MAGYAR Zoltán, 1996. 106. Feltűnő és a Szent László-tisztelet bizonyos mérvű továbbélését illetően árulkodó jel, hogy míg a képrombolók Szent István és Szent Imre falképe az arccszen leverték a vakolatot, Szent Lászlót érintetlenül hagyták.

1 MAGYAR Zoltán, 1995.

2 KARÁCSONYI János, 1922. 447–448.; PODHRADSKY József, 1836. II. 44–45., 64–66.

3 KERNY Terézia, 2018. 253. A szörványvá váradai katolikusokról: MOLNÁR Antal, 2004.

4 WERNHER, Georg, 1982. 112.

5 SZALÁRDI János, 1853. 572–574.

másfélszáz-kétszáz évből nincsenek konkrét adatok, közvetett módon azonban kikövetkeztethető. Egy Szent Lászlót név nélkül szerepeltető temeskői román történeti énekben a király táltos lováról és a „Körös nagy hegyéről” esik szó.<sup>10</sup> A nagyszalontai születésű, és Nagykörösre költözéséig ott élő Arany János 1853-ban íródott *Szent László* című versében szinte hemzsegnek a kultúrtörténeti vonatkozások, melyek egyike olyan motívumra utal (a falképciklus egyik ritka jelenetére), amelyet jelenlegi tudásunk szerint a költő nem ismerhetett, lévén, hogy a vonatkozó – székellyföldi – falképes emlékek csak a 19. század végén lettek feltárva.<sup>11</sup> Nem tudni arról, hogy Arany fiatalkorában vagy szalontai jegyzősége idején széltében-hosszában beutazta volna Bihar vármegyét, ezért jóval valószínűbb, hogy helyben, a nagyszalontai folklórból értesülhetett mindazokról a hagyományelemekről (táltos ló, a csatába induló szent király búcsúja stb.), melyekről nyomtatott forrásból nem lehetett információja. Sajnálatos módon azonban a 20. századi nagyszalontai folklórgyűjtések (Szendrey Zsigmond gyűjtőkora és mások)<sup>12</sup> Szent László alakjára, korára érdemben nem terjedtek ki, aminek következtében nem ismertek olyan mondák, amelyek alapján következtetni lehetne a 19. század első felében a nagyszalontai szájhagyománynak még nagy valószínűséggel részét képező folklórszövegekre vagy más népköltészeti töredékekre.

Noha a reformáció térnyerését, majd a török hódítást követően az addig Szent László nevet viselő Nagyvárad melletti fürdő híre és kultikus szerepe is lehanyaglott, maga a meleg vizű gyógyforrás ismertsége nem merült teljesen feledésbe, hiszen a környéket pusztító és Váradot elfoglaló törökök, „Szent László gyönyörűsége bányáiban” – nyilván saját használatra – épen hagyták az épületek egy részét. Kápolnájának harangjáról még a 17. század második felében is történet említés.<sup>13</sup> E fürdőről, amely a környékbeli nép számára is látogatható volt, és ahol az évszázadok folyamán betegek ezrei nyerték vissza az egészségüket, még a váradai kultuszhely végnapjaiból is maradtak fenn feljegyzések.<sup>14</sup> A szerencsétlen sorsú Ártándy Balázs, akit Gritti 1531. január 25-én lefejeztetett, végrendeletében a siralomházban egy szőlőt adományozott azoknak a szegényeknek javára, akik „Szent László fürdőiben fekszenek”.<sup>15</sup> A humanista Georg Wernher ugyanezen években Magyarország vizeiről szóló művében (*De admirandis Hungariae Aquis Hypomnemation*) 1549-ben a váradai Szent László-fürdőről is említést tett:

10 ALEXICS György, 1897. 79–80.

11 Vö. HUSZKA József, 2006; KERNY Terézia, 2007. 92–94.; MAGYAR Zoltán, 2018. 233–235.

12 Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV., 1924; DÁNIELISZ Endre, 1983.

13 „A szultánok, murzák a szent László gyönyörűsége bányájában megferedtek vala; maga pedig a chám Mehmet Ghya emlékeztetere a nyomorultak bányájokban feredvén, hogy azt fel se égetnék, megparancsolta vala, és így épületivel még csak ottvaló harangocskájával is, a felséges nagy chám egészségéért épen is hagyták vala”. (SZALÁRDI János, 1853. 404.)

14 BUNYITAY Vincze, 1883–1884. III. 144–145.

15 BUNYITAY Vincze, 1883–1884. III. 197–198.; MAGYARY-KOSSA Gyula, 1931. III. 117.: „Si qua residuitas erit de praescriptis (bonis), lego illis pauperibus, qui iacent in thermis S. Ladislai Regis, ut Petrus presbyter eisdem emat unam vineam”.

„A híresebb magyarországi hőforrások közül hátravan még a Várad közelében lévő. Szent Lászlóénak nevezik. Vagy azért, mert Szent László fürdőtt itt meg,<sup>16</sup> vagy azért, mert a tiszteletére szentelt és sírjáról nevezetes egyházhhoz tartozik, melyet mind ő, mind pedig Zsigmond császár, aki szintén ide akart temetkezni, bőkezűen gazdagított. Sokan tartják ezt Magyarországh hővizei közül a legelsőbbnek.”<sup>17</sup>

Az utolsó, általunk ismert híradás a történetíró Szalárdi Jánostól származik, aki még a 17. század második felében is sok tekintetben hasonlóképpen írt a fürdőről:

„A városon felül pedig ugyan jó darabbal napkeletről ugyanazon Körös folyó vizének egy része egy nagy csapógáttal kivétetvén, a városnak felső részét megkerülvén, délről Velence nevű utcáján hozatik vala be a városba, mely folyamhoz Szent László nevével nevezetni szokott, nagy bő forrású gyönyörűsége fürdőbánya meleg vizének (mely Váradtól dél és napkelet közöttől egy kis mérföldnyire, a Somlyó nevű igen mészköves hegye alatt egy völgyecskén néhány helyeken nagy bőséggel és nagy meleggel való felbuzgásdától fogva, ahol rajta a gyönyörűsége fürdőbányák építettvén vagynak.”<sup>18</sup>

A hajdani Szent László-kápolna (az ispotálykápolna) valószínűleg azonos a kicsiny gótikus templommal, amely a fürdő közvetlen közelében, a forrásból eredő Pece-patak partján fekvő Hájó (a középkori Hévíj) nevű faluban manapság is látható, túlvészelve a török kort.<sup>19</sup> A hódoltság megszűnését követően 1696-ban Benkovich püspök kezdte meg a fürdő újbóli kiépítését, amit Csáky Imre folytatott, aki kápolnát is emelt ott. 1733-ban a fürdőnek négy, fabélésű medencéje volt, és alkalmas szállása is lehetett, hiszen 1739-ben Csáky Miklós püspök eltöltött néhány napot a fürdőtelepen, amelynek adminisztrálását a püspökség a 18. század második felében már bérlőkre bízta.<sup>20</sup> A fürdőhely új kápolnáját 1883-ban József főherceg jelenlétében szentelték fel, s még azt megelőzően szobrot is állítottak ott a szent király emlékére.<sup>21</sup>

A kultuszhely és a helyi hagyományok újraélesztésének a jegyében ugyanezen években tűnik fel különféle kiadványokban a gyógyforrás eredetmondája is, azonban annak minimális a valószínűsége, hogy az teremtett hagyomány lenne,<sup>22</sup> hiszen a K. Nagy Sándor által közölt monda a Szent László-féle vízfakasztás-mondák „laikusabb”, „naivabb” változatát képviseli: nem a szent király maga fakaszt forrás, hanem az egy elmozdított kő helyéről tör fel, mely szikladarabot Szent László lova rúgott fel.<sup>23</sup> A nagyváradai Szent László-fürdő (Püspökfürdő/Félicfürdő)

16 A nagyváradai Szent László-fürdőn kívül még a Sáros megyei Gáboltó gyógyforrásáról (HANUSZ István, 1900. 244.) és Udvarhelyszéken az oroszhegyi Urusos kútról (ORBÁN Balázs, 1868. I. 104.) maradt fenn az a hagyomány, hogy Szent László megfürdött a vizében. Vö. MAGYAR Zoltán, 2018. Ila. 130.

17 WERNHER, Georg, 1982. 112.

18 SZALÁRDI János, 1980. 415–418.

19 Bihar vármegye és Nagyvárad, 1901. 88.

20 EMÓDI Tamás – MAGYAR Zoltán, 2019a. 195–196.

21 K. NAGY Sándor, 1884. I. 129.

22 Vö. HOBBSAWM, Eric – RANGER, Terence, 1983.

23 K. NAGY Sándor, 1884. I. 129. Közli még: HANUSZ István, 1900. 230. Típuszáma: MZ II. D 43.1.1. Az elmozdított kő helyén fakadt forrás (MAGYAR Zoltán, 2018. Ila. 126.).



keletkezésének története a 20. század folyamán feljegyzett folklórszövegekben is javarészt hasonló. Egy nagyváradi adatközlőtől származó folklórszövegben a ló lába nyomán fakadt forrás motívuma összekapcsolódik a város alapítási mondájaként már a *Képes Krónikában* is szereplő (és az elbeszélő által valószínűleg a magas kultúrából megismert) szarvasüldözés jelenetével, továbbá a forrás vizének gyógyító hírével: „*Amint egy alkalommal kíséretével elindult vadászni a festői szépségű Várad melletti erdőségbe, megpillantott egy gyönyörű szarvast. A lovával utána eredt és addig kergette, amíg egyszer csak a lovának a hátulsó lába lesüllyedt. Mindnyájan megijedtek, mert amikor a ló kihúzta a lábát, olyan forró gyógyvíz tört fel, hogy a csodálattól majd oda meredtek. Akik a forrásban megfürödtek, mindjárt meggyógyultak. Akik mankóval mentek a csodaforráshoz, eldobhatták a mankójukat. Azóta világhírűvé vált e csodaforrás vize.*”<sup>24</sup>

Az 1940-es évek elején, Észak-Erdély visszacsatolása idején a nagyváradi vasútállomás falán is látható volt e monda (a lova hátán ülő Szent László, háta mögött a magasba szökő vízforrással), 1944 után azonban annak szakrális és magyar jellege miatt lefestették a jelenetet. A fürdő népszerűsége, látogatottsága azonban napjainkig töretlen. Ennek tudható be, hogy a történetet a fürdőt a Királyhágón túli területekről felkereső magyaroktól is feljegyezték, többnyire hasonló tartalommal. A kalotaszegi Kisbácson megörökített folklórszövegek sajátossága, hogy azok nem olvasmányélményen alapulnak, hanem többgenerációs helyi szájhagyományként lettek elbeszélve.<sup>25</sup>

A bihari Érmellék egyik nagy múltú mezővárosában, Szalacson e monda filiaációjára lelhetünk. A település alsó végében, a Cserge-domb oldalában fakadó Szent László kútja a hagyomány szerint úgy keletkezett, hogy az ott vágató király lovának lába belesüllyedt a földbe, és amikor kihúzta, a pata nyomában forrás keletkezett.<sup>26</sup> E monda az ezredforduló körüli években még viszonylag széleskörűen ismert volt a községben.<sup>27</sup> Hogy mióta, azt korábbi (20. század előtti) adatok hiányában megbecsülni is nehéz lenne, ám több évszázados múltját sejteti, hogy a Szalacs és Érbogoyoszló között magasodó *Nagyhalomnak Szent László halma* a másik neve,<sup>28</sup> és azt tartják róla, hogy azt csajkáiban hordta össze Szent László serege.<sup>29</sup> Az említett forrást, amely bokrokkal benőve manapság is megvan Szalacs déli szélén, az Ottományba vezető országúttól néhány méterre,<sup>30</sup> a helybeliek szerint még a 20. század második felében is nagy becsben tartották jó ivóvize miatt,<sup>31</sup> és azért is különlegesnek tekintették, mert a helyi közhiedelem szerint soha nem fagy be.<sup>32</sup>

Az újabb kori bihari Szent László-hagyományok másik témaköre a szent király temetkezésével kapcsolatos. Szent László 1192. évi szentté avatására íródott egyházi legendájában tűnik fel az a csodatörténet,<sup>33</sup> amely noha a későbbi századokban az ünnepnapján mondott prédikációk révén<sup>34</sup> országszerte elterjedt,<sup>35</sup> a szentéletrajz több más csodájához hasonlóan bihari hagyományként rögzült az emlékezetben. A legendának (miszerint Szent László testét a végakarata ellenére eredetileg egy másik helységben/vidéken<sup>36</sup> kívánták eltemetni, ám a holttestét szállító szekér állati vonóerő és emberi segítség nélkül Nagyvárad irányába indult el) a századok folyamán számos tartalmi variánsa, sőt helyi redakciója keletkezett. Feltételezhetően még a barokk időkől datálható az a 19. század közepétől adatható bihari mondaváltozat, mely szerint egy ottani község, Nagykerék arról kapta a nevét, hogy amikor Szent László koporsóját Váradra szállították, az ottani templom dombján az éjjeli pihenés idejére megállított halottas szekér kerekei maguktól megindultak Várad felé, és csak a székesegyház előtt álltak meg.<sup>37</sup> Mint bihari népmondát említi már Kóváry László is a 19. század közepén,<sup>38</sup> és szerepel *Kereki* helymegjelöléssel egy 1866. évi évkönyvi bejegyzésben is.<sup>39</sup> A falu helyén valaha virágzó apátság létezett, amely 1552-ben szűnt meg, lehetséges, hogy ez adja magyarázatát a monda kialakulásának. Mások a kereki apátságot és ennek a mondanak a helyét a Szolnok megyei Nagyköröbe helyezték.<sup>40</sup> Kerekit sokáig Egyházaskerekinek is nevezték az apátság miatt.

A 20. század második felében gyűjtött tisztántúli mondaszövegek általában a község nevének népi etimológiáját is tartalmazzák:

„*Mikor Szent László meghalt, Váradra hozták temetni. A templom előtt akkor is volt egy magaslat. A Szent Lászlót szállító szekérrel a katonák a templomdombon megpihentek. Csak a nagy kerekű szekér magától megindult Várad felé. Innen ered a község neve, Nagykerék.*”<sup>41</sup>

„*A nagyapámtól hallottam. A falu nem itt volt, hanem a temető másik oldalán. Ott volt a falu, de nem Kerekinek hívták, csak Kereknek. Ilyesmi neve volt. Csak mikor vitték Nagyváradra eltemetni Szent László jobb kezét Debrecen felől, katonaság kísérte ilyen nagy batáron. Mikor ideértek, erre a helyre, ahol a templom volt, megálltak a batárral, mert kimerültek a katonák és a lovak is, és nyugodni tértek. A Szent Lászlót hozó kocsi körülállták az őrszemek. A csapat elpihent a sátrak alá, aztán a szél elkezdett fújni, megnyomta, s elindult magától a kocsis. Ez egy magaslaton volt, a lejtőn indult meg. Az őrszemek megijedtek. Felköltötték a parancsnokot, hogy Szent László nem nyugszik, hazakiváncsozik. Ez még szólt a trombitásnak, riadót fújta, elindultak. Fát szőrtak le, oda épült a templom. Akkor*

24 FARAGÓ József – FÁBIÁN Imre, 1995. 214. – Nagy Sándor gyűjtése, 1980.  
25 MAGYAR Zoltán, 2004. 142–143. „*Hát még a régi öregek mesélték itt Bácsban. Az öregek sok mindent tudtak, a régi öregek.*” (Uo. 143.) A szövegben szereplő Kisbács a két katolikus hiten megmaradt kalotaszegi falu egyike.  
26 FARAGÓ József – FÁBIÁN Imre, 1995. 215. – Nagy László gyűjtése, 1980.  
27 MAGYAR Zoltán, 2018. IIa. 125.  
28 MAGYAR Zoltán, 2012. 53.  
29 FARAGÓ József – FÁBIÁN Imre, 1995. 215.  
30 Képét közli: EMÓDI Tamás – MAGYAR Zoltán, 2019b. 207.  
31 MAGYAR Zoltán, 2012. 53–54.  
32 GÁL Péter József – MOLNÁR V. József, 1999. 234.; GÁL Péter József, 2017. 279.

33 ÉRSZEGI Géza szerk., 1999. 93–94.  
34 MADAS Edit, 2004. 94–95., 104–105., 120–123.  
35 MAGYAR Zoltán, 2018. IIa. 181.  
36 Somogyvár kapcsán: BAKAY Kornél, 2020.  
37 SZENDREY Zsigmond, 1925. 53.; BÁLINT Sándor, 1977. I. 483.  
38 KÓVÁRY László, 1857. 118–120.  
39 OSVÁTH Pál, 1875. 519. Röviden közli is e mondát. További irodalmi előfordulásai: K. NAGY Sándor, 1884. I. 6.; Bihar vármegye és Nagyvárad, 1901. 122.  
40 KOVÁCS Béla, 1987. 183.  
41 Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma 5870. – Béres András gyűjtése (Nagykerék).

*még kolostor volt. De a falu 16 házból állt. Disznóhólyag volt az ablakokon. A házakat lebontották, oszt beköltöztek arra a helyre. Így lett Nagykerék, mert megindult a nagy kerék. A katonaság innen továbbment, oszt reggelre hazaért Váradra.*”<sup>42</sup>

Az újabb kori református hagyomány – bár jól ismeri a történetet – már cáfolni igyekszik a csodát. E változat szerint ugyanis közönséges család történt: a megállásról értesítették a váradi barátokat, akik éjszaka eljöttek a faluba, és a csoda kedvéért maguk húzták el a szekeret.<sup>43</sup> Lehetséges, hogy néphagyományra vezethető vissza az az illusztráció is, amely Tarnóczy István 17. századi Szent László-életrajzában<sup>44</sup> szerepel. A képen ugyanis a koporsót szállító kocsis angyalok segítségével ér Nagyváradra. E mirákulum a recens gyűjtésekből is előkerült a bihari Berettyóújfalú népének folklórijából.<sup>45</sup> Bozóki Mihály énekeskönyvében a kocsicsoda egy másik változata tűnik fel: a hagyomány szerint Szent László szekere a Körös folyó vizén szárazon kelt át.<sup>46</sup> S bár mindössze feltételezés, lehetséges, hogy a néphitben szórványosan fellelhető, Szent László szekere csillagkép<sup>47</sup> elnevezésének kialakulása szintén e Biharba lokalizált csodával kapcsolatos.

Békés vármegye jelentős része évszázadokon keresztül a Várad Püspökséghez tartozott, s habár a török hódoltság Gyula várának elését követően még Biharnál is számottevőbb mértékben sújtotta, a mocsarak védelmében a törzsökös lakosság ezen a Váradhoz közeli vidéken is számos helyen kontinuum maradt. Részben e több évszázados folytonosság és a közös kultikus tradíciók adják magyarázatát több, kuriózumszámba menő Szent László-hagyomány békési feltűnésének/fennmaradásának. Egy körösnagyharsányi monda szerint az ottani Csonka-tornyot „valamilyik László király” építette, az ő rezidenciája volt, nyaranta gyakran tartózkodott ott és fürdött meg a Körös vizében, amelynek – mint az ország legtisztább vizének – gyógyhatást tulajdonítottak.<sup>48</sup> Ugyanezen folyót annak forrásvidékén a középkorban Biharhoz tartozó Feketető lakosai egyenesen Jordán vizének nevezték.<sup>49</sup> A 20. század második felében Orosházához csatolt Szentetornyán a Szent László-napi búcsús forgatagban 2014-ben Harangozó Imre jegyzett fel egy 91 éves helybeli asszonytól egy különös történetet, amelyben Szent László a remetéskedő Szent Mártonnal közösen imádkozva fakaszt forrást.<sup>50</sup>

A Vészto melletti Mágori-dombon a Csolt nemzetség monostora állt valaha. E kolostort a 12. században alapították, de a régészeti kutatások

szerint már egy évszázaddal korábban is állt ott templom.<sup>51</sup> E Holt-Sebes-Körös partján (tehát a folyó régi medre mentén) fekvő történelmi emlékhely mondakörének egyik különleges darabja szintén Szent Lászlóra reflektál. A Vésztoról legutóbb kiadott helytörténeti monográfiában olvasható az a helyi hagyomány, miszerint Szent László lányát elrabolta egy kun vezér. A lánynak sikerült megszöknie, és a Sebes-Körös mocsarai közé menekült, ahol egy pákász talált rá, és a Csolt nemzetség monostorába vitte. A szerzetesek befogadták a lányt, s miután figyelmesek lettek drága gyűrűjére, értesítették a királyt. Szent László Váradról a kolostorba sietett, és nagy örömmel ölelte keblére elveszettnek hitt lányát.<sup>52</sup> Eddig a monda, amely nyilvánvalóan a Szent László-legenda falképciklusának egy prózává oldódott helyi redukciója és szövegváltozata. Az persze szükségszerűen megválaszolatlan marad, hogy e Békés megyei népi elbeszélés a középkori Várad-környéki népköltészeti örökség egyik relikumszerű eleme-e, netán a veres barátok mondakörének egy invariáns adata,<sup>53</sup> vagy későbbi fejlemény, amely közösségi tudásként vagy egyéni történetmondói leleményként épült be a helyi történeti hagyományok közé, és általa a Szent László-hagyománykörbe.

Tanulmányunkban arra kerestük a választ, hogy a mából szinte beláthatatlanul gazdagnak sejtett középkori váradi/bihari Szent László-kultusz és mondakör a város és környéke török uralom alóli felszabadulását követően mennyire volt képes regenerálódni, illetve hogy egyes 17–18. század előtti népi tradíciók fennmaradtak, továbbéltek-e a tárgyalt vidéken. S noha a válasz általában kényszerűen nemleges, remélhetőleg sikerült kimutatni számos olyan helyi és regionális folklórhagyományt, amely búvópatakszerűen a 16–17. század után is kontinuum magyar lakosság körében „túlélte” e népköltészeti örökségre nézve is viszontagságos időket, vagy éppen a kultusz helyi újjászervezésével kapott olyan inspirációt, amely néhány vonatkozó epikum (újbolí?) létrejöttéhez vezetett. S habár a látkép több más néprajzi régió – recens folklórgyűjtések által regisztrált – Szent László-hagyományköréhez képest szegényes, ma még ismeretlen források, szájhagyományozott mondatörödékek véletlen előkerülése e tájon sem elképzelhetetlen. Erre példa az a 2010-es évek közepén végzett körösközi mondagyűjtésünk során feljegyzett nagyzerendi monda, amely a történeti Zaránd vármegye Biharra határos részén, a Fekete-Körös partján maradt fenn, és amely a helyi templom alapítási mondájává „alámerülve” a magyarság eredettörténetére, a váci szarvas-jelenés csodájára, valamint a közeli Várad eredetmondájára is emlékeztet:

„*Kérdeztem nagyapámtól, hogy honnan ered [a falu] neve? Mondta, hogy Nagyzerind neve onnan ered, hogy volt egy uraság, mesélte ő, annak volt egy vadászkuttyója, egy nagy szelindek kuttyója, és azzal járt vadászni. Elterjedt a hír – nagyapám özet mondott, de más zerindi bácsik szarvast*

42 ELKH BTK Néprajztudományi Intézet, Monda Archívum 14619. – Lackovits Emőke gyűjtése (Nagykerék). A „jobb kéz” említése nyilvánvalóan a szintén bihari Szentjóbbról, illetve az ottani Szent István-hagyományokra vonatkozik.

43 OSVÁTH Pál, 1875. 519–520.  
44 TARNÓCZY Stephanus, 1681.  
45 MAGYAR Zoltán, 2018a. II. 182. – Zsupos Zoltán kéziratoss gyűjtése, 1970.  
46 BOZÓKI Mihály, 1797. 30.  
47 BÖDÖK Zsigmond, 1992. 132. Vö. MAGYAR Zoltán, 2018. IIa. 180.  
48 GÁL Péter József – MOLNÁR V. József, 1999. 220.; GÁL Péter József, 2017. 387–388.  
49 KÁLLAY Ferencz, 1861. 86–87.; MAGYAR Zoltán, 2004. 159.  
50 HARANGOZÓ Imre, 2020. 47.

51 JUHÁSZ Irén, 2008. 95–100. E középkori előzményekre utal Szent László lovas szobra is, amely a domb tövében áll.  
52 ÖKRÖS Gézáné, 2008. 136–138. A monda szüzséjét közli: HALMÁGYI Miklós, 2021. 10.  
53 Vö. MAGYAR Zoltán, 2018. III. 251–261. A mondakör monografikus feldolgozása: EDELÉNYI Adél, 2004.

emlegettek —, hogy egészen Nagyzerindtől Szalontáig a hatalmas erdőségekben minden nap megjelenik egy szarvas — mások őzbikát mondtak. És senki sem tudja lenyilazni. És akkor összebeszéltek, hogy valahogy ennek utána kell járni. És közösen vadászatra indultak. Valóban az adott időpontban minden nap megjelent a tisztás szélén a fenséges agancsú szarvas, mások szerint őzbika, de hiába próbálták lenyilazni, aranyos szőréről, ahogy mondták az öregek, lepattantak a nyilvesszők és elmenekült. És akkor az uraság utána ugrasztotta hűséges szelindek kutyáját, és akkor megkezdődött a hajsz a erdőben. Üldözte, üldözte, a legenda szerint a Fekete-Köröstől északra lévő erdőségben zajlott ez az esemény. És már majdnem-majdnem elkapta, de egy-egy mellékugrással kicselezte az üldözőjét, a nagy szelindeket, mígnem elértek a Körös partjához. Hirtelen megtorpant a szarvas, a kutya már ugrani készült, hogy elkapja az áldozatát, de akkor a szarvas beugrott a Körös hideg vizébe és átúszott a túloldalra, a déli oldalra. A nagy szelindek utána! Igen ám, de a felhevült testű szelindek a Körös hideg vizéről rosszul lett, reszketés fogta el, és a túlpartra még kimászott, de már képtelen volt a további üldözésre. A szarvas még egy pillanatra visszatekintett, majd eltűnt örökre. Az uraság utolérte végül a szelindek kutyáját, de már a kutya annyira remegett, reszketett, hogy összeesett és elpusztult. És akkor az uraság megfogadta, hogy ezen a helyen, ahol a nagy szelindek elpusztult, egy templomocskát, egy kápolnát építtet, és oda telepíti le a közelebbi embereit, és a települést a nagy szelindek emlékére Nagyszelindeknek, később Nagyzerindnek nevezték el.”<sup>54</sup>

#### Magyar, Zoltán:

*Bihari Szent László-hagyományok*

[St. László traditions of Bihar]

This study aims to find out how the presumably very rich St László traditions and legends of Bihar and Nagyvárád could regenerate after the region's liberation of Ottoman rule, and whether pre-17-18th century folk traditions survived in said region. Although, most of the time, the answer is a categorical no, hopefully it can be shown that there are a number of local and regional folklore traditions that could survive those trying times among the local Hungarian population that continuously inhabited the area, or was reintroduced later by the restoration of cult sites, which led to the creation of new epics and legends. The scene seems rather poor, however, at least compared to the St László traditions of other ethnographic regions, the accidental discovery of yet unknown sources or oral legend fragments is not an impossibility.

#### Irodalom

- ALEXICS György: Vadrózsapör. *Ethnographia* VIII. (1897) 73–88., 184–192., 279–290., 362–377.
- BAKAY Kornél: Szent László király sírja. In: *A Magyarországi Intézet Évkönyve 2020.* (Szerk.: HORVÁTH-LUGOSSY Gábor — VÍZI László Tamás) Budapest, 2020. 39–70.
- BÁLINT Sándor: Ünnepi kalendárium I–II. Budapest, 1977.
- Bihar vármegye és Nagyvárád.* (Szerk.: BOROVSKY Samu) Budapest, 1901.
- BOZÓKI Mihály: *Katolikus Kar-béli Kótság Énekes Könyv.* Vátzonn, 1797.
- BÖDÖK Zsigmond: *Harmatlegelő.* Dunaszerdahely, 1992.
- BUNYITAY Vince: *A váradai püspökség története alapításától a jelenkorig I–III.* Nagyvárád, 1883–1884.
- DÁNIELISZ Endre: Változó nagyszalontai mondavilág. *Népmesemléti Dolgozatok* 1983. (Szerk.: Kós Károly — FARAGÓ József) Bukarest, 1983. 166–187.
- EMÖDI Tamás — LÁNGI József: Magyarremete. In: *Lovagkirály.* (Szerk.: Isó M. Emese) Nyíregyháza—Kolozsvár, 2019. 191–193.
- EMÖDI Tamás — MAGYAR Zoltán: Püspökfürdő. In: *Lovagkirály.* (Szerk.: Isó M. Emese) Nyíregyháza—Kolozsvár, 2019a. 194–196.
- EMÖDI Tamás — MAGYAR Zoltán: Szalacs. In: *Lovagkirály.* (Szerk.: Isó M. Emese) Nyíregyháza — Kolozsvár, 2019b. 206–207.
- ÉRSZEGI Géza (szerk.): Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból I. Budapest, 1999.
- FARAGÓ József — FÁBIÁN Imre: *Bihari népmondák.* Nagyvárád, 1995.
- GÁL Péter József: *Szent László. Magyarországnak édes oltalma.* Budapest, 2017.
- GÁL Péter József — MOLNÁR V. József: *Idvezlég, kegyelmes Szent László király, Magyarországnak édes oltalma.* Budapest, 1999.
- HALMÁGYI Miklós: Szent László emléke Békés megyében. *Honismeret* XLIX. (2021) 4. szám, 8–12.
- HANUSZ István: *A magyar haza föld- és néprajzi jellemképekben.* Kecskemét, 1900.
- HARANGOZÓ Imre: *Napkeleti kalászat... Válogatott tanulmányok, írások, naplók, fényképek.* Barót, 2020.
- HOBBSAWM, ERIC — RANGER, Terence: *The Invention of Tradition.* Cambridge, 1983.
- HUSZKA József: *Huszka József, a rajzoló gyűjtő 1854–1934.* (Szerk.: FEJŐS Zoltán) Budapest, 2006.
- JUHÁSZ Irén: Vésztő története a kezdetektől a török hódoltság végéig. In: *Vésztő története. Kezdetektől a várossá válásig.* (Szerk.: LADÁNYI Károly) Vésztő, 2008. 75–135.
- KÁLLAY Ferencz: *A pogány magyarok vallása.* Pest, 1861.

- KARÁCSONYI János: A váradai káptalan megrontása. *Századok* LVI. (1922) 440–451.
- KERNY Terézia: Szent László „Erdély védőszentje” II. 19. század. In: *Folklór és történelem.* (Szerk.: SZEMERKÉNYI Ágnes) Budapest, 2007. 83–101.
- KERNY Terézia: Szent László „Erdély védőszentje” I. Szent László tisztelete Erdélyben, 1556–1630. In: Uő: *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai tanulmányok.* Budapest, 2018. 250–278.
- KÖVÁRY László: *Száz történelmi rege.* Kolozsvár, 1857.
- LÁNGI József: Szent László ábrázolásairól. In: *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából VI–VII.* (Szerk.: BAJUSZ István et al.) Kolozsvár, 2013. 191–208.
- MADAS Edit: *Sermones de Sancti Ladislao Rege Hungariae. Középkori prédikációk Szent László királyról.* Debrecen, 2004.
- MAGYAR Zoltán: A Kolozsvári testvérek váradai királyszobrai. *Századok* 129 (1995) 1155–1166.
- MAGYAR Zoltán: „Keresztény lovagoknak oszlopa.” *Szent László a magyar kultúrtörténetben.* Budapest, 1996.
- MAGYAR Zoltán: *Kalotaszegi népmondák.* (Magyar Népköltészet Tára V.) Budapest, 2004.
- MAGYAR Zoltán: Érmelléki népmondák. Barót, 2012.
- MAGYAR Zoltán: *Népmondák a Fekete-Körös völgyében.* Barót, 2013.
- MAGYAR Zoltán: *A magyar történelmi mondák katalógusa. Típus- és motívumindex I–XI.* Budapest, 2018.
- Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. Nagyszalontai gyűjtés.* (Szerkesztette: SZENDREY Zsigmond) Budapest, 1924.
- MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből I–IV.* Budapest, 1929–1940.
- MOLNÁR Antal: A váradai püspökség a 17. században a püspöki processzusok tanúvallomásainak tükrében. In: Uő: *Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez.* (METEM Könyvek 46.) Budapest, 2004. 81–93.
- NAGY Sándor, K.: *Bihar-Ország I–III.* Nagyvárád, 1884–1888.
- ORBÁN Balázs: *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népmeszei szempontból I.* Pest, 1868.
- OSVÁTH Pál: *Biharvármegye Sárréti járása leírása.* Nagyvárád, 1875.
- ÖKRÖS Gézné: Vésztői Legenda Szent László királyról. In: *Vésztő története. Kezdetektől a várossá válásig.* (Szerk.: LADÁNYI Károly) Vésztő, 2008. 136–138.
- PODHRADSKY József: *Szent László királynak és viselt dolgainak Históriaja I–II.* Oklevelekből, krónikákból és legendákból össze szedte és kiadta Budán: Gyurián és Bagó Márton. 1836.
- SZALÁRDI János: *Siralmas Magyar Krónikája Kilencz Könyvei.* (Kéziratok után szerkeszté B. KEMÉNY Zsigmond) Pest, 1853.

- SZALÁRDI János: *Siralmas Magyar Krónikája.* (Kiadta SZAKÁLY Ferenc) Budapest, 1980.
- SZENDREY Zsigmond: Történelmi népmondáink. *Ethnographia*, 1923–1924. 143–149.; 1925. 48–53.; 1926. 29–35., 78–86., 132–138., 183–187.; 1927. 193–198.
- SZÖNYI Ottó: A bihar-remetei falfestmények. *Archaeologiai Értesítő*, 1928. 234–237.
- TARNÓCI István: *Rex Admirabilis Sive Vita S. Ladislai Regis Hungariae Historico-Politica, Ad Christianam Eruditionem Elogijs Theo-Politicis Illustrata Authore R. P. Stephano Tarnoczi S. J.* Viennae, 1681.
- WERNHER, Georg: Magyarország csodálatos vizeiről (1549). In: *Janus Pannonius. Magyarországi humanisták.* (A válogatás, a szöveg-gondozás és a jegyzetek KLANICZAY Tibor munkája.) Budapest, 1982. 1109–1122.

54 Magyar Zoltán és Harangozó Imre gyűjtése, 2014. (Adatközlő: Csanádi János, sz. 1941).





## MEDGYESSY FERENC „KIRGIZ” ASSZONYA

1.

Sz. Kürti Katalin írja Medgyessy-könyvében: „1916–1917-ben születtek legszebb női aktjai, rajzai, valamint Térdeplő kis női akt és Vetkőző női akt című szobrai. Modelljükhöz, Maria Kienich-hez mély és tartós kapcsolat fűzte. Nem tudni pontosan, hol és mikor ismerkedtek meg, de 1916–1917 telén Brzezinyben megszületett Ilonca leányuk. Kislányom feje és Szoptató anya című szobrai tehát életrajzi vonatkozásúak. Vázlatfüzetében őrzött rajzain hallatlan gyöngédséggel ábrázolja modelljeit: a terhes nőt öltözködés, fésülködés, majd az anyát szoptatás közben. Az újszülöttről színes rajzot is készít. Valószínűleg Máriát ábrázolja egy naturalista, de expresszív hatású krétarajza, A nehéz szülés is.”<sup>1</sup>

A háború azonban végleg elszakította a lengyel lánytól (László Gyula szerint Maria Kienik rutén nő volt), akivel galíciai szolgálata alatt ismerkedett meg. Medgyessy élete végéig megőrizte a nő és a gyermek fényképét, később is tartotta a kapcsolatot leányával. A nagy szobrászról szóló életrajzok, tanulmányok nem foglalkoznak behatóan ezzel a szerelemmel, sem leánya sorsával, valószínűleg nem tudnak róla többet.

Medgyessy 1914–1917 között katonarvos főhadnagyként szolgált, az olasz fronton teljesített szolgálatot a végső leszerelésig. A forradalmak után vette kezdetét második nagy alkotó korszaka. Százados úti műtermében egyedül, magányosan élt, de az emlékezők egyként állítják, hogy mindig voltak nőpartnerei, főleg modelljei boldogították. 1931-ben már ötvenéves volt, amikor házasságra lépett Marija Alekszandrovna Gyakonovával. A hölgy neve orosz származásról árulkodik. A különös házasság történetét Marija megírta, a művész pedig levelekben adott róla tudósítást barátainak, kirgiznek nevezve feleségét, mint Taskentből származó hölgyet. Taskent Üzbegisztán fővárosának (Biskek) orosz neve, de Marija nem kirgiz, nem üzbég, hanem úgynevezett birodalmi orosz. Egy fogságba esett magyar katonatiszt feleségül vette, vele jött Magyarországra, de férje rövidesen meghalt.

„Huszonkilenc éves özvegy voltam, amikor 1931. április 16-án megismerkedtem az akkor ötvenéves Medgyessy Ferencel. [...] Először életemben voltam egy művész műtermében. Megbámoltam a sok-sok szobrot, a tetszésemet nyilvánítottam. Medgyessy jó szemmel nézte jövősem-menésém, s mikor haza akartam menni, elkísért. Közben kértem, hogy segítsen nekem valami állást keresni, s ő azt válaszolta: legyen a feleségem, ez lesz a legjobb állása. [...] Özvegyasszonyi ésszel morfondíroztam tovább:

ha nem sikerülne a házasság, elválnok. De sikerült, s a válásra sohasem gondolt komolyan egyikünk sem. Hetente vagy háromszor találkoztunk, diskuráltunk, s két hét eltelte után (ahogy ő mondta, kétheti huzavona után) egyszer csak reggel megjelenik a lakásomon azzal, hogy menjünk az anyakönyvvezetőhöz érdeklődni, hogyan történik egy házasságkötés, milyen iratokra lesz ott szükség. Erre meghökentem, de a sógornőm, akinél laktam, biztatott, hogy nincs ebben semmi, csak menj. Ferike kérte, hogy hozzam magammal az összes irataimat. Kiderült, hogy lent a kapuban várt rá egy újságíró barátja, s így hármásban mentünk el a volt Városházára. Ott mentünk egyik teremből a másikba iratainkkal együtt, egyszer csak azt mondták: na, itt van a házasságkötési terem, most már csak ide kell bemennünk, de ehhez erkölcsi bizonyítvány kell, amely nálam ugyan volt, de Ferinél nem. Erre ő vállalkozott készséggel, hogy taxival azonnal elhozza a rendőrségről. Addig vártunk rá a barátjával. Egyszer csak megjelenik, kezében lobogtatva az erkölcsi bizonyítványt. De hirtelen megtorpant. Megijedt a házasságkötéstől. Én nevetve mondtam: no de hát, ha már elhatároztuk, akkor fejezzük is be a dolgot. Nem kell félni. Erre körülnézett egy második tanú után. A legelső férfit megszólította: ugyan, barátom, nem lenne-e tanú a házasságkötésünkhöz? Mire az szívesen beleegyezett, s mondta, hogy ő meg éppen egy magyar nőt akar feleségül venni, pedig ő orosz. Nevettünk a véletlen. — Így bementünk, és mint férj-feleség jöttünk ki. [...] Megígérte, hogy jeggyűrűt vesz, de csak nekem, mert neki az agyagban való munkálkodás közben lecsúszna az ujjáról, s elveszne az agyagtömbben. Beláttam, hogy így is jó. Én viszont a karikagyűrűmet megbecsültem, mindig is viseltem, s a 25. házassági évfordulóra platina-szegélyt önttettem rá, s mindmáig szeretettel viselem. Ez volt tehát a rövid története az egybekelésünknek.”<sup>2</sup>

2.

S hogy adott értesítést minderről Medgyessy debreceni barátainak? Íme:

„Nagyságos Senyei Oláh István festőművésznek, Bárczy utca 2. Debrecen

Kedves Pista! Fogadd és továbbítsd köszönetemet a szíves jókívánásokért. Kár, hogy olyan kurtán közöltem a hirdetés. Teljes neve: Mária Alekszandrovna Diakonova. Taskenti születésű Turkesztánból és kirgiz eredetű. Az íze is úgy valahogy olyan kirgizes. Nehéz volna másképp definiálni. Kéthetes ismeretség és két és fél óras hivatalos eljárás után kész voltunk. Még reggel nem tudtam, hogy délre kettesbe (igy!) jövünk haza. Eddig



Medgyessy Ferenc és felesége, Mária I Forrás: Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény 133589 (I.sz. D.X. 77.179.)

az volt a házszabály, hogy egy-két éjszaka után mehet dologra a nő. Egy kissé különös az új helyzetbe beleszokni, hogy ez meg itt marad a terminus után is. Bpest, 931. máj. 7. Őlel Ferkó”<sup>3</sup>

\*

Évekkel később, már mint gondos férj számol be felesége balesetéről:

„Nagyságos Senyei Oláh István festőművész úrnak, Debrecen, Poroszlai út 16. sz.

Kedves Pista! Miután harmadszori nekirugaszkodásra sikerült maradéktalanul megfejteni hieroglifádat, sietek válaszolni: A Z. F. könyvét a honvéd-min. adta ki. Könyvesboltba nem került, mind elfogyott. Z. megígérte, hogy utána jár a 2-ik kiadásnak, de úgy tudom, még nincs belőle semmi. Kár pedig. Sokan keresik és várják. Sok benne a költészet, a vágy felerősítette fantázia határtalansága. Nem baj! Szébb, mint a történelem. Én nem megyek most haza. Sok a dolog, sok pénzre van szükség, hogy a hasunkat ellássuk. Máriának sikerült a hősi halált megúszni egy kisebb fajta agyrázkódással. Légtalmai papírt szegezett ablakra felmászva. Lezuhant, feküdt u. 10 napig. Még most sem jár ki. Rázatni magát vonattal, villamossal még nem szabad. Cseléd nincs. Bejáró asszony meglógott. Így hát nem érek rá unni magam – gondolhatod. Ezt is túléljük azonban. Szép az idő, hosszúak a napok, lehet dolgozni, fűteni se kell. Mi is jó ünnepeket kívánunk. Őlel Feri”<sup>4</sup>

3 Kézirat. Magántulajdon.

4 Kézirat. A levél dátum nélküli, a postabélyegző elmosódott. Bizonyos, hogy már a háború idején íródott. A Z. F. monogramot nem tudjuk azonosítani.

\*

Hiába volt Medgyessy világhírű művész, különböző díjak (pl. Grand Prix, Paris, 1937) nyertese, olykor nélkülöznie kellett. Különösen az 1920-as évek elején. Undi Imre újságíró aggódva írta: „De vajon télen mi lesz, amikor a fűtetlen műteremben szét fognak fagyni az agyagszobrok, és kora délután már tétlenné válnak a dolgoz kezek, mert a mécsként pislogó gáz mellett lehetetlen a munka.” Marija egy 1947-ből származó levelében sürgeti a debreceni Petőfi-szobor tiszteletdíját. A címzett a szobor helyi megálmodója, Juhász Géza professzor és felesége.

„Kedves Gitu és Géza. Én is ugyanazt mondom, amit Feri, még hozzá mondhatom azt is, hogy ha ebből a szoborból nyáron meg tudánk bőségesen venni tüzelőt a téle, úgy a szobor sem fagyhatna meg. Persze egyelőre jó előleg is elég lenne, s aztán nyugodtan gyűjthetnének tovább a gubát!”<sup>5</sup>

3.

A következő, joggal kínáló kérdés: ki volt Senyei Oláh István, akihez a nagy művész ilyen bizalmas volt. A válasz: egy méltatlanul elfedett festőművész (1893–1963). Eredetleg tanító, aki az első világháborúban megsebesült, fél szemét el kellett távolítani. Expresszív, gunyoros, groteszk grafikáit nem nagyon méltányolta a közönség, legfeljebb az alföldi festészet stílusához közelítő munkáit tudta eladni. Debreceni idilli című képén együtt ábrázolta a Nagytemplomot s előterében egy hízott

1 SZ. KÜRTI Katalin: Medgyessy Ferenc szemtől szemben. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 63.

2 Medgyessy Ferencné visszaemlékezései. Közéleti Kontha Sándor. Holmi, 2006. január

5 Kézirat. Magántulajdon. SZ. KÜRTI: i. m. 160-166.



disznajában gyönyörködő cívis gazdát. Érdemes elméleti munkásságot is folytatott, kiváló szervezőnek bizonyult, a harmincas években különösen sokat fáradozott Debrecen és a főváros képzőművészeti kapcsolatának kiépítésén. Buzgólkodott az Ady Társaság körül: a képzőművészeti osztály alapítója és 22 éven át (1927–1949) titkára. Medgyessy nevében is gyakran intézkedett, aki egyik levelét így kezdi: „*Kedves Pista! Jó, hogy végre elvetted Krp.-tól [?] a gipszmodelljét a plakettnek.*” A hozzá intézett Medgyessy-levelek tucatjai, amelyek a kutatás szempontjából felbecsülhetetlen értékűek, arról tanúskodnak, hogy ő volt a világhírű szobrászművész legjobb barátja. Egyik monográfiája, László Gyula írja: „*A debreceni barátok közül Senyei Oláh István festőművész hagyatéka sok értékes Medgyessy-feljegyzést tartalmazhat.*” Majd idézi Senyei hozzá írott levelét: „*Ferivel való 40 éves barátságunk indulásakor már tudatosult bennem – mint művészettörténetben is –, hogy kötelességem a reá vonatkozó adatokat összegyűjteni. Annál is inkább, mert az egész család bizalmasa voltam. Nemcsak helyi vonatkozású adatokat szedtem össze, hanem a hódmezővásárhelyi méltatlan körülményeit és a kaposvári lengyeleskedését Rippl-Rónainál. Vegye ehhez több évtizedes magyarkodási problémánk képzőművészeti vonatkozását. . . Mindezt levelezéseink még komplikálják. . . úgy, hogy külön tanulmányt igényel, amit később próbálok elvégezni.*”<sup>6</sup> (Senyei Oláh 1963 decemberében meghalt, az ígért tanulmány megíratlan maradt.) De közeli barátja volt Holló Lászlónak, Gáborjáni Szabó Kálmánnak és a többi debreceni festőművésznek is. Elhagyatottan, már-már nélkülözések közepette halt meg. Hagyatéka a Déry Múzeumban található, emlékére utcát neveztek el a városban.

#### 4.

Végül a Senyei-levelekről. Nem publikációból közlöm őket, hanem xeroxmásolatokból. Az eredeti levelek Enyedi József tanító-szakfelügyelő, helytörténész gyűjteményben voltak. Enyedi Hajdúhadház néprajzával foglalkozott behatóan, három könyve és számos tanulmánya, cikke jelent meg e témában. Hatalmas, főleg irodalmi kéziratgyűjtemény birtokában volt, még Arany Jánostól is őrzött valamit. (Ezt Barta János professzorral is hitelesítette.) 1992 telén hívott, hogy újra látogassam meg. Egy dedikált könyv szerint a látogatásra 1992. december 18-án került sor. Ezúttal ismét felajánlotta, – nem lévén irodalomtörténész – hogy kezdjünk hozzá az irodalmi gyűjtemény feldolgozásához. Ő már nyugdíjas volt, nekem azonban akkoriban, mint főszerkesztőnek, sok dolgom akadt, ezért későbbi időpontot javasoltam. Azonban Jóska bácsi betegsége, majd halála megghiúsította az együttműködést. Örököse orvosnő lánya volt. Nem tudom, hova került a hagyatéka, így azt sem tudom, intézménybe, szakember kezébe jutottak-e a Senyei Oláh által őrzött Medgyessy-levelek, publikálták-e őket?

#### Bakó, Endre:

*Medgyessy Ferenc „kirgiz” asszonya*

#### [The “Kirghiz” woman of Ferenc Medgyessy]

Between 1914–1917, Medgyessy served on the Italian front as a lieutenant medic until his final discharge. His second most productive period came following the revolutions after the First World War. He lived alone in his Százados Street studio, although according to witness reports he always had female partners. In 1931, at the age of fifty, he married Marija Alexandrovna Gyakonova. The story of this strange marriage was written on by Marija, while, in his correspondence, Medgyessy describes his wife as a Kirghiz woman from Tashkent.

## IRODALOMTÖRTÉNET

## BAKÓ ENDRE

# HÁROM EMLÉKEZÉS

### Juhász Géza (1894–1968)

Tizennégy éves lehettem, amikor először találkoztam Juhász Géza nevével a szerény méretű családi könyvtárunkban. Nővérem a Svetits Tanító-nőképzőben képesítőzött, s valószínűleg a vizsgára készült Juhász Géza *A magyar szellem vándorútja* című könyvecskéjéből, amelyet aztán állás-helyére távozva otthon hagyott. Ha már rátaláltam, bele-beleolvastam, s néhány dolgot igen különösnek találtam. Leginkább azt a pár sort, ami Veres Péterrel szöveg. *„Új típus: tanulmányíró paraszt. Európai tájékozottsága, erkölcsi nagysága, szókimondása, eredetisége, magas irodalmi formában jelentkezik. Különösen Falusi Krónikája, önéletrajza, a Számadás hat új köz-tudatunk kialakulására. A szegény falusi munkás rétegből írói sikerei után sem lép ki. . .”* Másodikos-harmadikos gimnazista koromban kezdett érdeklődésem határozott alakot öltetni, s akkor egy barátomtól megkaptam ifjúkorom egyik legolvasottabb könyvecskéjét, Juhász Géza *Népi írók* című füzetét. Ebből alapoztam meg irodalmi tájékozódásomat, máig ható szemléletemet. Juhász Géza hallatlanul nagy ember volt a szememben. Amikor megtudtam, hogy kedves irodalomtanárom is becsüli, még nagyobb várákozással tekintettem egyetemi tanulmányaim elé.

1957 szeptemberétől lettem másodéves hallgató, a következő hetekben az egyetem Juhász Géza színdarabjával volt tele. Persze csak sub rosa. Ugyanis egy nyilatkozatot adott az ÉS-nek, amelyben elítélte az „ellenforradalmat”, s munkára, harcra buzdított a Kádár-rendszer mellett. Ekkor már megtörtént a személyes találkozásom is vele. Szeminárium-ra hozzá jártam. Géza bácsi, egyébként mindenki csak így emlegette, akkor már – mi tagadás – hanyatló korszakát élte. Előadónak túlságosan modoros volt. Állt a katedrán, olykor belekortyolt a takarítónő által oda-készített pohár vízbe, s két hüvelykujját a kabátja hajtókájába akasztva, nagyokat tátogva, vastag szemüvege mögül üdvözülten mosolyogva mondta a szöveget, amely némelykor szintén komikus hatást keltett. Például, ha Csokonai gyermekkoráról beszélt, a költőt csak úgy emlegette: a kis Misi. Majd minden mondatát így kezdte: Kedveseim! Előadásai szétfolytak, hol túlságosan részletezők, hol elnagyoltak voltak. Egyetlen órájára emlékszem, amely számomra élményszámba ment: amikor a *Csongor és Tünde* szerkesztését elemezte.

Csalódásomat azonban főleg a szemináriumokon történt események mélyítették el. Egy alkalommal Balassi valamelyik versét elemeztük, s én azt találtam mondani, hogy a költőt jellemzik a hosszú, barokkos címek. „Úgy, szóval maga azt állítja, kedvesem, hogy Balassi barokk költő volt? S mit szól hozzá, hogy legtöbb versének nem ő adta a címét?” – mosoly-

gott rám ironikusan. Csak a verscímeit jellemeztem – mentegetőztem, de ő már haladt tovább, nem tudtam magam megnyugtatóan tisztázni. Még kellemetlenebb reagálása volt, amikor egyszer a romantika ábrázolási módszerei kerültek terítékre, s a vitában a húszévesek vehemenciájával egy kissé a kelleténél hevesebben utasítottam el a romantika túlzásait. Amikor befejeztem, Géza bácsi, aki addig nagy figyelmet tettetve hallgatott, s talán egy-egy biztató gesztust is imitált, bólintott. „Értem, kedvesem. Hát a *János vitéz* című marhasághoz mit szól?” Erre az egész szeminárium, lehettünk vagy harmincan, csillapíthatatlan röhögésben tört ki. Ugyanígy jártam egy előadásán. Isten tudja, hogy került szóba egy pillanatra Sértő Kálmán neve. Ki hallott róla? – kérdezte. Egyedül jelentkeztem, hiszen éppen az ő *Népi írók* című könyvéből nagyon jól ismertem a tragikus, önsorsrontó dunántúli parasztköltőt. „Ennyit ér” – mondta Géza bácsi, amin az egész évfolyam megint csak nevetésben tört ki.

De ez mind hagyj! A legkellemetlenebb emlékem a szemináriumi dolgozatom ügye maradt. Jőmagam Debreczeni Márton *Kióvi csata* című eposzát választottam, úgy emlékszem, meg kellett benne keresnem a Vörösmarty-reminiscenciákat. A dolgozatot annak rendje s módja szerint felolvastam, megvitattuk, s akkor Géza bácsi bejelentette, hogy kettest ad rá, mert az a másodéves hallgató, aki az egyéb szót két „b”-vel (ez megtörtént, sajnos, mea culpa, mea maxima culpa), s a lesz szót két „sz”-szel írja, az nem úszhatja meg büntetlenül a dolgot. „Mi lesz, ha tanár lesz?” – gúnyolódott. A lesz szót azonban Debreczeni eposzában találtam két „sz”-szel. A szemináriumi foglalkozás után bevittem hozzá a könyvet, s a pontos idézet elvére hivatkoztam, meg talán a verselés törvényeire, amitől Géza bácsi olyan vörös lett, mint amilyenek öregkori verseiben ábrázolta magát, s röviden szólva, elküldött melegebb éghajlatra. Végül az alapvizsga szigorlaton is – amelynek elnöke volt – támadt valami félreértés köztünk. Mindennek azonban az ő irodalomtörténeti szerepe nézőpontjából nincs jelentősége.

Közel sohasem kerültem hozzá. Később azonban megismertem a debreceni irodalom történetét, s benne Juhász Géza olykor vitatható, de mindenképpen kiemelkedő szerepét. Már gimnazista korában Babitsról tartott előadást a Református Gimnázium önképzőkörében (1912), aminek híre eljutott a költőhöz is. Ő írta az első kismonográfiát Babitsról és Móricz Zsigmondról, oroszánrésze volt az Ady Társaság létrehozásában. Diplomatikusként révén ő tartotta az egyensúlyt urbánusok és népi-ek, konzervatívok és modernek között, noha ő maga a népi írók tábora szervezésében is döntő érdemeket szerzett. Jelszava: l’art pour la vie, azaz művészet (irodalom) az életért. Talán ez volt egyéniségének Achil-

les-pontja: noha 1921-től 1968-ig több száz cikket, tanulmányt, verset, s jó néhány könyvet publikált, vonzották az élő műfajok, a közönséggel való találkozás minden lehetősége. A két világháború között rengeteg ismeretterjesztő előadást, bevezetőt, avató beszédet tartott, irodalmi és politikai gyűlést szervezett. Egy 1938-as *Kelet Népe*-matiné miatt állását veszítette, a református egyház mentette meg a munkanélkülségtől. Senki sincs azóta sem, aki Debrecen irodalmi életéért többet tett volna, mint ő. De alkotónak is termékeny volt, elsősorban kritikái révén, és Csokonai-kutatásai sem lebecsülendők. Ezek alapján állítottam egy korábbi cikkemben és állítom ma is: Juhász Géza egyszemélyes intézmény volt, akire az utókornak kötelessége emlékezni. Aki részletes életrajjának megírására vállalkozik, az egyúttal Debrecen irodalmi-szellemi életének mintegy negyven esztendejét tárja fel.<sup>1</sup>

### Pákozdy Ferenc (1904–1970)

Pákozdy Feri bácsit látásból szinte az első pillanattól kezdve ismertem, mihelyt Debrecenbe betette a lábát, mert diákkoromban is olvasója voltam az egyetemi könyvtárnak. Egyetemi hallgatóként aztán nap mint nap láthattam őt a könyvtár előcsarnokában, a díszudvar felőli ablaknál, a nagy óra alatt trónolni dobogóra helyezett asztalánál, a *Tájékoztató* felirat mögött. Úgy ült ott, mint egy görög bölcs, mint Szókratész, szakállasan, belemélyedve egy-egy könyv vagy újság olvasásába, néha a sakktábla fölél hajolva. Személyes ismeretségünk pedig úgy kezdődött, hogy Szabó Lőrinc társadalombírálló költészetéről írtam a szakdolgozatomat, s felfigyeltem minden vele kapcsolatos közleményre, dolgozatra, így Feri bácsinak az *Alföldben* megjelent versére is (*Szabó Lőrinc halálára*). Egy alkalommal lánypartneremmel a villamosmegállóban találtuk őt, s felszállás közben udvarias szavakat váltottunk. S ha már így esett – gondoltam – részben valódi kíváncsiságból, részben a kapcsolat értelmes folytatása érdekében, rákérdeztem a Szabó Lőrinc emlékére írott szonettjeire. „Lőrinc” – kezdte Feri bácsi a választ szentori hangon, amire minden utas felfigyelt, s a Honvéd utcai megállóig (ott szállt le, a Darabos utcán lakott) egyfolytában ezen az emelt hangon előadást tartott Szabó Lőrincről, pontosabban kettőjük viszonyáról. Hogy mi volt e kapcsolat konkrét tartalma, majd a konfliktus lényege, arra sajnos nem emlékszem, aminek oka az is, hogy kissé kellemetlenül érintett bennünket az utasok felénk áradó, furcsa mosollyal kísért figyelme. De ezután köszönőviszonyban maradtunk, ő mindig megismert, jóllehet a nevemet biztosan sokáig nem tudta, személyiségemet nem ismerte, nyilván úgy könyvelt el, mint egy érdeklődő egyetemi hallgatót a sok közül.

1961-ben fejeztem be egyetemi tanulmányaimat, s 1963 nyarán tértem vissza Debrecenbe. Az egyetemen gyakran megfordultam, két könyvtárossal, Bata Imrével és Beke Alberttel barátkoztam, egyszer-kétszer Feri bácsi jelenlétében is társalogtunk. 1964-ben Művészklubot létesítettek Debrecenben, melyet Mocsár Gábor avatott fel. Akkor már újságíró voltam, társaságra vágyó nőtlen ember lévén gyakran vendé-

geskedtem a klubban, ahol esténként találkoztam hol Kiss Tamással, hol Bata Imrével, máskor Pákozdy Ferencel és másokkal, de olyan is előfordult, hogy velük négyen-öten alkottunk egy asztaltársaságot. S hát ilyenkor Feri bácsi vitte a prímet. Annyi év távlatából csak néhány sarkított véleményére emlékszem, mert ezek számomra a meglepetés erejével hatottak. Itt van mindjárt az, hogy Sinka Istvánt szembeállította Babits Mihállyal, méghozzá minden meghökkenítő szándék nélkül. Mindnyájan szerettük Sinka költészetét, épp akkoriban jelent meg *Végy karodra idő* című kötete, talán ezért is került szóba, de hogy Babitsnál nagyobb költő, ezt nem gondoltunk. Sajnos, kiesett a fejemből, hogy mivel indokolta állítását, ám érezhető volt, hogy valamilyen sérelem érte őt Babits, illetve a Nyugat részéről. Valószínűleg visszautasították beküldött verseinek a közlését. Pedig első kötetéről a *Nyugat* hozott kedvező bírálatot, a *Napkelet* pedig a tehetségnek egy szikráját sem vélte felfedezni benne. Arra viszont jól emlékszem, hogy emberileg kisszerűnek, irigynek, féltékenynek, hiúnak aposztrofálta Babitsot, ami vagy igaz, vagy nem, de a *Jónás könyve* szerzője emberi gyengéi ellenére a 20. század egyik legnagyobb magyar költője volt, ha nem a legnagyobb. S arra a hallgatólagos közfelfogásra is emlékszem, hogy Feri bácsi szenvedélyes kirohanásait – a háta mögött – értékére kell szállítani. Egyszer azzal a meglepő eszmefuttással állt elő, hogy a világ, de legalábbis a zsidó-keresztény kultúrkör szellemi arculatát kétezer év óta mindig zsidók formálták: Mózes, Jézus, Marx, Freud és Einstein.

Egy alkalommal együtt voltunk a TIT helyi székházában, s Szabolcsi Miklós professzor előadását hallgattuk. Valami irodalompolitikai ismeretet tartott, s engem a professzor felkészültsége lehengetelt. Hazafele menet ennek hangot is adtam, de Bata Imre szerint itt nem az igazi tudás csillogott, hanem csak a jólinformáltság és a sváda. Feri bácsi vitába szállt Batával, védte Szabolcsit. Nem tudtam, hogy időközben különleges kapcsolat szövődött közte és a „narodnyik” Debrecenbe ideológiai „vonnalfevigyázónak” leküldött Szabolcsi között, aki felkarolta Feri bácsit, alkotásra biztatta. De az ő tudósi és politikai tekintélye sem volt elegendő ahhoz, hogy költeményeit akkor kiadják.

1964 decemberétől a helyi lap kulturális rovatának munkatársa voltam. 1965 áprilisában rám bízta a költészetnapj versösszeállítását. Természetesen Feri bácsit is megkértem, hogy adjon egy verset. Ma is emlékszem, mennyire meg volt hatva. Mert bár az *Alfölddel* kapcsolatban állt, a helyi lap nem közölt tőle semmit. Megbélyegzett ember volt. A *MA* című verset hozta, kézírásban. Kékszínű tintairással vetette papírra a verset, miközben barna tintával jeleket rajzolt egyes szavak közé, majd a jelet magyarázva még külön is odaírta: „rendesnél nagyobb szóköz!” A nyomda persze nem követte pontosan az utasítást, emiatt kellemetlenül éreztem magam, méltatlankodásra számítva. De Feri bácsi szövege sem tette a mulasztást, erre jól emlékszem. Április 25-én közöltem *Szalad az idő* című költeményét is. 1966 áprilisában ismét kértem tőle verset a költészetnapj összeállításunkhoz, ekkor az *ELTELT* című költeményt hozta, a kéziratot nekem dedikálva. (Őrözm!) Ettől meg én hatódtam meg! Mivel nem talált a szerkesztőségben, egy levelet rögtönzött, amelyben ismét figyelmeztetett a rendesnél nagyobb szóköz használatára,

<sup>1</sup> Megjelent: Hajdú-bihari Napló, 1998. július 16.



a *nagyobb* szót alá is húzta. Most nem néztem utána, de remélem, ezúttal teljesítettük kérését a nyomdában, hiszen ezek a nagyobb szökök nem formai játékok, a szöveg jelentésének tartozékai.

A barátság folytatódott, ami miatt 1966-ban elestem egy nagyszerű külföldi utazástól. Szokás volt ugyanis Debrecenben, hogy a helyi amatőr csoportokat egy újságíró kísérije külföldre, hogy aztán onnan tudósítást küldjön, vagy már itthon beszámolót írjon. 1966-ban a Kodály Kórus Sassariba volt hivatalos, Szardínia szigetére. A lap engem jelölt kísérőnek. Izgatottan készültem, megkértem az útlevelet, ám jött az értesítés, hogy nem kaptam meg. A *Napló* főszerkesztője, Pallás Imre, a Megyei Pártbizottság tagja, abban a helyzetben volt, hogy megkérdezhettem illetékes helyen, miért utasítottak el. A válasz: mert nőtlen ember, s Pákozdy Ferencsel meg Bata Imrével barátkozik. No, nem azért ugyan, hogy nagyobb esélyem legyen egy nyugati útlevele, még abban az évben megnősültem, Bata Imre meg elkerült Debrecenből, kevesebbet találkoztam Ferkó bácsival is. De ő számon tartott, mert amikor végre-valahára 1968-ban megjelent *Esthajnal* című kötete, személyesen hozta a szerkesztőségbe a dedikált példányt, amelyet ma is őrzök. 1969-ben elvállaltam az egyetemi lap szerkesztését, de ekkorra Ferkó bácsi már régen nyugdíjazását kérte. Így a személyes kapcsolat ellanyhult. A temetésére valamiért nem tudtam elmenni.

Emlékét főleg Tóth Endre, Kiss Tamás, Juhász Béla és Csontos Sándor ápolta megkülönböztetett szeretettel. Amikor a Csokonai Kiadó vezetője lettem (1988–1990), programszerűen megterveztem debreceni költők műveinek megjelentetését. A Pákozdy-kötetet Juhász Béla szerkesztette volna. Ottlétem alatt sikerült kiadnunk Stetka Éva összegyűjtött verseit és Niklai Ádám *Horatio* című drámáját. Közben megpályáztam és elnyertem korábbi lapom, a *Hajdú-bihari Napló* főszerkesztői tisztségét, mert rebesgették, hogy az általam alapított minisztériumi vállalatot hamarosan privatizálják. Ez gyorsabban megtörtént, mint amire bárki is számított. Utódaim már nem tudták vállalni egy Pákozdy-kötet kiadását, az új tulajdonosnál pedig csak olyan művek kerülhettek szóba, amelyek hasznot hoztak vagy valaki szponzorálta őket.<sup>2</sup>

### Kiss Tamás (1912–2003)

Kiss Tamás középiskolás diákéveim alatt (1952–1956) az egyik párhuzamos osztály főnöke volt a Fazekas-gimnáziumban. Kis Pipinnek nevezték, nyilván nem a történelmi személyiséggel való hasonlóság, hanem a komikusnak hangzó név miatt, amit a diákság tőle hallott először. Ugyanis történelmet is tanított. Később aztán nem hallottam így emlegetni. Tudtam, hogy költő és regényt írt Csokonairól. Az 1930-as években segédlelkész volt Csökmőn, egyik osztálytársam édesapja meg körorvos a bihari faluban, neki dedikálta *Régi reggek* című verseskötetét, ami náluk a kezembe került. Engem két vers érintett meg ebből a kötetből, az egyik egy

néger spirituálé (*Ajtódon kopog valaki*), mert akkoriban minden amerikai zenei jelenség iránt fogékony voltam, a másik a *Kunsági elégia*. Magyar szakos tanárnak készültem, már eljutottam a verskultúrára arra a fokára, hogy érzékeljem a távoli inspirációt ebben a József Attila-mélységű költeményben. Erről Tamás bácsival is beszéltem, amikor a dr. Nagy János tanár úr vezette irodalmi szakkörben a Tóth Árpád dokumentum-kiállítás rendeztük, s egy délután ő is meglátogatott bennünket. Láthatóan jól esett neki érdeklődésem és informálságom, ennek köszönhetem, hogy megjegyezte a nevemet.

Amikor a Hódos Imre olimpiai bajnokról szóló életrajzot írtam, a levéltárban kutatnom kellett a kereskedelmi iskola iratai között, mert Hódos Imre ott végezte a felsőbb osztályokat. Legnagyobb meglepetésemre kezembe kerültek Kiss Tamásra vonatkozó iratok is. Én addig nem tudtam, hogy Tamás bácsi ott is tanított, s az iskola békefelelőse volt, majd egy nagy békedemonstrációt is szervezett. Előbb jól szórakoztam ezen, aztán rájöttem, hogy mi mást vállalhatott volna? Legyen *Szabad Nép*-agitátor vagy a *Munkára, Harcra Kész*, a szovjet mintára létrehozott tömegsportmozgalom felelőse? Valamit vállalnia kellett. Nos, innen került aztán hozzáunk, a Fazekas Gimnáziumba.

1955 őszén, negyedikesek voltunk, iskolánk több osztályát kivezényelték a Hortobágyra cukorrépat szedni. A kiruccanás botrányba fulladt, mert éjszaka sokáig röhögtünk, rajcsúrozotunk, ezért a munkásszállás lakóival összetűzésünk támadt, majd a következő napon a mi osztályunk (IV. d) sztrájkot kezdett, mert későn hozták az ebédet, kihűlve, s nem voltak hozzá evőeszközök. A tanárok rendkívül idegesek voltak, hiszen példátlan esetenek számított a munkamegtagadás, ezért úgy döntöttek, hogy másnap reggel hazautazunk. Reggel még idegeesebb légkör uralkodott, többek között azért, mert a reggeli mosdásnak nem voltak meg a feltételei, egy pár koszos alumínium- vagy cinklavór állt rendelkezésre, azokért közelharc folyt. Egy ilyen harcot elvesztvén Fodor János osztálytársunk egy nagyot káromkodott. Ezt meghallva Tamás bácsi éktelen haragra gerjedt, és Fodor Jánost megregulázta. A munkamegtagadásból kifolyólag többen igazgatói megrovást kaptunk, de hogy Kiss Tamás és Fodor János afférja hogyan intéződött el, arra élő osztálytársaim sem emlékeznek, Fodor János agrár-mérnök pedig már nincs az élők sorában.

Az ismeretség a Kossuth Gyakorló Gimnáziumban folytatódott, ahol az ötödéves tanárjelöltek gyakoroltak. Mind a hat magyartanár óráit meg kellett látogatnunk, s én úgy találtam, hogy hárman is jobb, élvezetesebb órákat tartanak, mint ő, bár lehet, hogy ez az éppen tanítandó anyagon is múlt. Ő nekem később azzal a meglepő információval szolgált, hogy jelen volt a bemutatóórán, s jól emlékszik rá, hogy nem szálltam le a katedrálról. Bevallom, jómagam nem emlékszem erre, de ha ezt a hibát elkövettem, hogyan kaphattam jelest?

Közelebbi kapcsolatba csak 1964 után kerültem vele, amikor megnyílt a debreceni Művészklub, s ott néha Tamás bácsi is megjelent, Pákozdy Ferenc társaságában. Élvezet volt hallgatni a két nagyműveltségű költő, poeta doctus beszélgetéseit. Az irodalom, jelesül a magyar irodalom áhítatos, vasárnapias tisztelete jellemezte eszmecseréjüket, melyekben egyaránt téma volt Babits, Szabó Lőrinc Németh László, Sinka István vagy

Erdélyi József. Egy fiatalkori barátja, Takács Gyula, Tyukodi-Baudelaire-nek nevezte Kiss Tamást, ami első hallásra eléggé idétlennek tűnik, valójában azt akarta érzékeltetni, hogy költészete éppúgy merít a kuruc szellemű népi hagyományból, mint a modern költészet arsenáljából. S valóban, elhelyezhetjük őt akár a népi, akár az urbánus származáson, mint ahogy erre vannak is példák. Egy biztos, Tamás bácsi az értéket tisztelte és nem a csoportérteket. Nem bandázott, hogy Veres Péter kifejezését használjam. A műveltségen, tárgyilagosságon, segítőkészségen kívül értékeltük az ő hallatlan nyugalmát, Németh László kifejezésével szólva, a nem sietés méltóságát, aminek birtokában végül utolérte nemzedékét, amelytől egy időre elmaradt. Ő az utolsó pillanatig alkotóképes maradt, holott számos példa van arra, hogy az elagott költő – gondolok Gellért Oszkára, Erdélyi Józsefre, Dutka Ákosra stb. – felhívul és fecseg, Tamás bácsi lírája egyre tömörebb lett az évek során, az esszéi pedig prózai remekek.

Az *Égi tűz* című kötetétől kezdve nyomon követtem költészetét, költői felszámolását, élveztem remek esszéit, amelyek mindig érdekesek és olvasmányosak voltak, de nem bizalmaskodóak. Tartalmi és formai értelemben egyaránt az aranymetszés jegyében alkotott, úgy értem, arányos szerkezetben, kulturált módon, ízléses gesztusokkal, visszafogott szubjektivitással, de öntudatosan. Szívesen vállaltam tehát a *Kortársaink* sorozat számára a róla szóló kismonográfia elkészítését. Amikor kész lettem vele, megkérdeztem, el akarja-e olvasni? „Hova gondolsz – felelte – az a te munkád, abba nekem semmi beleszólásom nincs, majd látom, ha megjelenik!” Ez is mutatja, hogy etikai fenomén volt, nem úgy, mint az agyondédelgetett író, aki összeköttetései révén megkapta a róla szóló monográfia kéziratát, majd nem engedte megjelenni! Kiss Tamás költészetének kristálytisza esztétikai minőségét dicséri, hogy kéziratom még a rendszerváltás előtt készült el, de a rendszerváltás után jelent meg, ám egyetlen szót sem kellett benne megváltoztatnom.

Olykor, idős korában is vette a fáradságot, és botja segítségével felépcsőzött a *Hajdú-bihari Napló* szerkesztőségébe, amelynek akkor már főszerkesztője voltam. Garay utcai lakásán néha én is meglátogattam a korosodó költőt, interjúkat is készítettem vele. Vagy kétszer rákérdeztem, hogy mit jelent az, hogy nem találta magát alkalmasnak a papi pályára. Ilyenkor pislogása mintha felgyorsult volna, s aztán másra terelte a beszélgetést. Felkerestem, amikor József Attila-díjat kapott, 1982-ben. Megkérdeztem hogyan gondolkodik az életről. Valóssággal egy kis kerek esszé volt a válasza. „Az emberi sors voltaképpen ott dől el, ki hogyan gondolkodik az életről” – kezdte. Általában két-három dimenzióban gondolkodunk róla: belépünk, végezzük a dolgunkat, örülünk, szenvedünk, aztán kilépünk. Pedig az életnek vannak láthatatlan dimenziói, minthogy nem pusztán létezés, hanem minőségi egzisztencia is. Magát eredendően optimistának tartotta, amiből logikusan következik: nem véletlenül tévedtünk az életbe. Az emberi létezésnek mélységes értelme van, az életben az ember itthon van, hazajött. Emberi kötelezettség tehát otthonossá tenni az életet, állandóan felszínen kell tartani a kérdést, úgy élünk-e, ahogy élhetnénk? Ezt társadalmi és egyéni dimenzióban is értette. Sajnos, csak az öregek érzik igazán, hogy minden nap ajándék, mert az élet véges. Ezért az embernek természetes igénye, hogy emléket,

jelet hagyjon, létszükségleteihez hozzátartozik a létről való gondolkodás, a filozófia és a művészet. Már Csokonai megírta, hogy a versírás még nem költészet, több mint a mesterség. Költőnek lenni nem szerep, hanem belső adottság, szívvel hadakozás, hiába titkolt szenvedély. A költészet eredendő értelme a ráolvasás, a gyógyítás.

Arra a kérdésre, mindegy-e, hol él a költő, Budapesten vagy vidéken, Tamás bácsi nem-mel felelt, mert Budapesten jobb az érvényesülés esélyei. De neki Debrecen megadta az alkotás lehetőségét, nem a város, a korszellem készítette évekig hallgatásra. „Debrecen mindig nyitott félszek volt. Amikor én fiatalon idekerültem, volt itt egy Ady Társaság, amely oxigénsátor volt, vagy másképp szólva: idehozta nekünk Budapestet, Európát, a nagyvilágot. És ott volt a kollégiumi Nagykönyvtár. Ott a magyar irodalom 15. századi értékeitől kezdve megtalálhattuk a legmodernebb könyveket. A költészet végsősoron nem hely kérdése.”

A rendszerváltoztatás után is folytattam vele beszélgetéseket. 85. születésnapja körül, 1997-ben, megkérdeztem, hogy gondolkodik a jövőről? Elmondta, hogy jövőképe inkább optimista, bár a várakozások mellett aggodalom is vegyül bele, főleg, ha az Európai Unióhoz való csatlakozásunk elé tekint. „De hát lehet más érzése a mai embernek?” – kérdezte. Őt nem annyira a piaci, hanem a szellemi Európa vonzza, hiszen ő mindig együtt élt a német és a francia kultúrával. „Számomra – mondotta – Európát jelenti mindaz, amit a görögység csinált, utánuk a latinok, majd, amit a keresztény kultúra, a reneszánsz, a protestantizmus, a felvilágosodás hozott. Mi ezekkel a hatásokkal és persze nemzeti sajátosságaink megőrzésével illeszkedhetünk be a jövő, az emberiség színes, egyetemes világába. Nemzeti és európai identitásunk tudata nélkül színtelen Bábéllé válnánk.”

Fontosnak tartotta a határok fellazításának ígéretét, bár nem volt konkrét elképzelése arról, hogyan fognak a határok légiesülni, mert szorongató a nacionalizmus. Létkérdés, hogy a 21. században a várható fejlődéssel együtt haladjunk Európával, de magyarságunk megtartásával, a belső építkezés szerves folytatásával. Mint mondta, ettől szorong egy kicsit, de azért úgy érzi, hogy a nemzet ittléte, történelme garancia arra, hogy a közösség megbecsülje értékeinket. Nekünk pedig identitásunkat bátran kell vállalnunk, de a honfibúnak és más rossz nemzeti tulajdonságoknak el kell tűnniük. Reménykedett abban, hogy az ország három irányba való tendálása (Tiszántúl, Dunántúl, Budapest) megszűnik, kiegyenlítődik. Mint tiszántúli és debreceni embernek, a történelmi Debrecen nemcsak egy város, hanem a haza is, amely a 16. századtól sajátos kultúrát tudott teremteni, mert a reformáció nemcsak kultúrforradalom volt, hanem az ember forradalma. Kétségtelen, a város olykor nehezen haladt, de az utóbbi évtizedek felgyorsult változásai nem váltak előnyére, különösen nem a városképnek. Tamás bácsi bízott abban, hogy a város történelmi múltjából erő lehet meríteni.

Nem maradhatott el az eszmecseréből az irodalom és művészetek jövőjének víziója. Tamás bácsi bizakodva nézett a jövőbe. Úgy látta, csak látszat, hogy az európai irodalom, művészet válságban van, bár sok jel, az érthetetlen szövegek, értelmezhetetlen festmények stb. erre utal. Ez azonban nem az irodalom, hanem az emberi szellem és magatartás,

2 Készült 2014-ben, Pákozdy összegyűjtött verseinek Hódmezővásárhelyen tartott könyvbemutató ünnepségére. Végül nem ebben a formában hangzott el, mert a műsorvezető interjúban kérdezte az emlékezőket.

a lélek válsága. Vége a Gutenberg-galaxisnak, átléptünk a Marconi-galaxis világába. Már számítógépek írnak verset, alkotnak grafikát. Pontosabban szerkesztenek. Mert alkotást csak az emberi tudat és lélek hoz létre. „Miben bízik hát Tamás bácsi?” – tettem fel a kérdést. „Abban – hangzott a válasz – hogy eljön az az idő, amikor a piac nem lesz elsődleges, amikor az anyagi lét a szellemivel együtt párhuzamosan fejlődik.”

Gulyás Pálról írott könyvem olyan dicsérő jelzővel illette, amit nem merek ideírni. Az Erdélyi Józseffel készített és később publikált interjúmat viszont levélben üdvözölte, azt dokumentálni tudnám. Fájltam, hogy Tóth Endrével, akivel sokáig együtt tartott, jó barátságot ápol, idős korukra meghasonlottak egymással. „Nézzed – mondta –, Bandi írt néhány jó verset, de a legtöbb darabja önmagával foglalkozik, tehát nincs távlata a költői világának. Népi, tehát élményköltő, ami tulajdonképpen élethelyzetéből érthető, de ezt ő nem szívesen hallja. Még ez sem lenne baj. A baj az, hogy többet gondol magáról, s ennek érdekében nem rest minden követ megmozgatni az elismerés érdekében. Róla írtam *Irigység* című versemet.

Szemfülességed figyelem,  
becsvágyadat irigyelem,  
konok és vak szorgalmadat,  
fáradhatatlan talpadat,  
amely azonnal bizsereg,  
késni kezd a sikered.

Bandi magára ismert, s megorrolt.” (Hozzáteszem, hogy Bandi bácsi sohasem adta jelét haragjának!)

Egyetlen dolgot sajnálok. Az ő kedves fazekasista tanítványai, élükön Módis László professzorral, arra kértek, készítsek vele életműinterjút, vagyis többórás felvételt gyerekkorától kezdve élete minden szakaszáról. Akkor valami határidős dolgom volt, s csak néhány hónap múlva jelentkeztem az ötlettel nála, de már későn. Nem vállalta a kimerítő beszélgetéseket. A mulasztás nem végzetes, hiszen itt vannak a költeményei, prózai művei. Hamvas Béla szerint „[v]an valami, ami a költészetnél is nagyobb: a költői lét. Van valami, ami a jó versnél is jobb: maga a költő. Jobb, ha ott áll a vers előtt és a vers mögött és a vers körül és a versben, ott áll, ő maga, személyében, személyesen és a verset betakarja és igazolja.”<sup>3</sup> Tamás bácsi ezzel szemben a verset helyezte előtérbe, ahogy Juhász Gyula írta: „Nem a pacsirta fontos, csak a dal.”<sup>4</sup>

**Bakó, Endre:**

*Három emlékezés*

[Three memoirs]

*Három emlékezés* is concerned with three outstanding characters of the Debrecen literary scene – Géza Juhász, Ferenc Pákozdy and Tamás Kiss. The study aims to keep their memories alive through subjective optics.

3 Hamvas Béla levele Gulyás Pálhoz, 1943. X. 4., in Gulyás Pál: *A Biblia siratása* (versek), h. n., é. n.

4 Rövidített változata elhangzott 2012. április 12-én, a Kölcsey Központban, a Kiss Tamás-emléktábla avatásán. Publikálva: Bakó Endre: A nem sietés méltósága. *Stádium*, 2013/7. 6.

PÓTOR BARNABÁS

## A DEBRECENI IRODALMI NAPOK ELSŐ TÍZ ÉVÉNEK (1971–1981) TÖRTÉNETE<sup>1</sup>

**(Bevezetés, felhasznált források)**

Debrecen város vezetése a „szocialista közművelődés”, a „művészeti nevelés” ügyét az 1960-as évektől kezdődően különféle nagyrendezvényekkel igyekezett elősegíteni: helyben ezekhez az először 1961-ben megrendezett Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny szolgált modellként, melyet a 60-as évek közepétől kezdődően a különböző művészeti ágakhoz kapcsolódó, évente megtartott rendezvénysorozatok (Debreceni Színházi Napok; Debreceni Dzsessz Napok; Debreceni Országos Nyári Tárlat; Országos Virágkarnevál; Debreceni Nemzetközi Gyermekrajzpályázat) útjára indítása követték.<sup>2</sup> Ebbe a sorba illeszkedett a Debreceni Irodalmi Napok (a továbbiakban DIN) is, melyet először 1971-ben rendeztek meg abban a lebonyolítási formában, amely a rendszerváltozásig nagyjából változatlanul megmaradt. A továbbiakban a DIN első tíz éve, tehát az 1971–1981 közötti időintervallum történetét igyekszem felvázolni.

Munkám során változatos forrásanyagra támaszkodom: a dolgozat legfőbb forrásait azok a – mindeddig feldolgozatlan – levéltári dokumentumok jelentik, melyek a DIN-nel összefüggésben fennmaradtak. Ezek bemutatása előtt, a DIN történetében való eligazodáshoz azonban először célszerűnek tűnik röviden szót ejteni a rendezvénysorozat szervezésében együttműködő intézményi struktúráról. A DIN szervezésének feladatmegoszlása a kezdetektől a rendszerváltozásig húzódó időszakig nagyjából ugyanazt a szisztémát követte: az operatív szervezési feladatokat – ahogyan a városi, évente megtartott nagyrendezvények esetében általában – a Kölcsey Művelődési Központ Fesztivál- és Műsorirodája végezte. Az iroda működését közvetlenül Debrecen Megyei Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának Művelődésügyi Osztálya felügyelte. Az aktuális DIN témájára, az előadók, résztvevők személyére vonatkozó szakmai javaslatot az Alföld folyóirat szerkesztősége,<sup>3</sup> illetve a Magyar Írók Szövetsége (a to-

vábbiakban MÍSZ) helyi csoportjának vezetősége tehetett. A FesztiváIROda és a városi Művelődésügyi Osztály a MÍSZ titkárságával állt emellett közvetlen összeköttetésben, akik szervezeti, illetve kisebb mértékben anyagi támogatást is biztosítottak a rendezvénysorozat működéséhez. Az elkészített programtervezettel, a potenciális meghívottak listájával kapcsolatban azonban a MÍSZ-nek sem volt döntési joga, azokat minden esetben el kellett küldeni a – 1974-ig Művelődésügyi, 1974–1980 között Kulturális, 1980-at követően Művelődési – minisztérium Irodalmi Osztályának (bizonyos esetekben pedig arról is van tudomásunk, hogy az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya is részt vett a döntéshozatali, „javaslattételi” folyamatban).

A felhasznált levéltári források egy jelentős csoportja az operatív feladatokat ellátó rendezőszerv, a Kölcsey Ferenc Megyei és Városi Művelődési Központ irattárából származó anyagegyüttes, amely a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárában található (VIII.717. jelzet alatt). Mint említettem, a DIN szervezéséért a Fesztivál- és Műsoriroda volt felelős, amely 1966-tól működött a Művelődési Központ viszonylagos autonómiát élvező egységeként, a Városi Tanács Művelődésügyi Osztályának ellenőrzése alatt. Az iroda elsődleges feladata a városi nagyrendezvények szervezése, koordinálása volt. A FesztiváIROda működését azonban 1974–75-ben revízió alá vonták, mely során olyan mulasztásokat találtak, melyek az egység rendezetlen jogállásából adódóan következtek: a FesztiváIROda ugyanis önálló gazdasági egységként működött, anélkül, hogy lett volna vezetője és munkáltatói joga, ebből adódóan számos esetben nem volt meghatározható, hogy bizonyos döntésekért kit terhel a felelősség. A FesztiváIROdát ebből következően 1975-ben a Kölcsey Művelődési Központba olvasztották.<sup>4</sup> Az 1975-ig iktatott iratok elkülönítve találhatók meg a Művelődési Központ levéltárba került dokumentumainak sorában, az ezt követő évekből származó dokumentumok azonban csak elszórván tűnnek fel az intézmény központi iktatójából származó anyag között, ami arra enged következtetni, hogy a FesztiváIROda 1975-öt követően is viszonylag elkülönülve működhetett az intézményen belül,<sup>5</sup> s vélhetően külön is iktathatott, ezek az iratok

adott a tanácskozáson elhangzott véleményeknek.” – *Az Alföld ötven éve (Adatok és dokumentumok)*, szerk. SIMON Zoltán, Debrecen, Alföld Szerkesztőség, 2000, 75.

4 Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, *A Kölcsey Ferenc Megyei és Városi Művelődési Központ, Debrecen iratai*, VIII.717/c (5. doboz)

5 Ezt erősítheti meg, hogy egy 1977-ből származó dokumentumban a Városi Művelődésügyi Osztály vezetője a „VMMK FesztiváIROdájá”-ról beszél. – Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.12.6.



azonban mindaddig nem kerültek elő a kutatás során. S itt kerülhet szóba a levéltári forrásanyag másik, általam használt csoportja, amely a Déri Múzeum Irodalmi Gyűjteményében található. Ez az irategyüttes 2003-ban, a Kölcsey Művelődési Központ régi épületének lebontását követően került a Déri Múzeumba, s vélhetően ugyancsak a Fesztiválirodából származik, iktatószámmal ellátott és azzal nem rendelkező dokumentumokat egyaránt tartalmaz.<sup>6</sup> Az irategyüttes a 70-es évek közepétől a 80-as évek végéig rendezett összejövetelek szervezési dokumentumait,<sup>7</sup> illetve a tanácskozások hanganyagának<sup>8</sup> gépiratos leiratát tartalmazza. Az esemény rögzítésére azért volt szükség, mert az Alföld következő év eleji (általában februári) lapszámában összeállítást közölt az előző évi DIN-en elhangzott felszólalásokból (nem bizonyítható, ugyanakkor felmerülhet, hogy a felvétel elkészültében a III/3-as ügyosztálynak is volt némi érdekeltsége). Az összefoglalókat a kérdéses időszakban többnyire Simon Zoltán készítette el: a korábban elhangzott referátumokat, hozzászólásokat a folyóirat szerkesztett formában adta közre,<sup>9</sup> a kritikusabb, élesebb részeket publikálásától — a gépiratos leiratokkal való összehasonlítás alapján — a szerkesztőség bizonyos esetekben (érthető okokból) eltekintett.<sup>10</sup> Az Alföldben megjelent összefoglalók mellett tanulmányomban szintén feldolgozom a rendezvényekről a napi sajtóban (elsősorban a Hajdú-Bihari Naplóban, de adott esetben más orgánumban is) megjelent tudósításokat, feljegyzéseket. A DIN emellett az állambiztonsági hatóságok érdeklődését is felkeltette, a rendelkezésre álló ügynöki jelentések<sup>11</sup> mellett pedig dolgozatomban Márkus Béla alapos tanulmányára<sup>12</sup> is ha-

gyatkozom, mely a rendezvénysorozat 1971–1989 közötti történetével kapcsolatban világít rá fontos összefüggésekre.

### (A Debreceni Irodalmi Napok évről évre)

A rendezvénysorozat korai történetéhez célszerű felidézni két eseményt a korábbi évekből, már csak abból adódóan is, mivel ezekre a tanácskozásokon, a szervezési iratokban, illetve adott esetben a sajtóban is<sup>13</sup> az 1971-es DIN előzményeiként hivatkoztak. 1969 októberében, Debrecen „felszabításának” huszonötödik évfordulóján a városban élő és onnan elszármazott írók tanácskozására került sor a Déri Múzeumban.<sup>14</sup> A bevezető előadást Szabolcsi Miklós, az MTA levelező tagja tartotta *Merre halad a magyar kultúra?* címmel, majd Fülöp László, az Alföld szerkesztőjének vitaindítója következett a vidéki folyóiratok szerepéről a nagyvárosok kulturális életében, melyhez a szegedi, pécsi, miskolci, kecskeméti és nyíregyházi folyóiratok munkatársai fűztek korreferátumot. Este, a tanácskozást követően a Csokonai Színházban tekinthettek meg egy — az évfordulóra készült — díszelőadást a résztvevők.<sup>15</sup> A rákövetkező évben, 1970 novemberében az Alföld huszadik születésnapjának megünneplésére szerveztek jubileumi irodalmi estet — ugyancsak a Déri Múzeumban —, melynek első felében a folyóirat köréből indult szerzők mutatkoztak be egy kerekasztal-beszélgetésen, a műsor második részében pedig a Csokonai Színház művészeinek — a Napló újságírója szerint meglehetősen „indiszponált”<sup>16</sup> — előadásában hangzottak el a korábban az Alföldben megjelent írások.<sup>17</sup>

Az 1969-ben megvalósított esemény tehát abban az értelemben valóban a DIN előzményének tekinthető, hogy struktúrájában megelőlegezte a rendezvénysorozat későbbi lebonyolítási formáját, mely a rendszerváltozásig csak keveset módosult: az eleinte általában három-, később inkább kétnapos rendezvényeken napközben az előre kijelölt témában folyt tudományos tanácskozás és vita, melyet különféle kísérőprogramok (irodalmi estek, színházi előadások, kiállítás-megnyitók stb.) követtek, és általában sor került egy „baráti találkozó”-ra is a Debrecen környéki csárdák egyikében (többször például a Hortobágyon), esetleg valamelyik termelőszövetkezetben (1978-ban például Hajdúhadházon, az Új Barázda TSz-ben rendeztek — Csák Gyula vezető elnök szavaival — „kóktélpártit”),<sup>18</sup> később pedig főként a Kölcsey Központ tánctermeiben.

A tanácskozás a vizsgált időszakban zártkörűen folyt, a helyszínrre elviekben csak meghívó felmutatása ellenében lehetett belépni (bár léteznek arra vonatkozó utalások, hogy adott esetben anélkül is be-

1. rész, Kortárs, 2015/3, 79–87.; Uő., *A politika nyomában — A Debreceni Irodalmi Napok negyedszázada* — 2. rész, Kortárs, 2015/4, 57–65.

13 *Debreceni Irodalmi Napok*, Hajdú-Bihari Napló, 1971. november 14., 5.

14 HU-MNL-HBML-VIII.717/b (155. doboz)

15 *Írók tanácskozása Debrecenben. Előadás: „Merre halad a magyar kultúra?”*, Hajdú-Bihari Napló, 1969. október 19., 3.

16 (m. b.) [Márkus Béla?], *Alföld-est, 1970*, Hajdú-Bihari Napló, 1970. december 4., 5.

17 *Húszéves az „Alföld”. Jubileumi műsor a Déri Múzeumban*, Hajdú-Bihari Napló, 1970. november 20., 5.

18 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.2., 19.

lehetett jutni), ami egyfelől a tanácskozás presztízsének emelésére is szolgálhatott, másfelől azonban a rendezőszervek ezzel az előzetes intézkedéssel megsűrítették a résztvevőket, spontán hozzászólókat. Márkus Béla 1991-ben elhangzott megnyitóbeszéde mindenesetre érzékletesen idézi meg a beléptetési rendszer szigorát: „[I]jenda övezhetné aztán azokat a listás érdeklődőket, a kiválasztottakat, akik évről évre készen álltak megvédeni az Irodalmi Napokat az irodalmároktól. [...] S mesébe illő már a felvigyázók, az ajtónállóknak az igyekezete is, pápalátogatáskor, vagy bombariád esetén a Ferihegyi repülőtéren nincs olyan szigorú ellenőrzés, amilyen kérlelhetetlenül megszürték az Irodalmi Napok vendégeit, vizsgálatok alá vetették a meghívókat és meghívottakat.”<sup>19</sup> Találunk feljegyzéseket ugyanakkor arra vonatkozóan is, hogy bizonyos években a tanácskozást egy másik teremben televízió keresztül közvetítették a meghívóval nem rendelkező érdeklődők számára.<sup>20</sup> A tanácskozás elnökségében az Alföld főszerkesztője és egy-egy nevesebb szerző, szakteknitély mellett a pártközpont és a minisztérium képviselői is helyet kaptak. Az ülésekre egy (adott esetben két) személyt kértek fel a főreferátum, illetve továbbiakat (évenként változó számban) a vitaindítóval párbeszédebe lépő korreferátumok, hozzászólások megtartására. Az előzetesen felkért felszólalók mellett a helyszínen a levezető elnöknek átadott hozzászólási jeggyel lehetett jelezni, amennyiben valakinek hozzáfűznivalója volt az aktuálisan elhangzottakhoz. Ettől a lebonyolítási formától csak azokban az években tértek el a szervezők, amikor jubileumi ülés keretében egy-egy konkrét életmű állt a tanácskozás fókuszában. A hozzáférhető szervezési dokumentáció alapján az esemény legfőbb finanszírozója a Városi Tanács, kisebb részben pedig a MÍSZ, illetve — bizonyos években — a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja volt. A rendszerváltozásig a szervezők intenciója szerint alapvetően három tematikus csomópont köré lehet csoportosítani a tanácskozásokat. (1.) A kerek évfordulók alkalmából a klasszikus, a várossal valamilyen kapcsolatban álló írók, költők életműve köré szerveződött az eszmecsere.<sup>21</sup> (2.) Bizonyos években a jelenkori magyar irodalom műnemspecifikus tárgyalása került napirendre.<sup>22</sup> (3.) Emellett hasonlóan nagy hangsúlyt fektettek a szervezők az irodalmi folyóiratok helyzetének különböző kontextusokban történő megvitatására.<sup>23</sup>

(1971) Az imént említett előzményeket követően először 1971-ben nevezték Debreceni Irodalmi Napoknak a városban ősszel megszervezett irodalmi nagyrendezvényt. November 23–24-én *A környező szocialista országok irodalmi alkotásainak kritikai fogadtatása és visszhangja hazánkban* címmel rendezték meg a tanácskozást a Hazafiás Néprfront

Klubjának pódiumtermében (Kossuth utca 1.). Az első DIN témája alapján tehát jól illeszkedett ahhoz a Moszkva, s így a magyar vezetés által is támogatott politikai-ideológiai törekvéshez, mely a szovjet érdekszférába tartozó országokban élő népek közötti barátság eszméjét hivatott hirdetni, forgalmazni. Az 1971-es DIN ráadásul a „Szovjet Hős Városok Heté”-vel egyidőben került megrendezésre, amikor ország-szerte ünnepekkel emlékeztek meg a „Nagy Honvédő Háborúban” (1941–1945) résztvevő városokról, „melyek emberfeletti küzdelmükkel járultak hozzá a fasizmus felett aratott győzelemhez.”<sup>24</sup> Debrecenbe Kijevből érkezett delegáció, melyről címodalán számolt be a Napló,<sup>25</sup> de ugyanitt tudósított a napilap a DIN-ről is,<sup>26</sup> melynek főelőadója E. Fehér Pál, a Népszabadság kulturális rovatának vezetője volt. A korreferátumok sorában mások mellett Juhász Péter a bolgár, Lőkös István a horvát és szlovén irodalom hazai recepciójáról, míg Czine Mihály a romániai, Görömbei András a csehszlovák, Kovács Kálmán pedig a jugoszláviai magyar irodalomról és anyaországi fogadtatásáról beszélt. Kísérőprogramként könyvkiállítást, illetve irodalmi estet rendeztek, melyen szemelvényeket adtak elő színművészek a környező szocialista országok irodalmából, emellett a Városi Könyvtár Módszertani Csoportja válogatott bibliográfiát jelentetett meg ugyanezen irodalmak magyar nyelvű fordításköteteiről, illetve hazai recepciójukról.<sup>27</sup> Az Alföld 1972/2-es lapszámában egyedül Lőkös István *A délszláv irodalmak magyar kritikai fogadtatásáról*<sup>28</sup> című dolgozata jelent meg a tanácskozáson elhangzottak közül, s ugyan a folyóirat majd csak 1975-től számol be rendszeresen az összejövetelekről, a többi előadásszöveg hozzáférhetőségének hiányában kérdéses, hogy miért csak Lőkös tanulmánya lett publikálva.<sup>29</sup> A Nagyvilág folyóiratban megjelent rövid összefoglaló<sup>30</sup> alapján ugyanakkor a felszólalók szinte kivétel nélkül elégedetlenek voltak a környező országok irodalmainak hazai recepcióját illetően, a kritikai

24 *Szovjet Hős Városok Hete, Ország-Világ*, 1971/49, 4.

25 „A barátság emberek között szövődik” — *Kijevi delegáció érkezett Debrecenbe*, Hajdú-Bihari Napló, 1971. november 25., 1.

26 *Debreceni irodalmi napok — Tanácskozás a szocialista országok irodalmának magyarországi fogadtatásáról*, Uo.

27 HU-MNL-HBML-VIII.717/b (155. doboz)

28 Lőkös István, *A délszláv irodalmak magyar kritikai fogadtatásáról*, Alföld, 1972/2, 46–51.

29 Az mindenesetre elmondható, hogy Lőkös tanulmányának felütése — alighanem — egybevágott a Párt által a rendezvényhez fűzött elvárásokkal: „Külszervi irodalom kritikai fogadtatása — ideális esetben — többoldalú lehet. Kritikai vizsgálat alá vonható a műfordítás minősége, a lefordított mű esztétikuma, de determinálhatják a kritikai közelítést irodalomtörténeti szempontok is. Kelet-közép-európai irodalmakról-művekről lévén szó, politikusabbak is kínálkoznak a fentiek mellé. Megjelenésükre — a summázás kedvéért — Nagy László szavait kölcsönöznénk. *A Babérfák* című, a délszláv népköltést bemutató műfordításkötet utószavában írja: »Jelen gyűjteménnyel bizonyítani kívánom azt is, hogy szomszédaink szellemi értékeit szeretjük és tiszteljük a létfontosságú megértés jegyében«. A délszláv irodalmakra fordítva mindjárt a szót a kritikai visszhang és fogadtatás felmérésekor ez utóbbi, politikusabb szempontokat tömörítő summázatból célszerű kiindulni.” — Uo., 46.

30 *(Szl.), A környező szocialista országok irodalmának kritikai fogadtatása hazánkban*, Nagyvilág, 1972/2, 313.

visszhang hiányának megállapítása mellett a hazai és külhoni könyvkiadók szorosabb együttműködését, illetve egy kelet-közép-európai irodalmakkal foglalkozó intézet felállítását sürgették.

Az első DIN tehát választott témájából adódóan olyan politikai-ideológiai funkciót tölthetett be, mely a rendezvényt tudatosan instrumentálizálhatóvá tette az államszocialista rendszer és a lokális pártpolitika kulturális-művelődésügyi céljainak érdekében. Ugyanakkor a Fesztivál- és Műsoriroda iktatott iratainak áttekintése alapján olyan érzésünk lehet, mintha már ekkor, 1971-ben, az DIN „születésének” idején is potenciálisan kódolva lett volna az, hogy a rendezvénysorozat a későbbiekben a kritikus hangok fórumává, az államszocialista kultúrpolitika számára kínos témák megnyilatkozási terepévé váljon. Egy 1970 őszeről származó irat<sup>31</sup> szerint ugyanis a helyi szervezők, ötletgazdák – elsősorban Kovács Kálmán, az Alföld főszerkesztője, illetve Görömbei András – eredetileg kifejezetten a határon túli magyar irodalma(ka)t szerették volna a tanácskozás fókuszába helyezni.<sup>32</sup> S bár a MÍSZ-nek eljuttatott tervezetben – alighanem a várható ellenérvek tompításának érdekében – a környező szocialista országok irodalmának megismertetése szerepelt célként, a felvázolt program lényegében kizárólag a nemzetiségi irodalmak bemutatására irányult: eszerint Görömbei András a csehszlovákiai, Czine Mihály a romániai, Kovács Kálmán a jugoszláviai, Margócsy József pedig a „kárpatukrajnai” magyar irodalomról tartott volna előadást, illetve mind a négy országból meghívtak volna egy-egy szerzőt és irodalmárt. A tanácskozás tervezett időpontja ráadásul 1971. október 17–23. volt, ami ’56-os áthallásai miatt vélhetően ugyancsak nem kedvezett a pozitív elbírálásnak.

1956-ot követően „miközben Magyarország belső szerkezetében – a szocialista táboron belül – legtávolabbra került a szovjet modelltől, külpolitikájában a legszervilebb volt Moszkvához. Ezzel együtt a határon túli magyarok kérdése és a szomszédságpolitika is a sajátos kádári (magyar) modell védelmének rendelődték alá.”<sup>33</sup> Ebből adódóan a Kádár-rendszer a környező országokhoz képest szigorúbban tartotta magát ahhoz az elvhez, hogy a nemzetiségi kérdés az adott országok belügye, melynél sokkal fontosabb a kommunizmus, az osztályharc iránti elkötelezettség. Ennek következtében azonban a kisebbségi magyarság érdekeinek képviselete csak részben valósult meg a szomszédos szocialista országokban, valójában a lenini nemzetiségpolitika (a nyelvi, egyéni jogok biztosítása a szocializmust építő, a demokratikus centralizmust és a párt vezetését elfogadó kisebbségeknek) elveinek betartása jó darabig nem valósult meg.<sup>34</sup> A népi írói irányzat 1970-es évek elején fellépő új nemzedéke kiemelten fontosnak tartotta a határon túli magyarság, a kisebbségi

magyar irodalom ügyét, s emiatt számos esetben került összeütközésbe az államhatalom képviselőivel.<sup>35</sup>

Dokumentáció hiányában csak sejtethetjük, hogy a helyi szervezők kaphattak bizonyos visszajelzéseket, esetleg maguk is érezhették, hogy a tervezet ilyen formában nem fog átmenni a Minisztériumon, a néhány hónappal későbbi – 1971 márciusi – változatban, melyet dr. Tar Károly, Debrecen Városi Tanács VB Művelődésügyi Osztály osztályvezetőhelyettese juttatott el Fábíán Zoltánnak, a MÍSZ titkárnak, mindenesetre már a következő szöveg szerepelt: „Irodalmi programunknak az a célja, hogy az irodalommal is erősítsük a kelet-európai népek közötti barátság gondolatát. E célt fogalmazza meg rendezvényünk nyitóelőadása is, amelyet »Az irodalom: híd a Duna-medencei népek között« címmel tartunk meg. A program keretében a környező szocialista országok irodalmáról tartunk előadásokat és bemutatóesteket. Ezekkel az előadásokkal és bemutatóestekkel szeretnénk jobban megismertetni Debrecen irodalomszerető közönségével a csehszlovákiai, jugoszláviai, kárpátukrajnai és romániai mai magyar irodalmat.”<sup>36</sup> Tar levelére küldött válaszában<sup>37</sup> Fábíán Zoltán a rendezvény körüli adminisztratív teendők sokaságáról ír, s megemlíti, hogy a tervezetet még a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának is el kell küldeni véleményezésre. Fábíán egy július elejéről származó, Tarnak írt levelét lakonikusan a következőképpen kezdi: „Munkatársaid minden bizonnyal beszámoltak múltkorai megbeszélésünkről, s így tájékozott vagy a fejleményekről.”<sup>38</sup> Egyéb dokumentáció hiányában abból, hogy a levél a továbbiakban arról szól, hogy a szervezőknek fel kell vennie a kapcsolatot a szovjet, csehszlovák, román, jugoszláv írószövetségekkel, arra gyanakodhatunk, hogy valamikor 1971 nyarán dőlhetett el, hogy az az évi DIN-nek a kisebbségi magyar irodalmak helyett a környező szocialista országok irodalmára kell döntően fókuszálnia. Ez érthetően csalódottsággal tölthette el az eredeti ötletgazdákat, legalábbis erről tanúskodik Fábíán egy másik – vélhetően már 1971 őszeről származó –, Tarnak írt levele: „Az irodalmi napok vitája dolgában teszem, amit tenni tudok. Így beszéltem Kovács Kálmánnal, Görömbei Andrással Debrecenben. Eléggye kedvetlenek voltak a vita

dolgában, de úgy látom, sikerült őket meggyőzőnöm, hogy változatlanul fontosnak tartásuk az eszmecsere.”<sup>39</sup> A debreceni operatív szervezők ezt követően a környező szocialista országok képviselőit szerették volna meghívni, ezáltal nyújtani nekik bemutatkozási lehetőséget, a Művelődésügyi Minisztérium azonban ezt a tervet is megvétőzte,<sup>40</sup> s helyette azt javasolta, hogy a környező szocialista országok irodalmainak hazai szakértőinek bevonásával kellene szimpóziumot tartani, és velük együtt megfogalmazni a célokat, feladatokat az ügyben. Tóth Gyula egy másik, Tarnak írt levele alapján úgy tűnik, hogy a minisztérium végül csak október elején – mindössze egy bő hónappal a november végi időpont előtt – foglalt egyértelműen állást a DIN ügyében, s adott zöld utat a rendezvénynek.<sup>41</sup> A korreferátorok hivatalos felkérése is csak ezt követően valósulhatott meg, legalábbis erről tanúskodnak Czine Mihály<sup>42</sup> és Görömbei András<sup>43</sup> október végére keltezett levelei: előbbi azzal utasítja el a megkeresést, hogy a román irodalomnak csak olvasója, nem is beszél a nyelvet, utóbbi pedig nyomatékosan kiemeli, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom kutatója, a cseh és szlovák irodalmakat nem ismeri. Hivatalos úton tehát Czinét a román, míg Görömbeiket a csehszlovák irodalomról szóló előadásra kérhették fel, s alighanem a konferenciáig hátralévő idő szűkössége – de talán a helyi szervezők „cinkossága” – is közrejátszott abban, hogy végül mindketten<sup>44</sup> megtarthatták korreferátumukat abban a témában – a romániai, illetve csehszlovákiai magyar irodalomában –, melyet a 1970-es tervezetben eredetileg feltüntettek.<sup>45</sup>

Összességében tehát elmondható, hogy a helyi rendezőszervek elképzelései közül tulajdonképpen egyik sem valósult meg maradéktalanul, így a résztvevők – a környező országok, illetve a határon túli magyarok területek képviselőinek elmaradása okán – joggal érezhették

„felemás értékűnek”<sup>46</sup> a konferenciát. Ugyanakkor az sem állítható, hogy Görömbeiek kezdeti tervei végül ne kaptak volna teret a tanácskozáson, így az 1971-es DIN központi témája körüli bonyodalom leginkább talán annak tudható be, hogy a rendezvénysorozat első évében a helyi szervezők még saját lehetőségeik, határaik felmérésének állapotában voltak, miközben a döntéshozóknak – leginkább a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztályának – sem volt még határozott elképzelése arról, hogy miként is pozicionálja a DIN-t.

(1972) Mindenesetre úgy tűnik, hogy a debreceni operatív szervezők megtanulták a leckét, és a következő évben a DIN-program kialakításának kezdetétől igyekeztek a központi direktívához igazodva eljárni, erről tanúskodik legalábbis Tar Károly 1972 áprilisában Tóth Gyula minisztériumi osztályvezetőnek írt levele: „Rendezvényünk célja továbbra is a környező szocialista országok irodalmának ismertetése. Az elmúlt év tapasztalatait figyelembe véve azt tervezzük, hogy minden évben egy-egy ország irodalmával foglalkoznánk részletesebben. Ebben az évben a szovjet irodalommal ismerkednénk meg.”<sup>47</sup> Hogy terveikből végül nem valósult meg semmi, aligha rajtuk múlt, májusi válaszlevelében<sup>48</sup> Tóth Gyula még arról írt, hogy általában egyetértene a DIN felvázolt programjával, a tisztázatlan részleteket azonban szükséges személyesen egyeztetniük. Augusztusban azonban Nagy Miklós, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály képviseletében javaslatot fogalmazott meg a pártvezetésnek a DIN vitájának megrendezésére, s az ekkori tervezet alapján az 1972-es DIN Móricz Zsigmond halálának 30. évfordulójához kapcsolódóan immár a szocialista realizmus, illetve a szocialista szellemiségű írói-társadalmi elkötelezettség meggyengült bástyáinak megerősítését hivatott szolgálni.<sup>49</sup>

A *Móricz öröksége és a korszerű elkötelezettség* című tanácskozást végül november 16–18. között rendezték meg a Technika Házában (Kossuth utca 8.). Kísérőprogramként az előző év gyakorlatához hasonlóan könyvkiállítást rendeztek, illetve irodalmi estet tartottak a Csokonai Színházban, valamint rendhagyó irodalomóra is sor került a város középiskoláiban, a Művész Moziban pedig Móricz-filmhét zajlott.<sup>50</sup> Amint azt Nagy Miklós korábban említett javaslatának részlete<sup>51</sup> is példázta, Móricz életműve inkább csak apropóként szolgált a tanácskozás valódi céljaihoz, az ez évi DIN központi témája az írók szocialista szellemiségű társadalmi elkötelezettségének ösztönzése, pontosabban

31 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 3258-as iktatószámú irat)

32 Ezt Márkus Béla is megerősíti egy későbbi, az 1971-es DIN tanulságait összegző cikkében: „Kezdetben ugyanis úgy indult, hogy a kisebbségi magyar irodalom értékelése, hazai fogadtatása lesz az eszmecsere központi témája.” – MÁRKUS Béla, *Debreceni Irodalmi Napok*, Hajdú-Bihari Napló, 1971. december 4., 5.

33 BÁRDI Nándor, *Magyarország és a határon túli magyarok (1948–1989) = Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, szerk. BÁRDI Nándor, FEDINEC Csilla, SZARKA László, Bp., Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutatás Intézet, 2008, 297.

34 Uo., 296.

35 Vörös László, a Tiszatáj egykori főszerkesztője szerint a nacionalizmus volt a leggyakrabban felmerülő „vádpont” a főszerkesztői értekezleteken, kommunista aktívákon a folyóiratok ellen. – VÖRÖS László, *Szigorúan ellenőrzött mondatok – A főszerkesztői értekezletek történetéből (1976–1986)*, Szeged, Tiszatáj Könyvek, 2004, 39–40. Ezzel egybevág Filep Tibor összegzése is, aki a Hajdú-Bihar megyei elhárítás működésében hívja fel a figyelmet hasonló tendenciákra: „Az 1970-es évek elejétől Romániában, Erdélyben és a többi szomszédos országban élő magyarság ügyével kapcsolatos írásokat, megnyilatkozásokat, utazásokat megkülönböztetett, élénk figyelemmel kísérték. A megyei elhárítás a legnagyobb veszélynek ugyanis a nacionalizmust tartotta, és az internacionalizmus elleni támadásnak tekintette. Nacionalistának, ellenséges elemnek tekintették, ha írók, tanárok, értelmiségiek vagy mások magánbeszélgetéseikben, munkájuk során a határainkon túl élő magyar kisebbség helyzetével foglalkoztak, rokonszenveztek. Kiváltképp, ha az erdélyi írókkal, költőkkel tartottak fenn kapcsolatot, írásaik magyarországi megjelenését támogatták, segítették.” – FILEP, *i. m.*, 20.

36 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-2)

37 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-3)

38 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, iktatószám nélkül)

39 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-19)

40 Tóth Gyula, a Művelődésügyi Minisztérium Irodalmi Osztály osztályvezetőjének levele Tar Károlyhoz (1971. augusztus 23.): „A téma kifejtése – az irodalom híd-szerepe – már régóta folyik irodalmi sajtónk hasábjain, és az erről szóló eszmecsere még jó ideig napirenden lesz. Véleményünk szerint a téma kifejtése még nem jutott el olyan stádiumba, hogy az érdekelt országok íróinak kerekasztal-beszélgetésén, egyéb eszmecserején, vagy velük tartott ankéton a hatékony előrehaladás biztosítva lenne, ezért a tervezett meghívásokat nem támogatjuk.” – HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-6)

41 „A kezdeményezést változatlanul helyesnek, követendőnek tartjuk. Jó dolog, ha az irodalmi hagyományokban oly gazdag Debrecen ma is komoly, méltó vállalkozásba kezd. [...] A programot jelenlegi vázlatos formájában alkalmasnak látjuk egy színvonalas, érdemi eszmecsere létrejöttéhez. A tervezetből kiderül, hogy a szomszédos országok irodalmának reális értékű és hitelű áttekintése a cél.” – HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-10)

42 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, iktatószám nélkül)

43 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-13)

44 Ahogyan egyébként Kovács Kálmán is az egy évvel korábbi tervezetnek megfelelően a jugoszláviai magyar irodalom hazai recepciójáról beszélt a tanácskozáson (Vö.: *Debreceni irodalmi napok – Tanácskozás a szocialista országok... i. m.*). Margócsy József azonban budapesti elfoglaltságára hivatkozva lemondta azt. – HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-17)

45 Tar Károly Czinének küldött válaszlevelében tévedésről beszél, arról, hogy véletlenül elírták, s nem is a román, hanem a romániai magyar irodalomra irányuló felszólalásra szerették volna felkérni az irodalomtörténészt. – HU-MNL-HBML-VIII.717/a (12. doboz, 4003-11-2)

46 MÁRKUS, *Debreceni Irodalmi Napok... i. m.*

47 MNL-HBML-VIII.717/a (17. doboz, 5162)

48 MNL-HBML-VIII.717/a (17. doboz, 5162-2)

49 Az 1972. évi DIN-t levéltári forrásokat is bevonva Petrik Béla vizsgálja részletesen, így a tanulmány e pontján – abból adódóan is, mivel az 1972-es DIN előadásai közül csak Király Istváné jelent meg nyomtatásban – az ő forráskutatására, gondolatmenetére támaszkodom. – PETRIK Béla, „...a belőtt puszkák feléje hordanak...” – *Kiss Ferenc felszólalása az 1972-es Debreceni Irodalmi Napokon = Emlékkönyv Dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából*, szerk. ifj. KISS FERENC, BAKOS ISTVÁN, Bp., Kairosz Kiadó, 2013, 271–305.

50 MNL-HBML-VIII.717/b (155. doboz)

51 Idézi: PETRIK, *i. m.*, 282.



annak hiányának kritikája volt. Király István nyitóelőadásában<sup>52</sup> ennek megfelelően arról beszélt, hogy tévedés Móricz kisajátítása a „népieskedő provincializmus” jegyében, hiszen a Nyugat vezéralakjaként, „következetes antiprovincionalizmusával írta be nevét a magyar kultúra történetébe”,<sup>53</sup> s a szegények, a társadalom alsóbb osztályainak helyzete mindig fontosabb volt számára, mint azok tagjainak magyarsága. Király ezt követően azt igyekezett tudatosítani, hogy bár azokat a félfudális viszonyokat, melyek ellen Móricz szót emelt, a szocializmus sikeresen felszámolta, azonban az életszínvonal és a – Nyugatról beáramló – fogyasztói kultúrában feloldódó „szocialista tudatosság között nő az ellentmondás: az előbbi emelkedésével az utóbbi nem tart kellőképpen lépést”,<sup>54</sup> s az ebben való fejlődéshez – a szocialista életforma megoldatlanságának problémájához – mintát kínálhat Móricz életműve. A további hozzászólásokról a fennmaradt előadásszövegek hiányában csak a pártvezetés számára készített feljegyzésekből,<sup>55</sup> illetve a napilapok rövid összefoglalói alapján lehetnek elképzeléseink. Ezek szerint a tanácskozáson mások mellett felszólalt még Ördög Szilveszter, Féja Géza, Simó Jenő művelődésügyi miniszterhelyettes, Dobozy Imre és Móricz Lili is.<sup>56</sup> A legkomolyabb visszhangja azonban Kiss Ferenc irodalomtörténész hozzászólásának volt, melyben Király előadására reagálva lényegében úgy érvelt, hogy a szocializmus nem lehet cél, inkább eszköz, s csak akkor jó eszköz, ha a magyar nép érdekeit szolgálja.<sup>57</sup> Kiss emellett szót ejtett a határon túli magyarok helyzetéről, felszólalásának legtöbbet vitatott része azonban az volt, amikor arról beszélt, hogy a Király által említett, lélektelen fogyasztói morált itthon meghonosító „nyugati turisták” helyett inkább a „hazai turistáktól” – értve ezalatt a kultúrpolitika irányítóit: Pándi Pált, E. Fehér Pált és Rényi Pétert – kellene féltetni a magyar irodalmat, hiszen az ő kezükben monopolizálódik a véleménynyilvánítás (Kiss elsősorban az Élet és Irodalom, valamint a Népszabadság felelősségét firtatta). Bár Kiss tagadta, de hozzászólását többen burkoltan antiszemitanak minősítették, nem sokkal később pedig elbeszélgetésre rendelték be a párközpontra, ahol végül abban állapodtak meg Nagy Miklóssal, hogy Kiss „levélben (írásban) is minősíti felszólalását, s aztán egy nagyobb összefoglalását is adja az álláspontjának”,<sup>58</sup> hogy tisztázza magát.

Amint korábban röviden utaltam rá, erre az időszakra, az 1970-es évek elejére tehető a népi-nemzeti irányvonal új generációjának fellépése: „[a] népi írói vonulat immár zömmel kommunista párttagokból álló új nemzedéke a hetvenes évek elején, a mechanizmusreform megtorpanása, a pártbeli konzervatív fordulat után erősödött meg. Legismertebb képviselői: Kiss Ferenc, Czine Mihály, Csoóri Sándor és Fekete Gyula. Ők az általuk elképzelt közösségi társadalom érdekében keményebbek,

aktívabbak és radikálisabbak akartak lenni, mint a helyzetet elfogadó, szerintük Aczélékkal lepaktáló »nagy öregek«, vállalt elődeik: Illyés Gyula és Németh László.”<sup>59</sup> Kiss Ferenc 1972-es felszólalása tulajdonképpen ennek az új, a népi írók örökségére építkező nemzedéknek a DIN történetében első alkalommal dokumentált összeütközése az államszocialista kultúrpolitika képviselőivel.

(1973) A költő születésének 200. évfordulója alkalmából országsszerte, Debrecenben pedig kiemelt programsorozattal emlékeztek meg Csokonai Vitéz Mihályról, melynek szervezéséért az év elején kifejezetten e célból megalakult Emlékbizottság volt felelős. Debrecenben az év folyamán Csokonai-dalestet és –szavalóversenyt rendeztek, Csokonai-lapszámot állított össze az Alföld,<sup>60</sup> emlékkiállítás nyílt a Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárában, emlékműsorokat és irodalmi esteket tartottak, pályázatot írtak ki gimnazisták számára, a színházi évadot pedig Szabó Magda felkérésre írt darabjával (*Kiálts, város!*) nyitották meg, valamint az Irodalomtörténeti Társaság éves vándorgyűlését is a költő életművéhez kapcsolódóan rendezték meg októberben.<sup>61</sup> Így nem meglepően a novemberi DIN is a Csokonai-emlékév keretében valósult meg: november 16–17-én *Ráció, tudomány, költészet* címmel a Technika Házában rendezték meg a tanácskozást. Kísérőprogramként emléktáblát avattak a Csokonai Színháznál, ahol az este nagyszabású – a tv által is közvetített – emlékműsorral is készültek, valamint az Emlékbizottság is ülésezett a napokban.<sup>62</sup> A tudományos tanácskozáson mások mellett Barta János, Kiss Tamás, Vargha Balázs, Julow Viktor és Szabó Magda is felszólalt. Az Alföld 1974. januári lapszáma Barta János előadása mellett Sötér István és Bán Imre, a Csokonai Színházban tartott emlékműsor során elhangzott beszédeit közölte nyomtatásban. S bár Sötér Csokonai forradalmiságáról szolt, melyben Petőfi, Ady és József Attila elődje,<sup>63</sup> a másik két dolgozat, illetve a tanácskozáson felszólalók személye alapján az talán megállapítható, hogy az előző évtől eltérően Csokonai életműve kevésbé került olyan értelemben kisajátításra, mint ahogyan az Móriczéval történt 1972-ben.

(1974) A következő évben az Alföld alapításának 25. évfordulójához kapcsolódva *Tanácskozás a vidéki folyóiratok szerkesztésének problémáiról* címmel rendezték meg a DIN-t 1974. november 21–22-én, a Hazafiás Népfront Klubjában. A rendezvény első napján négy meghívott folyóirat – a Forrás, a Napjaink, a Jelenkor és az Alföld – mutatkozott be a város

középiszokoláiban, majd este egy-egy irodalmi összeállítással a Hungária Kamaraszínházban.<sup>64</sup> Az előadások közül az Alföld – kivételesen – egyet sem közölt, így leginkább a Napló tudósítása<sup>65</sup> alapján lehetnek elképzeléseink a tanácskozásról, melynek bevezető előadását Tóth Gyula, a minisztérium Irodalmi Osztályának vezetője tartotta, majd Koczkás Sándor, a MÍSZ kritikai szakosztályvezetőjének vitaindítója következett. A továbbiakban a periodikák szerkesztői, képviselői is felszólaltak, és felmerültek a vidéki folyóiratok finanszírozási, terjesztési problémái, a fővárosi lapokkal szembeni hátrányuk kérdései, sőt, Szederkényi Ervin, a Jelenkor főszerkesztője már ekkor felvetette, hogy „vajon nem akkor legizgalmasabbak-e a folyóiratok, amikor a legtöbb kockázatot vállalják egy-egy irányzatért”<sup>66</sup> (az irányzatosság, a pluralizmus a későbbiekben még intenzív viták kiváltója lesz)?

Az 1974-es DIN vitáját azonban összességében inkább kevésbé sikeresként értékelték a sajtó munkatársai, legalábbis Molnár Zoltán<sup>67</sup> és Márkus Béla<sup>68</sup> is arról panaszkodott, hogy az idő rövidsége (a tudományos tanácskozás ez esetben csak egynapos volt) miatt nem alakulhatott ki érdemi vita, amit ráadásul utóbbi szerző szerint az is gátolt, hogy a felszólalóknak egyszerre kellett volna megfelelnie az Alföld születésnap méltatása jelentette emelkedettebb, illetve a vidéki folyóiratok problémáit megfogalmazó kritikusabb hangvételnek. A tanácskozás utóéletéhez hozzátartozik, hogy az ÉS következő lapszámban – amely mindössze egy nappal a DIN-t követően jelent meg – egy állítólagos olvasói levél<sup>69</sup> azt firtatja, hogy vajon a Tiszatáj azért nem volt ott a négy kiemelt meghívott folyóirat között Debrecenben, mivel többségében fővárosi szerzőket közöl, és emiatt a debreceniek számára megszűnt vidéki folyóiratnak lenni? A szervezési dokumentációból azonban egyértelműen kiderül, hogy eredetileg a Tiszatáj volt a negyedik meghívott folyóirat, Ilia Mihály főszerkesztő azonban október végén lemondta a felkérést.<sup>70</sup> Gyarmati Kálmán, a Debreceni és Hajdú-Bihar Megyei Művelődési Központ igazgatója az ÉS-béli írás miatt levélben fordult Fábrián Zoltánhoz, segítségét kérve a rendező szervek nevének tisztázásához az ügyben.<sup>71</sup> Ugyan „Tóthfalusi” a következő évből származó ügynöki jelentésében<sup>72</sup> utal arra, hogy valamilyen botrányt tört ki a tanácskozást követő vacsorán, azonban erről a rendelkezésre álló iratanyagban nem található információ.

(1975) Az 1975. évi DIN-t a kortárs magyar próza témakörében tartották meg a Technika Házában november 12. és 14. között. Az eszmecsere a jövő év eleji írószövetségi közgyűlés előkészítésének szánták,

kísérőprogramként a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hangversenytermében irodalmi estet, emellett különböző helyszíneken író-olvasó találkozót rendeztek.<sup>73</sup> Ez az év volt az első, melyből fennmaradt a tanácskozáson elhangzott előadások gépiratos változata,<sup>74</sup> s – vélhetően ezzel összefüggésben – az Alföldben is ekkortól kezdődően jelentek meg mindinkább részletes összefoglalók a DIN-ről.<sup>75</sup>

A tanácskozás bevezető előadását Béli Miklós tartotta, aki arról beszélt, hogy a sematizmus korszakát (az 50-es évek, tulajdonképpen a Rákosi-rendszer időszaka) követően fellendülés volt megfigyelhető a kortárs prózában, ezt követően, a 70-es évek elejétől kezdődően azonban, „az új hullám» mozgása leállt, az energiaközpontok kimerültek, a »közgyűrirodalom« hullámvölgybe került, s a másik póluson, a parabola, a jelkép, az esszé, a groteszk sem hozta már azt a szellemi izgalmat, amelyet évekkel előbb még gerjeszteni tudott. Úgy látszott, hogy az irodalom ismétli önmagát: megírt témák, elhasznált eszközök, agyonkoptatott ötletek után nyúl. A regényszenzáció ritka madár lett, újra a költészet nyomult előre.”<sup>76</sup> Ezt követően Bata Imre szólalt fel, aki a közelmúlt történelmének feldolgozását sürgette, illetve a történeti tudat hiányát kritizálta a kortárs magyar prózairodalommal kapcsolatban: tulajdonképpen Béliárhoz csatlakozva a realizmus iránti igény visszaszorulását regisztrálta.<sup>77</sup> Domokos Mátyás – világirodalmi távlatokat is megnyitva – a realista irodalom fogadtatásának egy anomáliájával igyekezett árnyalni a képet: „míg a 60-as, 70-es évek társadalmá, minden jel szerint a legváltozatosabb eszközökkel – állásfoglalásokkal, határozatokkal, pályázatok meghirdetésével stb. – igyekezett ösztönözni a korfestő prózairodalmat, ennek ellenére, s szinte törvényszerűen mégis a valóságábrázoló, realista igényű epikának kellett ugyanezekben az években a legnagyobb, a leghevesebb közegellenállással megküdenie.”<sup>78</sup> Amint talán az itteni összefoglalók alapján is körvonalazódni látszik, a 1975-ös DIN felkért hozzászólói a kortárs próza válsága alatt elsősorban az akkori (szocialista-)realista próza válságát értékelték, s arra igyekeztek ráirányítani a figyelmet, hogy a utóbbi évek elbeszélő irodalmának témaválasztásai, esztétikai-poétikai irányvonalai egyre inkább eltávolodtak ettől a – a kultúrpolitika által is favorizált – tendenciától. Napjaink retrospektív irodalomtörténeti távlatából talán érthető is a zavarodottság: amint Kis Pintér Imre, az elmúlt tíz év prózai pályakezdéseivel foglalkozó előadása<sup>79</sup> alapján (is) láthatjuk, ekkor,

52 Király István, *Móricz öröksége és a korszerű elkötelezettség*, Kortárs, 1973/2, 320–330.

53 *Uo.*, 320.

54 *Uo.*, 323.

55 Vö.: Petrik, *i. m.*, 282–286.

56 *Debreceni Irodalmi Napok*, Hajdú-Bihari Napló, 1972. november 18., 1–2.

57 Petrik, *i. m.*, 284–285.

58 *Uo.*, 288. Kiss levelét, illetve hozzászólása utóéletét lásd: *Uo.*, 288–303.

59 Stándeisky Éva, *Gúzsba kötve – A kulturális elit és a hatalom*, Bp., 1956-os Intézet–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2005, 325. Petrik Béla némileg árnyalni igyekszik Stándeisky egyes, itt idézett állításait: Petrik, *i. m.*, 278–282. A témához lásd még: Szőnyi Tamás, *Titkos írás 2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*, Bp., Noran, 2012, 565–601.

60 Az 1973/11-es lapszámban szépirok vallottak Csokonaihoz fűződő viszonyukról, valamint a tanulmányok is a költő életművéhez kapcsolódtak.

61 MNL-HBML-VIII.717/b (156. doboz)

62 *Őrizzük híven költészetének időtálló értékeit – Emlékünnepek Csokonai születésének 200. évfordulóján*, Hajdú-Bihari Napló, 1973. november 17., 1–2.

63 Sötér István, *Csokonai*, Alföld, 1974/1, 10–14.

64 MNL-HBML-VIII.717/b (155. doboz)

65 *Véget értek a debreceni irodalmi napok*, Hajdú-Bihari Napló, 1974. november 23., 1–2.

66 *Uo.*, 2.

67 Molnár Zoltán, *Debreceni vita-kezdés*, ÉS, 1974. november 30., 7.

68 Márkus Béla, *Problémák és méltatások – Debreceni Irodalmi Napok*, Hajdú-Bihari Napló, 1974. december 1., 5.

69 E. F. P., *És a Tiszatáj?*, ÉS, 1974. november 23., 9.

70 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (26. doboz, 7324)

71 HU-MNL-HBML-VIII.717/a (26. doboz, 7331)

72 Szőnyi, *i. m.*, 500.

73 HU-MNL-HBML-VIII.717/b (155. doboz)

74 HU-MNL-HBML-VIII.717/b (155. doboz)

75 Az 1975-ös DIN-ről készült összefoglalót Márkus Béla készítette, aki a Napló munkatársaként a korábbi években is figyelemmel kísérte a rendezvénysorozatot, 1974-től pedig már az Alföld olvasószerkesztőjeként dolgozott. Az 1975. évi DIN-ről az Alföldben megjelent anyag összeállítási elve az lehetett, hogy az előre felkért előadók hozzászólásait teljes egészében közölte a folyóirat, míg a rögtönzött felszólalásokat inkább csak tartalmilag. A levéltárban fellelhető gépirat és az Alföldben megjelent szövegváltozat között jelentősebb eltérés nem figyelhető meg.

76 Béli Miklós, *Merre tart a magyar regény?*, Alföld, 1976/1, 49–50.

77 Bata Imre, *Szociológiai és történelmi motiváltság*, Alföld, 1976/1, 60–63.

78 Domokos Mátyás, *A prózairói magatartás változása a hetvenes években*, Alföld, 1976/1, 67.

79 Kis Pintér Imre, *Élmény és távolságtartás a legújabb magyar prózában – Töprengések az utolsó tíz év néhány pályakezdéséről*, Alföld, 1976/1, 70–80.

az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején kezdtek publikálni a később „Péterek-nemzedéként” emlegetett szerzők – Nadas Péter, Esterházy Péter, Lengyel Péter, Hajnóczy Péter –, akiknek a neve az ún. prózafordulattal is szorosan összefonódott. Illetve, velük párhuzamosan ekkoriban jelentek meg a „farmernadrágos próza” képviselőinek – Császár István, Marosi Gyula, Csaplár Vilmos, Bereményi Géza stb. – első kötetei is, tehát egy olyan generáció fellépésének időszaka ez, melyet az irodalomtörténet-írás a későbbiekben több szempontból is korszakhatárként értékel. Kis Pintér amellett, hogy a könyvkiadás késleltető gyakorlatát kritizálta,<sup>80</sup> három kategóriába csoportosítva a korabeli pályakezdeket amellett érvelt, hogy a fiatal irodalom igenis komoly realitásigényt követel magának, annak ellenére, hogy a korábbiaktól eltérő módokon viszi azt színre.<sup>81</sup> A tanácskozás második napján a vitát a tervezettnél később kezdték, illetve hamarabb fejezték be, így az aznapi felszólalóknak csak rövid idő állt rendelkezésére: közülük említésre méltó – a néhány évvel korábbi tanácskozásra is emlékezve – Görömbei András hozzászólása,<sup>82</sup> aki amiatt sajnálkozott, hogy a vita résztvevői szinte egyáltalán nem ejtettek szót a határon túli magyar prózairodalomról.

Az 1975-ös DIN-t Tóth Dezső, az MSZMP KB képviselője, későbbi művelődésügyi miniszter szavai zárták, aki arról beszélt, hogy a „vita légköre megfelelt a XI. pártkongresszus légkörének, s hogy a tanácskozás termékeny volt.”<sup>83</sup> Jelentésében „Tóthfalusi” ezzel szemben „unalmas”-nak és „langyos”-nak nevezte a tanácskozást, melyen szerinte nem alakult ki érdemi vita, mivel mindenki félt „nehogy elrontsa a jelenlegi pozícióját és haragosokat szerezzen.”<sup>84</sup> Az ügynök a debreceni írócsoport tagjainak – Béneyi József, Székelyhidi Ágoston, Niklai Ádám stb. – DIN iránti érdeklensége mellett még arra is kitért, hogy a Hortobágyon rendezett esti vacsorán a fiatalok elkülönültek a többiektől.<sup>85</sup>

(1976) Akár az is könnyen elképzelhető, hogy „Tóthfalusi”-Taar Ferenc – mint a Csokonai Színház korábbi igazgatója – a DIN szervezői felé is jelezte aggályait, mindenesetre a következő évi szervezési iratokban nyoma van, hogy a rendezőszervek külön figyelmet szentelnek annak, hogy elősegítsék a vita kialakulását a tanácskozáson.<sup>86</sup> A próza után

egy másik műnem, a dráma került a tanácskozás fókuszába, melyet a Technika Házában tartottak meg, november 11–13. között. Hasonlóan a tavalyihoz, a DIN ekkor is a következő évi írószövetségi ülést hivatott előkészíteni, melynek fő témája a színház és a dráma kapcsolata volt. A tudományos tanácskozás mellett az érdeklődők Illyés Gyula *Fáklyaláng*, valamint Kertész Ákos *Névnep* című színpadi darabjait is megtekinthették a vitát követően.

*Szemléleti és stílustörekvések a mai magyar drámában* című nyitóelőadásában Hermann István, az ELTE egyetemi tanára a hitvitázó dráma hagyományát nevezte meg a kortárs drámairodalom legfontosabb történeti előzményeként, emellett az „ironikus dráma” vonulatát látta még meghatározónak a jelenkor drámairodalmának vonatkozásában.<sup>87</sup> Maróti Lajos író, drámaíró több szempontból hasonló megállapításokat fogalmazott meg a kortárs magyar drámával kapcsolatosan, mint amelyek az előző évben a prózával összefüggésben elhangzottak: szerinte, amikor a drámaírók a társadalom belső ellentmondásait kerülgetik, akkor valamiféle furcsa tartózkodás érződik velük szemben a társadalomban, ebből adódóan inkább az óvatosság a jellemző a szerzőkre.<sup>88</sup> A korreferens Hermann előadásához kapcsolódva arról is beszélt, hogy a hitvitázó drámák örökségét hordozó mai történelmi drámák téma- és korszakválasztása több esetben abból adódhat, hogy így a művek áttételesen olyan mai problémákat is érinthetnek, melyeket direkt módon nem lehetne elmondani.<sup>89</sup> Ezt az állítást Páskándi Géza<sup>90</sup> a későbbiekben cáfolni igyekezett, Rajk András<sup>91</sup> és Tarján Tamás<sup>92</sup> azonban egyetértett Marótival, aki kritikáit inkább a színházi struktúra működése, a színházigazgatók monopol helyzete, illetve a konzervatívabb közönségigény irányába fogalmazta meg, annak bizonyos szövegeit azonban vélhetően a kultúrpolitikai vezetés is magára vonatkoztathatta. Ezzel együtt nem állítható, hogy az 1976-os DIN-nek komolyabb, általánosabb rendszerkritikai hangvétele lett volna, több esetben előkerültek a hivatalos kultúrpolitika jól ismert szövegei is, a dráma valóság iránti elkötelezettségének, társadalmiasításának nyomatékosításától,<sup>93</sup> illetve a nacionalista tudat kiostálásának fontosságától<sup>94</sup> a színházban megjelenő munkáshősök

a tanácskozást vezető Hubay Miklós figyelmét fel kell hívni, illetve az elnökségben ülők ügyelnek rá.” – Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.11.4.

87 HERMANN István, *Szemléleti és stílustörekvések a mai magyar drámában*, Alföld, 1977/1, 54–58. Hermann előadása gépiratos formában nem maradt fent, így az csak az Alföldben hozzáférhető. A tanácskozásról itt megjelent összeállítást – a magnószalagokra rögzített hozzászólások alapján – Simon Zoltán szerkesztette, mintegy harmadára rövidítve az eredeti anyagot.

88 „De valahol a mai magyar drámának az alapkérdése végül is azt hiszem itt keresendő és addig nem tudunk tovább lépni, amíg nem tisztázzuk magunkban azt, hogy a társadalom amiben élünk tényleg várja-e tőlünk azt, hogy tükröt mutassunk neki, vagy csak közönséges szlogen az, amit a kulturális politika követel tőlünk [...]” – Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.1., 10.

89 *Uo.*, 9.  
90 *Uo.*, 23.  
91 *Uo.*, 105.  
92 *Uo.*, 112.  
93 *Uo.*, 91.  
94 *Uo.*, 157.

80 „Másfelől tanulságos lenne egyszer azt is elemezni, hogy milyen mértékig viseli el maga a társadalom, a szavakban annyiszor kért (sőt elvárt): konstruktív elégedetlenséget, a valóban konkrét és mélyreható írói kritikát. [...] jóval lényegesebb a könyvkiadásnak az a fajta érzékenysége, ami a középsermek mindig könnyebben ad szabad utat, mert kevesebb lesz majd a probléma is vele. S hogy például a nemzedék két jeles írója évek óta csak részben van jelen az irodalomban, mert a Kiadó nem adta ki a könyveiket. Igaz, el sem utasította egészen, mindössze Nadas Péter *Leírás* c. elbeszélés-gyűjteménye 1972-től, *Egy családregény vége* c. regénye 1973-tól és Lengyel Péter *Mellékszereplők* c. regénye is 1971-től haszaltan várja a megjelenést.” – *Uo.*, 75.

81 *Uo.*, 71–73.

82 Alföld, 1976/1, 81.

83 *Uo.*, 87.

84 FILEP, *i. m.*, 434.

85 „A nemzedéki elkülönülés ezzel is kifejezésre jutott” – *Uo.*, 435.

86 „Felmerült és elfogadást nyert, hogy a tényleges vita érdekében a közvetlen reagálás módját – az elhangzott nézetekre – meg kell találni, teremteni. Erre

téves ábrázolásán<sup>95</sup> keresztül a magyar szocialista múlt fontos eseményeit (Tanácsköztársaság, ’45-ös „felszabadulás”, ’56-os „ellenforradalom”) feldolgozó drámák hiányának felelegetéséig.<sup>96</sup> Emellett a vitához a későbbiekben mások mellett Szabó Magda, Hubay Miklós és Csurka István is hozzászóltak, s többen bírálattal vonták Hermann előadását,<sup>97</sup> melyben szerintük túlzott jelentőséget tulajdonított a hitvitázó dráma hagyományvonalának. Többeknél panaszként merül fel emellett az – s ez tudománytörténetileg sem érdektelen –, hogy érzésük szerint a dráma egyre kevésbé irodalomközpontú, s mindinkább átvevődik a hangsúly a színházakra – ebből a szempontból a vitán Kertész Ákos képviselte az ellenkező álláspontot, mivel szerinte az írott dráma a szó eredeti értelmében nem irodalom, hanem egy műalkotás „terv-dokumentációja”, s csak a színház által válhat élővé.<sup>98</sup>

„Tóthfalusi”-Taar Ferenc a helyszínen színvonalasnak értékelte Hermann vitaindítóját, illetve a szocializmus korlátlan lehetőségeiről beszélt,<sup>99</sup> jelentésében pedig egyszerre szúrt oda a Csokonai Színház öt követő igazgatójának, s tette szövé a fiatal budapesti kritikusok távolmaradását a rendezvényről.<sup>100</sup> A Napló újságírója, Cs. Nagy Ibolya a tavalyi évhez hasonlította és „langyosan korrekt”-ként jellemezte az 1976-os DIN-t, melynek legfőbb tanulságaként – burkoltan talán a nyilvános beszéd korabeli lehetőségfeltételeire is utalva – azt emelte ki, hogy óvatosság, nem a „valóságból” kiindulva nem érdemes vitázni: „vitázni csak a valósággal, a gyakorlattal szembesülve lehet: még a drámáról is, még elméleti témából kiindulva is. Vitázni az irodalomról, a valóság tükrözőjéről sem lehet másképpen: hacsak nem akarunk hamis képet festeni. Oly sokszor bizonyosságot nyert már ez; itt, a debreceni irodalmi napokon is: lett légyen a vita tárgya Móricz szellemi öröksége, az epika vagy a dráma állapotrajza, vagy legyen – mint lesz a jövő esztendő irodalmi napjain – például Ady Endre szellemi hagyatékának értékelése.”<sup>101</sup>

(1977) A 1976-os DIN idején tehát már nyilvános volt, hogy a következő évben a 100 évvel korábban született Ady Endre életművéhez kapcsolódóan rendezik majd meg a DIN-t, mely esetében – az 1973-as évtől eltérően – tulajdonképpen az Irodalomtörténeti Társaság vándorgyűlése volt hivatott betölteni a tudományos tanácskozás szerepét. Az 1977. november 23. és 25. között megtartott DIN programjai között szerepelt

95 *Uo.*, 127.

96 *Uo.*, 146.

97 Részben ebből adódóan is minősíthette a tanácskozást elmélettelensnek Földényi [F.] László Hermann Istvánnal készített, a DIN tanulságait összegző beszélgetésében: FÖLDÉNYI [F.] László, HERMANN István, *Debreceni disputa*, Színház, 1977/2, 1–4.

98 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.1., 42.

99 „Ez a nép az eltelt 30 év alatt berendezkedett, a szó szerint is, meg lelkiileg is elfogadta a szocializmust, mert kézzelfogható bizonyítékait tapasztalhatta, hogy ez a rend öregette és általa van és felemeli, éppen ezért minden rajta múlik, lehetőségei korlátlanok.” – *Uo.*, 157.

100 SZÖNYEI, *i. m.*, 500

101 Cs. NAGY Ibolya, *Korunk és a dráma – Megjegyzések a debreceni irodalmi napok vitájáról*, Hajdú-Bihari Napló, 1976. november 25., 5.

Melocco Miklós Ady-szobrának<sup>102</sup> felavatása a művészettányon, valamint emlékkiállítás nyílt a Déri Múzeumban, ahol az Ady-kutatók fórumát is megrendezték, melynek keretében az Ady nevét viselő szocialista brigádtagok, középiskolások, egyetemi hallgatók, érdeklődők kérdezhettek az irodalomtörténéseket. Emellett „*Az Értől az Óceánig*” címen irodalmi estet szerveztek, és kihirdették a város által kiírt drámapályázat eredményét is.<sup>103</sup>

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hangversenytermében (Egyetem tér 2.) zajló tanácskozásról elvileg készült hangfelvétel – legalábbis a szervezési iratokban találunk a magnószalag-vásárlásról szóló feljegyzést –, az azonban nem maradt fenn. Az Alföld következő év januári lapszámában<sup>104</sup> az előadók és az előadócímek felsorolásával csak hírt adott a tanácskozásról, s bár Simon Zoltán arról ír,<sup>105</sup> hogy az 1977-es DIN-en elhangzott előadások szövegei szinte maradéktalanul megjelentek a folyóirat Ady-emlékszámban, valójában csak egy töredékük látott ekkor napvilágot, így – források hiányában – nehéz beszemenő következtetéseket levonni az eszmecsere elhangzottairól. A híradás és a sajtótudósítások szerint a tanácskozáson mások mellett Keresztury Dezső, Cziné Mihály, Koczkás Sándor, Somlyó György, Tamás Attila, Kovács Kálmán, Kiss Tamás és Kardos László tartottak előadást. Az előzetes tervezetekben<sup>106</sup> még Kiss Ferenc is szerepelt az előadók között, akinek neve később áthúzva tűnik fel a dokumentumokban, azonban kérdéses, hogy felső utasításra törölték az előadását, vagy ő lépett-e vissza, mindössze annyi tudható, hogy valamiféle vita alakult ki dolgozatának címe körül.<sup>107</sup> A rendezvényről forrásként szolgálhat még az említettek kivül „Tóthfalusi” jelentése is, akit a meghatározott céllal küldött tartótisztja a tanácskozásra, hogy a kötetlen beszélgetések során figyelje Cziné Mihályt, Görömbei Andrást, Ilie Mihályt, Márkus Bélát, Niklai Ádámot, Ratkó Józsefet és Székelyhidi Ágostont, az ügynök azonban a későbbi értékelés szerint elhanyagolta a feladatát, és a privát beszélgetésekre egyáltalán nem tért ki a jelentésében.<sup>108</sup> Ezzel szemben „Tóthfalusi” részletesen foglalkozott a Debreceni Dokumentációs Filmstúdió – melynek ő maga, Taar Ferenc volt ekkor az igazgatója – által készített, és a DIN-en bemutatott, *Ady és Debrecen* című dokumentumfilm fogadtatásával.<sup>109</sup> „Tóthfalusi” szerint a többségnek tetszett a film, azon-

102 A szobrot Molnár Zoltán, a DIN-ről írt jegyzetében az Adyról a köztudatban élő kép szomorú példajaként említi: „Hogy Ady-ismeretünk, önismeretünk hol tart, azt szemléltető illusztrációk keservesen tanúsítják. Neves művészek Ady-szavatai az év folyamán és a debreceni ünnepeken. Vagy az Ady-szobor, melyet megkoszorúztunk. A sok nyomorék, részeg, szenvedő Ady...” – MOLNÁR Zoltán, *Parancs a frigidárában*, ÉS, 1977. december 3., 1.

103 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.12.1.

104 *Hireink*, Alföld, 1978/1, 96.

105 *Az Alföld ötven éve... i. m.*, 33.

106 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.12.3.

107 Az iratokból csak annyi derül ki, hogy Kiss Ferencel meg kell beszélni, hogy dolgozatának címe *Ady és a határon túli magyar irodalom* legyen, a korábbi címváltozat azonban nem ismert.

108 SZÖNYEI, *i. m.*, 500.

109 FILEP, *i. m.*, 436–437.



ban utal Márkus Béla, a Naplóban közölt kritikájára<sup>110</sup> is, melyben a cikkíró elmarasztalja az alkotást – az ügynök jelentése a továbbiakban lényegében Márkusnak és körének befeketézésében motivált, azonban árulkodik a debreceni irodalmi közegben meglévő generációs törésvonalról is.<sup>111</sup>

**(1978)** Az 1978. évi DIN-t az abban az évben megnyílt Kölcsy Ferenc Városi és Megyei Művelődési Központ konferenciatermében (Hunyadi utca 1–3.) rendezték meg a szokásostól kicsit később, november 30. és december 1. között. Egy előkészítő dokumentum alapján több lehetőség közül választották ki a tanácskozás témáját,<sup>112</sup> végül *Irodalmi jelenlét, írói megszólalás az újságokban* címen rendeztek meg az eszmecsere az irodalom és a napi sajtó viszonyának megvitatására.<sup>113</sup> A tudományos tanácskozást kivételesen – legalábbis dokumentáltan – nem kísérték egyéb programok. A főreferátum előadója, Boldizsár Iván szerint a sajtó presztízse nagyon alacsony szinten van Magyarországon, ami leginkább a személyi kultusz idején – tehát a Rákosi-rendszerben – folytatott újságírói gyakorlat miatt alakulhatott így.<sup>114</sup> Boldizsár ezt követően arra is kitért, hogy felnőtt egy olyan irodalmi generáció, amely nincs és nem is akar jelen lenni az újságokban, mert lenézi az újságírást: alantasnak tartja a közélettel való foglalkozást. A főelőadó felidézte a „tréfás viccet”, amely szerint a fiatal magyar írók előtt két út áll, az egyik az alkoholizmus, a másik járhatatlan – szerinte azonban a „fiatal írók között elmérgesedő alkoholizmusnak az oka nem a spleen, hanem az, hogy van rá pénzük és van rá idejük.”<sup>115</sup> Nincs munkaviszonyuk, nem kell bejárniuk a szerkesztőségbe, el vannak kényeztetve, mivel megélnék az irodalmi alaplól és

az ösztöndíjakból, ezért nem tudnak mit csinálni az idejükkel és „falkákba vagy csoportokba verődve elkerülhetetlenül inni kezdenek.”<sup>116</sup> Bertha Bulcsu igyekezett árnyalni a Boldizsár Iván által felrajzolt képet, és arról beszélt, hogy az elvárt politikai elköteleződés mellett az is tisztíthatja a fiatalokat, hogy a jelenkori szerkesztőségek inkább egy üzemre hasonlítanak, már nincs meg a két háború közötti bohém-kávéházi légkörük.<sup>117</sup> Molnár Zoltán a Kesudió-vitát<sup>118</sup> hozta szóba, melyben Bertha érintett volt, s arról beszélt, hogy sok esetben a közeg sem elég bátorító abban, hogy a szerzők a szocializmus ügyét elősegítő, konstruktív kritikát merjenek megfogalmazni.<sup>119</sup> Mielőtt csak a „negatívumokról” esett volna szó, Rényi Péter, a Népszabadság főszerkesztő-helyettese igyekezett rendet tenni, szerinte ugyanis „iszonyatosan megnőtt a kulturális élet”, az írók ma mindenfelé utazhatnak külföldre, és az újságírók társadalmi megbecsültsége is kiemelkedően magas, illetőleg a szerkesztőségeknek sincs gyár-jellege.<sup>120</sup> Rényi arról is beszélt, hogy a Kesudió-vita megkésett volt 1976-ban, mivel két évvel az megelőzően belső pártkörökben már lezajlott egy hasonló kérdéseket felszínre hozó vita, melybe azonban (annak minél gördülékenyebb megoldása érdekében) nem akarták bevonni az írókat, a nyilvánosságot.<sup>121</sup> „Tóthfalusi” jelentésében a tanácskozás első napját úgy értékelte, mint ami „unalomba fulladt”, bár szerinte a tanácskozás témaválasztása sem volt szerencsés, mivel a napilapokban való írói megszólalást lenézik a szerzők, s így nem meglepő, hogy a rangosabb írók nem is jöttek el Debrecenbe.<sup>122</sup> Az első nap imént tárgyalt konfliktusait az ügynök, de jelentése szerint mások is az újra fellángoló népi-urbánus ellentét jeleiként értékelték, mely „Tóthfalusi” szerint a vacsorán is megfigyelhető volt az egyes csoportosulások alapján.<sup>123</sup>

A tanácskozás második napján Fekete Gyula hozzászólása kavarta fel az állóvizet, aki az egypártrendszer és a sajtó, illetve a „szocialista demokrácia” és a véleménynyilvánítás kapcsolatáról beszélt: szerinte ma már a társadalmi rend alapkérdéseiben nem térnek el a vélemények, inkább csak részletkérdésekben, ezekben viszont jó volna, ha nyíltabb, esetenként élesebb viták lennének. Fekete arról, a szerinte káros gyakorlatról is beszélt, hogy a korábbi években egyéb orgánumokban kialakuló

110 MÁRKUS Béla, *Filmek a nivójuk alatt*, Hajdú-Bihari Napló, 1977. november 30., 5.  
 111 „T. K. [Tar Károly], a városi tanács osztályvezetője erről [Márkus írásáról] úgy nyilatkozott, hogy a kritikára nem kell reagálni, mert még azt gondolhatná a kritikus, hogy fontos. Véleménye szerint egy hallgatólagos ellenzésről [sic!] van szó, amelyhez Márkus is tartozik, valamint Cs. Nagy Ibolya, a felesége, Ablonczy László, Pálfy G. István, Filep Tibor, Görömbey [sic!] és mások, ezek szemben állnak mindazzal, amit az előttük járó generáció művel, senkit nem tisztelnek, semmi nem jó nekik, szívük szerint százszor hamarabb kimondják valamire a rosszat, mint egyszer a jót. Emlékeztetett a két évvel ezelőtti színházi vitára az Alföldben, ahol ugyanezek szövegeket, szinte szervezeten és kiderült, hogy tulajdonképpen nem is a színházról van szó csupán, hanem az irányító szerveket támadják közvetve. Ez a filmkritika is ebbe a sorba tartozik, minden alkalmat megragadnak, hogy üssenek. Sajnálatos, hogy a Napló ennek teret ad, a párt lapja és nem figyel fel a jelenségre, nem szűri meg ezeket a cikkeket.” – FILEP, *i. m.*, 436–437.  
 112 Szeptember elején még a következő témák merültek fel: (1.) Napilapok és az irodalom (2.) A forradalmiság (közéletiség) igényei, lehetőségei és korlátai korunkban (3.) A forradalom ábrázolásának változatai, lehetőségei az 1945 utáni magyar irodalomban (4.) A tv- és rádiójáték és az irodalmi értékrend (5.) A szocialista erkölcs, életmód ábrázolása a kortárs magyar irodalomban – Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.13.7.  
 113 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.3.2. – Az Alföld az 1978-as DIN előadásai közül egyet sem közölt, a tanácskozásról Simon Zoltán számolt be rövid összefoglalójában: SIMON Zoltán, *A debreceni irodalmi napok summája*, Alföld, 1979/2, 87–90.  
 114 Ezzel kapcsolatban saját, személyes felelősségéről – Boldizsár Iván 1951–1955 között a Magyar Nemzet főszerkesztője volt – részletesebben nem beszélt a főelőadó.  
 115 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.2., 15.

116 *Uo.*  
 117 *Uo.*, 22–25.  
 118 „Az 1976. február végén Bertha Bulcsú *Kesudió* című opusával elindult vita az utolsó volt a konszolidált kádárizmus kvázi-kritikai értelmiségi világára oly jellemző és általában az ÉS hasábjain folyó úgynevezett „életmód-viták” sorában. Elődeihez hasonlóan – melyek közül a hatvanas évek első felének „frizider-szocializmus”- és „kicsi-vagy-kocsi”-vitái a legnevezetesebbek – erre is alapvetően az volt a jellemző, hogy úgy igyekezett taglálni a létező szocializmus jelenségeit, hogy eközben, szándéka szerint és látszólag, homályban hagyta a rendszerrel kapcsolatos politikai kérdéseket.” – MINIK András, *Kesudió*, Beszélő, 1998/7–8, 116. Lásd még: ZÖLDI László, *Az ÉS vitái*, Bp., Múzsák Közművelődési Kiadó, 1987, 81–112.  
 119 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.2., 31–34.  
 120 *Uo.*, 46–47.  
 121 *Uo.*, 49–52.  
 122 FILEP, *i. m.*, 439.  
 123 *Uo.*, 439–442

vitákba rendszerint a Népszabadságból szóltak bele, ezzel – a hierarchikus viszonyok következtében – ellehetetlenítve a további párbeszédet, míg máskor bizonyos kérdéseknek vagy személyeknek egyáltalán nem biztosítottak felületet a nyilvánosságban.<sup>124</sup> Rényi a gépirat tanulsága alapján folyamatosan közbeszólt Fekete kommentárja közben, ami miatt – meglepő bátorságról téve tanúbizonyságot – az ekkor még egyetemi hallgató Elek István vonta őt kérdőre.<sup>125</sup> Elek emellett a Rényi által korábban kifejtettek visszasszágairól is beszélt, miszerint bizonyos kérdésekben csak a belső párttagság véleményét hallgatják meg a döntéshozók. Szerinte az egypártrendszer mellett nincsenek meg a szocialista demokrácia működésének intézményes keretei, hiszen Rényi megnyilvánulásai alapján olybá tűnik, hogy a hatalomnak olyasfajta elképzelése van a szocialista demokráciáról, mint amit bizonyos periódusokban, kényesebb témák felmerülésének idején „ki lehet kapcsolni” – ez azonban Elek szerint nem feleltethető meg a szocialista demokrácia alapelveivel.<sup>126</sup> Azt már „Tóthfalusi” jelentéséből tudhatjuk, hogy Rényi Elek Istvánnak címzett válasza nem igazán győzte meg a jelenlévőket, utóbbi okfejtése azonban „megnyerőnek látszott, a hallgatóság szimpátiáját nagymértékben elnyerte azzal, hogy nyíltan, szókimondóan beszélt,”<sup>127</sup> a tanácskozás után a fiatalok közül többen gratuláltak neki, illetve Fekete Gyulának is. Az 1978-as DIN második napja tehát az előző évekhez képest meglehetősen parázs vitát hozott, s vélhetően aligha esett egybe a szervező szándéka szerint a tanácskozással kapcsolatosan meghatározott célokkal.<sup>128</sup>

**(1979)** A célokat a következő évi DIN-nel kapcsolatban is jó előre meghatározták, a szervezők ugyanis már februárban megállapodtak abban, hogy a Móricz Zsigmond születésének centenáriumán tartott „tanácskozást az emlékbizottság felhívása szellemében kell megtervezni. Móricz a szocialista irodalom része; a marxista kritika is eszerint becüli. Kapjon hangsúlyt Móricz XX. századisága, emberi és írói példája, társadalmi és művészi forradalmisága. Legyen érzékelhető a valóság iránti elkötelezettsége, hűsége a forradalmakhoz, hatása a két világháború közötti munkás, paraszt és értelmiségi fiatalokra, a szervezett munkásmozgalom kulturális törekvéseire, rokonsága Adyval, Bartókkal. Rajzolódjon ki útja, amelyen az osztályélményeitől eljutott az egész nemzet ábrázolásáig. A tanácskozás nézzen szembe és vitázzon a lappangó állásfoglalásokkal, amelyek megkésettnek, torzónak tartják Móricz életművét, általá-

124 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.2., 92–103.  
 125 *Uo.*, 121.  
 126 *Uo.*, 121–123.  
 127 FILEP, *i. m.*, 442.  
 128 „[. . .] milyen szerepet és lehetőséget kap az irodalom a napilapokban; hogyan, milyen alapokon folytatják a magyar újságszerkesztés haladó hagyományait; milyen feladatot töltenek be a szocialista tudatformálásban, az értékes irodalom népszerűsítésében, az esztétikai közgondolkodás alakításában (főleg a kritika eszközeivel.) Az írőkkel, kritikusokkal való kapcsolat javítása, bővítése, állandósítása érdekében milyen kezdeményezésekkel élnek, milyen feltételeket biztosítanak a szerkesztőségek. Mindezek keretében hogyan érvényesül az írói és kritikusai önállóság, közéleti aktivitás, személyes törekvés.” – Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.13.2.

ban is szkeptikusan szemlélik az elkötelezett alkotói magatartást.”<sup>129</sup> Az 1972-es évhez hasonlóan Móricz életműve tehát ismét a kultúrpolitikai irányvonalak mentén került kiszámításra. A tanácskozást a szokásosnál korábban, október végén rendezték meg<sup>130</sup> a Zeneművészeti Főiskola hangversenytermében, az Alföld – vélhetően abból adódóan is, mivel júliusban Móricz-emlékszámot közölt – nem publikálta az elhangzott előadásokat, s azok a gépiratos anyagban sem hozzáférhetőek. Az előkészítő bizottság javaslatára<sup>131</sup> egyébként nem referátum-korreferátum rendszerben hangzottak el az előadások, mint általában, hanem „egyenragú”-ként, s ezzel összefüggésben a felszólalások utáni vitára sem teremtettek időt.<sup>132</sup> Alighanem ebből (is) adódóan az eszmecsere – legalábbis „Tóthfalusi” jelentése alapján – leginkább említésre méltó incidense az volt, amikor felszólalásában Utassy József az *Egy mondat a zsarnokságról* cíttáta Nagy Péter előadására reagálva. Az ügynök mindezt a generációs feszültségekkel, illetve a népi-urbánus szembenállással hozta összefüggésbe.<sup>133</sup>

**(1980)** Az 1980-ban *Irodalmi folyóirataink a 70-es években* címmel a Szakszervezetek Megyei Tanácsának székházában (Péterfia u. 2.) megrendezett DIN mindössze három héttel követte a Fiala Irók József Attila Köre (FIJAK) október végén tartott tanácskozását, melynek témája a fiatal irodalom helyzete volt. A szentendrei összejövetel fontos állomásnak bizonyult a FIJAK 1979-ben kezdődő megújulási, önállósulási folyamatában,<sup>134</sup> hiszen a tagság – egyebek mellett – itt nyilvánította ki a MÍSZ-től való „korlátozott autonómiájára”, a saját füzetsorozat és folyóirat indítására vonatkozó igényét<sup>135</sup> – ezek a törekvések később a szervezet 1981-ben történő felfüggesztéséhez vezettek. Az irodalmi folyóiratok helyzetének megvitatását zászlójárta tűző DIN résztvevőinek már csak azért is municióval szolgálhatott a szentendrei rendezvény,<sup>136</sup> mivel annak egyik előadója, Zalán Tibor, az *Arctalan nemzedék* című

129 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.14.2. Az idézett szövegrészlet szemléletes példája annak, hogy a kultúrpolitikai vezetésnek milyen elképzelései lehettek egy tudományos tanácskozással kapcsolatban, hiszen tulajdonképpen már az eszmecsere előtt megfogalmazták mindent, hogy ott minek kell(ene) elhangzania.  
 130 Kísérőprogramként a Déri Múzeumban kiállítás nyílt Móriczról, míg a Kölcsy színháztermében a *Légy jó mindhalálig* alapján készült színdarabot mutatták be. – MNL-HBML-VIII.717/b (156. doboz)  
 131 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.14.2.  
 132 Molnár Zoltán az ÉS-be írt jegyzetében bírálta ezt a gyakorlatot: MOLNÁR Zoltán, *A vitát most kellene kezdeni*, ÉS, 1979. november 3., 1.  
 133 MÁRKUS, *A politika nyomában (1. rész)*. . . *i. m.*, 83.  
 134 Részletesen lásd: NÉMETH György, *A József Attila Kör története. FIJAK/JAK 1973–1981–1989–2009*, Bp., JAK+PRAE.HU (JAK füzetek 176.), 79–109.  
 135 *Uo.*, 106.  
 136 Bár Dobozy Imre – a MÍSZ akkori elnöke – a szentendrei találkozéhoz képest visszafogottan látta, a kultúrpolitikai vezetés oldaláról nézve pozitív példaként értékelte az 1980-as DIN-t (Vö: *Uo.*, 98.), az esemény a rendezvénysorozat korabeli történetének kontextusában nézve komolyabb vitát eredményezett, amire „Tóthfalusi” jelentése alapján a helyi rendezőszervek is számítottak valamelyest, hiszen az ügynök állítása szerint előzetesen összehívtak egy „eligazítást” a fiatalabb helyi szerzők, kritikusok számára. – SZÖNYEI, *i. m.*, 511.

esszéjéhez<sup>137</sup> fűzött kiegészítésekben „főként a folyóirat-kultúra és a könyvkiadás negatív jelenségeit részletezte”,<sup>138</sup> s olyan lap alapítása mellett foglalt állást, melyben a fiatalok saját értekeik szerint jelenhetnek meg, vitatkozhatnak.<sup>139</sup> A DIN főreferátumának előadója, Szabolcsi Miklós – amellelt, hogy kevesellte a folyóiratok és a politikai vezetés közötti „párbeszédet”, és elismerte a fiatal korosztály kiábrándultságának részbeni jogosságát<sup>140</sup> – mintha a FIJAK felvetésére is válaszolni igyekezett volna: „a különálló világnézeti-politikai platformok szerint szerveződő irodalmi folyóiratok okvetlenül szétrobbantanák a magyar irodalmat, és nemcsak a szocialista magyar kultúrát – de a mai magyar nemzeti irodalmat is. A mi elképzelésünk a magyarországi szocialista demokráciáról egy ilyen, eszmei áramlatok szerinti – hadd mondjam ki a szót – pluralizálást nem tartana helyesnek, nem bírna el.”<sup>141</sup> Az 1980-as DIN egyik visszatérő kérdése ezt követően a folyóiratok körüli szerveződések, szerkesztési elvek „népfrontos”, illetve „pluralista/irányzatos” jellege közötti vita eldöntése volt. Utóbbiban a hatalom képviselői – miként ez Szabolcsi Miklós előadásában is megmutatkozott – valamiféle rendszerellenességet, a „szocialista demokráciával” szembehelyezkedő politikai-ideológiai alapú elkülönülést gyanítottak.

Jovánovics Miklós az ÉS főszerkesztőjeként maga is érintett volt a FIJAK körül kialakult botrányban: a hetilap nem közölte ugyanis a szervezet egyes tagjainak a fiatal irodalomról folytatott vitához írt hozzászólásait. Jovánovics a DIN-en természetesen a „népfrontos” jelleg mellett érvelt, és úgy fogalmazott, „büszkén vállalja”, hogy nem publikálták azokat a bizonyos cikkeket, hiszen eléggé széles a pálya, sőt néha engedik is a fiataloknak, hogy azon kívül játsszanak, de azért nem kellene kivezetni a labdát a salakra: „az Élet és Irodalom, de nem önmaga, hanem a politika jóvoltából, [ . . . ] igen széles mozgásteret tudott biztosítani, aki ezen a placccon nem fér el, azzal baj van.”<sup>142</sup> Jovánovics – állítása szerint – nem volt jelen a szentendrei tanácskozáson, ugyanakkor mintha ráértett volna arra, hogy Tóth Erzsébet szintén egy footballhasznalatot használt a fiatal irodalom helyzetéről szóló vita értékelésére, szerinte ugyanis „a megszólalók csak bizonyos határig mehettek el, hiszen »a játékvezető lefújta a mérkőzést«”,<sup>143</sup> így nem eshetett szó olyan tabutémákról, mint például Kádár János ’56-os szerepe vagy Nagy Imre kivégzése. A fiatalabb generáció számára ekkoriban leginkább felületet biztosító „régí” Mozdó Világ főszerkesztője, Veress Miklós – tovább szöve a sportmetaforikát

– arról beszélt, hogy a pálya határvonalai az utóbbi években rendkívüli módon elmosódtak: „olyan pályán játszunk, ahol nem tudjuk mindig megítélni, akár a bíró sem tudja mindig megítélni, hogy kívül van-e a labda vagy belül van. Tehát ne csodáljuk, hogyha a fiatalok is időnként elvétik azt, hogy most hol lehet nyargalni, egy kicsivel kívül a taccsvonalon vagy pedig belül.”<sup>144</sup> Elek István a tanácskozás második napján már sokkal konkrétabban fogalmazott, és pontosan jellemezte a kádári (kultur) politika cenzurális viszonyait, melyek szerinte 1956-ot követően az adminisztratív irányítás helyett a közvetlen befolyás eszközeit igyekeznek érvényesíteni a társadalmi és irodalmi élet szervezésében: nincs egységes normarendszer, minden a hatalmat bíró, „egyének, személyek szándékai, politikai éleslátása, ítélőképessége, belátóképessége függvénye, [ . . . ] a legpillanatnyibb irodalompolitikai pragmatizmus, opportunizmus [ . . . ] dönt” – ennél a bizonytalan helyzetről pedig az utólagos, direkt cenzúra intézménye is jobb volna.<sup>145</sup> A „népfrontosság”-ról szólva Elek annak is hangot adott, miszerint tévedés volna annak nevében elutasítani „az irodalom eszmei, művészi irányzatok szerinti szerveződésének igényét”,<sup>146</sup> a centralizáció, illetve az irányzatosság újragondolása ugyanis a „szocialista irodalom” gazdagodását, dinamikusságának erősödését idézhetné elő. Az irányzatosság kérdésében érdekes szituációt eredményezett egy közel 20 évvel korábbi eset felidéz(őd)ése: a tanácskozáson felszólalt Szederkényi Ervin, akit 1963-ban a Jelenkor túlzottan urbánus karakterére hivatkozva neveztek ki az akkori főszerkesztő, Tüskés Tibor helyére,<sup>147</sup> később pedig szóhoz jutott Mocsár Gábor is, akit ugyanekkor távolítottak el az Alföld éléről, annak túlonúl népies beállítottságának vádjával. Mocsár – kissé egzaltált – felszólalásában állást foglalt a „népfrontosság” ellen, valamint – a korabeli lengyelországi ellenzéki megmozdulásokra utalva, bár aligha a megvalósíthatóság illúziójával – felvetette egy *Szolidaritás* elnevezésű irodalmi folyóirat alapításának ötletét, megnyilatkozásán ugyanakkor Debrecenből való „elüldözése” miatti sértettsége is érződött, önmagát úgy jellemezte mint „az a debreceni író, aki Szegeden lakik.”<sup>148</sup> Az 1980. évi DIN-en felmerülő neuralgikus pontok („népfrontosság”- „pluralizmus”, a fiatal irodalom helyzete, a kultúrpolitikai szabályozás természete) a későbbi években is foglalkoztatták a DIN résztvevőit.

**(1981)** 1989-ig a DIN mindössze egyetlen alkalommal, 1981-ben maradt el, amiben Márkus Béla szerint – egyebek mellett – az is közrejátszott, hogy az Alföld 1981. februári számában közölte Tóth Erzsébet *Alkalmi versét*, valamint Csalog Zsolt *Melős vagyok, erős vagyok* című

szociográfiáját, „amelyeket a lapkiadó vállalat igazgatója »politikailag hibás tartalmúaknak« minősített, s közlésükért a szerkesztőség négy tagja, Juhász Béla, Márkus Béla, Aczél Géza és Köteles Pál írásbeli figyelmeztetést kapott.”<sup>149</sup> A szervezési dokumentáció hiányában mindenestre nem állíthatunk biztosat, a Kölcsey Művelődési Központ levéltári iratanyagában<sup>150</sup> arra vonatkozóan találhatunk adatot, hogy az 1981-es DIN-re a költségvetésben beterveztek 80 000 forintot, azzal kapcsolatban azonban, hogy végül miért nem rendezték meg a tanácskozást, nem található információ.

### (Összegzés)

„A Tokaji Írótáborhoz hasonlóan a Debreceni Irodalmi Napok jelentősége is túlnőtt a városon és a régióon. Tokaj előtt egy évvel, 1971-ben indult, s [ . . . ] a vélemények ütköztetésére alkalmas fórummá, az adott keretek feszegetésének próbaterepévé vált [ . . . ]”<sup>151</sup> – írja Szőnyei Tamás a DIN jelentőségét összegezve. A rendezvénysorozat első tíz évének történetét áttekintve azt láthatjuk, hogy korai szakaszában a DIN még talán kevésbé volt képes betölteni ezt a szerepet, és annak ellenére, hogy az ötletgazdák (Görömbei András és Kovács Kálmán) eredeti szándéka szerint már az 1971-es esemény is egy olyan témát – a határon túli magyar irodalom helyzetét – szeretett volna középpontjába állítani, amely a kultúrpolitikai vezetés számára kellemetlen helyzetet eredményezhetett volna, jó néhány évnek el kellett telnie ahhoz, hogy a DIN-en már olyan vélemények is megfogalmazásra kerülhessenek, melyek a kultúrában, a művészeti életben jelentkező problémákat a Kádár-rendszer alapstruktúrájából következő jelenségekként értelmezhesék.<sup>152</sup> Az 1981-ig megvalósult DIN-ek tehát még csak megelőlegezték azokat a vitákat, melyek majd a 80-as évektől kezdődően mindinkább meghatározták a rendezvénysorozat karakterét,<sup>153</sup> mindez azonban szoros összefüggésben áll azzal is, hogy a lassan erodálódó rendszer művelődéspolitikája majd csak a 80-as évek első felében kezdett látványosabban defenzívába szorulni, illetve ekkorra tehető a népi-nemzeti ellenzék – akik fontos szerepet játszanak a DIN későbbi történetében – egyre inkább szervezett megerősödése is.<sup>154</sup>

### Pótor, Barnabás:

*A Debreceni Irodalmi Napok első tíz évének (1971–1981) története*

[The first ten years of Debreceni Irodalmi Napok (1971-1981)]

This study aims to commemorate the 50th anniversary of the periodical *Debreceni Irodalmi Napok* by presenting the history of its first ten years, based on articles in the *Alföld* periodical and daily press and data found in the Literary Collection of Déri Museum and the National Archives. The study explores the sources and analyses the literary historical contexts for the series of events organized for the anniversary by presenting the history of *Debreceni Irodalmi Napok*, through which a picture can be gleaned from the culture policy of the Kádár regime and the options for its public discussion.

137 Az esszé eredetileg az Életünkben (ZALÁN Tibor, *Arctalan nemzedék*, Életünk, 1979/11, 957–969.), majd a fiatal irodalomról folytatott korabeli vita válogatott hozzászólásaival együtt a JAK-füzetek első kiadványában jelent meg: *FASÍRT, avagy viták a „fiatal irodalomról”*, szerk. DERCZY Péter, Bp., Magvető (JAK füzetek 1.), 1982, 35–57.

138 NEMETH, *i. m.*, 100.

139 *Uo.*, 99–101.

140 1980-ból egyedülként Szabolcsi főreferátuma jelent meg nyomtatásban az Alföldben, így annak részleteit onnan idézem. – SZABOLCSI Miklós, *Irodalmi folyóirataink a 70-es években*, Alföld, 1981/2, 7–8.

141 *Uo.*, 9.

142 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.3., 8.

143 NEMETH, *i. m.*, 102.

144 Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.3., 15.

145 *Uo.*, 89–91.

146 *Uo.*, 86.

147 Hogy a politikai vezetés arculatváltással kapcsolatos számításai mennyire nem váltak be a kinevezéssel, arra Ágoston Zoltán portréja (Ágoston Zoltán, *Szederkényi Ervin*, Jelenkor Online, 2017.03.28. – <http://www.jelenkor.net/multkor/785/szederkényi-ervin>) mellett Szederkényi DIN-es felszólalása alapján is következtethetünk: „én kommunistaként is azt mondhatom, hogy nem nagyon tudtam látványosan mást csinálni 16 év óta, mint amit az elődöm elkezdett.” – Déri Múzeum, Irodalmi Gyűjtemény, D.X.2021.1.3., 29.

148 *Uo.*, 44–47.

149 MÁRKUS, *A politika nyomában (1. rész)*. . . *i. m.*, 86.

150 HU-MNL-HBML-VIII.717/c (7. doboz)

151 SZŐNYEI, *i. m.*, 499.

152 Amint a korábbiakban láthattuk először az 1978-as, majd az 1980-as tanácskozáson kaphattak teret ilyen hangok.

153 Vö.: MÁRKUS, *A politika nyomában (2. rész)*. . . *i. m.*, PÓTOR, *i. m.*

154 *A magyar kultúrpolitika története. 1920–1990*, szerk. DRABANCS M. Róbert, FÓAI Mihály, Debrecen, Csokonai Kiadó, 2005, 213.



## A MAGYAR FÜVÉSZ KÖNYV ÉS SZERZŐI

Amikor 1807-ben Debrecenben Csáthy György kiadásában megjelent a *Magyar Fűvész Könyv*, szerzői, Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály, noha tisztában voltak munkájuk hiányosságaival,<sup>1</sup> alapvetően elégedettek lehettek, hiszen a célt, amit kitűztek maguk elé, teljesítették. Már az alcím sokat elárul erről: *Melly a' két magyar hazábnann találtatható növényeknek megismerésére vezet, a' Linné alkotmánya szerént*. Ezek szerint olyan növényhatározót akartak írni, ami alapján bárki fölismerheti és megfigyelheti a növényeket, másrészt Linné rendszerét és névadását alapul véve *kizárólag* tudományos cél vezette őket. Eredetileg részben a korábbi fűvészkönyvekhez hasonló munkát kívántak írni, amennyiben terveik szerint a növények gyógyító hatására, orvosi hasznára is kitértek volna. Ugyanakkor tovább is akartak lépni, mert nemcsak az orvosi füveket mutatták volna be, hanem „mind azokat is, melyek vagy eledelre, vagy a gazdaságnak akármely ágára, vagy mesterségekre és Fábriákra, vagy csak pompára és kerti ékességekre fordíthatnak; megróván egyszersmind azokat is, a melyek mérgesek, melyektől az embereknek őrizkednie, vagy a barmokat őrizni kell.” (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, IX–X.) Végül feladták ezen elképzelésüket, lemondtak a növények efféle hasznának a bemutatásáról, kizárólag azok pontos leírását, megnevezését és rendszerbe iktatását tartották szem előtt. Mindenekelőtt azért, mert úgy látták, kétféle tudományról van szó. Az egyik a növényeket akarja megismerni, a másik a betegségekre való hasznosságukat kutatja, ami megfelelő orvosi ismereteket igényel. Elsődlegességet a növényismeretnek kell élveznie, csak utána jöhet a gyógyítás. (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, IX., THAISZ 1907, 93)

A szerzők izzig-vérig a felvilágosodás gyermekei voltak. Egyrészt az ismeretszerzést az ember legelemibb vágyának látták: „abban gyönyörködnének mennél többet ismerhetnek”. (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, IV.) Igaz, ezt közvetlenül a növények neveinek ismerete kapcsán írták, de a könyv *Előljáró beszéd*-ében újra és újra fölbukkan az a gondolat, hogy önmagában a megismerés örömforrás. Ezzel el is határolták magukat a korábbi fűvészkönyvektől, amelyeknek a céljuk nem az volt, hogy a növényt magát ismertesse meg az olvasóval, hanem az, hogy bemutassák azok orvosi erejét, hasznosságát. Diószegi és Fazekas, ahogyan az előbb is utaltam rá, nem tartották fölöslegesnek az ilyen munkákat, azt azonban vitatták, hogy „az ismeret gyönyörűségének csak a haszon volna a rugója. Gyönyörködik a kertész számtalan plántáiban és virágiban, melyeknek sem-

mi hasznát nem tudja; gyönyörködik a mezei ember, ha az égre tekintvén egynehány csillagokat néven nevezhet; gyönyörködik a tanult ember a Tudományban, amelyben jártas, bár annak orvosi és gazdasági hasznáról nem számolhat is.” (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, X.) A szerzők azt tekintették hivatásuknak, hogy e gyönyörködést mindazok számára lehetővé tegyék, akik a növényeket kedvelik, és minél többet akarnak tudni róluk. A könyv praktikus célja pedig az volt, hogy segítse az érdeklődőket a növények fölismerésében és meghatározásában. Diószegi és Fazekas lényegében az első növényhatározó könyvet írták, amelyben csaknem félezer növény magyar nyelvű, szabatos leírását találhatták meg az olvasók. (MOLNÁR 2007, 147.) Ismeretterjesztő munkájuk mögött azonban a felvilágosítás hivatása állt, aminél nemesebbet, fontosabbat és magasabb rendűt el sem tudtak képzelni, mert „maga az ismeret terjedése és szélesedése az ember okos lelkében a legtisztább és nemesebb gyönyörűség-érzésnek a kútfeje.” (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, X.) Legfontosabb olvasóközönségüknek az ifúságot tekintették, bízva benne, hogy ők még az ismeret közvetlen hasznától függetlenül örömmel használják majd munkájukat. Kazinczy Ferencnek is fontosnak tartották megírni 1807 októberében, hogy „hazánk fiaival” megízleltethetik „ezt a gyönyörködtető s egyszersmind felséges tudományt”. (KAZLEV 1894, 193., MAGOS 2017, 74.)

Diószegi és Fazekas előtt európai kortarsaik feladata állt. Egyrészt meg kellett ismerniük a természet belső törvényeit, másrészt a nyelvbe is rendet kellett vinniük, hogy képesek legyenek visszaadni a természet rendjét. (FOUCAULT 2000, 14.) Az előbbi azt jelentette, hogy az enciklopédikus és indirekt tudásnál fontosabbnak tartották a dolgokkal, vagyis a természettel való *közvetlen* találkozást. Szemtől szembe kell kerülni a természet alkotóelemeivel, esetükben a növényekkel, melyeket egyesével meg kellett vizsgálni, ízekre kellett szedni. Vagyis nem a természet igazságát akarták feltárni, hanem empirikus leírásokat adni a növényvilágról. Diószegi és Fazekas bevezetőjükben külön hangsúlyt kap a közvetlen, vizsgálódó megismerés fontossága: „az ember ne a házban és festésből, hanem a mezőn, erdőn, kertben, magából a természetből lássa azokat a virág-, levél- és egyéb formákat, melyeknek a bevezetés nevet ad”. (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, V.) Foucault szerint a természetrajz, a botanika megszületését az tette lehetővé, hogy a klasszikus kor új értelmet adott a történetírásnak, ugyanis „első ízben kell aprólékosan szemügyre venni magukat a dolgokat”. (FOUCAULT 2000, 154.) Ugyan a kor botanikusai, így Diószegi és Fazekas is tisztában voltak azzal, hogy előbb-utóbb rendszerbe kell foglalni a megvizsgált növényeket és neveket kell nekik adni, de hittek abban, hogy csak akkor képesek azok egységiségét megragadni és

közvetíteni, ha azok közvetlenül nyílnak meg az érzékeknek, ha már közvetlenül megismernek mindent, ami a rendszer szempontjából lényeges. (Vö. FOUCAULT 2000, 158, 165.) A botanikának e természetközelség-igényét jól ismerte Rousseau is, aki szerint épp ezért „a botanika nem tűr meg közvetítőt a természet és köztem”. (DEBRECZENI 1997, 73.) Hasonlóképp vélekedtek a *Magyar Fűvész Könyv* szerzői is, akik szerint a botanikát épp ez a természetközelség, a természet „hangjának meghallása” teszi a természet rendjét tükröző tudománnyá: „mondja meg a plánta a maga és illendő nevét”. (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, VII.) A botanikusnak azonban, ahhoz, hogy szóra bírja a természetet, nevet kell adnia a növényeknek és rendszerbe kell foglalni azokat. A természet megfigyelőjének ugyan bele kell olvadnia a természetbe, de ha meg akarja mutatni, mit látott, ki is kell lépnie belőle és emberi nyelven kell megszólaltatnia. A szakirodalomban leginkább e vonatkozásban méltatják Diószegi és Fazekas munkájának a jelentőségét. Ők tettek először komoly kísérletet a *természettudományos magyar szaknyelv* megteremtésére, ami közvetlenül kapcsolódik a magyar nyelvújítási törekvésekhez, hiszen az 1795-ben megjelent ún. *Debreceni Grammatika* jelentős részben használta föl Földi János munkáját, aki a *Magyar Fűvész Könyv* megírásának, a latin növénynevek magyartításának is a kezdeményezője volt. Maguk a szerzők is utaltak arra, hogy sok új szót kellett alkotniuk, mert „nem lévén még magyarul a fűvészség tudomány formában, felette sok plántának még semmi magyar nevek nem volt”. (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, VI.) A megnevezés esetében azonban nem pusztán erről van szó. Sok-sok pontban sorolják föl, mely nevek nem helyesek, sőt milyen nevet nem szabad adni a növényeknek. Diószegi és Fazekas lényegében átveszik Földi tervezett munkájából e *kizárásokat*. Többek között kerülendők a növények lstenről való elnevezése (lsten paréj), a jó és gonosz lelkektől való nevek (Angyal fű, Ördöggyökér), kerülendők a szentek utáni elnevezések (Sz. György virága), a növények nemi nevei álatokkal és kövekkel ne egyezzenek, nem javasolt a nemzetségevekben a színek használata („A színnek ne oly igen higgy!”), a jelzőkkel képzett nemzetségevek is rosszak (Aprómag), nem ajánlottak a növények hasznára utaló nevek (Fekélyfű) és a gyermeked, illetlen vagy trágár elnevezések (Kurvavirág, Szépitőfű). Mindezek a tiltások Földin keresztül Linnéig vezethetők vissza, aki „az idő munkássága által” a dolgokra rakódott nyelvet megtisztította (FOUCAULT 2000, 154.), de ezáltal *le is szűkítette a tapasztalat mezejét*, ami pedig olyan fontos volt a botanika számára, mert a nyelvtisztító munka során eltűntek a mondákhoz, a hiedelmekhez, a kis világokhoz, vagy akár az ízléshez köthető elnevezések. Földi közvetlen hatására a növények *igazi*, belőlük fakadó megnevezését szerették volna megtalálni, ami egyben egy *rendszer* része is, amit ugyanúgy meghatározott szempont szerint jön létre, mint az általuk tiltottakat, melyek esetében ugyanúgy megvan a névadás logikája, csak másféle, s melyek egy része a nyelvi tisztító munka által elveszik. A természetközelséget a munka egy pontján a „tudományközelség”, a tudomány logikája váltotta fel.

A *Magyar Fűvész Könyv* nem született volna meg Földi János munkássága nélkül, aki már 1793-ban megjelent munkájában, *Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról*, a növények tudományos igényű

osztályozásának az alapjait vetette meg. E munkájához sok anyagot gyűjtött, azonban korai halála megakadályozta terve megvalósításában. Kéziratot hagyatékát Csokonai Vitéz Mihály, aki maga is botanizált, (NEMETH 1975, 213–217.) különösen jelentősnek tarthatta, mert megvételre felajánlotta Széchenyi Ferencnek. Földi az említett, Bécsben megjelent írásában összefoglalta azokat az alapelveket, amelyek alapjai kell, hogy legyenek egy magyar nyelvű rendszeres növénytanak. (JULOW 1955, 134–135, JULOW 1975, 251–276.) E munkája és kéziratos hagyatéka szolgálhatott alapul Diószegi Sámuelnek és Fazekas Mihálynak. Erre utal számos növény elnevezése, a névadási szabályok és tiltások. Ezt igazolja egy Diószegi által 1804–1805-ben írt *Jelentés*, ami egyértelműen Földi hatását mutatja. (STIRLING 1982, 104, 106.) Fazekas már ekkor a munkatársa lehetett. Ezt bizonyíthatja Kerekes Ferencnek írt levele, amiben arról számol be, hogy 1805-ben már minden figyelmét a füvek és fák kötötték le: „már akkor minden figyelmemet a fák, füvek és virágok vonták magokra 1807-ig”. (FAZEKAS 1955, 97.) Közvetve pedig az a tény támaszthatja alá sorait, hogy 1806-tól nem írt szépirodalmi műveket. A közvélekedés a szépiró hallgatását Csokonai halálával és a síremléke körüli perrel hozza összefüggésbe. A kettő persze nem zárja ki egymást. Lehet, épp a költői lét lehetőségében való csalódás, amit Csokonai kudarca kapcsán ismerhetett fel, (LAKNER 2014, 102–104.) terelte a botanika felé, és vezetett ahhoz, hogy élete és munkálkodása kitüntetett terepe a kertje legyen. De nem kizárt az sem, hogy a könyv munkálatai vonták el a szépirói tevékenységtől. Bár az a tény, hogy Csokonai halála után több mint tíz évig nem írt szépirodalmi munkát, és a *Lúdas Matyi* végső változatának a megírására is külső kényszerből került sor, inkább az első feltételezést erősítik.

A szerzők munkamódszerét több tanulmány is bemutatta. Hogyan gyűjtötték a nép száján élő elnevezéseket, mire lehetett jó Fazekas kertje és a Nagyerdő s mire nem, vizsgálódhattak-e kor nevezetes kertjeiben. (MOLNÁR 2007, 146., CSÜRÖS 1907, 32–33., JULOW 1955, 135–136., JULOW 1975, 251–276., STIRLING 1982, 104., MAGOS 2017, 73–74.) Most azt a „módszer”-üket szeretném kiemelni, amit minden bizonnyal a hitelenségük érdekében tarthattak fontosnak, ugyanis egyikük sem volt természettudós. Diószegi prédikátorként, Fazekas „Fő Hadnagy”-ként jegyezték az előszót, ami arra utal, hogy tisztában voltak botanikai ismereteik határaival. Emberi és tudósi kvalitásukra utal, hogy képesek voltak ezt bevallani és a tudományos közösségtől kérni segítséget. A korabeli lapokban a „tudós hazafiak”-hoz fordultak, tőlük várva segítséget a névadásban, mint ahogyan a könyvüket is „a tudós hazánkfiai elébe” terjesztették megítélésre. (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, XIV.) Mindez arra utal, feltételezték, van már a társadalomnak egy olyan számottevő rétege, melyet a tudományosság igénye, a tudósi munkálkodás kötnék össze, *egy olyan elképzelt, mert a mindennapokban távoli és egymást nem feltétlenül ismerő, tudományos közösség*, amely közös abban, hogy a nemzet műveltségének a javításáért, az ismeretek minél szélesebb körű terjedéséért dolgoznak. Épp ebben látták a fűvésztudomány fejlődésének a kulcsát is, pontosabban abban, hogy elég magyar tudóst képesek-e megszólítani és munkára serkenteni, mert csak ez lehet

<sup>1</sup> „Sok nevekkel nem vagyunk megelégedve; de már mi azokon nem segíthetünk, mert belé fáradtunk.” (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, XV.)

e tudományág fejlődésének a záloga: „Akármely állapotban láttassék is lenni valamely tudomány; de annak azonnal emelkedni kell, mihelyt a nemzet kezeit ráteszi”. (DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807, XV.) A nemzet tudós tagjainak közös munkálkodásának igénye az előbb említett legitimációs igényen túl talán azért is volt olyan hangsúlyos – a mindössze 14 oldalas bevezető két oldalán foglalkoznak ezzel –, mert megtapasztalták, hogy egyedül sokkal fáradtságosabb és szinte kivitelezhetetlen a munka: „boldogemlékeztető sógorommal sok vajódások után nagyreménységű leányunkat a Fűvészkönyvet elszűltük”<sup>2</sup> Minden bizonnyal e munka követelte Fazekastól a legnagyobb erőfeszítést. (BIRÓ 1998, 363.) Egyes feltevések szerint tíz évet ölelhetett fel az anyaggyűjtés, majd a könyv megírása. Kezdetben talán csak Diószegi foglalkozott a munkával. Róla, bár prédikátorként írta alá az előszót, az előbb írtakat annyiban árnyalni kell, hogy bár valóban nem volt képzett természettudós, de a göttingeni egyetemen a természetrajzi ismereteket az a Johann Friedrich Gmelin tanította neki, aki 1788-ban, a Carl von Linné által elindított *Systema Naturae* című enciklopédia tizenharmadik kiadásában is közreműködött, s aki kilenc kötetes lexikont szerkesztett Linné nagyhatású munkájához. (MERÉNYI 1996) Ugyanakkor, hogy közös munkáról és egyenrangú társakról van szó, mindkettőjüktől tudhatjuk. Diószegi az 1808-ban megjelent *Erköltői tanítások prédikációkban* című munkája Keresztyén atyámfiai! megszólítással kezdődő előszavában arról ír, hogy „a Magyar Fűvész Könyv kidolgozásában és kiadásában” barátjával és sógorával „egyenlő erővel és igyekezettel munkálkodtam”. (DIÓSZEGI 1808, 5.) Fazekas pedig az 1823-ban írt *Jelentés a fűvészkert ügyében* címet viselő írásában igazolja vissza sógora állítását: „Én pedig, noha az ő szélesen kiterjedt nagy tudományát mint tanítványa csak távolról csudálhattam, de ezen a pályán véle verset! futni bizakodva merészelttem...” (FAZEKAS 1955, 120.) A két szöveg alapján bizonyos munkamegosztásra is gondolhatunk, mely szerint Diószegi inkább szakértelmével, Fazekas pedig szorgalmával, szervezőkészségével vehetett részt a munkában. Épp ezért fölösleges azon vitatkozni, ki írta az előszót, Fazekas, ahogyan Kardos Albert és Julow Viktor állítják, vagy Diószegi, ami mellett Magos István említ meg érveket. (MAGOS 2017, 78.) Lehet, hogy az *Előljáró beszéd* végső kidolgozása egyikük munkája, az is lehet, hogy Diószegi szakértelmének nagyobb súlya volt, de az olvasónak szánt üzenetüket mindenképp közösnek tekinthetjük, amit aláírásukkal nyilvánítottak ki.

A kötet megjelenését érdektelenség övezte, ami azért okozott nagy keserűséget a számukra, mert biztosak voltak abban, hogy sokan fogják majd használni, különösen az ifjúság. Felfokozott várakozásukra utal, hogy a korban szokatlanul nagy példányszámban (3000) nyomtatták ki. 1823-ban azonban arról számolt be Fazekas, hogy „a parochiánál levő alsó kamrában, részszerént a nyereség, részszerént az egerek által, igen sok hasznavehetetlenné tétetett”, mégis „megvan még 1500 exemplár”. (FAZEKAS 1955, 120.) Várakozásukban tehát csalódnuk kellett. Mindez azért volt különösen fájdalmas, mert könyvük épp az ifjúsághoz nem

jutott el, akiről úgy tartották a haszonelvű társadalom még nem rontotta meg és örömet leli a tiszta tudományban. Diószegi Sámuel *Orvosi fűvész könyve Előljáró beszédében* részletesen írt arról, miért reméltek sok olvasót az ifjak között. Diószegi két részre osztja az emberi életet. Leírása akár kis „társadalomrajznak” is tekinthető. Az első az ifjú kor, amikor az ember „természettel gyönyörködik abban, a mi szép, haszonkeresés nélkül is, és ha volna, aki figyelmeztetné reá, repeső örömmel fogadná azt.” (DIÓSZEGI 1813, III.) Az ifjú ember tehát önmagában a megismerésben talál gyönyörűséget, távol ál tőle, hogy az alapján ítéljen róla, hogy hasznot jelenthet-e a számára vagy sem. Mire azonban meglelt korú lesz az ember, arra megváltozik a gondolkodásmódja, „és a cselekedeteiben többé nem a gyönyörködés a fő rugó, mint az ifjúságban volt, hanem a haszon, és a gyönyörűséget is csak a haszon teszi édes-sé”. (DIÓSZEGI 1813, IV.) Diószegi azonban ezt a szocializáció által okozott változást nem kárhóztatta, nem gondolkodott arról, hogy az ismeretszerzésben gyönyörködő embert mi és hogyan teszi haszonelvűvé, nem gondolt társadalomkritikára. Kudarukat inkább azzal hozta összefüggésbe, hogy rendszeres természettudományi oktatás ekkor még nem volt a kollégiumban, s így „a csupa ismeretbeli gyönyörködésnek útja a természetre nézve a tanuló ifjúság előtt még nincs kinyitva.” (DIÓSZEGI 1813, V.) Könyvük tehát azért nem jutott el az ifjúság kezébe, mert az oktatásban nem használhatták. Ezért is töltötte el Fazekast nagy öröm, amikor 1823-ban a consistorium meg akarta vásárolni a *Magyar Fűvész Könyv* megmaradt példányait, mert „annak közhaszon-szerzés nélkül elveszni lehetetlen.” (FAZEKAS 1955, 120.)

Az *Orvosi fűvész könyve* alapján Diószegiről egy, a tudásátadást kiemelt jelentőségűnek tekintő és a természet szeretetére nevelő, de a korabeli társadalmi elvárásokkal és közönségigényekkel alkatot kötő tudós-prédikátor képe bontakozik ki. Könyve előszavában racionális magyarázatot keresett arra, miért nem aratott sikert a növények csak botanikai megismertetésére vállalkozó munkájuk. Első meglátása, hogy a nemzet létezik ugyan, de kisebb társadalmi körökre tagolódik. Így többek között szakmák szerint is, s ami egyik szakember számára érdekes, az a másik számára érdektelen. Konstatálja tehát, hogy a társadalom alrendszerre differenciálódik, melyek egymás mellett léteznek. Ugyanakkor meglepődéssel látta, hogy könyvük nyomán néhányan a latin nyelvű botanikáról áttértek a magyar nyelvűre. Örömmel konstatálta azt is, hogy voltak azért, akik képessé váltak az eddig számukra ismeretlen növényeket fölismerni, használata által „dilettántokká lettek”. (DIÓSZEGI 1813, V.) A 18. század közepétől a századfordulóig a dilettáns pozitív jelentésű szó volt, a nem hivatásost, műkedvelőt, amatőrt jelentette. (HÁSZ-FÉHER 2016, 45–46.) Épp e réteg szélesítése volt egyik célja a *Magyar Fűvész Könyv* szerzőinek. S végül számot vetett a meglelt korú ember haszonlevőségével és könyörtelenül, már-már cinikusan levonja a következtetést: „Általában pedig ezen hazánkfiak úgy ítélték, hogy a Fűvész könyvnek soha se lesz addig kedvessége és kelete, míg annak praktikai része, a füvek hasznainak előadása, ki nem adódik”. (DIÓSZEGI 1813, V.) A botanikusból, aki érdektelenesen és örömmel vizsgálta a növényeket, olyan fűvész lett volna, aki a füvek gyógyító hasznát tekinti. Ugyanakkor

Diószegi becsületére legyen mondván nem arra a kérdésre keresett választ, mely betegséget mivel kell gyógyítani, hanem melyik növénynek milyen ereje van, és milyen betegségben lehet hasznos, az orvoslás módjáról pedig hozzáértés hiányában nem írt. (DIÓSZEGI 1813, X.)

Diószeginek 1808-ban számot kellett adnia a *Magyar Fűvész Könyv*beli munkálkodásáról, mert az a vád érte, hogy lelkesz létére világi tudománnyal foglalkozik, s elhanyagolja hivatását. Botanizálása annak a *szekularizációs* folyamatnak a része, amikor az egyházi értelmiség úgy próbálja meg erkölcsanát áthangolni, hogy azok a világi életben is hasznosak legyenek. (BIRÓ 1998, 27–28.) A hívők dogmatikai kérdések iránti közömbössége szükségessé tette ugyanis, hogy a prédikációkban világi kérdésekkel is foglalkozzanak. Ugyanakkor Debrecenben a tradicionális vallásosság is megőrződött az életformában és művelődési szokásokban. (JULOW, TÓTH 1981, 195.) E kettő összeütközésének lehetünk tanúi, amikor Diószegit megváltották. A prédikátor válaszul egy vaskos könyvben kiadta prédikációit, melyek témái az oktatástól kezdve, az öregek megbecsülésén és a házasság kérdésén át, a kereskedéssel, a természettel és az örökös változás problémájával foglalkoznak. Csupa olyan téma, ami érdekes és fontos lehetett a korabeli mindennapi emberek számára. Ennek előszavában részletesen válaszolt az őt ért vádra, hogy hivatali kötelességétől távoli dolgokkal foglalkozik. Védekezésül a fiziko-teológiához fordult, amelynek Magyarországon még a 19. század elején is voltak lelkes hívei, amely szerint a természet kutatása nemcsak az ember hasznára van, hanem bepillantást enged az isteni rendbe, vagyis nemhogy eltávolítana, hanem közelebb visz az Istenhez: „Az igaz, hogy az én kötelességem nem a fűvész tudomány tanítása: de erősen meg vagyok győződve, hogy általában a természettel való ismerkedés a vallással nemcsak szépen megegyez, hanem annak szent céljainak elérésére is – t. i. a teremtő ismeretére, és az ember szíve javítására – nagy segítség...” (DIÓSZEGI 1808, 5–6.) Ha most zárójelbe tesszük az ember erkölcsi jobbitásának kérdését, amely egészen Rousseau-ig vezetne, no meg Csokonai és Fazekas költészetéhez, akkor Diószegi érvelése valóban kimerülni látszik a fiziko-teológia azon állításában, hogy a természet vizsgálata Isten dicsősítését jelenti: a teremtett világ dolgai, így a természet is „a teremtőnek csodálatos hatalmát, bölcsességét és jóságát hirdetik”. (DIÓSZEGI 1808, 7.) Ha azonban elolvassuk prédikációit, akkor azokban több olyan passzust is találhatunk, melyek önértékként tekintenek a természet megismerésére, és amelyekben a természet megfigyelése a természet szépségében történő elmerülésként értelmezhető, ahol a csodálatnak nincs teológiai vonatkozása, hanem „csak” a természet és ember kapcsolatáról szól. A *Mezei liliomok* című prédikációja is magán viseli e kettősséget. Az egyik helyen arról beszél, hogy a természet megfigyelése által „láthatjuk meg a teremtőnek hatalmasságát és istenségét is”, (DIÓSZEGI 1808, 169.) pár sorral később pedig azért lelkesedik, hogy a természet azokat is megokosítja, és helyes ítéltre tanítja, akik mit sem tudnak arról, hogy a teremtett világ dolgai bepillantást engednek az isteni rendbe: „Nézzétek meg már a mezei embereket, akiknek csaknem egyedül való tanítójuk maga a természet... Ezek között minden tudatlanságuk mellett is olyan értelmes és egészséges ítéletű

embereket lehet találni...” (DIÓSZEGI 1808, 171.) Másutt viszont épp azt kárhóztatja, hogy a természet tarkasága, gazdagsága eltakarja a teremtőt. (DIÓSZEGI 1808, 172.) A fentiek alapján talán megengedhető, hogy úgy tekintsünk Diószegi Sámuelre, aki a botanikus, a fűvész és a prédikátor hármassága vonzásában élt, s teljesítményét mind a három területen számon tartják.

Fazekas esetében nehezebb a helyzetünk, hisz alig-alig tudunk valamit arról, milyen reakciót váltott ki belőle a *Magyar Fűvész Könyv* iránti közöny. Csűrös Ferenc Fazekas csalódását abban az értelemben gyógyíthatatlannak látta, hogy többet nem akart könyvet írni botanikai kérdésekről. A meg nem értés miatti fájdalom talán az oka annak is, hogy hiábavaló vállalkozásnak látta a sógora által megírt fűvész-könyv orvosi változatát: „ebben sem érvén örömet, elment a természet urához”.<sup>3</sup> Biztosan beszéltek és közösen bosszankodtak a könyvüket övező közönyön, talán gondolkodtak a folytatás mikéntjéről is, ezekről azonban semmit sem tudunk. Fazekas csalódásának és fájdalmának az okára a *Jelentés a Fűvészkönyv-ügyben és a perceptori érdemeiről* iratból következtethetünk. A jelentés a következő sorokkal kezdődik: „Borzadás futott rajtam végig midőn pennámat kezembe vettem, az ötlővén eszembe, hogy éppen itt, ahol születünk, és ahol vetettük talpkövét azon tudománybéli épületünknek, mellyel ugyanezen szülő és nevelő honunknak díszét igyekeztünk növelni, itt éppen mondom kelletik apológiát írnom azon munkánk nevében, melyről nemcsak a külföldi recenziók emlékeztek dicsérettel, de sőt ezek felett még a nm. m. kir. Helytartótanács által is mint nyelvünk pallérozására célzó hasznos munkáért collaudatorium decretummal jutalmazódtunk meg...” (FAZEKAS 1955, 122.) Miután leírta e sorokat, következő három és fél mondatban vissza is vonta a benne rejlő vádat. Pedig épp az idézett sorok adnak kapaszkodót ahhoz, hogy megértsünk valamit abból a fájdalomból, amit Fazekas érezhetett a könyvük iránti közönyt tapasztalva. Ez pedig nem más, mint, hogy épp az a közösség utasította el, amelyik fölnevelte, és amelyiktől a tudást kapta, s amelynek katonaságból való visszaérkezése után hasznára akart lenni. Igaza lehet abban Diószeginek, amikor azzal mentegeti a kollégiumot, hogy még nem volt természettudományos oktatás, de mégis nehéz megérteni, miért nem támogatták a professzorok és egyházi vezetők a református kollégiumért és a városért már ekkor önzetlenül dolgozó társukat. Fazekas a csalódása feloldására három utat választott. Az első a köz érdekéért végzett tevékenység. Nyakába vette „a Kollégiumnak és a városnak töméntelen apróbb-nagyobb hivatalos gondját”. Aktívan részt vett a leégett Nagytemplom újjáépítési munkálataiban, 1808-ban ő állapodott meg a kivitelezővel, Rabl Károllyal, aki egyben Péchy Mihály eredeti terveit is módosította. 1807-ban elvállalta a Kollégium pénztárosi teendőit, s mivel elődje hosszú ideig nem vezetett számadásokat, neki kellett a tényleges pénzügyi helyzetet tisztázni, ő kezelte az ösztöndíj pénztárat is, s tisztázta az alapítványok zavaros számadásait.

2 Fazekas Mihály levele Kerekes Ferenchez, Debrecen, 1815. november 24., (FAZEKAS 1955, 97.)

3 Fazekas Mihály levele Kerekes Ferenchez, Debrecen, 1815. november 24., (FAZEKAS 1955, 97.)



1807-ben esküdtté választották, 1809-től a polgári katonaság lovaszászlóaljának egyik kapitánya, tagja volt az állandó tűzbizottságnak, 1806-ban megválasztották a város adópénztárosának. (JULOW 1955, 147–151.) Mindezek alapján joggal írta róla Bíró Ferenc, hogy Fazekas elsősorban Debrecen polgára volt. (BÍRÓ 1998, 358.) A másik út egy új ismeretterjesztő műfaj keresését jelentette. Ez pedig az általa 1819 és 1828 között szerkesztett *Debreczeni Magyar Kalendárium* volt, ami ugyanúgy a tudományos ismeretek terjesztését tűzte célul. Fazekas levonta a következtetést, hogy tisztán tudományos könyv Magyarországon nagyon kevés embert érdekel, s úgy döntött, hogy népszerűbb módját választja az ismeretterjesztésnek, a közkedvelt kalendáriumformát. „Az én céloom csak az, hogy csekély ismeretemet kedves nemzetemmel közölhessem, ez pedig ítéletem szerint könnyebben elérhető nálunk a kézben forgó kalendárium által, mint akármely kész munka kiadásával, melynek csak az lenne a sorsa, mint a tömérdek munkával készült Fűvészkönyvnek” – írta 1826-ban Fodor Gerzsonnak.<sup>4</sup> A legújabb kutatások cáfolják, hogy kalendáriumát csak a népnak, a parasztságnak szánta volna, éppúgy számolt a tudós publikummal is, s nemcsak Debrecenben, hanem „két magyar hazában” is. Törekvése visszaigazolását láthatta, hogy a kötetek 6–7000 példányban keltek el. (DEBRECZENI 2019, 65–66., 68.) A harmadik út pedig a háza mögött kialakított kertben való hasznos és elmélkedő időtöltés volt, ami már Csokonai életében is fontos terepe volt a sztoikus életszemléletnek megfelelő életnek. Az *Új Héloïse*-t jól ismerő Fazekas Rousseau programjának megvalósítójának tekinthető, aki „lélekben teljesen a természettel azonosul, gyönyörűséget a maga ültette plánták növekedésében találja meg”. (VÖRÖS 1983, 20.)

## Felhasznált irodalom

- BALKÁNYI 1905  
Balkányi Kálmán, Fazekas Mihály mint természetvizsgáló, Természettudományi Közlöny, 1905, 649–658.
- BARCSA 1907  
Barcsa János, Emlékbeszéd Diószegi Sámuelről, Növénytani Közlemények, 1907, 77–90.
- BÍRÓ 1998  
Bíró Ferenc, A felvilágosodás korának magyar irodalma, Balassi Kiadó, Bp., 1998.
- CSÜRÖS 1907  
Csűrös Ferenc, A debreceni fűvészkönyv és írói, A Debreceni Református Főgimnázium Értesítője 1906/1907, 1907, 3–45.
- DEBRECZENI 1997  
Debreczeni Attila, Csokonai, az újrakezdések költője, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997, 62–74.

4 Fazekas Mihály levele Fodor Gerzsonhoz, Debrecen, 1826. április 22. (FAZEKAS 1955, 111.)

- DEBRECZENI 2019  
Debreczeni Attila, Kiindulópontok és kontextusok Fazekas Mihály életművének újraértelmezéséhez, Alföld 2019/10, 49–89.
- DIÓSZEGI 1808  
Diószegi Sámuel, Erkölti Tanítások Prédikációkban, Debrecen, Nyomtatta Csáthy György, 1808. 324 pp.
- DIÓSZEGI 1813  
Diószegi Sámuel: Orvosi fűvészkönyv mint a Magyar Fűvészkönyv praktika része, Debrecen, Nyomtatta Csáthy György, 1813. XVI + 396 pp.
- DIÓSZEGI, FAZEKAS 1807  
Diószegi Sámuel, Fazekas Mihály, Magyar fűvészkönyv mely a két magyar hazában található növényeknek megismerésére vezet a Linné alkotmánya szerént. Készült, és nyomtatódott Debreczenben, Nyomtatta Csáthy György, 1807, XVI + 608 pp.
- FAZEKAS 1955  
Julow Viktor, Kéry László szerk. Fazekas Mihály összes művei 2., Akadémiai Kiadó, Bp., 1955.
- FOUCAULT 2000  
Michel Foucault, A szavak és a dolgok, A társadalomtudományok archeológiája, ford.: Romhányi Török Gábor, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- FÖLDI 1793  
Földi János, Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról. A Magyar Hirmondó Íróinak költséggel, Bétsben, 1793, 60 pp.
- GOMBOCZ 1911  
Gombocz Endre, A „Magyar Fűvészkönyv” történetéhez, Botanikai Közlemények, 1911, 185–186.
- HÁSZ-FEHÉR 2016  
Hász-Fehér Katalin, Rossz költők társasága – Az epigonizmus és dilettantizmus természetrajza a 19. századi magyar irodalomkritikai gondolkodásban, Tanulmányok / Studije, Újvidék – Novi Sad, 2016/2, 45–68.
- JULOW 1955  
Julow Viktor, Fazekas Mihály, Művelt Nép, Bp., 1955.
- JULOW 1975  
Julow Viktor, Bepillantás a Magyar Fűvészkönyv műhelyébe = J. V., Árkádia körül. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1975, 251–276.
- JULOW, TÓTH 1981  
Julow Viktor, Tóth Béla, A debreceni felvilágosodás = Rácz István szerk. Debrecen története, Debrecen, 1981.
- KARDOS 1909  
Kardos Albert, A „Debreceni Fűvészkönyv” nyelve = Emlékkönyv a Csokonai-kör három irodalmi ünnepéről, Debrecen, 1909, 191–208.
- KAZLEV 1894  
Kazinczy Ferenc levelezése V., szerk., jegyzetek Váczy János, MTA, Bp., 1894.

- LAKNER 2014  
Lakner Lajos, Az Árkádia-pör fogságában, A debreceni Csokonai-kultusz, Déri Múzeum, Debrecen, 2014.
- MAGOS 2017  
Magos István, A debreceni fűvész prédikátor (Diószegi Sámuel, 1760–1813), Alföld, 2017/1, 7384.
- MERÉNYI 1996  
Merényi Annamária, Felvilágosodásunk botanikus-költői és a Csokonai-szövegek? = [http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article\\_page\\_\\_surfer&csc=load\\_article&rw\\_code=felvilagosodasunk-botanikus-kolti-es-a-csokonai-szovegekfu-motivuma\\_265](http://exsymposion.hu/index.php?tbid=article_page__surfer&csc=load_article&rw_code=felvilagosodasunk-botanikus-kolti-es-a-csokonai-szovegekfu-motivuma_265),
- MOLNÁR 2007  
Molnár Attila, A „Magyar Fűvészkönyv” megjelenésének 200. évfordulójára, Botanikai Közlemények, 2007, 141–153.
- NÉMETH 1975  
Németh László, Csokonai és a botanika = N. L., Az én katedrám, Magvető és Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1975.
- STIRLING 1982  
Stirling János, Magyar (gyógy)növénynevek Diószegi Sámuel egy eddig ismeretlen röpiratában, Comm. Hist. Artis Med., 1982, 103–114.
- THAISZ 1907  
Thaisz Lajos, A „Magyar Fűvészkönyv” botanikai méltatása, Növénytani közlemények, 1907, 91–95.
- VÖRÖS 1983  
Vörös Imre, A kert-motívum típusai a felvilágosodás korának irodalmában, Irodalomtörténet, 1983/1, 1–26.

## Lakner, Lajos:

*A Magyar Fűvészkönyv és szerzői*

### [The Hungarian Herbal Book and its authors]

The first Hungarian scientific plant determinator, the book of Sámuel Diószegi and Mihály Fazekas, is *The Hungarian Herbal*. The article reveals a number of interesting details about its origins, the authors' objective and the reception of the work, which also reveal the role this book played in the professional activities of the two authors and provide an insight into the assessment of botanical science in early 19th century Debrecen.





## ÚJABB ADATOK DÉRI FRIGYES ANTIK MŰGYŰJTÉSÉHEZ A Vásárlási Napló titkai

Déri Frigyes műgyűjtői tevékenységéről készült személyes írásai közül jelentőségét tekintve messze kiemelkedik a *Vásárlási Napló*. Ez a könyvecske gyakorlatilag minden lényeges információt tartalmaz az 1912 és 1920 közötti időszak műtárgyvásárlásairól, aminek köszönhetően a *Napló* nemcsak a Déri-hagyaték legfontosabb gyűjtéstörténeti forrásának számít, hanem a magyar muzeológia egyik ritka kincsének is tekinthető.

A dokumentum formailag egy 140 oldalas, sötétszürke vászonkötéssel készült üzleti könyv, melyet Déri Frigyes – a borító belső oldalára ragasztott címkék tanúsága szerint – 1,80 koronáért vásárolt *Friedrich Miller* üzletében (Bécs, Mariahilfer Strasse 93.). A könyv egyébként önmagában is iparművészeti emlékek tekinthető, mivel a híres *J. C. König & Ebhart Részvénytársaság*<sup>1</sup> üzleti könyvek készítésére specializálódott nyomdájában készült.

Déri a kötetnek az „*Erwerbungen für die Sammlungen*” címet adta, aminek a jelentését – élve némi fordítói szabadsággal – talán a „*Vásárlási Napló*” elnevezés adja vissza a legjobban. A borítón a cím felett egy számokból álló jelzet olvasható: III.55.44 (99?), aminek a jelentését egyelőre nem sikerült megfejteni. A számsor leltári számnak tűnik, ami nagyon hasonlít a Déri Múzeum Iparművészeti tárában használtakhoz, azonban a leltárkönyvekben ezen a számon más műtárgy található.

A *Napló* két részből áll. Az első, nagyobbik szakasz (118 oldal) a Történeti gyűjtemény (képző- és iparművészeti műkincsek, valamint általános kultúrtörténeti emlékek) vásárlási adatait tartalmazza. A könyv második szakasza (14 oldal) az „*Erwerbungen von Münzen und Medallien*” címet viseli, és a Numizmatikai gyűjtemény gyarapodását rögzíti. Ezek alapján feltételezhető, hogy a *Vásárlási Napló* borítóján szereplő „*Erwerbungen für die Sammlungen*” cím elsősorban a Történeti gyűjtemény anyagára vonatkozik. A feljegyzések döntően német nyelven készültek, de néhány helyen magyar szavak (elsősorban személy- és városnevek) is találhatóak.

Az első szakasz (Történeti gyűjtemény) bejegyzései nagyon pontosak és következtetések, gyakorlatilag minden műtárgyvásárlás esetén rögzítésre kerültek a legfontosabb adatok. Ezeket az alábbi pontokban lehet összefoglalni.

1 Az 1850-ben alapított hannoveri cég a korszak Európájának egyik vezető nyomdaipari vállalata volt. Számos gyárat tartott fenn a kontinensen, többek között Bécsben is. Versenyelőnyét a különböző technikai újítások bevezetésének köszönhette. (www.albert-gieseler.de)

Vásárlás pontos dátuma. Déri Frigyes minden esetben feljegyezte az adás-vétel pontos dátumát: az évet, a hónapot és a napot. Az első vásárlás időpontja 1912. szeptember 23-a volt, az utolsó bejegyzés 1920. március 30-án született.

A vásárlás tétel száma. Ez egyfajta sorszám, mely a vásárlási alkalmakat, így az egy tételben, azonos eladótól vásárolt összes műtárgyat jelöli. Déri a számozást 1919. július 22-ig vezette, ekkor a 403-ik tételnél járt.

Eladó neve és címe. Déri Frigyes a műtárgyakat magánszemélyektől és régiségkereskedőktől vásárolta, személyesen vagy közvetítők útján. Az eladó nevét és címét mindig gondosan feljegyezte vásárlási naplójában, ettől mindössze néhány, nagyon ritka esetben tekintett el. Az adatok rögzítésének gyakorlati céljai is lehettek, mert olykor előfordult, hogy Déri a vásárolt tárgyat visszaadta az eladónak, feltételezhetően a műtárggyal kapcsolatos valamilyen probléma miatt.

Vásárolt műtárgy megnevezése. Rövid műtárgyleírás, mely legtöbb esetben csak a műtárgy típusát, lelőhelyét/származását (ha ismert) és készítésének időpontját (ha ismert) tartalmazza. Több hasonló műtárgy-típus esetén az olykor túl szűkszavú leírás nehezíti a gyűjteményen belüli visszaazonosítást.

Vételár. Déri Frigyes vérbeli kereskedőhöz méltóan a műtárgyvásárlásra fordított összegekről fillérre pontos nyilvántartást vezetett. A koronában (ill. Németországban márkában) kifizetett vételárakat nemcsak a műtárgyknál tüntette fel, hanem folyamatos összesítést is vezetett a kiadásokról. Utóbbi összegeket minden oldal tetején „*Transport*” vagy „*Übertrag*” címmel jegyezte fel. Ennek köszönhetően pontosan tudjuk, hogy a Történeti gyűjtemény fejlesztésére a vizsgált időszakban 892 913,94 koronát áldozott. A tárgyak vételárának vizsgálatánál fontos megjegyezni, hogy a *Vásárlási Napló*ban egyértelműen megfigyelhető az I. világháború idején elindult pénzromlás is. A vásárlásra fordított összegek ugyanis ugrásszerűen nőttek, ami akkor is figyelemre méltó, ha a különböző műtárgytípusoknak soha nem volt pontosan rögzített piaci értéke, így az mindig az eladótól függött.

Egyéb feljegyzések és megjegyzések. A *Vásárlási Napló*ban helyet kaptak olyan feljegyzések, valamint a lapok szélére (sokszor ceruzával) írt megjegyzések, melyek a gyűjtemény létrehozásához szükséges egyéb kiadásokról tudósítanak: restaurátorok, szakértők és eljárók díjazásáról, utazási költségekről, vitrinvásárlásokról.

A *Vásárlási Napló*val mint történeti forrással kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy mennyire számít nóvumnak. Erre megpróbálhatunk

választ keresni az Antik gyűjtemény történetén keresztül, mivel ezen tárgycsoport gyűjtés- és gyűjteménytörténete a leginkább feldolgozott a teljes Déri-hagyatékban belül.

Az Antik gyűjtemény művészettörténeti feldolgozása a II. világháború után indult meg. Ekkor születtek az első jelentős, tudományos igényű megírt publikációk a múzeumalapító gyűjteményéről. A feldolgozás úttörői Szilágyi János György (1957–1958 között a Déri Múzeum munkatársa), illetve Kádár Zoltán (a Kossuth Lajos Tudományegyetem Ókori Történeti Tanszékének vezetője)<sup>2</sup> voltak. Néhány művükben<sup>3</sup> egyértelműen hivatkoznak olyan adatokra, melyek a *Vásárlási Napló*ból származnak. Szilágyi János György ráadásul elkészítette a Déri-féle antik anyag leírókartonjait, és a *Napló* alapján azonosított tárgyak leírásához felhasználta a feljegyzésekben szereplő információkat, elsősorban a vételárakat. Mindenképpen meg kell jegyezni, hogy Szilágyi nem találta meg az összes, egyértelműen azonosítható tárgyat a kéziratban, így kérdéses, hogy a *Napló*t behatóbban tanulmányozta volna. Kádár Zoltán esetén már lehetetlen megmondani, hogy személyesen kereste-e ki az adatokat a *Vásárlási Napló*ból, vagy pedig Szilágyi János György műtárgyleírásait használta fel munkáiban.

A *Vásárlási Napló* az 1960-as években „elkallódott” a múzeum iratai között. Ezt bizonyítja, hogy a következő évtizedekben született tanulmányok egyetlen szóval sem említik létezését, még abban az esetben sem, ha olyan műtárgyak elemzése állt középpontjukban, melyek egyértelműen azonosíthatók a *Napló*ban. Kiváló példa erre az Iparművészeti Gyűjtemény Adattárában található, 2006-ban született elektronikus levél, melyben Boldog Zoltán, a Déri Frigyes-féle fegyvergyűjtemény kutatója egy feltételezett római kori vasszak<sup>4</sup> kapcsán a következőket írta Dombóvári Judit restaurátornak:

„*Sajnos a vételekről semmi feljegyzés nincs, így a sisakról sem. A sisak megszerzésének csak a lehetséges legkésőbbi időpontja jelölhető meg, ez pedig az első írásos említésével lehet azonos: 1922*”<sup>5</sup>

Ezzel szemben a *Vásárlási Napló*ból pontosan tudjuk, hogy Déri Frigyes a szóban forgó sisakot 1918. február 18-án vette meg *Ernst Windisch-Graetz*-től 500 koronáért, Bécsben.

Annak megállapítása, hogy a felbecsülhetetlen kézirat emléke hogyan merülhetett a feledés homályába, ma már nem lehetséges.

2 Harmatta János: Kádár Zoltán emlékezete (www.napkut.hu, Eleink 4.); Kozák Péter: Kádár Zoltán (nevpoint.hu, 2013, http://www.nevpoint.hu/view/9592); Mudrák József: Paulovics István a Régészet élén 1944-ig www.jardanyi.hu)  
3 Szilágyi János György: A késő etruszk bronzművéség emlékei a Déri Múzeumban (*DMÉ*, 1957. 29–53.) és Kádár Zoltán: Három hellenisztikus-római „istenarckép” a Déri-gyűjteményből (*DMÉ*, 1958/59. 24–30.)  
4 Leltári szám: DF.8.9.  
5 A levél kinyomtatott példánya a Déri-gyűjtemény Adattárában található.

A *Vásárlási Napló* érdekes módon a fent említett levelezés évében újra feltűnt. Ekkor Keszthelyi Ágnes a *Déri Frigyes gyűjteményének létrejötté*<sup>6</sup> c. munkájában közölt róla egy rövid, néhány mondatos összefoglalást, azonban az erősen vázlatos ismertetésen és az egyiptomi tárgyak adatainak közlésén túl részletesen nem mutatja be a kéziratot. A *Napló*t ebben az időszakban fedezhette fel a már említett Boldog Zoltán is, aki 2008/2009-ben írt tanulmányának<sup>7</sup> egyik bekezdésében említi a könyvecskét. Néhány vásárlási adatot ő is közöl az általa „beszerzési naplónak” fordított dokumentumból, de a kézirat részletesebb feldolgozását ő sem végezte el.

A *Vásárlási Napló* végül a Déri Múzeum költözések, az iparművészeti raktár egyik üresnek hitt szekrényéből került újra elő. Megtalálása után hamar nyilvánvalóvá vált, hogy milyen fontos muzeológiai kincsről van szó, így a könyvecskét digitalizáltuk, ezzel párhuzamosan pedig hozzáálltam fordításához, valamint az adatok rendszerezéséhez. Az első eredményeket a *Déri Múzeum antik gyűjteménye: Gyűjtéstörténet* c. tanulmányomban publikáltam.<sup>8</sup> Mostani dolgozatomban a *Vásárlási Napló*hoz köthető legújabb eredményeket közlöm, illetve a 2013-as írás *Mellékletének* javított és bővített változatát.

### Műkereskedők, régiségboltok – fókuszban az ókor

Déri Frigyes antik műgyűjtésének vizsgálata közben felmerült a kérdés, hogy a múzeumalapító kapcsolatban állt-e olyan műkereskedői hálózattal, mely elsődleges, gyakorlatilag kizárólagos beszerzési forrásul szolgált a görög, római és etruszk műkincsek gyűjtése során, vagy éppen ezzel szemben bárhonnán és bárkitől, mintegy ad hoc jelleggel vásárolta az antik kor emlékeit.

A felvetés már csak azért is releváns, mert más műtárgycsoportjainak építésénél szembetűnőek azok az üzleti kapcsolatok, melyek Dérít a régiségkereskedelem különböző szegmenseit jelentős részben uraló szereplőkkel összekötötték. Így például előszeretettel vásárolta a könyveket és okleveleket Lantos Adolfnál,<sup>9</sup> a metszeteket és grafikákat Albert Kendénél,<sup>10</sup> a japán iparművészeti tárgyakat pedig a bécsi *Au Mikado*<sup>11</sup> boltban.

6 Keszthelyi Ágnes: Déri Frigyes gyűjteményének létrejötte. (*DMÉ*, 2006. 59–69.)  
7 Boldog Zoltán: Török fonott pajzs a Déri-gyűjteményből. (*DMÉ*, 2008–2009. 25–37.)  
8 Kovács József Dénes: A Déri Múzeum antik gyűjteménye: Gyűjtéstörténet (*DMÉ*, 2014, 87–100.)  
9 Lantos Adolf (1875–1942) könyvkereskedő, könyvkiadó, antikvárius. „A Lantos Rt. tudományos antikváriuma a ritka és értékes művek egyik leggazdagabb fővárosi raktárkészlete fölött rendelkezett.” (https://galeriasavaria.hu/muveszek/lantos-adolf/)  
10 Albert Kende (1872–1942) erdélyi műkereskedő család sarja volt. Bécsben volt üzlete, ahol nemcsak képzőművészeti alkotásokkal kereskedett, hanem teljes gyűjtemények aukcióját is vállalta. Az ő nevéhez fűződik például Sigmund Freud hagyatékának felvásárlása és árverése is.  
11 Viszonylag kevés információ maradt fent erről az üzletről, de azt tudjuk, hogy távol-keleti tárgyak forgalmazásával is foglalkozott. A bolt rangját jelzi, hogy a híres Kelet-szakértő, Heinrich von Siebold (1852–1908) halála után a japán műtárggyűjteményét is ők vásárolták fel.

2013-ban a *Vásárlási Napló* feljegyzéseit elemezve legelőször azt igyekeztem meghatározni, hogy Déri az Antik gyűjtemény anyagát mely személyektől és régiségboltokból szerezte be. (A teljes névsort a tanulmány végén olvasható *Melléklet* tartalmazza).

A vizsgált korszakban rendszeresen vásárolt többek között Wilhelm Trinkstől (1912 és 1916 között 13 alkalommal), a J. Glückselig & Sohn-nál (1913-ban háromszor), a Dorotheumban<sup>12</sup> (négy aukciónon licitált antik tárgyakra) és gyakran megfordult a Brüder Eggernél is (1913 és 1919 között 12 alkalommal).

Déri Frigyes kötődése Bécshez érthető, hiszen ebben a városban élt ifjúkora óta. Érdekes, hogy a boltok mindegyike a belvárosban, az I. kerületben helyezkedett el, egymástól alig néhány száz méterre, és mindössze egy rövid sétányra Déri Mariahilfer Straße-i lakásától. Az épületek egyébként ma is megtalálhatók a városközpontban, igaz a funkciójuk – érthető módon – szinte minden esetben már megváltozott.

Múzeumalapítónk ugyancsak kapcsolatban állt a müncheni régiségkereskedőkkel is, például Josef Grügerrel, dr. Jacob Hirsch-sel és Hugo Helbinggel. Feljegyzéseiből kiderül, hogy több alkalommal, személyesen kereste fel őket. Déri precizitására jellemző, hogy a Münchenben kötött üzletek során a vételárát ugyan márkában rögzítette, de mellette mindig feltüntette, hogy ez az összeg aktuálisan mennyi aranykoronának felelt meg. Mindenképpen meg kell jegyezni azt is, hogy Antik gyűjteményének legértékesebb darabjai közül számos Münchenből származik: az apuliai vázák<sup>13</sup>, a Ptolemaiosz-kori amphorikosok,<sup>14</sup> a római tripus,<sup>15</sup> valamint az etruszk tör.<sup>16</sup>

Bécsen és Münchenen kívül Déri Frigyes főleg a Monarchia területén vásárolt antik tárgyakat. A *Vásárlási Napló*ban olvasható feljegyzések szerint sikeres üzleteket kötött Budapesten, Grazban, Salzburgban és Karlsbadban is. Utóbbi helyszínen az ismert régiségkereskedőtől, H. O. Miethketől vásárolt három tanagra szobrocskát<sup>17</sup> 1913. június 6-án.

A Monarchia és Németország területén kívül Déri Frigyes mindössze egyetlen alkalommal gyarapította Antik gyűjteményét, méghozzá Konsztantinápolyban. Bár a dokumentumok nem szólnak róla, de feltételezhető, hogy megbízott útján bonyolította le az üzletet 1914. április 7-én,

a Nagy Háború előestéjén. Az eladó S. Alfandari volt, akitől különböző kisebb antik használati eszközöket (fibulákat, egy strigilis-t, csészéket stb.) szerzett meg.

Déri Antik gyűjteményébe olyan darabok is bekerültek, amelyeket feltételezhetően magángyűjteményekből vásárolt, a régiségboltok közvetítő szerepének kihagyásával. Magángyűjtőkre utalhatnak például azok a *Vásárlási Napló*ban feljegyzett nevek, amelyek mellett valamilyen civil foglalkozás is fel van tüntetve (pl. Karl Thill, kereskedelmi tanácsos – Bécs; Hoffmann tanár úr – Baden), illetve az egyértelműen arisztokrata eredetű családnevek. Utóbbiak közé tartozik például Déri Frigyes társadalmilag legrangosabb pozícióban lévő kapcsolata, Ernst Windisch-Graetz herceg, akitől 1918-ban két alkalommal is vásárolt műtárgyat. Egyébként Déri-nek az arisztokráciával történő üzletkötésekről nem mindig volt pozitív tapasztalata:

„...úgy látom arisztokratáink tulajdonában lévő műtárgyakat fantasztikus nagyra becsülik és én nem szeretnék olyan helyzetbe jönni, hogy pláne mint régiségkereskedő alkuba menjek bele, vagy meg nem felelő tárgyakat előzékenységi kényszer helyzetben vásároljak.”<sup>18</sup>

Második lépésként megvizsgáltam, hogy a *Mellékletben* szereplő 26 személy és/vagy régiségkereskedés közül melyek azok, akitől/ahonnan Déri Frigyes kizárólag csak ókori műtárgyakat vásárolt. A *Vásárlási Napló* újabb áttanulmányozása során kiderült, hogy múzeumalapítónknak mindössze 13 ilyen beszerzési forrása volt. Ez a szám, a teljes képet tekintve mindössze 50%-os arányt jelent, ami relatíve nem tekinthető nagyknak. Az alaposabb elemzés azonban kimutatta, hogy a *Napló*ban nevesített görög–római–etruszk anyag döntő többsége (közel 70%) kivétel nélkül ettől a 13 forrástól származik! Ez egyértelműen bizonyítja, hogy Antik gyűjteményének fejlesztése közben Déri (a korábban említett műtárgycsoportokhoz hasonlóan) tudatos gyűjteményépítést folytatott, és viszonylag csekély mértékben támaszkodott ötletszerű vásárlásokra.

A „Tizenhárom” között található: *Wilhelm Trinks, dr. F. Walla, Moses Blumka, Brüder Egger, D. Kállai, Nicolaus von Scanari, dr. H. Sekler, Ernst Windisch-Graetz, Lukeács (?), Ernst von Herzfelder, Albert Pollak, Maulner (Mautner?), S. Alfandari.*

Látható, hogy a névsorban egyaránt szerepelnek ismert és viszonylag ismeretlen eladók/üzletek is. A Monarchia-szerte ismertek közé tartoztak például *Moses Blumka*,<sup>19</sup> a *Brüder Egger* (Egger testvérek),<sup>20</sup> *Albert*

18 1921. augusztus 22. Déri Frigyes levele Czákó Elemérnek, Korompai, *DMÉ* 2011/12, 239.

19 Moses Blumka (1855–1918) ismert bécsi régiségkereskedő család tagja. Halála után utódai tovább folytatták a műkereskedést. A fokozódó zsidóüldözés elől menekülve Leopold Blumka 1939-ben New Yorkba (Manhattan) telepítette a céget, ami a mai napig ott működik (Blumka Gallery).

20 Egger Sámuel fiai, Henrik, Dávid és ifj. Sámuel Budapesten és Bécsben egyaránt foglalkoztak műkereskedéssel. Bécsi üzletüket, melyben Déri Frigyes számos alkalommal megfordult, 1856-ban alapították. Nemcsak műkereskedők voltak, hanem sikeres ötvösművészek is. Henrik és Dávid alkotásai a mai napig megtekinthetők pl. az Iparművészeti Múzeumban.

*Pollak*<sup>21</sup> és a néhai *Wilhelm Trinks*<sup>22</sup> régiségboltjai.

### Hamisítványok nyomában

„[...] olyan gyűjtemény, legyen az nyilvános vagy magán, amelyben hamisítványok nincsenek, vagy nem voltak, nem léteztek; olyan gyűjtő, vagy múzeumi tisztviselő, akit egyszer vagy többször életében rá ne szedtek volna, szintén nincsen, sőt azt lehet mondani, hogy mentől nevezetesebb az a gyűjtemény, mentől világhírűbb, mentől több pénzt fordítottak rája és mennél ismeretesebb a gyűjtemény, annál valószínűbb, hogy benne valószínű remekei a hamisítványoknak voltak és vannak.”<sup>23</sup>

Bár a szakmai önérték és az Antik gyűjtemény kezelése feletti büszkeség nehezen mondatja ki velünk, de Radisics Jenő 1906-ban megfogalmazott gondolatai a Déri-gyűjtemény görög–római–etruszk anyagát tekintve is igazak. Ez természetesen nem meglepő, hiszen ahol kereslet van, ott mindig lesz kínálat is:

„A XIX. század elején, amikor a múzeumok keletkeztek és az antik görög és római tárgyakat kezdték gyűjteni, a hamisítók főleg ezekre adták magukat.”<sup>24</sup>

A hamisítványok gyűjteményen belül történő „meglapulása” hosszú évtizedekig nem volt nyilvánvaló – bár a Déri-hagyatékot Bécsben átvevő Sőregi János<sup>25</sup> már gyanakodott egyes műtárgycsoportok értékére vonatkozóan.<sup>26</sup> A kollektívban található hamisítványok felkutatását és azonosítását végül Szilágyi János György kezdte el 1957–1958-ban.

A neves ókortudóst az 1956-os szerepvállalása<sup>27</sup> után helyezték át Debrecenbe a Szépművészeti Múzeumból. A munkát 1957. július 25-én kezdte meg a Déri Múzeumban segédmuzeológusként.<sup>28</sup> Az életéről készült interjúban<sup>29</sup> többször hangsúlyozta, hogy nagyon jól érezte magát Debrecenben, ahol legfontosabb feladatának a görög–római–etruszk műtárgyak feldolgozását és a múzeumi könyvtár fejlesztését tekintette.

21 Albert Pollak (1833–1931) volt az első zsidó személy, aki Salzburgban megkapta a letelepedési engedélyt és az állampolgárságot. Közismert és befolyásos régiségkereskedő volt. Jó kapcsolatot ápol a császári családdal is, Ferenc Ferdinánd személyes beszállítója volt. Ennek köszönhetően megszerezte a „k. u. k. Hofantiquar” címet.

22 Wilhelm Trinks (1841–1907) elsősorban pénz- és érmekereskedőként volt híres (erre utal üzletének címe is: *Münzen- und Medaillen-Handlung Wilhelm Trinks*), azonban Déri feljegyzési egyértelműen bizonyítja, hogy egykori régiségkereskedésében más jellegű műkincseket is lehetett vásárolni (vagy legalábbis örökösei bővítették a bolt kínálatát).

23 Radisics Jenő: Hamisított régiségek. *Művészet*, 1906. 5. 291–302.

24 uott.

25 Sőregi János (1892–1982) régész, múzeumigazgató.

26 Kovács József Dénes: „Kérem tudatni”: Sőregi János szerepe a Déri-gyűjtemény Debrecenbe kerülésében (gyűjteménytörténet, 1925–1925) *DMÉ* 2016, 111–122.

27 A Szépművészeti Múzeum forradalmi bizottságának elnöke volt.

28 A fegyelmi határozat szerint: „áthelyezés alacsonyabb munkakörbe”.

29 Egzisztenciális tudomány. Interjú Szilágyi János Györggyel. 1–2. *Enigma*, 23 (87), 28–123.; *Enigma*, 23 (88), 17–90.

12 Az 1707-ben alapított Dorotheum Európa egyik legrégebbi aukciós háza. Jelenleg is működik, címe: Bécs, Dorotheergasse 17.

13 Az agyagedények leírását az 5. fejezet II. alfejezete tartalmazza (Katalógus: 61–64. old.)

14 Érdekes módon Déri ezeket a tárgyakat az egyiptomi fejezetbe sorolta, ami földrajzilag ugyan helyes, de művészettörténetileg inkább a görög–római fejezethez tartoznának. Ltsz.: DF.29.VII.7–9. (Katalógus: 312. old.)

15 Ltsz.: DF.V.6. (Katalógus: 68. old.)

16 Ltsz.: DF.X.2., kardként leltározva. (Katalógus: 88. old.)

17 A szobrok leírása a *Katalógus* 5. fejezetének I. alfejezetében található. „Afrodité és Érosz” szobra, ltsz.: DF.5.1.6. „*Figura nōi ruhában*” – a Vásárlási Napló adatai alapján nem azonosítható egyértelműen. A „Niké” szobrot egykor a DF.5.1.1. vagy a DF.5.1.2. leltári számon tartották számon, de valószínűsíthetően 1944-ben, a múzeum menekítési munkálatai során eltűnt.





### Ülő nő szobra

Leltári szám: DF.5.R.I.11.  
Magasság: 19,7 cm  
Szélesség: 13,4 cm  
Anyag: téglavörös agyag  
Készítés időpontja: hamisítvány  
Szarmazási hely: nem ismert  
Műtárgy állapota: sérült

„Ülő nőalak. [...] Köpenye csak a test alsó részét takarja és a kritikus ponton hamisítatlan bécsi biedermeier ízlés szerint csomóra van kötve. [...] Nyilvánvalóan hamisítvány. A talpazat nagy része, a zámoly és széktámla egy része, a nőalak jobbkeze és a tárgy a balkezében hiányzik. Téglavörös agyag, fehér fedőréteg, vörös (a hajban), rózsaszín és fehér festés.” (Szilágyi, 1957. XII.)

Déri Frigyes a műtárgyat *Klótóhó moira*-ként azonosította, és a *tanagrák* közé sorolta. *Naplója* tanúsága szerint három alkalommal vásárolt tanagra szobrocskákat, így az adatok alapján a következő három személy, ill. üzlet neve merülhet fel mint beszerzési forrás:

H. O. Miethke – Karlsbad, 1913. június 6.  
Nicolaus von Scanari – Bécs, 1915. február 18.  
Dorotheum – Bécs, 1919. december 16.



### Amfora

Leltári szám: DF.5.G.II. Apulia 2.  
Magasság: 55 cm  
Anyag: Gipszes agyagkeverék  
Készítés időpontja: hamisítvány  
Szarmazási hely: nem ismert  
Műtárgy állapota: sérült

„*Amphora.* A campaniai vörösalakos amphorák formáját utánozza lefelé fordított tölcser alaku magaslábával, erősen megnyult ovális testével, a csavart fülekkel. [...] A. alul két oszk harcos párviadala [...] fölötté balra „psychostasia” jelenet, a két mérleg-serpenyőben kis Amorról, baloldalt „királynő”, jobboldalt ülő Hermes; a jelenettől jobbra kétségbeesve menekülő nőalak. – B. Két gyapja testű Silénos, futva, nyakukban ifju szárnyas Erös fátylakkal ill. ijjal; a jobboldali Silénos kezében fátyla; az alakok fölött két négyosztatú rozetta. [...] Mind a technika, mind a rajz stílusa és motívumai félreérthetetlenül hamisítványra vallanak. A szájíperem letörött, a nyak és egyik fül ragasztva (szándékos törés). Gipszes agyagkeverék, festve. A szájí perem nem összetartozó és eredeti.” (Szilágyi 1957. XII.)

Déri Frigyes hosszú gyűjtőmunkája során számos amforát vásárolt. *Vásárlási Naplójában* gyakran csak az „Amphora” tárgymegethatározás szerepel, így a tárgytipusok beazonosítása rendkívül nehéz. További érdekesség, hogy az amforák többségét nem a Monarchia területén, hanem Münchenben szerezte meg:

Josef Grüger – München, 1912. december 28.  
Hugo Helbing – München, 1918. szeptember 25.  
Brüder Egger – Bécs, 1919. február 12.



### Edény fedéllel

Leltári szám: DF.5.Et.II.15.  
Magasság: 10,4 cm  
Anyag: Szürke bucchero  
Készítés időpontja: modern hamisítvány  
Szarmazási hely: nem megállapítható  
Műtárgy állapota: sérült

„Edény fedéllel. Fölül lapított gömbalaku test, amelyhez vékony relieftaggal csatlakozott a láb. A test a vállon kis függőleges peremben végződik, amely kis nyílást hagy a betöltésre és a fedő megtartására is szolgál. A vállból két oldalt kettős patkóalaku függőleges fül emelkedik. Az enyhén domboru, peremes fedél profilált, gombban végződő fogóval van ellátva. Az edénytesten domborműves díszítés: a hason a két fogó közötti részen elől-hátul azonos mintából préselt szatirfej, a két fogó alatt ugyancsak azonos mintából préselt ökörfej. [...] A „szatirfejek” és ökörfejek stílusa azonnal elárulja a hamisítványt, amely a bucchero-utánzatok egy ismert csoportjából való. [...]

Talpa hiányzik, az egyik fül fele hiányzik. Szürke bucchero.” (Szilágyi, 1957. XII.)

Múzeumalapítónk Antik gyűjteményében a legkisebb, ám talán legizgalmasabb műtárgycsoportot alkotják az etruszk tárgyak. *Naplófeljegyzései* szerint Déri folyamatosan kereste az újabb és újabb darabokat, a *Vásárlási Naplóban* ennek megfelelően legalább öt alkalmat ismerünk, amikor biztosan egy-egy etruszk műkincset sikerült megszereznie.

A szóban forgó edényt Déri Frigyes 1919. december 16-án vásárolta meg a Dorotheum árverésén, Bécsben.



### Tükör

Leltári szám: DF.5.Et.V.3.  
Magasság: 25,8 cm  
Szélesség: 14,1 cm  
Anyag: Bronz  
Készítés időpontja: modern hamisítvány  
Szarmazási hely: nem ismert  
Műtárgy állapota: sérült

„Tükör. A jól ismert négyalakos kompozíció modern hamisítótól származó változata. [...] Szokatlan formája (alsó része és a nyél nem illik egymáshoz) és súlya miatt valószínűleg a tükör maga is modern. Ép. Bronz; zöld, a tükörlapon helyenként rozsdaszínű patina.” (Szilágyi, 1958. VII.)

Déri Frigyes *Naplójába* mindössze két alkalmat jegyzett fel, amikor bronztükört vásárolt:

D. Kállai – Bécs, 1913. december 5.  
Brüder Egger – Bécs, 1918. június 5.

Fontos megjegyezni, hogy Déri Antik gyűjteményében három bronztükör szerepel, így közel sem biztos, hogy a hamisítványt az említett személyektől vásárolta meg.

Látható, hogy a hamisítványok eladói között ugyanúgy találhatók ismert és kevésbé ismert személyek és üzletek, mint az eredeti műtárgyak esetében. Annak megállapítása, hogy a hamisítványt rosszhiszeműen adták-e tovább, vagy a műkereskedőt is megtévesztette egy-egy ügyes kezű hamisító, ma már nem lehetséges. Két körülményt azonban mindenképpen figyelembe kell vennünk.

Egyrészt a 19. század végén, 20. század elején a szakértőknek még nem voltak olyan kifinomult eszközeik, melyekkel egyértelműen le tudták volna leplezni a csalást. A mai kor szakembereivel szemben, akik például az anyag- és gyártástechnológia-vizsgálatok segítségével viszonylag könnyen be tudják azonosítani a hamisítványokat, nekik egyedül a szakmai tapasztalatukra és a művészettörténeti ismereteikre kellett támaszkodniuk (ami természetesen nem volt kevés).

Másrészt nehezen képzelhető el olyan általános gyakorlat, hogy az ismert üzletek, aukciósházak (pl. Dorotheum) és megbecsült régiségkereskedők (pl. a Brüder-testvérek) hírnevüket szándékosan kockáztatták volna egy-egy hamisított darab szándékos forgalmazásával. Talán a jó-hiszeműségük bizonyítására is szolgált az a garancia, melyet a komoly kereskedők és cégek biztosítottak a vásárlóknak, miszerint a problémás műtárgyakat minden további nélkül visszavásárolták.

Déri Frigyes természetesen ismerte a műtárgypiacon forgó hamisítványok jelentette veszélyt, ezért mindent megtett, hogy csak hiteles, bizonyítottan eredeti műtárgyakat vásároljon. *Naplójából* tudjuk, hogy nemcsak a saját tapasztalatára és műveltségére támaszkodott, hanem rendszeresen konzultát osztrák és magyar szakértőkkel, specialistákkal. Ezt a gyakorlatot Sőregi János is megörökölte feljegyzései között, miután találkozott a múzeumalapítóval Bécsben 1926. október 26-án:

„Ezután *Déri úram* elmondta, hogy egy avar koponyát és egy sisakot akar most megvásárolni. Nem tudja biztosan, hogy tényleg avarok-e ezek a tárgyak? Most is megmutatná, de vendégei vannak, ellenben holnap d. u. ½ 4 órakor menjek el hozzá és együtt elmegyünk az egyik egyetemi tanárhoz és megkérdezzük tőle, mit szól hozzá?

Erre én a legnagyobb készséggel felajánlottam neki szolgálataimat.”<sup>30</sup>

Déri szintén tisztában volt az eladók nyújtotta garanciával, és *Naplójának* tanúsága szerint többször élt is hosszú gyűjtőmunkája során. Antik műtárgyak esetén ismert az az alkalom, amikor egy római áldozótálat és egy olajmécsest adott vissza Ernst Windisch-Graetz hercegnek. (A visszaadás időpontja sajnos nincs feljegyezve a *Vásárlási Naplóban*).

Végezetül az Antik gyűjteményben található hamisítványokkal kapcsolatban feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy ne siessünk pálcát törni a hamisítók és hamisítványok, a gyűjtők és eladók, valamint a hamisított tárgyakat őrző múzeumok és szakemberek feje felett. A hamisításokkal kapcsolatban ugyanis oly sok kérdés merül fel, hogy a múzeumi szakmán

belül sincs egyetértés, hol húzzuk meg a határvonalat a „hamis” és az „eredeti” tárgyak között. Hiszen mi számít hamisítványnak? Mi a különbség a másolat, az utánzat és hamisítvány között? Mi volt a célja a hamisítónak: pénzszerzés vagy egyfajta stílusgyakorlat antik szimbólumok felhasználásával? Van-e helye a múzeumokban a hamisítványnak? Van-e művészi értéke a hamisítványnak? A kérdéseket hosszasan lehetne sorolni, azonban egyértelmű, konszenzusos választ egyikre sem lehet adni.

A tanulmány terjedelmi keretei nem teszik lehetővé a téma bővebb kifejtését, így a dolgozat végén, zárásként csak néhány olyan gondolatot kívánunk bemutatni, melyek iránymutatást nyújtottak egykor, és nyújthatnak ma is Déri Frigyes Antik gyűjteményének és *Vásárlási Naplójának* kutatása során.

„... a hamisítványok sokszor önálló művészi kompozíciók [...] letűnt korszakok eszmevilágát, felfogását, érzését varázsolják elének, s gyakran egészen hibátlanok. [...] a másolási ösztön alapösztone az emberiségnek s tulajdonképp a legtöbb haladásnak is kiindulópontja.”<sup>31</sup>

Radisics Jenő (1856–1917) múzeumigazgató

„A »hamisítvány helyett eredeti« követelményétől a »hamisítvány vagy eredeti« töprengésén át a »hamisítvány egyben eredeti« dialektikáján is túllépve így jutunk el a »hamisítvány mint eredeti« nézőpontjához, amely pillanatnyilag talán a legnagyobb távlatot nyújtja: egy korban, amelyben alapjaiban rendül meg a valóságba vetett hit és bizalom, hirtelen fényárral világitani be a hamist és valódit egybemosó homályba, olyan kínzó és tisztázást provokáló, a személyes lét legrejtettebb szögleteibe is behatoló fényességgel, amely előtt nem lehet a szemet behunyni. És ennél többet talán nem is tehet a művészet.”<sup>32</sup>

Szilágyi János György (1918–1916) művészettörténész, ókorkutató

„[...] a hamisítás, a katexochen elődteremtés ... története nemcsak a hamisítvány mesterének és korának tükre és kritikája, hanem az eredeti művekhez való viszony változásainak története is, és mint ilyen, a mintául vett kifejezésformák vagy művek megismerésének sokoldalú lehetőségeiről és azok realizálódásának módjáról is beszél.”<sup>33</sup>

Jorge Luis Borges-t idézi: Nagy Árpád Miklós, klasszika archeológus, muzeológus

31 Radisics Jenő i. m.

32 Szilágyi János György: Legbölcsebb az idő. *Antik vázák hamisítványai*. Budapest, 1987. 47.

33 Nagy Árpád Miklós: *Hamisítás* (www2.szepmuveszeti.hu/hyperion/lexikon)

30 Sőregi János: *Debreceni Napló, XI. kötet*, 826. old. (DEENK kéziratár, Ms. 13/11)

## Források:

Déri Frigyes: *A debreceni Déri Múzeum gyűjteményeinek leírása* (Debrecen, 1922)

Déri Frigyes: *Erwerbungen für die Sammlungen* (Déri Múzeum, Déri-gyűjtemény, Adattár)

Sőregi János: *Debreceni Napló, XI. kötet* (DEENK kéziratár, Ms. 13/11)

Szilágyi János György műtárgyleírásai (Déri Múzeum, Déri-gyűjtemény, Adattár)

## Irodalom:

Békési Éva: Neorokokó stílusú kehely a 19. század végéről, az Egger-testvérek műhelyéből. *Ars Decorativa* 16. (1997), 143–154.

Egyszintenciális tudomány. Interjú Szilágyi János Györggyel. 1. rész. *Enigma*, 23 (87), 28–123.

Egyszintenciális tudomány. Interjú Szilágyi János Györggyel. 2. rész. *Enigma*, 23 (88), 17–90.

Kovács József Dénes: A Déri Múzeum antik gyűjteménye: Gyűjtéstörténet. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 2014, Debrecen, 2014. 87–100.

Kovács József Dénes: „Kérem tudatni”: Sőregi János szerepe a Déri-gyűjtemény Debrecenbe kerülésében (gyűjteménytörténet, 1924–1925). *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 2016, Debrecen, 2016. 111–122.

Radisics Jenő: Hamisított régiségek. *Művészet*, 1906. 5. 291–302.

Radnóti Sándor: Találtam egy könyvet – A hamis mint eredeti? *Holmi*, 1995. 7. 404–411.

Simon Melinda: Egy erdélyi származású bécsi antikvárius és műkereskedő dinasztia: a Kende család. *Magyar Könyvszemle*, 2012. 4. 494–496.

Szilágyi János György: *Legbölcsebb az idő. Antik vázák hamisítványai* (Corvina Kiadó, Budapest, 1987.)

## Internetes források:

www.blumkagallery.com

www.geni.com

www.kieselbach.hu

www.gyujtemeny.imm.hu

www.derstandard.at

www.ikg-salzburg.at

www.albert-gieseler.de

www2.szepmuveszeti.hu/hyperion/lexikon

www.galeriasavaria.hu



Vásárlás időpontja	Eladó	Eladó címe	Vásárolt műtárgy	Tárgy leírása	Vételár (aranykorona)	Megjegyzés
1912. október 12. (2. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs, I. Lugeck 7.	Római bronzfej		250.-	
1912. november 12. (4. tétel)	Dr. F. Walla	Bécs, Mülker Bastei 12.	Bacchus-fej	márvány	220.-	Severus kor
1912. november 18. (5. tétel)	Wilhelm Nicolaus	Bécs, I. Lugeck 7.	római bronzpajzs			
			3 db ásatási lelet			Az ásatási lelet Brigetióból származik. Az ásatásból származó leletek tárgytípusa nincs meghatározva
					Összesen: 350.-	
1912. november 27. (6. tétel)	Lukecics	Graz	Ásatási anyag		380.-	Sem a darabszám, sem pedig a tárgytípus nincs feltüntetve.
1912. december 2. (7. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs, I. Lugeck 7.	Római bronztálka/csésze		48.-	Származási hely: Intercisa (Dunapentele).
			római lándzsahegy		2.-	December 12-én vásárolta, de a 7. tételnél van feltüntetve.
1912. december 7. (8. tétel)	Lukecics	Graz	Ásatási tárgyak és érmék		300.-	Az „érmék” utólag beírva, ceruzával.
1912. december 27. (157. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs	Római bronzfej		50.-	Az 1915-ös műtárgyak között szerepel, de külön megjelölve az 1912-es dátum.
1912. december 28. (9. tétel)	Josef Grüger	München, Karolinenplatz 1.	Loutrophoros váza			
			Amfora			
			gladiátor kargyűrű (?)			Kézírás nehezen olvasható.
					Összesen 1000.- márka → 1182,20 aranykorona	Az összegből ki kellene vonni a szintén ekkor vásárolt zweihänder árát, ami azonban sajnos nincs feltüntetve.
1912. december 30. (10. tétel)	S. Wendlinger (Wendlingen?)	Bécs, Seilerstätte 16.	Bronz kard		250.-	Ásatási anyagból.
1913. január 11. (13. tétel)	Dr. Jacob Hirsch	München, Arcisstraße 17.	Etruszk sisak		1200.- márka → 1414,10 aranykorona	Lelőhely: Sulmona környéke.
1913. január 17. (14. tétel)	Wilhelm Herrfeld	Bécs, Wollzeile 9.	Vas kard (gladius?)		200.-	
1913. január 23. (16. tétel)	J. Glückselig u. Sohn	Bécs, I. Stallburggasse 2.	Római márványfej	Vitellius császárt ábrázolja.	1000.-	
1913. február 4. (17. tétel)	M. Blumka & Sohn	Bécs, I. Weihburggasse 14.	korsó	Ásatási lelet.	35.-	
1913. február 14. (20. tétel)	Ernst von Horzfelder	Nehezen olvasható: Wien? Mainz?	Ásatási leletek		1500.-	Sem a darabszám, sem pedig a tárgytípus nincs feltüntetve.
1913. február 17. (21. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs, I. Lugeck 7.	1 pár arany fülbevaló			Lelőhelyek: - első aranyfülbévaló: Szentés (?) - első aranylánc: Szombathely
			1 aranylánc			
			1 pár római aranyfülbévaló			

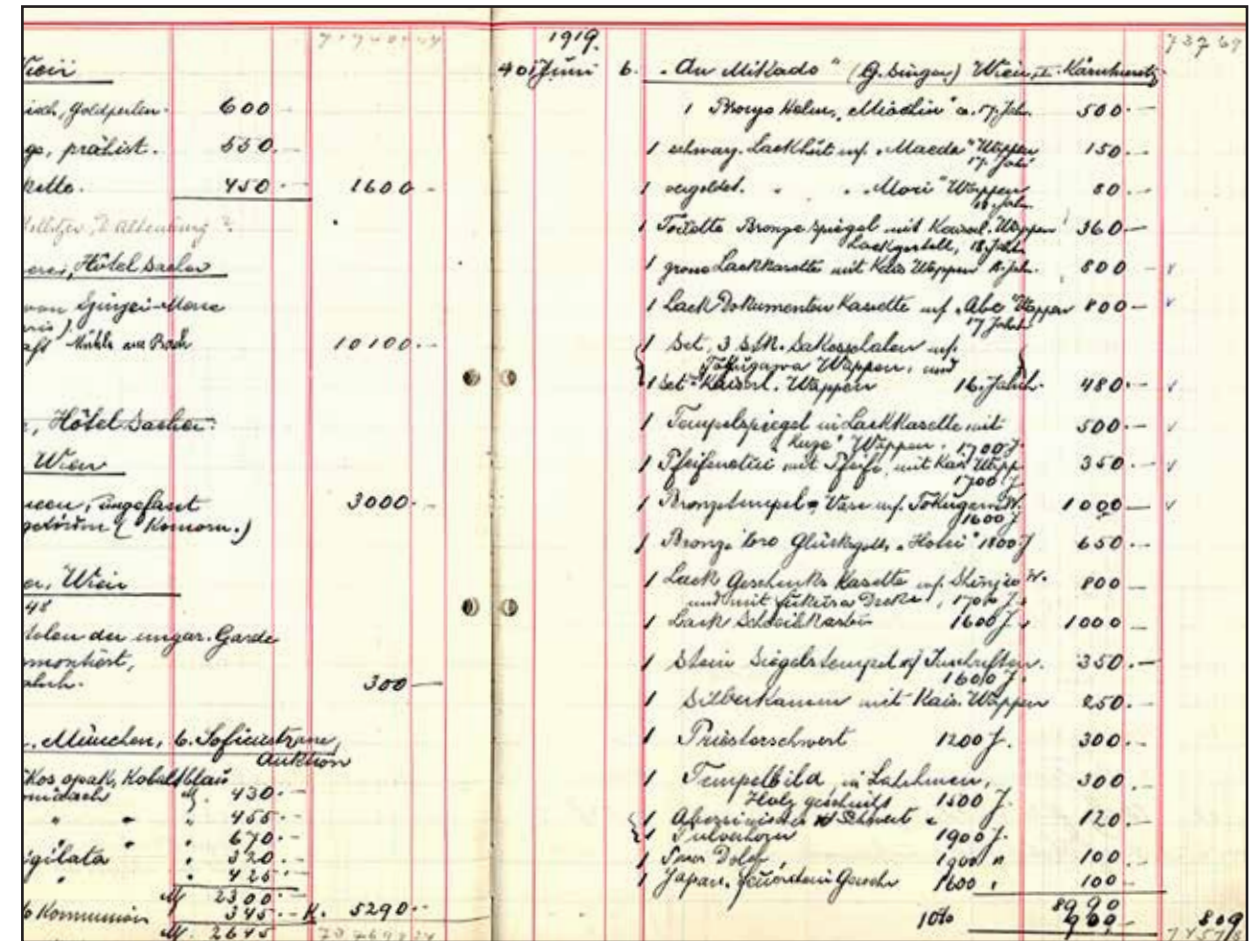
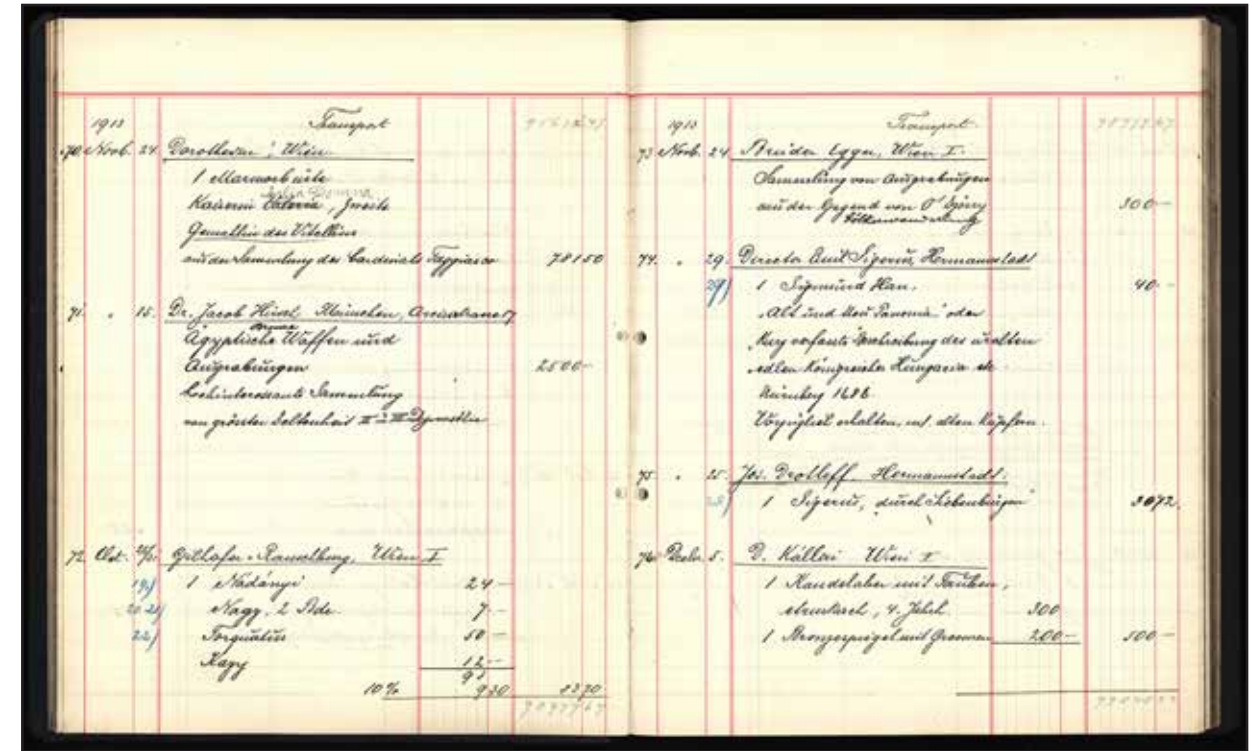
Vásárlás időpontja	Eladó	Eladó címe	Vásárolt műtárgy	Tárgy leírása	Vételár (aranykorona)	Megjegyzés
			1 római aranylánc, gyöngyökkel és kövekkel			
					Összesen: 409,50.-	
1913. február 24. (22. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs, I. Lugeck 7.	Római bronzfigura	Herculest ábrázolja.	36,75.-	A Gerin (?) -gyűjteményből.
1913. március 17. (23. tétel)	Dr. F. Walla	Bécs, Mülker Bastei 12.	Római márványfej	Manlia Scantilla császárnő ábrázolása	280.-	Korinthoszi márvány.
1913. március 15. (28. tétel)	J. Glückselig u. Sohn	Bécs, I.	Ásatási leletek		250.-	Sem a darabszám, sem pedig a tárgytípus nincs feltüntetve.
1913. április 7. (30. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs, I. Lugeck 7.	bronz szobor	Fürdőző Vénusz.		
			bronz kanál			
			üvegecske			
			üvedégy késő római			
					Összesen: 100.-	
1913. április 28. (38. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs, I. Lugeck 7.	római bronzfej			
			fibula	„T” formájú		
			celtis			
					Összesen: 65.-	
1913. május 3. (34. tétel)	Dr. F. Walla	Bécs, Mülker Bastei 12.	Antik üvegalack.	„pompás alak, kifogástalan állapotban”	117.-	
1913. május 7. (39. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs, I. Lugeck 7.	Római fogadalmi tábla.	márvány	40.-	
1913. június 6. (40. tétel)	H.O. Miethke	Karlsbad	tanagra, Vénusz és Ámor			
			tanagra, Niké			
			tanagra, figura női viseletben			
					Összesen: 1280.-	
1913. június 14. (43. tétel)	Dr. F. Walla	Bécs, I.	Ásatási lelet.		300.-	Sem a darabszám, sem pedig a tárgytípus nincs feltüntetve.
1913. július 8. (47. tétel)	Josef Grüger	München, Karolinenplatz 1.	Római tripus.	Tállal, párdúcfejekkel.	960.- márka → kb. 1134 aranykorona	
1913. július 25. (50. tétel)	Albert Pollak	Salzburg, Westbahnstraße 2.	2 db bronzsisak		368,99.-	Leírás nehezen olvasható, további tanulmányozást igényel.
1913. augusztus 11. (53. tétel)	J. Glückselig u. Sohn	Bécs, I. Stallburggasse 2.	Régi sisak.	„Garantáltan eredeti”.	330.-	
1913. szeptember 9. (57. tétel)	Maulner (Mautner?)	Budapest	Ásatási lelet.		1600.-	Sem a darabszám, sem pedig a tárgytípus nincs feltüntetve.
1913. szeptember 2. (58. tétel)	Brüder Egger	Bécs, I. Opemring 7.	Antik tárgy		350.-	
1913. október 20. (68. tétel)	Brüder Egger	Bécs, I.	Római kori sírlelet.	Főleg arany.	550.-	Sem a darabszám, sem pedig a tárgytípus nincs feltüntetve.

Vásárlás időpontja	Eladó	Eladó címe	Vásárolt műtárgy	Tárgy leírása	Vételár (aranykorona)	Megjegyzés
1913. november 24. (70. tétel)	Dorotheum		<i>Julia Domna császárné márvány mellszobra.</i>		781,50.-	Taggiasco bíboros gyűjteményéből. Eredetileg Valeria császárné neve szerepelt a Naplóban, de ez ceruzával áthúzva és fölé írva Julia Domna neve (Déri Frigyes vagy egy kutató által).
1913. november 29. (73. tétel)	Brüder Egger	Bécs, I.	<i>Ásatási gyűjteményből.</i>	Őszönyi területéről		Leírás nehezen olvasható, további tanulmányozást igényel.
1913. december 5. (76. tétel)	D. Kállai	Bécs, I.	<i>Etruszk gyertyatartó</i>	Galambokkal, Kr.e. 4. század.	300.-	
			<i>Bronztükör</i>	Metszetekkel díszített.	200.-	
1914. február 18. (97. tétel)	J. Grüger	München	<i>Etruszk bronztőr tokkal</i>	Ásatási lelet.	720.- márka → 847,64.- aranykorona	Az összegbe beletartozik 3 kovakő balta is.
1914. április 7. (106. tétel)	S. Alfandari	Konstantinápoly	<i>terrakotta</i>	egyiptomi	40.-	A tárgyak ásatási leletekből származnak.
			<i>csésze</i>	görög	40.-	
			<i>csésze v. tálka</i>		30.-	
			<i>strigilis (?)</i>		20.-	
			<i>karkötő</i>		10.-	
			<i>2 db tárgy</i>		10.-	Egyelőre azonosítatlan.
			<i>3 db fibula</i>		???	
1915. február 18. (134. tétel)	Nicolaus von Scanari (?)	Bécs	<i>5 db tanagra figura</i>		500.-	
1915. október 30. (167. tétel)	D. Kállai	Bécs	<i>Karperec</i>	Vastag, dupla.		Síreletek. Lelőhely megnevezése nehezen olvasható.
			<i>Fibula</i>	Korong alakú.		Lelőhely: Gorizia
			<i>1 db tárgy</i>			Lelőhely: Erdély. Egyelőre azonosítatlan.
					összesen: 120.-	
1916. január 23. (180. tétel)	Hoffmann (tanár)	Baden	<i>2 db pannoniai fibula</i>	Lelőhely: valószínűleg Brigetio.	20.-	
1916. április 4. (200.)	Dorotheum		<i>Római mázas (?) kancsó</i>	Lelőhely: Győri-medence	112.-	Árverés útján, a Császári-gyűjteményből.
1916. április 15. (206.)	D. Kállai	Bécs I.	<i>terra sigillata tál</i>		45.-	
1916. május 4. (188. tétel)	Dr. H. Sekler	Bécs, IX. Van-Swieten-Gasse 4/12.	<i>márványfej</i>		160.-	Lelőhely: Szíria.
1916. május 4. (189. tétel)	Wilhelm Trinks	Bécs	<i>2 római üvegpalack</i>		130.-	
1916. május 15. (199.)	Wilhelm Trinks	Bécs, I.	<i>Római költő szobra.</i>		160.-	
1916. május 16. (193. tétel)	Sigmund Schnabel	Bécs, I. Lobkowitzplatz 3.	<i>Ásatási leletek</i>		300.-	Sem a darabszám, sem pedig a tárgytípus nincs feltüntetve.
1916. május 16. (211.)	Brüder Egger	Bécs	<i>1 pár arany fülbevaló</i>	Antik görög	500.-	
1916. május 18. (198. tétel)	Ed. Wessely	Bécs	<i>3 db kard</i>		32.-	A tárgyak antik eredete további vizsgálatot igényel.

Vásárlás időpontja	Eladó	Eladó címe	Vásárolt műtárgy	Tárgy leírása	Vételár (aranykorona)	Megjegyzés
1916. szeptember 25. (249.)	Wilhelm Trinks	Bécs	<i>üvegpalack</i>		75.-	Szíriai.
1916. október 23. (252.)	D. Kállai	Bécs, I. Lobkowitzplatz 3.	<i>fibula</i>		15.-	
			<i>Traianus császár márványfeje</i>		50.-	
			<i>karperec</i>	Domborított.	60.-	Kassa környékéről.
1916. november 2. (253.)	Wilhelm Herrfeld	Bécs, I. Wollzeile 9.	<i>Gladiátor bronzfigura.</i>		220.-	Csere is lezajlott (1913. júl. 25-én vásárolt 2 római bronz sisak).
			<i>2 db fibula</i>	Római, kígyó alakú.	80.-	
1916. december 16. (277.)	Dorotheum		<i>Julius Caesar mellszobra</i>	III.sz.	1186,50.-	Dr. Moderer (?) & Dr. Benedict aukciója
1917. április 24. (305.)	Brüder Egger	Bécs	<i>2 db antik római aranygyűrű.</i>		300.-	A műtárgyak ásatásról származnak.
			<i>2 db antik római tárgy (?)</i>		250.-	
1917. szeptember 29. (321.)	Brüder Egger	Bécs	<i>Antik tárgy</i>	Aranyozott, gyöngyök, levelek. 46 gramm.	836.-	Őszönyi lelet. Leírás nehezen olvasható, további tanulmányozást igényel.
1917. december 3. (329.)	Brüder Egger	Bécs	<i>Római márványfej.</i>	Naso-t ábrázolja. II-III. sz.		
1918. január 11. (332.)	Karl Thill, kereskedelmi tanácsos	Bécs VII., Lindengasse 57.	<i>Római olajlámpácska.</i>	Bronz, III-IV.sz.	45.-	
1918. február 18. (338.)	Ernst Windisch-Graetz herceg	Bécs	<i>római vassisak</i>		500.-	
			<i>Római áldozóedény</i>		400.-	Feljegyzés: VISSZAADVA
			<i>Olajlámpa</i>			Feljegyzés: VISSZAADVA
					+ 5% közvetítői (?) díj	
1918. április 10. (344.)	Brüder Egger		<i>római üveg</i>	Ásatásról. Lelőhely: Szombathely.	100.-	
1918. június 1. (357.)	Windisch-Graetz herceg gyűjteményéből		<i>fibula</i>		50.-	
1918. június 5. (358.)	Brüder Egger	Bécs	<i>bronztükör</i>	etruszk	600.-	
			<i>3 db fibula</i>		90.-	
			<i>6 db karperec</i>		445.-	
1918. július 30. (362.)	Brüder Egger	Bécs	<i>Silenos ábrázolás</i>	Terrakotta	60.-	
1918. szeptember 6. (366.)	D. Kállai		<i>2 db gyűrű</i>	15 gramm	450.-	A gyűrűk leírása nehezen olvasható.
1918. szeptember 25. (370.)	Hugo Helbing	München, Liebigstrasse 21.	<i>Apuliai kerámiák, Kr.e. III-II.sz.</i>			Széljegyzet: egyéb kifizetések, jogos követelés alapján.
			<i>„Nyakas” Amfora</i>		1000.- márka	
			<i>Hydria</i>		916.- márka	
			<i>Amfora</i>		355.- márka	
			<i>Amfora</i>		310.- márka	



Vásárlás időpontja	Eladó	Eladó címe	Vásárolt műtárgy	Tárgy leírása	Vételár (aranykorona)	Megjegyzés
1918. november 9. (400.)	Dr. F. H. (K?) Weisniger	München, Sophienstrasse	Amphorikosz	Egyiptomi, kobaltkék. Késő Ptolemaiosz-kor.	430.- márka	Aukció. D.F. az éjszakát is Münchenben töltötte
			Amphorikosz	Egyiptomi, kobaltkék. Késő Ptolemaiosz-kor.	455.- márka	
			Amphorikosz	Egyiptomi, kobaltkék. Késő Ptolemaiosz-kor.	670.- márka	
			Római terra sigillata		320.- márka	
			Római terra sigillata		425.- márka	
					felár: 10% „kommunion” adó: 5% összesen: 2645.- márka → 5290 aranykorona	
1919. február 12. (381.)	Brüder Egger	Bécs	Amfora	Római	80.-	
1919. január 16. (382.)	Herr Herrfeld	Bécs	Bronzfej	Római	300.-	
1919. január 17. (383.)	D. Kállai	Bécs	2 db bronz fibula	Késő római kor.	50.-	Lelőhely: Dunapentele
			bronz eszköz	Római.	40.-	Lelőhely: Dunapentele.
1919. március 23. (396.)	Brüder Egger	Bécs	Aranylánc	Arany gyöngydzsuzszel. Római.	600.-	Bejegyzés: Herr Hollitzer (D.altenburg) tulajdonából.
			Nyaklánc	Római	450.-	
1919. június 7. (398.)	Karl Hollitzer	Bécs	Véssett kövek (gem-mák)	Lelőhely: Brigetio.	3000.-	Nincs darabszám feltüntetve. A bejegyzés vége nehezen olvasható.
1919. október 17.	Prof. Edenfungen?		Antik műtárgy	III.(?) század.		Nehezen olvasható írás. Nem derül ki egyértelműen a tárgy típusa, és az sem, hogy vásárlásról vagy restaurálásról van szó.
1919. december 16.	Dorotheum		Tanagra figurácska			
			Etruszk edény			
					összesen: 6190.-	
1920. március 8.	?	?	arany gyűrű	Magyarországi leelőhely.	3000.-	



## AZ ARCHÍVUM ÉS A VÁROS – EGY KIÁLLÍTÁS VERZÓJA

*Holnemváros. Debrecen régi képeken és kortárs műveken. A MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ és a Déri Múzeum közös kiállítása, 2022. március 5. – június 5.*

*Kurátorok: Don Tamás, Szabó Anna Viola*

*Művészek: Barakonyi Szabolcs, Bede Kincső, Chilf Mária, Fátyol Viola, Kocsis Olga, Koltay Dorottya Szonja*

*Installáció, tipográfia: Döme Melinda*

A *Holnemváros*, a Déri Múzeum és a MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ első közös kiállítási projektje több mint másfél ezer látogatót vitt be a MODEM termeibe nyitva tartásának három hónapja alatt,<sup>1</sup> a tárlat (mely 90 archívumi fotójával és 8 kortársi, fotóalapú installációjával kicsinek volt mondható) a két intézmény leglátogatottabb eseménye volt ezzel a nézőszámmal 2022 első fél évében.

A kiállítás alcíme alapján – Debrecen régi képeken és kortárs műveken – egyfajta fotografikus várostörténetre készülhettek látogatói, míg a tárlat első szettjének felirata a kiállító intézmény – a fotótár mint múzeumi archívum – bemutatkozását ígérte számukra.<sup>2</sup> A két aspektust – amely látszólag két nagyon eltérő témát jelentett és eltérő kiállításmódszertant feltételezett – merész megoldással kapcsolták össze és helyezték a nézők elé, illetőleg útjába a rendezők: egy hatalmas, a terembeépítés frontális akadályaként felállított paravánfallal, amely arra kényszerítette őket, hogy legalább az észlelés szintjén befogadják a kiállítás igencsak összetett és szofisztikált esztétikai kínálatát. A fehér hasábfal közepén, két nagy szövegmező metszéspontjában (és kétfajta, egy diagonális és egy centrális látványi struktúra szervezőjeként) kicsinyke, fakultan sárgásbarna fotográfia<sup>3</sup> jelent meg előttük, béli szerűen mély, fekete keretben. A képen – ha sikerült a közeledés pozíciójába jutniuk, merthogy a fotó nem volt látható másképpen – egy szőlőskert kontúrjait tudták halványan kivenni. Ha pedig a szövegtől remélték megtudni

a nagy nehezen felismert tárgyak jelentőségét ezen a kitüntetett helyen, az olvasás volt nehezített számukra: a sűrű betűszedés és a szövegmező pozicionálása eleve vizualizálta az írást, de hieroglifiként zárta magába a szöveg a jelentést a valamikor történetek hipotetikusága és szövevényes elbeszélése következtében is. A múzeumi élmény efféle intencionált akadályoztatásán persze sok látogató átlépett, és háborítatlan kedéllyel, a provokatív „pop up-falat” gyakorlatiasan hátrahagyva lépett be a kiállítás terébe, ahol – legalábbis egy darabig – régi fotográfiákon a régi Debrecen utcái, házai, ünnep- és hétköznapijai, régen élt lakosai eleve-nehettek meg előtte.

Pedig a beléptető installáció a kiállítás „kicsinyítő tükre” volt, azaz heraldikai és narratológiai értelemben is felfogható *mise en abyme*-ként működött: közelbe hozva kép és szöveg egymásrautaltságát, a fotografikus kép emlékeztető funkciójának sajátosságát, a múzeumi kutatás munkáját esztétikai tapasztalattá is tette azt, amiről beszélt. Az értelmező-azonosító felirat, amely az installáció szövege szerint a fotográfia hátoldalán volt olvasható, azt állította ugyanis, hogy kitüntetett hely, nem pedig esetleges helyszín van a felvételen: „a halápi bronzkori urnatemető helye”. A nézőben ez nyilván megzavarta a ráismerés vizuális élményét, a helytörténeti adattárolás számára viszont tanúsítvánnyá léptette elő a jelentéktelen fényképet – feladattá téve többek között a kép és az írás, a látható és az olvasható diszkrpanciájának feloldását. A *Holnemváros* beléptető installációja annak tanúságtétele is volt (akárcsak később a kiállítás katalógusa, illetve korábban a Déri Múzeum blogján olvasható fotótörténeti sorozat 2021. július 28-i bejegyzése<sup>4</sup>), hogy az archívum el is végezte ezt a munkát. Az e munkába bevont helytörténeti tudósítások<sup>5</sup> és memoárok<sup>6</sup> nyomán lett megalkotható az installációs szöveggel is olvasható adattári narratíva, mely szerint a fotografikus kép, a verzó szövege, valamint a lokálpatrióta gesztus – tudniillik, hogy a fotót tulajdonosa (és/vagy készítője) beadta a múzeumi gyűjteménybe, vagyis az emlékezet személyes archívumából a kollektív

1 A MODEM látogatói statisztikái alapján; Szabó Anna Viola szíves közlése.

2 „A MODEM Modern és Kortárs Művészeti Központ és a Déri Múzeum közös kiállításának célja a múzeum Fotótárának mint archívumnak, s a benne őrzött, történeti jelentőségű fényképpálmányok feltárása, a nagyközönségnek való bemutatása volt.” *Holnemváros. Debrecen régi képeken és kortárs műveken* (kiállítási katalógus), szerk. DON TAMÁS, SZABÓ ANNA VIOLA, Debrecen, a MODEM és a Déri Múzeum kiadása, 2022, 4. (A szövegben minden további hivatkozás erre a kiadásra utal. B. E.) A kiállítás valamennyi promóciós anyagán is ez a céljelölés szerepelt.

3 A kiállításon ez volt az egyetlen eredeti archív fotó; ez a mediális státusz szintén részt vett a jelentőség- és jelentéslétesítésben.

4 SZABÓ ANNA VIOLA, *Képtörténetek a fotótárból – A Maurer-tanya szőlője*, <https://www.derimuseum.hu/muzeumblog.php?id=141> (Letöltés ideje: 2022. szeptember 1.)

5 Többek között: SÖREGI JÁNOS, *Zoltai Lajos élete és munkássága. A debreceni múzeumi gondolat története*, Debrecen, Városi Nyomda, 1942, 48., 50–80.; illetve: ZOLTAI LAJOS, *Debrecen vidékének kő- és bronzkora, Debreceni Képes Kalendárium*, 1907, 37–54.

6 [JÓSA ANDRÁS], *Régészeti kirándulás a Halápra. Dr. Jósa András levele Dr. Benedek Jánoshoz, Debrecen. A Debreceni és Vidéki Függetlenségi Párt Közlönye*, 1901, július 20., 1–4.



emlékezet adattárába helyezte át<sup>7</sup> – együttesen körvonalazzák a fénykép referenciáját, ami nem más, mint Debrecen múzeumának alapítástörténete.<sup>8</sup> A fotón a nézők egy magánbirtokot (a Maurer-tanyát) láthattak ugyan, de a fotó által a városi múzeumlapításnak lendületet adó régészeti ásatásokat (itt konkrétan a Csokonai Kör által 1901 júliusában végzetett halápi feltárásokat), a múzeumi gyűjteményt megalapozó településtörténeti leleteket (vagyis a bronzkori „csücskös” kerámiákat) és a gyűjtés anekdotikus eseményeit (ezúttal az ásatásfelügyelő atyafiak szalonnázó-borozgó társaságát) lehetett felidézniük – azaz a verzószöveg nyomán az archívumtörténet dokumentumaként kellett tekinteniük a városfotónak látszó felvételle. És *vice versa*: az archívum várostörténeti küldetésére lehetett emlékezniük, hiszen a Városi Múzeum (később Déri Múzeum) intézménytörténete, vagy az első múzeumőr, Zoltai Lajos legendásodott muzeológus-életrajza mindig is eminens elbeszélések voltak Debrecen város historiográfiájában. A várostörténeti relevanciájú archívumtörténetek körébe nemrégiben pedig belépett a debreceni fényképezés urbanisztikai nézőpontú történeti leírása is, Debrecen képi megalkotásaként, egyszersmind építészeti, történelmi, etnográfiai múltjainak emlékezhelyeként értelmezve a város első fényképezéseinek munkáit.<sup>9</sup>

Ha a *Holnemváros* első nézői észleleteit ekképp most már megnyitottuk a reflexív viszonyulások felé, az mutatkozik meg, hogy a tárlat két aspektusa, a városfotográfia és az archívum nagyon is összetartozhat, s hogy esztétikai produktummá tehető a múzeumi intézmény önreflexiója is. A kuratori intenció – a város (Debrecen) és az archívum (a Déri Múzeum és fotótára) összekapcsolása a kortárs művész(et)ek terepén (a MODEM tereiben és a meghívott kortárs fotográfusok munkáiban) – a muzeológiai munkából és a meghívott hat kortárs fotós művészeti kutatásaiból nőtt ki, ugyanakkor párbeszédbe lépett azzal a frekvenciált kiállítási koncepcióval,<sup>10</sup> amely a kortárs múzeum kortársaságának megteremtéséhez (egyebek mellett) a múzeumi intézmény történetére reflektáló, az archívum gyűjteményeit „aktivizáló” kiállításprojekteket, a látogató részvételére irányuló rendezéseket, az úgynevezett „nyitott múzeumot” ajánlja.

*Képtörténetek a Fotótárból – Hol kezdődik a város? – Az első fényképek Debrecenről*, <https://www.derimuseum.hu/muzeumblog.php?id=171> (Letöltés ideje: 2022. szeptember 1.)

7 SZABÓ ANNA VIOLA, *Képtörténetek a fotótárból – A Maurer-tanya szőlője*, i. m.

8 „(…) A fényképkészítés és a kép múzeumi archiválása által létrejött emlékmű valójában a múzeumlapítás gesztusának eredőjét kívánja megjelölni – történelemmé téve az általa közvetített emlékezetet.” *Holnemváros*, i. m., 8.

9 SZABÓ ANNA VIOLA, *Gondy és Egey Fényképezési Műintézete Debrecenben*, Budapest – Debrecen, Magyar Fotográfiai Múzeum – Déri Múzeum, 2008; SZABÓ ANNA VIOLA,

10 Claire BISHOP, *Radikális muzeológia, avagy mi a „kortárs” a kortárs művészeti múzeumokban?*, ford. SÁRAI VANDA, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 2018.; GADÓ FLÓRA, *Radikális muzeológia. Múzeumi olvasmány*, [http://archiv.magyar-muzeumok.hu/tema/3355\\_radikalis\\_muzeologia\\_](http://archiv.magyar-muzeumok.hu/tema/3355_radikalis_muzeologia_) (Letöltés ideje: 2022. szeptember 1.)





De térjünk vissza arra, hogyan működött mindez a látogatói befogadásban és hogyan szerveződött meg a kiállítás tereiben, illetőleg azokon túl!<sup>11</sup>

A *Holnemváros* kiállítóterének első fotója ugyancsak a múzeumalapítás helyi emlékezetét aktivizálta: az 1910-ben készült felvételen Löfkovits Arthur Piac utca 38. alatti órák és ékszerész üzletének portálja volt látható; a képet Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjének Debrecen*-ciklusából a 75. vers emblematikus részlete vette körül kiállítászövegként – amint a legendá-

sító városelbeszélésektől fellelkesült gyermekképzetet azt olvassa a portálfeliraton: „Óriás és ékszerész”. A kiállítás kontextusa új jelentéseket írt az irodalmi diskurzusban popularizálódott fotóra, és mintegy újrakeverte a Löfkovits-üzlet (s vele együtt Löfkovits Arthur) kollektív emlékezetét irányító költői szöveget is. A lokális emlékezet korábbi rétegeinek megmozgatásával a *Holnemváros* múzeumalapító mecénásként kívánta megidézni a lokálpatrióta ékszerészt, akit ezért a cégfelirat korrekt olvasata után is – ellentétben a *Tücsökzené*ben megírt varázstalanító újraolvasással – óriásnak lehet nevezni (amint az ugyancsak olvasható volt a kiállítászövegben). A Löfkovits-portált mutató, de azt ekképpen újraértelmező fotográfia mellé egy 1970-ben készült, „kép a képben” szerkezetű felvétel került, a felirat szerint egy politikai ünnepi (Felszabadulás) kiállítást megjelenítő kép, amelyet fényképésze a Déri Múzeum dísztermében készített. A sokkal inkább fotómontázs, mintsem helyszíni felvételnek látszó képen azonban csak a Déri-fríz, a dísztermi páholy felső ornamentális keret része volt felismerhető, máskülönben (a felvétel belső fotójaként) Debrecen első lakótelepét, illetve kicsiny üvegdobozban egy modern magasház makettjét lehetett látni rajta. A fotóesztétikai szempontból sikerültek nemigen nevezhető fénykép bevilágítását és pozicionálását a felvétel könnyen olvasható vizuális kódjai és értelemlétezőségei irányíthaták. Az egykori kiállítás, amely a felvétel tanúsága szerint Debrecen építészeti modernizációjának dokumentumaival laudálni kívánta a politikai rendszer alapításának ünnepét, ironikusan-romboló gesztust tett Déri Frigyes, a második múzeumalapító heroizáló helyi emlékezete

11 A kiállítás kísérő rendezvényeinek bemutatása terjedelmi okokból kerül lábjegyzetbe, mert különben ezek a programok és alkalmak a Holnemváros-projekt inherens elemei voltak. A hetente felkínált tematikus séták a szó szoros értelmében kinyitották a múzeumi teret a város felé, ahol Debrecen történeti városzerkezetének, civis építészetének és egykori mesterségeinek nyomvonalait követhette végig a közönség; a minden alkalommal nagy létszámú csoport tagjai maguk is lelkesen bocsátották közre személyes várostörténeteiket. A látogatók lokálpatrióta érintettségét jelezte ez (mintegy a város mai kulturális közéletét dinamizáló lokálpatrióta reneszánsz tükrékként), s azt is, hogy a múzeumi néző szívesen mozdul el a passzív befogadás konvenciójától a részvételes kulturális gyakorlat felé, ha a személyes megszólítottságot érzi. A kiállításához a DE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében működő Magyar Emlékezhelyek Kutatócsoport szervezésében városemlekezeti és -építészeti workshop is csatlakozott (*Debrecen épített és elbeszélte terei*, 2022. május 31.), katalógusának bemutatójára pedig a városi Kulturális Örökség Napjai keretében rendezett konferencián (*Örökségünk Debrecen. Tudományos konferencia a civisváros helytörténeti értékeiről*, 2022. szeptember 19.) került sor. A muzeológiai és helytörténeti kutatásból kinövő kiállítás így (újra)integrálódott a városkutatók interdiszciplináris és intézményközi terébe.

felé. A felvételen a lakótelepet mutató belső fotó teljesen kitölti a díszpáholy nyílását, amivel mintegy eltüntet, de legalábbis mozivászonná feszíti ki annak terét; a kiállítást mutató (pontosabban arra emlékeztető) külső fotó pedig a dísztermet metszi ki teljesen a látványból, úgy, hogy ennek a kimetsző-kiszorító vizualizációs technikának az eredményeként a város építészeti múltját törölni hivatott szocmodern lakótelep legyen az emlékműve – szarkasztikus *honoris causa* – Debrecen másik múzeumalapító mecénásának. A kiállítás terében egymás mellé helyezett két fotótári fénykép ily módon már nemcsak a megjelenített építészeti stílusok és idők (eklektika, szocmodern) eltérő vizuális karaktere által ellenpontosította egymást, hanem Debrecen múzeum-diskurzusának eltérő moderálásával is: az első fotóinstalláció megerősítette a múzeumalapító mecénás időföldtörténeti rangját, a melléhelyezett dekonstruálta azt. A térbeliség által azonban (ami minden művészeti kiállítás meghatározó értelemlétesítő tényezője) maga az ellenpont lehetett a hangsúlyos: a két „ellentétes” fotó szimultán térbeli érzékelése egyik képi üzenetet sem engedte felülkerekedni (még ha más-más befogadóban más-más érzelmeket keltett is föl), hanem a múzeumeszme és -intézmény (város)történeti jelentőségének folytonos (netán kényszeres? – mindenesetre korántsem értékelőjel nélküli) újragondolását tette esztétikai tapasztalattá.

Létesülés és (le)bontás hasonló váltakozását tapasztalhattuk (vizuálisan egymástól sokszor nem is különböző reprezentációkban), ha (*first look at*) úgy mentünk végig a termeken, hogy nem olvastuk el a fotókat körülvevő szövegeket, hanem egészen a láthatóra bíztuk magunkat. A képeken épületromok és építési segédszerkezetek (állványzatok, zsaluzatok) jelentek meg változott alakban újra és újra, virágzó udvarok és leszakított, elárasztott, széltőlott architektúrák, ásatási árkok és bombatölcsérek, szoboravatás és szobordöntés – mondhatjuk: a történelmi idő diszkontinuitása; amit az építészeti idő ikonikus képeinek éles hangulatváltásai, a mezővárosi utcákat, rurális térségeket, geometrikus háztömböket vagy eklektikus portálfalakat mutató fotók gyors váltakozása is megerősít(het)tek.

És megerősített egy, a terem zárófalaként elénkbe álló nagyszabású fotómontázs is – Chilf Mária, a művészeti kutatásra meghívott kortárs fotóművész *Vonulás* című munkája, amely az „erőszakos vágás műveletével”<sup>12</sup> szabta át és rendezte újra a fotótári fényképeket, úgy, hogy a művészeti intervenció révén megmutatkozzanak a (város)történelem szakadásai, egyszersmind emlékezeti rítusainak szürrealitása. A fotótári fényképek kivágott és átszerkesztett darabjainak szemünk előtt elvonuló sorozata a hétköznapi teatralitás legelemibb gyakorlatát, a (fel)vonulás alkalmait ütköztette és kapcsolta össze az esztétikai térben – a politikai demonstrációtól, a cirkuszi körbevonuláson, katonai díszmeneten és karneváli felvonuláson át a polgári korzózásig és katolikus körmenetig. A processziós rituálék groteszk montázsában tapasztalhatók voltak szürrealisztikus áttűnések is: a szoborszerű hasonlóságok blaszfémikus azonosságot teremtett például Kossuth és Lenin, vagy például az 1961-es Tanácsköztársaság-emlékmű (Kiss István) proletárja és a Millennium szo-

12 Chilf Mária projektleírása, *Holnemváros*, i. m., 148.

borállítási hullámában keletkezett Szabadságszobor (Tóth András, 1902) allegorikus nőalakja között. Az antagonisztikusan ellentétes ideológiák heroizáló emlékműveinek ikonográfiai hasonlósága és emlékező gyakorlatainak azonossága, amelyet Chilf Mária munkája ily módon megidézett, a kollektív emlékezet görbe tükrévé (a metaforát a montázsban szereplő tükrös mézeskalács szív képi motívumból származtattam) avatta az installációt.<sup>13</sup> Amennyiben pedig az egymásra hasonlító két szoboralakban „a stoppost” és „a Vas Zsuzsit”<sup>14</sup> is meglátta a néző – ahogy azt a kommunikatív emlékezet (azaz a kortársak) gúnyolódó-familizáló nyelvéből megtanulhatta – látni tudta a lokális emlékezet persziflázaként is a fotografikus kompozíciót. De, ha a ráismerő képbefogadáshoz nem voltak is ilyen előzetes tudásaink, s nem ismertük és nem ismertük *fel* az épülés és/vagy demoláció helyszíneit, időpontját, eseményelemeit és aktorait, a látványok zárt köre és ismétlődéseik ritmusa a kiállítóter feketé-fehér dobozában<sup>15</sup> akkor is előrajzolt egy (város)narratívát. Vagyis az értelmező történet megteremtéséhez a látogatónak nem volt okvetlenül szüksége az ábrázoltak azonosítására, „elég” volt a látványt észlelnie, a fotót képként látnia. A fotóvilágítás és a térbeli elrendezés által a *Holnemváros* így kiállított egy metatárgyat is, azaz közelbe hozott bizonyos képesztétikai kérdéseket, amit aztán a másik meghívott kortárs fotográfus, Barakonyi Szabolcs *Határozott pillanat* című installációja különösen is fókuszba állított. A képek képiségének<sup>16</sup> szavaktól független értelemlakító potenciálját hangsúlyozó fotóművész<sup>17</sup> *camera obscura*-effektust teremtő installációja technikailag is kiszigetelte a fotókat szöveges (illetőleg szöveg-gé tehető) kontextusaikból, és egy fekete falparaván kivágott lyukain át szemléltethető végtelenített képsorozatban vonultatta el őket a néző szeme előtt – a látás szervét is elszigetelve ekképpen a test többi észlelő szervétől. A múzeumi fotóknak ez a radikális de- és rekontextualizálása, illetve közvetítésük a sötétkamra médiumával a fotografikus kép egyedülálló esztétikumára irányította a néző figyelmét, s – valamiféle látásmámort keltve a látottak idegensége körül – a régi fotográfiai szuggesztív hatását erősítette föl számára.

A kiállítászövegeknek – a fotók adattári paramétereit közlő feliratozásnak, a fotografikus képek kommentárjainak, a fotók (illetőleg a művészeti kutatás) nyomán írt szubjektív Holnemváros-mesének<sup>18</sup> –

13 Lásd ehhez még: VERESS Dániel, *Néma „Z”*. A *Holnemváros-projekt kortárs művei és tanulságai*, in *Holnemváros*, i. m., 16.

14 Mindkét gúnynév ismert volt a kortársak közös helyi nyelvében.

15 A *Holnemváros* kiállítóterében a fekete és fehér falak váltakozása a kiállított tárgy, a fotográfia színvilágával korrelált; a múzeumi tér úgynevezett „fehér doboz”, a neutrális *white cube* átszínezésével a határoló falak is bekerültek így a kiállítás jelentéslétesítő esztétikai hatásainak körébe.

16 A fogalmat lásd többek között Gottfried BOEHM, *A képleírás. A kép és a nyelv határaitól*, ford. ROZSAHEGYI Edit, in *Narratívák 1. Képelemzés*, szerk. THOMKA Beáta, Budapest, Kijárat Kiadó, 1998, 19–36.

17 „Hiszem, hogy a képeknek van egy tiszta, szavaktól teljesen független világuk. Ekkor nem írjuk le őket szavakkal – bár intellektusunk ugyanúgy működésbe lép, mint az olvasásnál.” *Holnemváros*. i. m., 139.

18 Koltay Dorottya Szonja meghívott fotóművész *Semmi baj* című fotóalapú videóinstallációjának háttérmeséjéről van szó, amely a Debrecen-legendárium egyik bázisbeszélését, a tűzvész-krónikát írja át (talán Alfred Jarry Übü-történeteirez



mégis meghatározó szerep jutott a tárlat esztétikai tapasztalatában. A fotótári fényképek feliratozása a múzeumi kartoték felhasználásával történt; a rubrikázott leírókartonokon olvasható képadatok (leltári és adattári szám, szakcsoport besorolás, a besorolást végző muzeológus neve, a felvétel helye, ideje, mérete, anyaga, technikája, készítője stb.) így nem csupán járulékos adattári információként jelentek meg a néző előtt, hanem egyszersmind olyan grafikus ábraként, amely a fotótárgy adattári felvételének munkáját is megidézi. A kurátoroknak arra is volt gondjuk, hogy az adattári munkából immár kivont, avitt leírókartonok megőrizték barnás színárnyalatukat az effajta újrahasonosítás közben, úgy, hogy – a régi fotók patináját is megidézve – esztétikai képként jelenjen meg a néző előtt a kartoték-adat, és érzékelhető szövé váljon a fotótechnikai terminus

(„fekete-fehér zselatinos ezüst, szárazlemez, negatív”, „monochrom, albumin pozitív” stb.).<sup>19</sup>

A képadatolás szerepében álló technikai kiállítászöveg funkcióváltásához hasonló volt a leírókartonok „Megjegyzés” rubrikájába helyezett értelmező-kommentáló kiállítászövegeké. Több ilyen kiállítászöveg volt idézet: novella, hírlapi cikk, privát napló, hivatali jelentés adaptált részlete, többnyire a Debrecen-narratívákat meghatározó írók (Szabó Lőrinc, Móricz Zsigmond),<sup>20</sup> muzeológusok (Zoltai Lajos, Sőregi János), történész (Balogh István) írásából. A múlt vonatkozó fotografikus kép kommentárja is a múltból származott tehát, jóllehet eredeti funkciójában nem az adott fényképre,<sup>21</sup> hanem az általa is reprezentált egykori körülményre (eseményre, helyzetre, tárgyra) vonatkozott, annak szubjektív nézőpontú és az emocionalitás kódjaival ellátott szövegemléke volt. A Móricz-novella (*A bécsi bútor*) újságfaló Zsuzsi kofájának humoros portréja az újságolvasó asszony fotója alatt, Sőregi Lajos háborús naplójának drámai hangú bejegyzései

hasonlítható módonban). Ez a „Holnemváros a lángok és poroltók világa, ahol mindenki fél.” Ebbe a rettenetvárosba érkezik a mesehős, három nő életkorban, hogy elpusztítsa rémképeit, vagy találjon valakit, aki szembenéz velük, vö. *Holnemváros*, i. m., 166. A videón színrevitt mese helyszíne a debreceni utcafotók bevágásával urbanizált puszta-tér (talán a Hortobágy?), itt vív (meg?) a női hármasság (a filmképeken a művész, az édesanyja és a nagyanyja) a (naiv festészet expresszív primitívizmussal megrajzolt) lángokkal és poroltókkal (a lélek projekcióival?). Az agressziók, a rettenet az abszurd fekete humorával jelennek meg a filmképeken, hanghátterként Áncsel Éva filozófus lassú és monoton előadása szól mindennapi félelmeinkről, de a videó madárvonulások légyképeivel záródik: talán egyfajta fönix-idézetként vagy a Weöres Sándortól kölcsönzött mottó – „A teremtés után a pokol első napja még verőfényes” – jegyében?

19 Mindeközben – a kiállítás újabb önreflexív gesztusaként – a múzeumi feliratozás konvenciója is az esztétikai észlelés fókuszába kerülhetett.

20 Közvetett idézetben megjelent egy Borbély Szilárd-cikk is „a Kölcsey” bontását mutató fotó kommentárjaként, illetve Kernhoffer József hivatali portréja mellett a bankigazgató jellemzése Szabó Magda *Régimódi történetéből* adaptálódott, vö. *Holnemváros*, i. m., 41., 68.

21 Kivételt jelent Zoltai Lajos muzeológusi képleírása a saját készítésű dokumentumfotóhoz, a Kistemplom bástya-tornyát építő kőművesek fényképéhez.



az 1944-es bombázás pusztításait mutató városfotók kommentárjaként, Balogh István etnográfiai leírása a köpködő kaszinóról a Városháza előtt egybegyűlt cívisgazdák és pásztorok fényképe alatt mind-mind a fotón megjelenő körülmények kortársi emlékezetét hozta közelebb. Ezt a memoár-jelleget a kurátorok által szerkesztett kommentárok is átvették: a szövegírók nem a szorosabb értelemben vett képleírás eljárásait alkalmazták, hanem helyi szólásokkal, anekdotákkal, a kommunikatív emlékezetben hagyományozott történetekkel írták körül a látványt, vagy épp a fényképezés alkalmát. Például a Nagytemplomot furcsa fabódé társaságában mutató felvétel kommentárja nemcsak az egykori eseményt, a vízadó földrétegek után kutatást mondja el, hanem felidézi a Debrecen „hegy-traumáját” humorosan feloldó mondá(s)t is, amely a víz után kutatás sikertelenségének magyarázatául szolgált a helyiek számára (s amelyet a Móricz-regény, a *Légy jó mindhalálig* hagyományozott tovább): „Debrecennek is vannak hegyei, csak a föld alatt tartják”.<sup>22</sup> Hasonlóképpen használta fel a kiállítászöveg a lokális emlékezet történeteit az egykori Piac utca 13-at mutató fénykép kommentárjaként: a házat nem építészeti paramétereivel (földszintes barokk lakóház), hanem a hozzá kapcsolódó helyi „titkos tudás” felidézésével írta le, tudniillik, hogy tulajdonosa, a cívis építőmester, Vecsey Imre itt rejtette el az önkényuralom éveiben a Haldokló oroszlánt, az elvesztett szabadságharc gyászszobrát. Kézenfekvő is volt, hogy a szoborról készült felvételt a Vecsey-ház fényképe mellé

pozicionálták a rendezők. A látogatónak mindebből úgy tűnhetett, hogy a kurátorok az emlékezet médiumaként tekintenek a fotókra, illetőleg hogy a kiállítás effektusaival azt teremtik meg, hogy a néző számára így működjenek. Amikor egy fotón látható házsor alatt a kommentár felsorolta a háznak egyedítő nevet adó építető-alapító családokat (Scheer-ház, Bek/Dégenfeld-ház, Kenessey-ház, Vecsey-ház stb.), vagy az üzletportálok, műhelycégek fotója alá odaírta a működtető kereskedők és mesterek nevét (Csengeri Dezső divatruház, Szabó Sándor műköszőrűs műhelye, Klein Lipót fériruha-raktára, Lindenfeld József fűszerüzlete stb.), nem helytörténeti információt közölt csupán, de valamiféle városgenealógiát is megidézett. Az egykori debreceniek mentális várostérképeit idézte fel, amelyen a személyek, a házak és a bennük élt élet együtt alkot egy tudati képet, és alakítja ki a hely – ezúttal Debrecen – önazonosságát. Ezen a mentális térképen egy ház mindig valakinek a háza, az utca mint városépítészeti entitás összekapcsolódik a családok, életformák, térhasználatok kulturális hálózatával, és a helyi társadalom lenyomata lesz.

Hasonló Debrecen-értelmezés, illetőleg fotó- és történelembölcseleti belátás munkált azokban a kommentárszövegekben, amelyek egy háznak egy másik ház helyén állását írták le, megidézve ezzel a város történeti, ma már nem látható építészeti rétegeit, és valami olyasmit is, amiről Térey János Debrecen-elbeszélése szól: „Debrecen épületeinek jelentős hányada nem arról nevezetes, hogy létezik, hanem hogy valami

22 *Holnemváros*, i. m., 83.





másnak a helyén áll.<sup>23</sup> Különös tapasztalat lehetett a néző számára, hogy például a Piac utca 11–13-ról 1913-ban készült fotón még épségben áll a Kenessey- és a Vecsey-ház, de a kommentár már a bontásukra utal,<sup>24</sup> a Dégenfeld tér – Csapó utca sarokról 1920-körül készült fényképen is kiválóan látható a ház, ám a kommentár arról beszél, mikor fogják őket elbontani.<sup>25</sup> A Piac utca 40 homlokzati állványzata az 1938-as felvételeken az egykori Rakovszky-ház bontását jelzi, a kommentár azonban már a helyére kerülő házat (Hangya bérház) idézi meg – s még sorolhatnánk

a kiállításon a bontódásában is „holnemvárosként” láthatni kívánt Debrecen képeit. Különösen is emlékezetes maradt azonban két, fotóesztétikailag pedig nemigen érdekes bontásfotó: a felirat szerint az egyik a Fűvészkert utca, a másik a Kölcsey Művelődési Központ bontását mutatta, azzal a kommentárral: „[a] Fűvészkert és Hüvelyes utca helyére épült Lenin-szobor és Művelődési Központ helyére épült a MODEM.”<sup>26</sup> Pedig a fotópár egy félig üres grundot, illetőleg egy bontási munkálatot mutat csupán, s nem jeleníti meg sem a MODEM, sem a Kölcsey Művelődési Központ, sem a Fűvészkert architektúráját. Képtechnikailag azonban a képpár valamiféle láthatatlan Droste-struktúrát<sup>27</sup> tartalmaz, amely (ahogy a kommentár sugalmazza) a majdan létesülő MODEM-ben a törölt Kölcseyt, a törölt Kölcseyben a törölt Fűvészkertet mutatja fel. A Dézsi Lajos 1894 körül készült felvételén látható Hatvan utcai püspöki parókia viszont a Püspöki palota helyén áll a kommentár szerint, pedig az majd csak 1912-ben épül meg: a kronológiai konvenció kifordításával a kommentár ezáltal a törölt épületben mutatta fel a majdan létesülőt. Ezt az időfordítást a háttérből irányíthatta volna a fotográfia mágikus jelenszerűségének titkát kereső Roland Barthes fotófilozófiája is. Barthes szerint a fotó nem úgy beszél a múlttól, hogy az már nincsen (tehát a múltbeli dolgok távollétével), hanem úgy, hogy az volt (tehát a jelenlétükkel). A fotó mint mé-

23 Terey János, *Boldogh-ház, Kéttalom utca. Egy civis vallomása*, Budapest, Jelenkor K., 2020, 192.

24 Méghozzá Zoltai Lajos 1913-as hivatali jelentését idézve, amely a fényképezés műemlékvédelmi küldetéséről és a fotografikus kép emlékezeti státuszáról is szólt közvetve, s arról a „mission héliographique” küldetésudatához fogható elszántságról, amellyel ő maga végezte a múzeumi fotózást: „[a] lebontásra kerülő régi épületekből, azt ami művészi, építészeti, kultúrtörténeti vagy más efféle tekintetből megőrzésre érdemes, igyekeztünk vagy képben vagy természetben megmenteni” – írja a jelentésben; s ennek szellemében hívja fel fényképezétszártsait is 1918-ban az Egyetem avatására Debrecenbe érkező IV. Károly látogatásának dokumentálására, vö. *Holnemváros*, i. m., 55, 60. Érdemes figyelni arra, hogy Zoltai milyen szorosban összekapcsolja az épület „képben megőrzését” a „természetben megőrzésével”. Ehhez és a „mission héliographique” működéséhez: Jens RUCHATZ, *Fotografikus emlékezetek. Médiatudományi kérdések panorámája*, Műhely, 2015, 5–6., 89–109. [https://epa.oszk.hu/02900/02978/00070/pdf/EPA02978\\_muhely\\_2015\\_5-6\\_089-109.pdf](https://epa.oszk.hu/02900/02978/00070/pdf/EPA02978_muhely_2015_5-6_089-109.pdf) (Letöltés ideje: 2022. szeptember 1.)

25 „A Csengeri-féle ház még 1948-ban is állt, de a Csapó utca utána következő házait már 1936-ban lebontották.” in *Holnemváros*, i. m., 67.

26 *Holnemváros*, i. m., 40.

27 *A mise en abyme* technika változata; az a képstruktúra, amikor egy kép rekurzívan szerepel saját magában.

dium jelen idejében a múlt jelen van, bár érinthetetlen<sup>28</sup> – hatásának és sajátos emlékezeti potenciáljának is ez a kulcsa. És mintha kiállítá-sunk is ezáltal tudta volna jelenvalóvá tenni Debrecen holnemváros-státuszát, mely a bontódások-ráépülések (törlések-felülírások) nyugtalanságában épül.

A képek (a láthatóság) és szövegek (az olvashatóság) viszonyaira figyelve az tűnt szemünkbe tehát, hogy (a kiállítás módszertana felől közelítve a kérdést) a látványok képi tartalmának felismerését segítő, jószerint csak a fotó viszonylatában funkcionáló kommentár (a múzeumi szöveg megszokott módszere) ellenében egy olyan, *ekphrasis* típusú képleírás volt a domináns a kiállításon, amely a képviszonyok feltárása által egy szuverén, a kép mellé állítható önálló értelemalakzatot hoz létre. Igaz, ez bizonyára olyan esztétikai kínálat volt már a tárlatnak, amely kevesebbet szólított meg.

A kiállítóterem középső zónájába viszont nagyon is attraktív, és nem is kevésbé összetett látásemények kerültek; Kocsi Olga és Fátyol Viola gesztus alapú installációi és performanszai, amelyeket az is kitüntetett, hogy a múzeum háttér munkáit, a teremőrt, a muzeológust, a fényképezést tették láthatóvá. A művészeti kutatásra meghívott mindkét alkotó beszámolt arról a személyes megérintettségéről,<sup>29</sup> amelyet a fotótár történetének, gyűjteményének, egykori és mai működtetőinek megismerése váltott ki bennük. Munkáikat végigkövetve és performanszok résztvevőjeként az volt a benyomásunk, hogy őket is olyasféle „csodálkozó ámulat” kerítette hatalmába, mint Sőregi Jánost, a Déri Múzeum első igazgatóját, amikor Zoltai Lajos muzeológus-életét életrajzíróként maga elé idézte;<sup>30</sup> intervencióik dedikációs jellege világosan mutatta ezt. Fátyol Violát Debrecen egyik első fényíró mestere, Gondy Károly és Gondy monográfusa, Szabó Anna Viola, fotótörténész-muzeológus személye és munkássága igézte meg, Kocsi Olgát az első múzeumőr, a polihistor Zoltai Lajosé és az ismeretlen obsitos honvéd-teremőre. Tisztelgésüket a helyi archivátorok homályban hagyott munkája, s általában a képek és kiállítások mindenkor „verzói” felé különféle médiumokban és különféle gesztusokkal fejezték ki, saját művészi habitusuknak megfelelően. Kocsi Olga *Honvéd teremőr Olga* című fotóalapú performansza a belső tükrözés elvén működött. A teremőr-honvédnak beöltözött művész *önmaga* életnagyságú fotója mellé, örbódét formázó kicsiny dobozban, kitette a falra a fotó kicsinyített másolatát; majd a vernisszázs eseményterében – a képkészítési folyamatot megfordítva – ugyanabban az uniformisban beállt a két fotó közé, mint egy teremőr; amit aztán a látogatók igen gyakran lefényképeztek, nemegyszer *selfie*-képet nyomva az önmaga fotóinak modelljeként, ugyanakkor a kiállítás teremőreként pózoló művésznővel. A jókedvűen dinamikus, bár igencsak trükkös, *mise en abyme* technikájú performanszal szemközt, két egymásra merőleges (egy fekete és egy fehér) falsáv terében állította ki a művész másik munkáját, *Dokumentálás, reprodukció, gyűjtés – Zoltai Lajos esszenciája* címmel. Egy decens, mély megértést kifejező tükröszerkezetű kollázzst, amelynek egyik

eleme egy olyan fiktív minimúzeum volt, amely az egykori Városi Múzeumban kiállított tárgyakat állította ki újra, a Zoltai Lajos által róluk készült rajzok, akvarellek, fényképek, illetve adattári leírások és besorolások között; másik eleme pedig egy tükörkép volt, amelyet erről a belső tárlatról Kocsi Olga hozott létre fehér krétával készült szabadkézi rajzokból és szövegfüleletekből, a merőleges, fekete falsávon. Az íráskés és a rajzok Zoltai Lajos tárgymásoló rajzainak és írásainak méret- és formahű másolatai voltak: ha képzetben könyvként egymásra hajtottuk a két falsávet, a fehér szövegek és rajzok rásimultak a tárgyak „eredeti” képeire és szövegeire. A másolás lassú és nagy türelmet igénylő kézi munkájával Kocsi nemcsak Zoltai materiális hagyatékát írta le újra (tehát nem egyszerűen egy repetíciós munkát hozott létre), hanem a kézírás műveletével átfolyatta önmagán módszerét és habitusát is,<sup>31</sup> hasonlóan ahhoz, ahogy a kultikussá vált (és a Kocsi Olga-gesztus értelmezéséhez is kínálkozó) irodalmi másolás-eseménynél, Esterházy Péter Ottlik-regény másolásánál is történt.<sup>32</sup> A megértésnek ez az író kézen át történő rítusa az ige-másolás szerzetesi gyakorlatát is felidézheti bennünk, úgy, hogy Kocsi Olgát (a honvéd-uniformis után) habitusban is elképzelhetjük, de legalábbis olyan művészként láthatjuk, aki a kódexmásoló szerzetes áhítatával és alázatával másolja Zoltai Lajos etnográfiai rajzait és írásait, fehér krétával, át a fekete falra. Fátyol Viola szintén a mély ráhangolódás szakralizáló gesztusával közelített Gondy Károly fényírói hagyatékához és monográfusának archivátor-személyiségéhez. Őt elemből álló munkája – *Ereklyetartók Gondy Károly fényképeihez, Szabó Anna Viola Gondy Károly utánrendelő könyvét lapozza* címmel – a rektó/verzó aszimmetrikus ellenfogalmának konvencióját is feszegeti, amikor a fotó hátoldalára és az archívum nem látható munkására irányítja a figyelmünket. Nem szokványos tapasztalat egy kiállítás látogatójának, ha annak a személynek a festményként kidolgozott fotóját látja a kiállítóterem látásirányító középpontjában, akit a mindennapokból ismer: a ráismerés mint elsődleges esztétikai tapasztalat könnyű, de azonnal gyanússá is válik. Főleg, ha a fotó/festmény a németalföldi festészet zsánerképeit, a barokk allegorikus képeinek fénytechnikáját, az olvasó nő képtípusát idézi fel számára. Hasonló zavar támadhat benne, amikor a historizáló festmény-pókokba beállított személyek konvencionális zsánerfotóit (egész pontosan négy régi fényképet) posztamenseken, mágikus rítusok eszközeként ismert ereklyetartó dobozokban kiállítva látja, melyeknek fedőlapjába orákulumjeleknek látszó szimbólumok (napjelképek, szárnyas lények) vannak gravírozva. S csak ha a műleírásokból megtudja, hogy azok Gondy Károly jellegzetes verzó-grafikái, tudja meg, hogy amit lát, az épp a verzó és a rektó együttlátása. A feminin finomsággal kivitelezett fotó/festmény és a négy fotó/ereklye ily módon újra összegyűjti a kiállítás sokféle jelentését és esztétikai felhívását.

fotók: Bíró Dávid felvételei

31 „... bámulatos türelme volt az aprólékos pontossággal készült toll- vagy ceruzarajzokhoz, amelyeket ezerszámra csinált” – idézi fel Zoltai habitusát Sőregi János, in *Sőregi*, i. m., 91.

32 Ottlik hetvenedik születésnapjára ajándékként másolja le az *Iskola a határon* Esterházy. Egy interjúban azt is mondja, hogy az volt a célja, hogy belemenjen a kezébe a tudás mesterétől.

28 Roland BARTHES, *Világoskamra*, Budapest, Európa Kiadó, 1985, 73–101.

29 *Holnemváros*, i. m., 152., 158., 162.

30 SŐREGI János, *Zoltai Lajos élete és munkássága*, i. m., 4.







**Berta, Erzsébet:**

*Az archívum és a város – egy kiállítás verzója*

[The archive and the city – Adage to an exhibition]

The study is concerned with the photographic exhibition *Holnemváros* done in collaboration with MODEM culture center for modern and contemporary arts and the photographic archives of the Déri Museum. It aims to present the complex aesthetic experience the exhibition offers through the analysis of perception method. It follows the process of how aesthetic meanings are created for the observer while they move around within the space of the exhibition and how they follow the offered vision events while focusing on analyzing the installations and the synergy between

pictures and text. This way, it is shown what kind of city interpretation can be gleaned from the old Debrecen pictures of the archive, the curator comments and photograph-based contemporary art installations based on Debrecen legends. Furthermore, it is also shown how the observer have to re-think, through the works of contemporary photo artists, the concept of photography and who the photographer, the museologist and the museum usher is within the past and present Déri Museum.





## MÚZEUMPEDAGÓGIAI METSZETEK A PANDÉMIA IDŐSZAKÁBÓL

A pandémia elemi hatást gyakorolt a hazai kulturális életre. Ezen belül is a múzeumokra, melyek esetében a látogatók elmaradoztak, a pandémia hullámainak erősödésével pedig teljesen ki lettek zárva a múzeumi téréből. Így a múzeumok, más választásuk nem lévén, az online világ felé fordultak. Kiállítások, rendezvények és különböző múzeumpedagógiai kezdeményezések jelentek meg az interneten, így engedve betekintést nemcsak a helyi, hanem az országos közönség számára is az egyes múzeumok gyűjteményi anyagába. Tanulmányomban a koronavírus által meghatározott időszak két metszetét elemzem, mely bemutatja, hogyan próbáltak a múzeumok megjelenni az online térben, és a kezdeti útkeresés után most hol tartanak ebben a folyamatban. Tanulmányom második felében pedig részletesen bemutatom, hogy a Déri Múzeum tagintézményében, a Debreceni Irodalom Házában milyen módszertan révén próbáltam elérni mind a diákokat, mind a felnőtt érdeklődő közönséget.

A 2020. május 18-án, a múzeumok világnapján megrendezett DEMÓ (Digitális Edukációs Órák) programban 21 múzeum vett részt.<sup>1</sup> Az érdeklődő múzeumok száma már önmagában megmutatja, hogy a DEMÓ-ra nagy volt a kereslet a múzeumok részéről, amelyek így a pandémia idején is betekintést tudtak adni a gyűjteményük anyagaiba. Mindezt nemcsak regionális szinten, hanem – az online platformnak köszönhetően – az egész országra kiterjedően. Azért választottam metszéspontként épp ezt a rendezvényt, mert ez volt az első, több múzeum bevonásával szervezett program, ahol láthatóvá vált, hogy az egyes intézmények milyen stratégiát követve próbálnak az online térben érvényesülni. Ebből kifolyólag a vizsgálat pusztán látogatói szemmel méri fel a bevont múzeumok digitális tartalmait és próbál róla körképet adni.

Az egyes múzeumok az alábbi programmal jelentkeztek az online rendezvényre:

Leskowsky Hangszergyűjtemény, Kecskemét: *Hangszerek a világ összes tájáról* (2 videó zenei bemutatóval)

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum: *Milyen volt az irodalmi kávéház?* (3 kisvideó, LearningApps tankocka feladatok)

Magyar Nemzeti Múzeum: *Mindent a magyar lovagkorról* (videó, 1 LearningApps tankocka mátrix)

Néprajzi Múzeum: *Kitekintés a maszkjaink mögül* (videók, feladat az online gyűjteményi adatbázisban)

Bajor Gizi Színészmúzeum: *Kulisszatitkok a színésznő egykori villájában* (videó, kvíz)

Savaria Múzeum: *Kalandozás a Szombathelyi Képtárban* (Kahoot! vetélkedő)

REPTÁR Szolnoki Repülőmúzeum: *Virtuális séta a repülőgépek világában* (videó, kvíz)

Zsidó Kiválóságok Háza, Balatonfüred: *Tudósok, akik nélkül ma nem lenne se golyóstoll, se Facebook...* (videó, kvíz)

Petőfi Irodalmi Múzeum: *Toldi, avagy egy márka születése* (virtuális túra, feladat)

Siklósi Vármúzeum: *Van egy vár a Tenkes alján* (2 videó, feladat)

Magyar Természettudományi Múzeum: *Az átmeneti év élővilága, Szavanna* (PPT, *Legyél Te is milliomos-játék*)

Budapesti Történelmi Múzeum: *Kalandozás a középkori udvarban* (videók, Wordwall-játék, puzzle)

Ludwig Múzeum: *A web halála* (videók, virtuális séta)

Katona József Múzeum, Kecskemét: *Bűvészkedjünk együtt – Lesd el Rodolfo trükkjeit!* (3 játékos videó trükkökkel)

Katonai Emlékhely, Pákozd: *A híres magyar huszárság* (videó, kvíz)

Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém: *A paraszti élet mindennapjai és tárgyi kultúrája* (LearningApps tankocka feladat)

Magyar Földrajzi Múzeum: *Magyar utazók, földrajzi felfedezők* (virtuális túra, rejtvény)

Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum: *Camera Obscura a szobában* (feladat, rejtvény, LearningApps)

Déri Múzeum, Debrecen: *Az Arany Egyszarvú* (videó, Genial.ly kvíz); *Adybandi ébresztése* (videó, képregénykészítés)

Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre: *Animáció és 3D képtartó készítés*

Herman Ottó Múzeum, Miskolc: *Kedvenc Műtárgyaim*<sup>2</sup>

Előzetes várakozásaimmal ellentétben a DEMÓ során alkalmazott módszerek elég homogének voltak. A múzeumok elsősorban alkalmaztak kisvideót a bemutatkozásra, valamint rendkívül népszerű volt a kvíz mint játékos ismeretátadó eszköz. A múzeumok csaknem fele élt vele. A LearningApps felületét is sokan, a résztvevők közel negyede alkalmazta, mert általa érdekessé tehető a tanulás.<sup>3</sup> Emellett adódott lehetőség

<sup>2</sup> [http://virtualismozaikumzeumtura.hu/?p=iskolai\\_napok&o=302](http://virtualismozaikumzeumtura.hu/?p=iskolai_napok&o=302)

<sup>3</sup> Ládiné Szabó Tünde: *Hasznos tár az oktatásban: Tankockázzunk együtt!* <http://real.mtak.hu/88699/1/L%C3%A1din%C3%A9Szab%C3%A9Tunde.pdf>

<sup>1</sup> <https://www.mozaikmuzeumtura.hu/muzeumpedagogia-ujra-tolteve-demo>

virtuális sétára, mely a zárva tartás idején különösen hasznos módszer a látogatókkal való kapcsolattartásra.<sup>4</sup> Viszont e fogalom, különböző megoldási formákat takart. Volt, ahol kisvideók megtekintésével lehetett bejárni a helyszínt, máshol az állandó kiállítások virtuális térben történt leképeződésében lehetett barangolni. Ezen túl volt lehetőség online képregényt készíteni, valamint elenyésző százalékban lehetett tárgykészítésen részt venni, és 1 esetben kapcsolódott ez a tárgykészítés nemcsak a gyűjteményi anyaghoz, hanem valamely jeles naphoz is.

Népszerű volt a Kahoot!,<sup>5</sup> a Genial.ly<sup>6</sup> és a LearningApps,<sup>7</sup> de lehetőség adódott a ThingLink<sup>8</sup> használatára, online képkirakózásra és Pac-Man-es játékra is.

A DEMÓ1-re beküldött videóanyagok minősége némely esetben hagyott kívánnivalót maga után, ami nem csoda, hisz ha végignézzük a múzeumi honlapokat, alig találkozzunk a munkatársak között múzeumi videós kollegával. Így ha a múzeumoknak nem voltak anyagi erőforrásaik profi szakember felfogadására és a kollegák között sem akadt videózás iránt érdeklődő, akkor bizony a semmiből indulva kellett kísérletezniük ezzel a műfajjal. De egy jó videó nemcsak a készítő kompetenciáin és a technikai felszerelésen múlik. Némely esetben hiába nagy tudású az, aki megnyilatkozik, ha hiányzik a rátermettsége a videón való szerepléshez. Jól látszik ez a szárnypróbálgatás a DEMÓ1 esetében.

Mivel a múzeumok közel fele kvízit állított össze, a feladatok meglehetősen egysíkúvá váltak. Ráadásul, ha valaki az összes kínálattal egyszerre akart megismerkedni, az nagyon kimerült az információdömpingtől. Ennyi tartalom még a felnőttek számára is megterhelő. A regisztrált pedagógusoknak csak az adott némi támpontot, hogy a szervezők listába szedték, az egyes intézmények milyen jellegű anyaggal készültek (l. fent), valamint a szelektálás alapját jelenthette, ha a pedagógusok előzetesen informálódtak az egyes intézményekről. Hogy a DEMÓ1 tényleges hasznát igazán mérni lehessen, ismerni kellene, hogy a pedagógusok oldaláról mi jelentette a szelektáció alapját és milyen szűrőkön jutott el végül a tartalom a diákokhoz.

Mivel a programra iskolai oldalról nem látunk rá, nem lehet megítélni sem azt, hogy mennyire ért célta tartalom, sem pedig azt, hogy az elhangzottakat a pedagógusok hogyan csatornázták be a formális oktatásba. Tartottak-e róla megbeszélést, ellenőrizték-e és ha igen, milyen formában a megtekintést? Csupán színesítette-e az online oktatást a múzeumi tartalom, vagy kapcsolódott is a tananyaghoz? Az biztos, hogy hiánypótló a kezdeményezés és mind a múzeumok, mind az oktatási intézmények részéről megvan rá a kereslet, hiszen már negyedik alkalommal rendezik meg a programot.

Elemzésem másik metszetének a jelen időszakot választottam. A pandémia kitörése óta ugyanis már eltelt annyi idő, hogy láthassuk:

<sup>4</sup> Camille Huré: *3 good reasons to offer a virtual tour of your museum* <https://welcome.museum/3-good-reasons-to-offer-a-virtual-tour-of-your-museum/>

<sup>5</sup> <https://kahoot.com/>

<sup>6</sup> <https://genial.ly/>

<sup>7</sup> <https://learningapps.org/>

<sup>8</sup> <https://www.thinglink.com/>

az egyes múzeumok élnek-e és ha igen, milyen formában az online ismeretközvetítéssel s mely módszereket tartják hasznosnak a jelenléti múzeumpedagógiai nevelés mellett. Ezért megvizsgáltam annak a 21 múzeumnak a honlapját, ami a DEMÓ1 programban részt vett.

A **Leskowsky Hangszergyűjtemény**<sup>9</sup> könnyen átlátható, jól felépített weblappal rendelkezik, ahol a hangsúly a változatos kínálaton és a különböző programokon van. Külön online fül nem található a honlapon. A webloldal mellett Facebook-, YouTube- és Instagram-oldalak is van. A YouTube-csatornájukon böngészve lehet könnyen elérni a pandémia idején megosztott online hangszerbuszátató foglalkozásokat, melynek keretében a hangok világával és a világ hangszereivel ismertetik meg a nézőket, valamint itt láthatók hangszerkészítő és tárgybemutató videóik is.

A **Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum**<sup>10</sup> honlapja a rengeteg kínálat mellett külön menüpont alatt listázza az összes online tartalmat, mint a múzeumi blogot, ahol egy adott műtárgy fényképes és szöveges bemutatása történik, a különféle online platformokon való jelenléte (Facebook, Instagram, YouTube), a digitális múzeumpedagógiai anyagokat, a virtuális kiállításokat, a digitális gyűjteményeket, valamint a digitális kiadványokat. A honlapon négy virtuális kiállítás található. A LivePrint<sup>11</sup> segítségével tekinthető meg a *Szerzetesek asztalánál* és a *Képes magyar jazztörténet*. A térben jobbra és balra lehet mozogni, és bizonyos mértékig a zoomolás is megengedett, azonban nem annyira, hogy a tablószövegek online is elolvashatók, vagy a tárgyak alaposabban szemügyre vehetőek lennének. Így a tárlat leginkább ízelítő jellegű. Az állandó kiállításokban készült *Virtuális múzeumi túra*<sup>12</sup> már négyíránnyú mozgást tesz lehetővé, de a zoomolás itt sem lehetséges oly mértékben, hogy a tablószövegek elolvashatóvá válnának. A Museum Digital<sup>13</sup> használatával ugyan le kell mondanunk a térben történő mozgás élményéről, ellenben az itt létrehozott szövegek teljes mértékben olvashatók. Lényegében a felület a blogok felépítését mutatja, egy kiállítási egységet megjelenítő fénykép mellé szöveges tartalom kerül, és az előre és hátra mutató nyilakkal tudunk a tartalomban haladni.<sup>14</sup> Felnőtteknek indított videósorozatuk a *Korkoktél*, melyben rövid YouTube-videókban különböző korokból származó műtárgyakról mesélnek. A Genial.ly program segítségével érdekességeket mutatnak be, *Boldogulj a múltban!* címmel pedig videósorozatot indítottak arról, hogy mi történne velünk, ha a múltba csöppennénk. Iskolások számára digitális foglalkozásokat állítottak össze különböző témákban. A foglalkozás során a videós anyag megtekintését követően játékra nyílt lehetőség. A program maximum 20 percre lett kitárlva, amiből 5 perc a videó megtekintése, a többi a játékidő.<sup>15</sup>

<sup>9</sup> <http://hangszergyujtemeny.hu/>

<sup>10</sup> <https://mkvm.hu/>

<sup>11</sup> <http://liveprint.hu/>

<sup>12</sup> <https://www.panoramablog.eu/>

<sup>13</sup> <https://hu-themator.museum-digital.org/>

<sup>14</sup> [https://hu-themator.museum-digital.org/ausgabe/showthema.php?m\\_tid=30&tid=30&ver=standalone&exhibition\\_view=](https://hu-themator.museum-digital.org/ausgabe/showthema.php?m_tid=30&tid=30&ver=standalone&exhibition_view=)

<sup>15</sup> <https://mkvm.hu/digitalismuzeumpedagogia/>

A **Bajor Gizi Színészmúzeum – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet** honlapján jelenleg a színházi blog, a hónap műtárgya, a médiatár és a digitális múzeum érhető el, ezen belül külön felnőtteknek és külön gyerekeknek szánt tartalommal.<sup>16</sup> A *Kézműves kuckó*ban tárgykészítő videók várják a gyerekeket, a *Játékok* cím alatt a ThingLink<sup>17</sup> használatával lehet egy-egy témáról ismereteket szerezni és nyomozni, illetve a múzeumot virtuális séta keretében is bejárhatják a gyermekek éppúgy, mint a felnőttek. A felnőttek ezen túl videók révén megismerkedhetnek a raktárban őrzött, korábban ki nem állított műtárgyakkal, valamint 3D-s modellek által betekintést nyerhetnek a színháztörténet múltjába és jelenébe a Blend4Web<sup>18</sup> és a Sketchfab<sup>19</sup> segítségével.

A **Savaria Múzeum**<sup>20</sup> honlapján több 3D-s sétán vehetnek részt a látogatók a Matterport<sup>21</sup> révén. A séta során az egyes műtárgyak jól körbejárhatók, alaposan megsejlelhetők, azonban a műtárgyleírásokra és tablószövegekre nem lehet annyira rányagítani, hogy olvashatók legyenek, így csak betekintést engednek a kiállításba. A múzeumpedagógiai tartalmak között is találunk online menüpontot, mely alatt igen sok anyag található változatos tematikában. Típusukat tekintve vannak ismeretterjesztő, valamint tárgykészítő jellegű tartalmak. Ezen túl található a honlapon több digitalizált kiadvány, valamint a múzeumi blog.

A **REPTÁR Szolnoki Repülőmúzeum**<sup>22</sup> honlapján barangolva virtuális sétán vehetünk részt. Az egyes helyszínekről panorámakép készült, így egy pontról tekinthetünk szét az adott térben. Navigációs lehetőség nincs, de zoomolni kis mértékben lehetséges.

A **Zsidó Kiválóságok Háza**<sup>23</sup> a jelenléti tudásátadást részesíti előnyben, weblapjukon digitális rendezvények, ismeretadási lehetőségek nem találhatók. A Kahoot!<sup>24</sup> alkalmazásával kidolgozott játékos programjuk a honlap információi alapján személyes jelenléte igényel. Így a digitális oktatásban is népszerű platformot a jelenléti tudásátadás eszközeül használják.

A **Siklósi Vármúzeum**<sup>25</sup> is teljes mértékben a fizikai látogatókra számít. Honlapjukon tájékozódva változatos jelenléti programokat találhatunk felnőtteknek, gyerekeknek, családoknak egyaránt.

A **Déri Múzeum**<sup>26</sup> múzeumi bloggal és virtuális kiállításokkal szeretné megszólítani az online térben a látogatóit, a *Múzeumpedagógia online* menüpont alatt pedig egy múzeumtörténeti kvíz kitöltésére, illetve egy feladatlapos belvárosi sétára nyílik lehetőségünk, ami Kossuth Lajos alakjához kapcsolódik. A feladatlap kitöltéséhez azonban szükséges

az *1848 emlékezete* című kiállítás ismerete is, így érintkezés nélkül, de jelenléti múzeumlátogatással egybekötvé teljesíthető a séta. A Déri Múzeum tagintézménye, a **Debreceni Irodalom Háza**<sup>27</sup> honlapján online családi napokon való részvételre van lehetőség, melyek felépítésükben követik a jelenléten alapuló családi napokat, így egy kiválasztott tematika vagy műtárgy köré szerveződve a gyerekek tárgykészítő foglalkozáson vehetnek részt. Emellett nyomozók is lehetnek az arra vállalkozók, a *Csoda a mi utcánkban* online játékban. A nyomozás Tar Sándor *A mi utcánk* című művéből merítkezik, s célja az író regényvilágának, karaktereinek megismeretése a játékosokkal. A *Letölthető szakmai anyagok* menüpont alatt pedagógusok számára készült szakmódszertani prezentáció videóanyaga érhető el, valamint *A rajongó* című digitális foglalkozás, mely Ady Endre és Kiváncsi Illi kapcsolatát járja körül.

A **Néprajzi Múzeum**<sup>28</sup> a DEMÓ1 idején még a költözés fázisában volt, ám azóta új helyszínen várja látogatóit. Honlapjukon számos digitális anyag található. Ilyen a *Keep calm!*, ami a türelemüvegek működési elvére fejlesztett online játék, melynek során egy virtuális üvegben kell kirakni kisebb-nagyobb elemekből egy képet. A játék fejlesztése során figyeltek arra, hogy csak lassú, óvatos mozdulatokkal lehessen célt érni. A *Zoom* egy kiállítás megtervezésének folyamatába enged betekintést. Izgalmas, hogy saját online terveinket végül összehajthatjuk magával a megvalósult kiállítással. Egy kisfilm segítségével lehetőségünk van népi játékok megismerésére, vagy a boldogi Püspöki Örsze egy napjába betekintést nyerni fényképek révén. Számos videóhoz kapunk segédanyagot, mely a feldolgozást segíti, és felületet biztosítanak a korábbi kiállításokról szóló tartalmak és a hozzájuk kapcsolódó múzeumpedagógiai foglalkozások számára is. A téli ünnepkörre kattintva egy külső felületre érkezünk, ahol a témához kapcsolódó ismereteket tárgykészítő feladatokkal tarkítva sajátíthatjuk el. A felület arra buzdít, hogy az egyes népszokásokat mi is próbáljuk ki otthon. Hasonló módszer alapján készült digitális segédanyag a farsanghoz, húsvéthoz, a 20. század elején Erdélyben élő magyarok zenéjének, szokásainak, táncainak, viseletének, jellegzetes építészeteinek és tárgyi kultúrájának feldolgozásához, illetve az eredeti népdalgyűjtések, a gyűjtések körülményei, helyszínei megismeréséhez. És itt kapott helyet a *Tárgyas ragozás, szubjektív etnográfia*-hanginstalláció<sup>29</sup> hét szkeccsben is.

A **Herman Ottó Múzeum**<sup>30</sup> két virtuális kiállítással várja honlapján látogatóit, és ezen felül külön menüpontban található a digitális múzeumpedagógiai tartalmak. Ezek között találjuk a DEMÓ1 és DEMÓ3-ra készített anyagokat. Míg a DEMÓ1-re négy kisvideóval és két virtuális kiállítással jelentkezett a múzeum, addig a 3-ra korosztályra bontott tematikus LearningApps-feladatokkal. Emellett számos más tematikájú LearningApps-feladat is található a honlapjukon, valamint két online múzeumpedagógiai kiadvány és egy online múzeumpedagógiai foglalkozás is, amit kisvideó formájában lehet megtekinteni.

27 <https://www.derimuzeum.hu/irodalomhaza>

28 <https://www.neprajz.hu/>

29 <https://targyasragozas.hu/>

30 <https://hermuz.hu/>

16 <https://oszmi.hu/index.php/component/content/article/2-features/1175-digitalis-muzeum>

17 <https://www.thinglink.com/>

18 <https://www.blend4web.com/en/technologies/webplayer/>

19 <https://sketchfab.com/>

20 <https://savariamuzeum.blog.hu/>

21 <https://matterport.com/>

22 <https://www.reptar.hu/virtualis-seta.html>

23 <https://www.zsidokivalosagok.hu/>

24 <https://kahoot.it/>

25 <https://www.siklosivar.hu/>

26 <https://www.derimuzeum.hu>

A **Ferenczy Múzeumi Centrum**<sup>31</sup> hét virtuális tárlattal várja látogatóit honlapján, s némelyikhez múzeumpedagógiai feladatok is kapcsolódnak. Ezek zömmel Genial.ly alapúak, de találhatók köztük egyebek mellett Google Docs<sup>32</sup> vagy Kahoot!-rendszerű feladatok is. A *Múzeumpedagógia* fülon belül az oktatási segédanyagok között korosztályra bontva az alsó tagozatosok számára a vizuális kultúra, irodalom és ének-zene tantárgyhoz kapcsolódóan múzeumi kifestők, valamint zömmel Genial.ly alapú feladatok és online családi napok kisvideói találhatóak. De képviselteti magát a feladatok között a Jigsaw Planet,<sup>33</sup> sőt, egy 6. osztályos fiúnak az ismert Snake játékon alapuló online fejlesztése is. Ezen túl található a tartalmak között múzeumpedagógiai kiállításvezető füzet is. A felső tagozatosok és a középiskolások számára a vizuális kultúra, irodalom, valamint ének-zene tantárgyak mellett megjelenik az angol is.

A **Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum**<sup>34</sup> honlapján a Múzeumpedagógia-fül *Múzeum az otthonomban* menüpontja alatt található a múzeum online múzeumpedagógiai tartalmak, melyek között számos Genial.ly alapú kvíz vagy LearningApps-tartalom, illetve színező található, de sok tárgykészítő kisvideó, valamint aktivitásra ösztönző feladat is van.

A **Magyar Földrajzi Múzeum**<sup>35</sup> kedvcsináló szándékkal virtuális túra keretében is felfedezhető. Ezen túl a *Múzeumpedagógia* menüpont alatt található a digitális tananyagok hat témában, a korosztályi sajátosságok figyelembevételével a 10–12, a 12–14 és a 14–16 évesek számára. Ezek zömmel LearningApps-feladatok, melyeket képekkel illusztrált ismertető szövegek vagy kisvideók egészítenek ki.

A pákozdi **Katonai Emlékpark**<sup>36</sup> honlapján jelenleg nincs digitálisan elérhető oktatási tartalom.

A **Kecskeméti Katona József Múzeum**<sup>37</sup> honlapján számos virtuális kiállítás megtalálható, melynek zöme Museum Digital alapú, de található köztük a 360° túra<sup>38</sup> fejlesztésében megvalósult virtuális túra is. A múzeum tagintézményei, a Cifrapalota, a Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely, a KKM Orvos- és Gyógyszerészettörténeti Gyűjtemény és a Magyar Naiv Művészek Gyűjtemény múzeumpedagógiai kínálata mind jelenléten alapul.

A **Budapesti Történeti Múzeum** honlapján külön online kiállítás vagy online múzeumpedagógiai tartalmak nem találhatóak. Az egyes egységei honlapján böngészve találkozhattunk online tartalmakkal, így a **Vármúzeum**<sup>39</sup> honlapján az *Online múzeum* fül alatt találunk képekkel illusztrált ismeretterjesztő szöveget és hasonló célú videókat, Jigsaw Planet alapú online kirakókat, LearningApps-ra építő játékos feladatokat,

31 <https://femuz.hu/>

32 <https://docs.google.com>

33 <https://www.jigsawplanet.com/>

34 <https://kozlekedesimuzeum.hu/>

35 <https://foldrajzimuzeum.hu/>

36 <http://www.kempp.hu/>

37 <https://kkjm.hu/>

38 <https://360tura.hu/>

39 <https://www.varmuzeum.hu/>

Apester<sup>40</sup> alapú kvizeket, valamint letölthető színezőket. A **Kiscelli Múzeum**<sup>41</sup> honlapján a *Virtuális múzeum* menüpont alatt található virtuális leletmentés, virtuális gyűjtemény, digitális gyűjtemény, képekkel illusztrált ismeretterjesztő tematikus írás, de virtuális túrán is részt vehetünk, és két időszaki kiállításba is betekintést nyerünk a *Digitális Képműhely*<sup>42</sup> révén. A Google Kulturális Intézetével való együttműködésnek köszönhetően a múzeum állandó kiállítását is megnézhetjük online a Google Arts & Culture<sup>43</sup> felületen keresztül. A *100 év divattörténete* ismeretterjesztő szöveg és képek segítségével évtizedről évtizedre mutatja be a múzeum gyűjteményi anyaga által a 20. század divattörténetét. A **Budapest Galéria**<sup>44</sup> hat különböző témájú online foglalkozást kínál az iskolai csoportok számára. Az **Aquincumi Múzeum**<sup>45</sup> *e-múzeum* menüpontján belül lehetőségünk nyílik kisfilmek megtekintésére, online képkirakózásra a Jigsaw Planet segítségével, virtuális túrára a Pazirik Informatikai Kft.<sup>46</sup> fejlesztése révén, és ezenfelül virtuális tárlatvezetésekben is részt vehetünk kisfilmek megtekintésével. A múzeum honlapján számos múzeumpedagógiai tartalom található, de a letölthető oktatási segédanyagokat leszámítva minden más a jelenléti múzeumi oktatási formát célozza.

A **Magyar Természettudományi Múzeum**<sup>47</sup> életkori bontásban alsósoknak és felsősöknek valamint minden érdeklődőnek számos virtuális tanósvényt kínál és háttéranyagokkal is szolgál. Ezen anyagok a kiállítások önálló használatában segítenek. Virtuális tanósvény gyűjtőnév alatt a készítő az oktatási segédleteket, óravázlatokat, terveket értik, és PPT jellegű képekkel tarkított információkat tartalmaznak változatos témakörökben. Honlapjukon a múzeumpedagógiai kínálat jelenléti foglalkozásokat takar. Az online tartalom a korábban említett virtuális tanósvényre, valamint a *Virtuális kiállítások* menüpontra koncentrálódik, ami alatt képekkel illusztrált ismeretterjesztő szövegek találhatóak. Ezen túl a nagy sikerű Beporzók napját 2021-ben online tartotta meg az intézmény, s az erre az alkalomra készült anyagok is elérhető a honlap megfelelő menüpontja alatt, ahol kisvideók, PPT-k és LearningApps-feladatok egyaránt megtalálhatóak. Az **MTM Mátra Múzeuma**<sup>48</sup> honlapján megjelennek oktatási segédanyagok, zömmel általános és alkalmazott muzeológia témakörben, de a foglalkozások itt jelenléti alkalmakkal operálnak. Másik tagintézménye, az **MTM Bakonyi Természettudományi Intézete**<sup>49</sup> honlapja arról árulkodik, hogy az intézményben teljes egészében jelenléti tudásközvetítés zajlik.

A **Magyar Nemzeti Múzeum**<sup>50</sup> honlapján az online múzeum menüpont alatt található kvizek/játékos tananyagok korszakokra és kor-

40 <https://apester.com>

41 <http://kiscellimuzeum.hu/>

42 <https://www.digitaliskepmuhely.hu/>

43 <https://artsandculture.google.com/>

44 <https://budapestgaleria.hu/>

45 <http://www.aquincum.hu/>

46 <https://pazirik.hu/>

47 <http://nhmus.hu/>

48 <https://matramuzeum.nhms.hu/>

49 <https://bakonymuzeum.nhms.hu/>

50 <https://mnm.hu/>



osztályokra bontva. Vannak közöttük Quizizz<sup>51</sup> és LearningApps alapúak is, némely esetben kisvideó vagy ismertető szöveg egészíti ki a feladatokat. De megjelenik a ThingLink is, míg máskor a MuseumMap-re<sup>52</sup> visz a tananyag linkje. A diákoknak szóló online foglalkozások négy egységre bonthatók: vannak pedagógusok számára kidolgozott online tananyagok a digitális tanórákhoz, mely fogalom különféle témakörben készült ThingLinkes anyagokat jelent. Ezen túl lehet kérni előre egyeztetett időpontra szóló múzeumpedagógiai online foglalkozást korosztályi és témakörökre való lebontásban, melyek szintén ThingLink alapúak. Található még online élő tárlatvezetés szintén változatos témakörökben, valamint érettségi felkészítő is, öt témakörben. Ezen komplex online programcsomag 2021-ben múzeumpedagógiai nívódíjban részesült.

Felnőtték, családok részére online tárlatvezetésre is van lehetőség. Gondoltak a magyarul tanuló külföldiekre is, számukra nyelvi szinthez kötött módon négy ThingLink alapú foglalkozás érhető el. De készültek tananyagokkal, játékos feladatokkal is, melyek zömmel LearningApps alapúak, de találhatók köztük pdf-fájlok és Redmenta-feladatlap<sup>53</sup> is. Az online programok között korosztályra bontottan fix időpontokban kínált tematikus programok találhatók. A honlapon számos virtuális kiállítás található különböző technikai megvalósítással. Akad közöttük MuseumMap Gallery-n<sup>54</sup> található ismeretterjesztő szöveg alapú, kisvideókkal tarkított anyag, de készült több virtuálisan is bejárható kiállítás, és akad virtuális fotógaléria is. Ezen túl lehetőség van Google Docs alapú nyomozásra, valamint interaktív virtuális kiállításban történő játékokra is. Az *Online múzeum* menüpont alá került besorolásra még a múzeumi blog, az online katalógus, a műtárgyadatbázis, a régészeti adatbázis és a műtárgyfotó-rendelés is.

A **Ludwig Múzeum**<sup>55</sup> #múzeum otthonról elnevezés alá gyűjtötte az online tartalmait, amin belül válogatás, kisfilmek és virtuális kiállítások találhatók, melyek között egyaránt vannak 3D-s ThingLink-tárlatok, és Matterportos<sup>56</sup> tárlatok. Itt kap helyet *Slow* cím alatt a *Lassú élet. Radikális hétköznapi* című kiállítás microsite-ja, benne sok más egyéb tartalom mellett a kiállítás ThingLink alapú virtuális változatával. *Gyűjtemények* kulcsszó alatt művészportrék és gyűjteményi válogatások érhetők el. *Blog* címszó alatt a múzeumi blog is itt található. A *Sorozat* gyűjtőfogalom művészinterjúkat és beszélgetéseket takar, melyekből kiderül, hogyan kapcsolódhatnak a társművészetek a múzeumhoz az online térben. *Múzeumpedagógia* címszó alatt találunk otthonról végezhető foglalkozásokat, online múzeumpedagógiai foglalkozásokat korcsoportok szerint (óvodások, 6–10 évesek, 11–14 évesek és 15–18 évesek számára), érettségizők számára összeállított anyagokat, valamint *A hét műtárgya* fogalom alatt pedagógiai tartalommal kiegészített művek bemutatása található.

A **Petőfi Irodalmi Múzeum**<sup>57</sup> nem hozott létre a főmenüben külön menüpontot az online múzeumi tartalmaknak, azok az egyes almenükben találhatóak meg. A virtuális kiállítások a *Kiállítások* menüpont alatt, az online múzeumpedagógia a *Tanulás* menüpont alatt. A PIM virtuális kiállításai a fizikai kiállítások digitális verziója, ahol térről térre barangolhatunk. Az egyes tablószovegek és tárgyleírások jól láthatók, mások viszont a fényképezés szögéből és technikai megjelenítésből adódóan kevésbé. Kivétel képez ez alól pár korábbi online kiállítás, melyek esetében a tartalom honlapszerű módon épült fel.

Az *Online múzeumpedagógia* menüpont témájában igen változatos múzeumpedagógiai kezdeményezést takar. Jól látszik a PIM esetében, hogy a pedagógiai tartalmakat igyekszik leginkább egy online platformra, a ThingLinkre koncentrálni, s ezáltal be is mutatja, mily sokrétű hasznosításra ad lehetőséget ez a felület. Található fenn angol nyelvű ThingLinkes tartalom, a nagy sikerű TikTok videókhoz készült érdekes háttérinformációk, ThingLink ajánló és tutorial tanároknak és iskoláknak, pályázatra beérkezett pályaművek, diy online városi séták és diy vezetések különböző tárlatokban. János vitéz emlékkiállítás, ami komplex együttműködés ötödikes osztályok, kísérő tanáraik és a PIM között; interdiszciplinális beszélgetéssorozat a Petőfi jelenségről, élő online vezetések, ON/OFF múzeumpedagógiai foglalkozások, melynek keretében a múzeumban töltött foglalkozások előtt egy 45 perces online bevezető óra van. Rövid prózarészletek kapcsán zenei mixek készítése, irányított otthoni kiállításépítés. *Játékok, beszélő fejek* cím alatt Jókai vezetésével lehet jobban megismerni Petőfi Sándort a ThingLink felület segítségével. *A Láthatatlan gyerekek* válogatás a karanténban készült gyerekrajzok közül, a *Textúra feat PIM* ThingLinkes együttműködés a Szépművészeti Múzeummal. Az *Isten homorú arcán* című Choli Daróczi József-emlékkiállítás ThingLink felületen, kiegészítve még több diákrajzzal az Igazgyöngy Alapfokú Művészeti Iskolával együttműködésben; online múzeumi mesekönyv, letölthető pdf-anyagok, hanganyagok, kísérletek múzeumon belül és múzeumok között, online szakmai beszélgetéssorozat, ThingLink tárlat nyelvi értelmi fogyatékosokkal és/vagy autisztikus spektrumzavarral küzdők számára.

A vizsgált honlapok nyomán elmondható, hogy az egyes múzeumok különböző stratégiát követve transzformálták a pedagógiai tartalmaikat az online térbe. Voltak, akik szórakoztató és egyben informatív kisfilmekben láttak fantáziát, és ezeket profin megszerkesztett forgatókönyvek mentén magas szintre fejlesztették. Mások egy platformban látták meg a széles körű felhasználás lehetőségét, és azt dolgozták ki alaposan, de volt olyan múzeum is, amelynek átfogó digitális kínálata olyan újszerű volt, hogy az a digitális programcsomagot nívódíjra is érdemesítette. Megint mások a foglalkozásaikat tették át a digitális térbe, és voltak olyan kezdeményezések, melyek a formális oktatás módszereit, platformjait átvéve tették digitálissá a múzeumi tartalmakat. Több lehetséges irányba indultak el a múzeumok és elenyésző azoknak a száma, melyek nem mozdultak ki

51 <https://quizizz.com/>

52 <https://www.museumap.hu/>

53 <https://redmenta.com>

54 <https://museumapgallery.hu/>

55 <https://www.ludwigmuseum.hu>

56 <https://matterport.com/>

57 <https://pim.hu/>

a komfortzónából és adtak közre pedagógiai tartalmakat az online térben. A közzétett tartalmak kidolgozása különböző szintű, az egészen egyszerű, kevesebb energiabefektetéssel készültől az alaposan átgondolt, kimunkált, újszerű megközelítésekig.

Összegzésképp elmondhatjuk, hogy a múzeumok már a pandémia kezdeti szakaszában megtalálták azokat a módszereket, lehetőségeket, amiket az online tudásátadás szolgálatába állíthatnak. Előszóval alkalmaztak és alkalmaznak a mai napig LearningApps-, ThingLink-, Genial.ly-, Jigsaw Planet-felületeket, de népszerű a Google Docs-szolgáltatás, ahogy a kisvideók és a képekkel tarkított ismeretterjesztő szövegek is. Viszont az is látszik, hogy az egyes múzeumok egy csapásirányon haladnak, amint a szakemberek rátalálnak a számukra megfelelő tudásátadó online közegre, amellel zömmel le is horgonyoznak.

Annak oka, hogy a múzeumok látszólag egyből rátaláltak a számukra szimpatikus online megoldásokra, az lehet, hogy míg a formális oktatásnak gyorsan kellett digitálissá válnia, addig a non-formális oktatás aktorai számára volt némi átfutási idő. 2020. március 13-án<sup>58</sup> döntött a kormány a köznevelésben is a digitális távoktatásra való áttérésről, így a múzeumoknak az első, sok résztvevőt megmozgató online programig két hónapjuk volt górcső alá venni az online platformokat és figyelemmel kísérni az online távoktatás megoldásait, hogy rátaláljanak a maguk számára legmegfelelőbb online közvetítő közegre. Kijelenthetjük, hogy az online oktatásban alkalmazott platformok zömmel átfedésben vannak a múzeumi online oktatásban alkalmazott platformokkal és megoldásokkal.

Érdekes, hogy komoly zavar uralkodik az egyes múzeumok virtuális kiállítás fogalmának meghatározásában. Vannak, akik képekkel tarkított ismeretterjesztő szöveget, mások kisvideót, megint mások virtuálisan 3D-ben bejárható tereket értenek alatta. Így a látogatók nem tudják, milyen típusú tartalom várja őket a virtuális kiállítás címszó alatt. Üdvös lenne konszenzus kialakítására törekedni ebben a kérdésben.

A vizsgált honlapok vonatkozásában elmondható, hogy igen kicsi az aránya azoknak a múzeumoknak, melyek honlapján ne lenne fent virtuális kiállítás vagy valamilyen online múzeumpedagógiai tartalom. Ez alapján biztosan kijelenthetjük, hogy a pandémiát követően nem hiányozhatnak az online tartalmak a múzeumok honlapjairól. Kérdés, hogy folyamatos nyitva tartás mellett ezek a tartalmak milyen dinamikusan tudnak majd növekedni.

Végezetül rövid betekintést engedek a Déri Múzeum tagintézményében, a Debreceni Irodalom Házában folyó online megoldásokba, melyek összeállítása során nem köteleztem el magam egy módszer mellett. Ahogy az online téren kívül, úgy az online térben is mindig a tartalom határozta meg nálam a formát. Így a pandémia időszakában is változatos módszerekkel éltem. Így több platformmal, módszerrel is lehetőségem nyílt kísérletezni, azonban az egyes módszerek tökéletesítésére így nem nyílt lehetőség.

58 <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/orban-viktor-rendkivuli-bejelentese-koronavirussal-kapcsolatos-kormanyzati-intezkedesekrol>

## DEMÓT<sup>59</sup>

Amint már szó volt róla, a Déri Múzeum – és tagintézménye, a Debreceni Irodalom Háza is képviseltette magát az eseményen egy programmal. Most álljon az itt kicsit bővebben.

Ady Endre csak pár évet töltött Debrecenben, mégis meghatározó volt számára ez az időszak. Itt lett joghallgatóból költő, s itt jelent meg 1899 júniusában *Versek* címen első kötete, a Hoffmann és Kronovitz könyvkiadó és nyomda gondozásában. Az ifjú Ady a városban aktív életet élt. Sűrűn megfordult a színházban, hogy a bemutatott darabokról színikritikát írjon és sokat legyeskedett a színésznők körül is. Több versét (*Nem, Finita*) írta Szabó Irma színésznőhöz. Ám a primadonna nem vette komolyan a fiatal költő udvarlását. Ez idő tájt kapott levelet a *Debreczeni Hírlap* szerkesztőségébe Kíváncsi jelíggel, melyben valaki afelől érdeklődött, hogy vajon miért olyan bús Ady Endre költészete. E kérdéssel vette kezdetét egy levelezés, mely gyönyörűen tanúskodik mind a költő, mind a számára ismeretlen leány érzéseiről. Az online tárlatvezetés során megismerjük azokat a relikviákat, melyeket kapcsolatuk bizonyítékaként a Debreceni Irodalom Házában őrzünk, s melyeket a koronavírus elmúltával az *Adybandi ébresztése* című időszaki kiállítás keretében tekinthetnek meg a látogatók. A tárlatvezetés során sok információ elhangzik a Kíváncsi (Varga Ilona) és a költő levelezéséről, de némely fordulat rejte maradt, amelyeket a diákok a szerkesztett formában közreadott levélzövegekből deríthetnek ki. Az új információk birtokában teljesebb képet kapnak az ismeretség alakulásáról, melyről végül tetszőleges technikájú képregényt készíthetnek.

A programra készülve szembesültem vele, hogy a kiállításról, illetve a benne tartott tárlatvezetésekéről korábban nem készült videó, így mindent egyszerre, rövid idő alatt kellett előállítani. A nyilvánvaló hátrányok mellett ennek az előnye az lett, hogy a tárlatvezetés így kifejezetten múzeumpedagógiai céllal készült, s annak megfelelően lett összeállítva a tartalom. Ez viszont csak úgy volt megoldható, hogy Ősz Attila személyében volt olyan kollegám, aki személyes érdeklődése révén rendelkezett megfelelő tapasztalattal a videó elkészítéséhez.

## Online családi nap<sup>60</sup>

A múzeumok bezárását követő egyik első válaszreakcióként a családi napok digitális változatán kezdtem gondolkodni. Mivel a „Maradj otthon!” kampánynak megfelelően sok család a négy fal közé szorult, úgy véltem, hasznos, közös időtöltés lehetne számukra, ha online formában meg lehetne valósítani a családi napokat. Az első a húsvéthoz kötődött. Igyekeztem olyan tárgykészítő feladatot kitalálni, ami miatt nem kell külön elmenni a boltba alapanyagokért, mert otthon, a szekrényben található dolgok felhasználásával bárki könnyen elboldogul vele. A nagyobbak számára fényképes útmutató készült az egyes lépésekről, a kisebbeknek pedig egy tárgykészítő videóban mutattam be a folyamatot. A nyuszi elkészítéséhez szükséges sablont pedig letölthető formában közzétettük

59 <https://www.derimuseum.hu/irodalomhaza/hirek.php?id=19>

60 <https://www.derimuseum.hu/irodalomhaza/hirek.php?id=27>

az interneten. Mivel visszajelzés nem érkezett, csak a videó és a Facebook-posztok megtekintésének számából következtethetünk arra, hogy az online családi nap sikeres lehetett, ezért a későbbiekben is hirdettünk meg hasonló tárgykészítő eseményt a múzeum online felületein.

Az online családi nap összeállításához alapfokú grafikai ismeretre, videokamerára és egy egyszerű, ingyenes vágóprogramra volt szükség. Olyan képességek és ismeretek kerültek tehát előtérbe, melyekre a korábbi, mindennapi munkavégzés során nem volt szükség. Fontos azonban szem előtt tartani, hogy az online családi nap, minden sikeressége ellenére sem helyettesítheti a jelenléten alapuló családi napokat.

### Szakmai segédanyagok

A Déri Múzeum múzeumpedagógusaként az első perctől kezdve arra fókuszáltam, hogyan lehetne elérni a korábbi célcsoportjainkat. Mivel a pedagógusokra nagy nyomás nehezedett, igyekeztem olyan megoldásokat kitalálni, amivel segíthetem a munkájukat, úgy, hogy azt az eseményt be tudjam csatornázni a már meglévő, bejáratott programokba. Hiszen a Múzeumok Őszi Fesztiválján évről évre jelen van mind a Déri Múzeum, mind két fiiláléja, a Debreceni Irodalom Háza és a Medgyessy Ferenc Emlékiállítás. Úgy véltem, hogy ha a pedagógusok által is jól ismert, korábbi csatornákon keresztül ajánlunk nekik új, a pandémiát figyelembe vevő tartalmakat, úgy könnyebben és hatékonyabban jut el hozzánk a múzeumi kínálat. Ezen gondolatmenetet követve hirdettünk meg, az eredendően tervezett jelenléti múzeumpedagógiai foglalkozások helyett, olyan oktatást segítő tartalmakat, melyeket mind az iskolai, mind az óvodai nevelésben fel tudnak használni a szakemberek.

Az óvodások számára írt *Aranka és a manók* című mesémhez társasjáték készült. A mese, azon túl, hogy ténylegesen létező debreceni helyszínekre fókuszál, előtérbe helyezi Medgyessy Ferenc munkásságát. Aranka, a medvebocs önkeresése során lehetőség nyílik az őt körbevevő és a saját társas környezetről való beszélgetésre, csakúgy, mint a helyes táplálkozás bemutatására. A történethez kapcsolódó társasjáték révén az óvodások megtanulhatják a társas együttműködés és a közös játék szabályait. A társasjáték grafikai kidolgozásában is szem előtt tartottuk Nemes Gabriella grafikussal a korosztályi jellemzőket. Az így elkészült játéklapot, játékkártyákat, ajándékkártyákat, a mesét és a játékszabályt egy tömörített fájlban küldtem ki az érdeklődő óvodáknak.

Szintén a Múzeumok Őszi Fesztiváljának keretében igyekeztem a pedagógusokat és rajtuk keresztül az iskolásokat is megszólítani. Választásom Csokonai Vitéz Mihályra esett, akinek rövid, ám annál fordulatosabb életútja gazdag lehetőséget biztosít az izgalmas felfedezésre. Ez a szakmai anyag a figyelmet az 1802-es tűzvészre irányítja, valamint arra, hogy ebben a helyzetben milyen formában és kitől várt segítséget a költő. Az összeállításban helytörténeti és irodalomtörténeti szakirodalmi szövegrészek, valamint korabeli szövegek egyaránt megtalálhatók. A szakmai anyag összeállításával az volt a célom, hogy a diákok némi képet kapjanak a 18. századi Debrecen életéről és jobban meg tudják érteni azt a kort. A szövegválasztás az alapján történt, hogy a pedagógusok az egyes osztályok képességeinek megfelelően részben vagy egészen

használhassák. A feladatok ennek megfelelően alakíthatók, elhagyhatók, helyettesíthetők.

### ASMR<sup>61</sup>

Az ASMR (Autonomous sensory meridian response, magyarul önálló érzéki-idegi reakció), mint műfaj, töretlen sikerrel terjed internetszerte. Az ilyen videók igyekeznek finom hanghatásokkal operálni, miáltal a hallgató relaxálni tud, ebből is következik, hogy ezek a videók hosszabbak, hogy legyen idő az ellazulásra. A múzeumok elsősorban a látogatók agyával törődnek és hajlamosak vagyunk dominánsan kognitív feladatokat adni a múzeumpedagógiában is. Pedig tudjuk, hogy a tanulási, ismeretszerzési folyamat során vannak, akiket a vizuális, másokat az auditív ingerek is segítenek. A műfajjal való kísérletezést a pandémia is indukálta, hiszen a zárva tartás idején a múzeumok kiállításai elérhetetlenek voltak a látogatók számára. Úgy véltem, hogy egy ASMR-videóban meg tudom mutatni az egyes műtárgyakat egy bizonyos témakör köré csoportosítva, úgy, hogy közben sikerül visszaadni valamit a múzeumi milióból is. Hiszen a múzeumoknak megvan a sajátos közege, ami azt indukálja, hogy a látogatók egyfajta, a szokásostól eltérő viselkedési mintát követve, csendes szemlélődéssel fogadják be a kiállítások anyagát. Úgy véltem, az ASMR mint műfaj, erre erősíthet rá. Témául a farsangot választottam, ami egyfajta érdekes feszültséget keltett a műfaj és a téma között, hiszen a farsang a lakodalmak, a mulatságok ideje. A témát Csokonai Vitéz Mihály alakja fogta egybe. Kortársa, Dombó Márton visszaemlékezéséből tudjuk, „*hogy ő a maga furtsa Anecdotalival, melyeket inkább maga tsinált, mint másoktól tanult; Historiácskáival, melyeket inkább úgy mondott el a' hogy illettek volna megadni, mint a' hogy megestek; elmés találmányival, gyermekeskedéseivel, játékok indításával, ujjításával, eleven elő adásával, melyért ötlet Ormos Professor Úr tanuló társai' zimbalmának írja, hogy mind ezzel olly kedvet, olly elevenséget gerjesztett a' társaságban, hogy szükségesebb volt ő a' mulatásra, mint a' bor, és a muzsika, és ő nálla nélkül jó kedv nem is lehetett.*” (Forrás: Dombó Márton: *Csokonay V. Mihály élete*, 1817.) Ezért fő vezérfonalul Csokonai farsanghoz, vígsághoz köthető munkásságát választottam, így került előtérbe a *Dorottya*, ami ebben az időszakban játszódik és feleleveníti a vénlánycsúfolás népszokását, valamint a *Szelemdal a csikóbőrös kulacshoz* című verse, melynek dallama a mai napig fennmaradt. Ehhez a témához válogattunk kollegáimmal, Fodor Éva Irénnel és Magyarai Mártával a múzeum műtárgyai közül, melyek a videóban is bemutatásra kerültek, így Dombó Márton *Csokonay V. Mihály élete* című könyve, Jankó János *Csokonai a lakodalomban* című festménye, valamint egy 1880-ban készült csikóbőrös kulacs, Csokonai-idézettel.

Az ASMR-videó egyik elemeként a szintén népszerű kicsomagolás videók szisztémájára én is kicsomagoltam egy műtárgyat, ami a szakszerű tárolási körülmények bemutatása mellett az ASMR-élmény erősítéséhez járult hozzá a különböző anyagok súrlódásából keletkező halk, finom neszek hangjával.

61 <https://www.derimuzeum.hu/irodalomhaza/hirek.php?id=112>

A videóval egyszerre több célom is volt. Egyrészt a felnőtt látogatók számára elérhetővé tenni az online térben, a bezárás ideje alatt is, a múzeum-feelinget, másrészt a múzeum egyik igen fontos funkciójának, az ismeretközlésnek is eleget tenni, így a videó mind új ismeret közlésére, mind szemléltetésre alkalmas lehet az iskolai nevelés során.

A videó elkészítését nagyon alapos tervezési munka előzte meg. A szakmai anyag összeállítását követően percről percre meg kellett konstruálni, hogy mi történjen a felvételen, és olyan helyszínt kellett keresni, ami mind képileg, mind hanghatás tekintetében megfelelt az elvárásoknak. Az egyes műtárgyak kiválasztásában és a felvétel elkészítésében kollegáim segítettek. Egy ilyen összetett videó leforgatásához komolyabb felszerelés, tudás és tapasztalat szükséges, ami szerencsére jelen esetben adott volt Ősz Attila révén, aki szívesen kísérletezett a műfajjal.

### Nyitott beszélgetés<sup>62</sup>

A pandémia folyamán végig kerestem annak a lehetőségét, hogy hogyan tudnék a diákokkal is kontaktust teremteni. Így esett a választás a nyitott beszélgetés formájára, mellyel ugyancsak több célt tűztem ki magam elé. Tapasztalataim szerint az iskolai oktatás, jellegéből fakadóan, azzal, ahogy piederestálra állítja, el is távolítja a diákoktól irodalmunk nagy alakjait. A Debreceni Irodalom Házában tartott foglalkozásaim során mindig igyekeztem magát az embert a középpontba állítani, kapcsolatrendszerével, a mindennapos kihívásokkal, problémákkal. A *Csokonai cool?* című nyitott beszélgetést, illeszkedve a tervezett fő célközönség, a középiskolás korosztály szóhasználatához és érdeklődéséhez, az alábbi szöveggel hirdettük meg:

„*Jó, csúcs, isteni, szuper, király, klassz, oltári, frankó, zsír, sirály, tuti, tök jó, kafa, állat, pöpec, prima, baró, klafa, istencsászár, baromi jó, eszméletlen, haláli, brutál, faja, menő, ütős, fenomenális, pompás, nagyszerű, állati, fain, csúcscsúper, szupcsi, zsírkirály, kiváló, fantasztikus, pazar, fantörpikus, kircsi, überkirály, karaj, szupi, vagány, istenkirály, frenetikus, raj, csodás, remek, tökéletes, parádés, fergeteges, ász, atom, zsírkaraj, tutkeráj, atomzsír, észbontó, döfi, kitűnő, brutális, elképesztő, patent, csúcscsúper, nagyon jó, észbontóan jó, bitang, tutkó, okés, nagyon szuper, kifogástalan, kifogácsolhatatlan. Illetnének-e ezen szavak bármelyikével is Csokonait?*”

A kérdésre a választ dr. Lakner Lajos irodalomtörténésszel és a Tóth Árpád Gimnázium diákjaival együtt kerestük. Legfőbb célunk az volt, hogy árnyaljuk a diákokban a tanulmányaik során kialakult Csokonai-képet. A beszélgetés a Déri Múzeum *Kert* elnevezésű kiállítóterében zajlott, a diákok online vettek rajta részt – miáltal mi, múzeumi szakemberek is megtapasztalhattuk az online oktatásban felmerülő problémákat. A múzeumpedagógia egyik nehézsége, hogy nem ismerjük a múzeumba betérő csoportokat. Jó kommunikációs készséggel, hiteles előadásmóddal, a gyermekek érdeklődésének felkeltésével azonban gördülékennyé tehető egy-egy foglalkozás. Az online térben ez nem így működik. A visszacsatolás késik, a távolság elbátortalánító, a kapcsolatfelvétel és az ismeretlenség áthidalása nehézkes. Online ke-

62 <https://www.derimuzeum.hu/irodalomhaza/hirek.php?id=123>

vésbé hat a személyes kisugárzás, és ebből fakadóan a dicséret is. Így a diákokkal történő előzetes egyeztetések során mi is sokat tanultunk a digitális oktatás kereteiről és korlátairól is. A foglalkozást nehezítette az is, hogy nemcsak a digitális oktatás technikai körülményeinek kellett megfelelnünk, amire vajmi kevésbé volt felkészülve a múzeum, a rendelkezésre álló, alkalmas technikai eszköz ellenére sem, hanem a városi televízió igényeinek is, amely a foglalkozást rögzítette, s ez szintén háttérrel volt magára a programra. Olyan kérdések merültek így fel, melyek egy átlagos, jelenléti múzeumpedagógia esetében sosem kerülnek elő, ezért a program megtervezésének kezdetén nem is számoltunk velük. A technikai próba és a helyszínbejárás során szembesültünk csak azzal, hogy amire korábban egy személyben elegendő volt a múzeumpedagógus, ahhoz jelen esetben segítségre lesz szükség, hogy egyszerre menedzselni lehessen a beszélgetést a jelenlévő felek, valamint az online csatlakozó diákok között. Összességében a program technikai hátterének biztosítása sokkal nagyobb nehézséget okozott, és nagyságrendekkel több időt vett el, mint a beszélgetés szakmai részének összeállítása. A program a digitális témahét keretében valósult meg, és a felvétel anyaga eljutott minden érdeklődő debreceni iskolába, amit a pedagógusok szabadon felhasználhattak akár szakmai segédanyagként, akár a bemutatott műtárgyak révén szemléltetőanyagként, valamint a DTV is adásra tűzte.

### A szavak kalendárium<sup>63</sup>

A bezártság, az emberi érintkezések redukálása együtt jár a magány és a negatív gondolatok felerősödésével, ezért az adventi időszakban olyan lehetőséget kerestem, amivel pozitív érzéseket lehet sugározni. Így indítottam útjára *A szavak kalendárium*a fantázianevű online kalendáriumot, ahol minden nap új tartalom fogadta az egyes ablakok mögött az érdeklődőket.

A célcsoportot az alábbi módon határoztam meg:

„*Ez az adventi kalendárium lehet a gyerekeké, akik egyaránt szeretnek kapni és adni, a felnőtteké, akik mindig önmagukból adnak, azoké, akik egyedül vannak, hogy erőt merítsenek belőle, azoké, akik együtt vannak, hogy megosszák egymással. Készítsünk egymásnak adventi kalendáriumot pozitív érzésekből, melyek megmelengetik a szíveket! Azokét, akik adják, és azokét, akik kapják. Idén vigyenek közel minket egymáshoz a szavak!*”

A kalendárium megvalósításához újfent olyan, a korábbi, megszokott munkavégzés során előtérbe nem kerülő készségekre és kompetenciákra volt szükség, mint a programozási és honlapszerkesztési ismeretek, így ez a program csak külső szakember bevonásával valósulhatott volna meg. Szerencsémre azonban jelen alkalommal a programozásban jártas muzeológus kolleganőm, Debreceni-Veisz Bettina vállalta ezeket a feladatokat.

63 <https://adventikalendarium.bochus.hu/>



SÁNDOR ZITA

## HÁTIZSÁKOS BARANGOLÁS A DÉRI MÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSAIBAN

A kalendáriumban változatos tartalom fogadta az érdeklődőket. Az Irodalmi és a Néprajzi tár anyagából válogatva mutattam be néhány olyan műtárgyat, ami nem képi szerves részét a Déri Múzeum állandó kiállítási anyagának, így a látogatóknak nem állt módjában korábban megtekinteni. Ilyen például Mata János fadúca, Tóth Árpád levele vagy Kerékgyártó Sándor receptes könyve. Ezek mellé pozitív üzenetű, az ünnephez vagy a téli időszakhoz köthető verseket válogattam, melyeket különböző módokon dolgoztam fel. Egyes verseket elszavaltam, másokhoz tárgykészítő vagy felfedező jellegű feladatot kapcsoltam, melyek mindegyike a közös, szórakoztató és tartalmas időtöltést tűzte ki célul.

Az ilyen jellegű online tartalmak kapcsán csak a megtekintések számából következtethetünk a program sikerére. Ebből úgy láttuk, sikeres volt a kezdeményezés.

Összességében úgy érzem, a koronavírus okozta nehéz helyzetből sikerült kihozni a legtöbbet és feltérképezni több lehetséges online megoldást is. Ahogy eddig, úgy a későbbiekben sem kívánok lemondani a minél színesebb paletta használatáról, mert úgy vélem, ahogy a jelenléti, úgy az online múzeumpedagógiában is más-más megoldást igényelnek a különböző programok. Fontos azonban szem előtt tartani azt is, hogy az online felület nem tudja és nem is akarja ellátni azokat a funkciókat, melyeket a múzeum és a jelenléti múzeumpedagógia ellát. És azt is, hogy megfelelő kommunikáció és marketingtevékenység hiányában az online múzeumpedagógiai kezdeményezések nem lesznek képesek az ország távolabbi régióiba is eljutni, mert nem hagyatkozhatunk pusztán az online platformra. Az interneten számos kulturális tartalom található, de el kell tudni juttatni a tartalmainkat a megfelelő online célközönséghez. Úgy vélem, ezen a fronton még van hová fejlődni a múzeumoknak.

### Aranyi, Fruzsina

*Múzeumpedagógiai metszetek a pandémia időszakából*

[Educational museum sections from the pandemic]

During the pandemic, visitors were denied going to museums, so, much like in the field of education, on line spaces became more prominent. This study aims to compile the solutions museums used during the early stages and contrast them with present conditions to see how methodology developed over time and how important on line presence became to museums. This is done through the DEMO1 program that museums first joined in large numbers after the outbreak of the pandemic. The study is limited to museums participating in this DEMO1 program. Lastly, I will present the methodology I personally used during the lock downs.

Az elmúlt időszakban a Déri Múzeum két állandó kiállításához készült múzeumi felfedező, ismeretterjesztő és játékra hívó hátizsák. Az intézmény múzeumpedagógusai mindig is szem előtt tartották a látogató családok igényeit, a hátizsákos program pedig végre olyan lehetőséget nyújt ennek a célközönségnek, mely egyszerre tartalmas és szórakoztató, s a múzeum nyitvatartási ideje alatt bármikor igénybe vehető.

A felfedező hátizsák lényege, hogy egy kisebb csoport teljesen önállóan igénybe tudja venni. Ez a 2–6 fős csoport – ami lehet egy- vagy többgyerekes család, de akár felnőttekből álló baráti társaság is – a saját tempójában látogat meg egy kiállítási szakaszt, s egy közös, eseménydús játék során új ismeretekkel és információkkal gazdagodik. A „kibérelt” hátizsákban ugyanis egy felfedező füzet, írószerek, ülőpárna és kreatív feladatok megoldásához szükséges, „meglepetés” eszközök találhatók. Így terveink szerint a múzeumi tér nem csupán a kiállítási tárgyak helye, hanem egy olyan helyszínné válik, mely élményt nyújt, aktív bevonódásra ad lehetőséget. E programmal a memóriaintézmény dokumentációs és a gyűjteményi munkájára épülve, a megjelentett tudásanyagot felhasználva teszünk eleget a múzeumba érkezők igényeinek, tulajdonképpen infotainment szolgáltatást nyújtva.

A gyakorlatban ez egy 1–1,5 órás, játékos elfoglaltságot jelent. A múzeum boltjában kölcsönözhető hátizsák tartalmával a látogató a kávézóban tud részletesen megismerkedni, s ez után indul a kulturális kaland. Bán-Szabó Edit és Molnár Szilvia még 2020-ban készítette a *Fedezzük fel a felkelő nap országának kincseit!* című füzetet, mely a Déri Múzeum *Szamoráj udvarház* nevű egységét járja körül. A két múzeumpedagógus arra törekedett, hogy változatos és minél több érzékszervet megmozgató programot hozzon létre, s hogy minél többretű tudás közvetítésére nyíljon alkalom a szűk egyórás játék során. Ezért a hátizsákban lapuló kiadványban – melyet Kovács József Dénes muzeológus szakmailag lektorált – szó esik a japán írásrendszerről és költészetéről, szamorájokról és gésákról, az origamiról és a darvakról, jellegzetes művészeti technikákról és különleges alapanyagokról, étkezésről, vallásról. A felfedezőfüzetben olvasottakhoz mindig kapcsolódik egy-egy feladat: papírhajtogatás, rajzolás, színezés, keresztretjétevényfejtés, feliratkeresés. A hátizsákban ezenfelül olyan eszközök találhatók, amik egyrészt a kiállított tárgyakhoz, másrészt a japán kultúrához igyekeznek fizikai tapasztalatokon keresztül közelebb hozni a játékosokat. Ilyen a kisebb-nagyobb jelek, rajzok felkutatásához szükséges nagyító, a tapintásra ösztönző puha selyemanyag, a fém teásdobozban megnézhető és megszokolható, porrá őrölt matcha tea. A látogató ezek használata közben aktívává válik, így az információk s

a tárgyak jobban bevésődnek az emlékezetébe, hisz tevékenységekhez, saját élményhez tudja őket kötni. A múzeumban szerzett benyomások és információk későbbi, otthoni továbbgondolására a hazavihető origami papír és origami útmutató, illetve egy öllötzetőbaba-sablon nyújt lehetőséget.

A japán tematikájú hátizsák elsősorban a fiatalabb korosztálynak készült, azaz 5–6 éves kortól ajánljuk. Szülői segítséggel kényelmesen megoldható, ugyanakkor olyan érdekességek birtokába jut a gyermekek kísérője, mely nagy valószínűséggel számára is új és figyelemre méltó. A megfejtések mindegyike megtalálható a felfedező füzet utolsó lapján, így, ha esetleg valaki elakadna, a kiadvány végére lapozva segítségre talál. A megcélzott korosztály befolyásolta a füzet felépítését és grafikai megoldásait is, utóbbi Nemes Gabriellának köszönhető. A múzeumi kaland játékoságát egy fikciós történet segíti: Déri Frigyes – aki egy kedves, szakállas, selyemhernyót kezében tartó öregúrként jelenik meg – egy régiségkereskedőnél vásárolt bőröndben fényképeket talál, melyen gyönyörű, japán tárgyak láthatók, s az ezek után történő kutatásban segít neki a hátizsákos múzeumlátogató. Az eddigi tapasztalatok alapján, a múzeumok újrainyitását követően a látogatók egyre inkább szeretik és használják a hátizsákot, a múzeumpedagógián időről időre újrainyomtatjuk a sablonokat és hajtogatjuk a szamoráj sisakokat, hogy a fogyó eszközöket folyamatosan pótoljuk.

A második, 2021-ben készült hátizsákos program elkészítésében Bán-Szabó Edit és Váradi Katalin muzeológus mellett magam is részt vettem, a grafikai tervezés Nemes Gabriella munkáját dicséri, szakmai segítséget ez alkalommal dr. Hajdú Zsigmond nyújtott. Az *Egyiptomi KÓDorgó* névre keresztelt felfedezőfüzet a kiállítás egyiptomi sírkamrát mintázó egységében vezeti körbe a hátizsákot bérítőket. A kiállítási tér sajátosságai és a téma miatt – a tárlaton a halottkultusz kap hangsúlyt – ezt a programot 10 éven felülieknek ajánljuk, s kiváló nem csupán családok, de felnőtt csoportok, baráti társaságok számára is. Az irányelvek hasonlóak az első hátizsákos programéhoz, a fikciós felütés azonban egészen más, s ez meghatározza a teljes játék menetét és jellegét. A felfedező füzet bevezetőjéből kiderül, hogy a hátizsákos utazó egy egyiptomi sírkamrába téved, melyből (az oly népszerű szabaduló szobákhoz hasonlóan) különféle kódok megfejtését követően tud kiszabadulni. Rejtélyekkel övezett útján számos trükkre és megoldásra kell rájönnie, természetesen a hátizsákban található, első látásra talán nem is egyértelmű eszközöket használva. Az ülőpárna és az íróeszközök, olló és ragasztó mellé került egy mappa, melyben dekóder tárcsa, kirakó darabok, hieroglif jelekkel ellátott



vonalzó, alaprajz, tárgyfotók, borítékok találhatóak, a táskák aljában pedig még egy UV-lámpa is lapul. A felsorolt eszközökből is sejthető, hogy ez a játék a japán programhoz képest kicsit bonyolultabb, s másféle, összetettebb gondolkodást igényel. A helyes megfejtések pontos megtalálása ebben az esetben nagyon fontos: több alkalommal is egy-egy válasz adja meg a soron következő feladat számát; a felfedező füzetben ugyanis nem az oldalak számát követve kell haladni, a megoldásokban szereplő számok vagy más jelek vezetnek tovább. A játék jellegéből adódik, hogy a kiadványban nem helyeztük el a megoldásokat, de (hogy külső segítség nélkül is „ki tudjanak szabadulni” a látogatók) a bármely lépésnél elakadók a hátizsák egy külön zsebében megtalálják a megfejtéseket.

Az egyiptomi program is a kiállításához kapcsolódva, számos pluszismerettel látja el a játékosokat, legyen szó írásjelekről és írásról, falfestményekről és művészeti jellegzetességekről, fegyverekről és istenekről, vagy akár temetkezési szokásokról. A sokféleség mellett arra törekedtünk, hogy a hátizsákos látogató úgy érezze, az olvasott vagy látott, kikutatott információkra *szüksége van*, a gyakorlatban is tudja őket *használni*. Ezt úgy igyekeztünk elérni, hogy több alkalommal is visszautalunk egy, már korábban megoldott feladatban szereplő ismeretanyagra vagy tárgyra, így vagy az emlékezetet kell kemény munkára bírni, vagy vissza kell lépni a tárlat egy-egy, már tüzetesebben megismert pontjához. A változatos akadályok sokrétűen fejlesztik a gyermekek és a felnőttek kompetenciáit egyaránt. A szövegtésen és könnyebb logikai feladatokon túl a térképolvasás és a tanulás tanulása, a hosszan

tartó koncentráció gyakorlására is alkalmat nyújt. A személyközi, szociális kompetenciák formálása is tanulságos lehet egy család számára, hiszen olyan helyzetet teremtünk, melyben közösen, összedolgozó csapatként kell egy olyan rejtélyt megoldaniuk, melynek a megoldását a felnőttek sem ismerik. Az otthoni vagy későbbi továbbgondolás lehetőségét hazavihető, kidíszítható és összehajtogatható múmiaszarkofág biztosítja, illetve az, hogy a hátizsákba rejtett, lakattal lezárt kincsesláda kinyitása-kor talált kis ajándék hazavihető, dekorálható.

Az eddigi tapasztalat szerint az Egyiptom témájú hátizsákot sokan keresik, a játékidő a csapat játékoságától (társas- és más, közösségi játékokban szerzett gyakorlatuktól) függően 1–1,5 óra, ami nagyban megnöveli a kiállításban töltött átlagidőt. A 10 éves korhatári besorolást nem tartja be mindenki, de egy családon belüli, jól szervezett feladatmegosztással – például a nagyobb gyerek olvas és dekódol, míg a kisebbik az UV-lámpát használja – is megoldható, s az egész családnak pozitív élményt tud nyújtani. A programot céges csapatépítő tréning keretében is sikeresen használták már, s a gyermekekkel érkező családokhoz hasonlóan a felnőtt csoportok számára ugyanúgy kihívást és izgalmakat tartogatott. Ez a tapasztalat különösen szívderítő számunkra, hiszen így a múzeum kínálatát múzeumandragógiai irányba is bővítettük, azaz kifejezetten felnőtt látogatók számára is tudunk vonzó időtöltést ajánlani.

SÁNDOR ZITA

## A LÁZÁR ERVIN PROGRAM ÉS TANULSÁGAI, AVAGY MIT TEHET A MÚZEUM-PEDAGÓGUS, HA MIT SE SEJT?

A 2021/2022-es tanítási évben a Déri Múzeumnak volt szerencséje részt venni az országos kiterjedésű Lázár Ervin Programban. A kezdeményezés célja – mint ahogy a Klebersberg Központ honlapján is olvasható –, hogy „szociális helyzetű és lakóhelytől függetlenül minden, az 1–8. évfolyamon tanuló általános iskolai diáknak évente egy alkalommal ingyenesen biztosítja a színházi, tánc-, és cirkuszi előadások, komolyzenei hangversenyek, muzeális intézmények, illetve az őshonos állatok bemutatóhelyei látogatásának élményét.”<sup>1</sup> A programhoz viszonylag hosszú ideig muzeális intézmények kevésbé csatlakoztak, 2021 telén azonban a Déri Múzeum is a gyermekek fogadók sorába lépett. Az ennek kapcsán szerzett tapasztalatokról érdemes egy kicsit bővebben beszélni, hiszen igen jelentős látogatói létszám köthető hozzá. 2021 novembere és 2022 májusa között összesen 3681 diák vett részt múzeumpedagógiai foglalkozáson a Déri Múzeum épületében (s ezen felül érkeztek csoportok a Medgyessy Ferenc Emlékiállításba is, jelen összefoglalóban csak a Dériben szerzett tapasztalatokról számolok be).

A fent említett időszakban a szokásos módon bejelentkező és érkező csoportokon felüli osztályok, tehát a Lázár Ervin Program résztvevői a Debreceni és a Berettyóújfalui Tankerületi Központon keresztül, velük együttműködve érkeztek hozzánk. November–decemberben a debreceni 3. évfolyam, februártól pedig először a Berettyóújfalui Tankerületi Központban tartozó 5. évfolyam, majd a debreceni 4. és 1. évfolyam látogatott el intézményünkbe. A tankerületek múzeumunk folyamatosan elérhető kínálatából választottak, így a *Csillagos Ég Lakói* állandó kiállítás egyiptomi szakaszához kapcsolódó, *Utazás a fáraók országában* című foglalkozás, illetve a helytörténeti szakasz két különböző tárlatában tartott *Mi fán terem? – Ismerkedés a Nagyerdő növény- és állatvilágával* és *a Nem tudhat egy mester minden mesterséget – híres debreceni mesterségek nyomában* elnevezésű foglalkozások kerültek előtérbe. Arra is volt példa, hogy egy-egy csoport nemrég járt már a számára kijelölt múzeumpedagógiai foglalkozáson, ebben az esetben a *Szamuráj udvarházba* kalauzoltuk őket, s *Kelet varázsa – Japán világa* tematikájú foglalkozást rögtönöztünk.

A program keretein belül megtartott alkalmak némileg különböztek az eddigiektől, már az első lépés sem a megszokott módon folyt: nem a pedagógus egyeztetett a múzeumpedagógussal, azaz mindkét fél számára „számbamacska” jellegű volt a találkozás. Az első benyomások

után sokszor kiderült, hogy a pedagógusok egy része még nem hallott a múzeumpedagógia létezéséről, számtalan esetben tárlatvezetésre számítottak, s a diákok sem tudták, hogy mi fog velük történni a múzeumban, olykor még azzal sem voltak tisztában, hogy milyen kiállítási egység megtekintésére érkeztek.

Persze a másik oldalt, a múzeumpedagógusokat is érték meglepetések: csak az érkező osztály létszámával és az évfolyammal voltunk tisztában, a gyermekek felkészültségéről és ismereteiről a helyszínen tájékozódunk, s úgy igyekeztünk irányítani és szervezni a múzeumban töltött idejüket, hogy az adott csoport érdeklődésének és befogadóképességének megfelelően. A program keretében nagy számban és sorozatban tartott foglalkozásoknak hála a múzeumpedagógusokban egy újfajta képesség alakult ki, ami nem más, mint a rendkívüli alkalmazkodás és rugalmasság képessége. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy egy-egy kiállításához egyszerre több óraterffel a fejünkben meggyünk az éppen aktuális csoporttal, s ennek megfelelően, több óratervebe illeszkedő eszközöket, feladatokat és tárgyakat, tárgymásolatokat viszünk be, melyek használata menet közben dől el. Természetesen minden egyes foglalkozás esetében igyekszünk alkalmazkodók lenni, ám a Lázár Ervin Program esetében talán elmondható, hogy az adaptációs képességre még inkább szükség van, hiszen, ha nem is „extrém”, de kihívást jelentő szituációkkal jócskán volt dolgunk. Ilyen például a látássérültek és ép diákok közös csoportban való érkezése és kezelése, két szomszédos településről egy időpontban érkező osztály tagjainak összevételése, vagy autisztikus/szorongásos roham lefolyása. Habár e három típusú szituációra előzetesen nem voltunk kifejezetten sem felkészítve, sem felkészülve, sikerült a lehetőségekhez mérten korrekt módon megoldani őket. Ez tulajdonképpen óriási sikernek könyvelhető el, egyrészt azért, mert megfelelő tapasztalatokat szereztünk váratlan események bonyolításában, másrészt azért, mert talán mondhatjuk, hogy ilyen úton és módon válik múzeumunk inklúzív intézménnyé.

Az inklúzió lényege az Országos Muzeológiai Módszertani és Információs Központ irányelvei szerint egy olyan felfogás és hozzáállás, mely az embereket nem osztja két különböző csoportra, azaz nem különbözteti meg a hiányosságokkal és a nélkül élő személyeket, hanem valamennyi embert együtt kezel, melyek mindegyike különböző képességekkel és lehetőségekkel rendelkezik. „A közös térben történő együttélés (kölcsonös befogadás, vagyis inklúzió) erre az egyénekben

<sup>1</sup> <https://kk.gov.hu/szeptemberben-indulhat-ujra-a-lazar-ervin-program> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 18.)



megjelenő sokszínűsége történő hatékony és eredményes reagálás.”<sup>2</sup> Az inklúzió során ugyanakkor vannak nagyobb figyelmet kapó csoportok, ilyenek például a szociálisan hátrányos helyzetűek és az érzékszervi, értelmi, pszichoszociális fogyatékkal élő csoportok. A Lázár Ervin Program 2021/2022-es tanévre eső szakasza során olykor küzdelmes, de tudatos és önreflexív módon a fenti irányelvek mentén kezeltük a gyermeket, s biztosan állíthatom, hogy nem sikertelenül. Ennek bizonyítéka például a debreceni Kinizsi Pál Általános Iskolával kialakult jó kapcsolatunk: az autista gyermekek kis csoportja, pár héttel a programban tett látogatásuk után egy újabb foglalkozásra jelentkeztek be, s a következő tanévben is készülnek hozzánk.

A Lázár Ervin Program apropóján nagyszerű alkalom nyílt tehát arra, hogy pedagógusok és diákok széles körével megismertessük a Déri Múzeum kínálatában szereplő múzeumpedagógiai lehetőségeket és foglalkozásokat, illetve az épületben található kiállításokat. Nem szalasztottuk el a promóciós, ismertető anyagaink személyes átadását, s sajnos kicsit késve ocsúdtunk, csupán a program végéhez közeledve kezdtünk egy kisebb terjedelmű elégedettségi kérdőívet is kitölteni az arra vállalkozó pedagógusokkal. A 44 darab kérdőív egységes képet mutat (a korosztálynak megfelelő szóhasználatot, a hangulatot, az osztállyal kialakított kapcsolatot, a felkészültséget, a diákok bevonásának sikerességét, az időgazdálkodást és a használt segédanyagokat és eszközöket az egytől ötig terjedő skálán mind ötre értékelték, egyetlen kivétel akadt csak, egy négyes a felkészültséget illetően). A nyílt kérdésekre adott válaszok között negatívumot nem találni, kifejezetten pozitív élményként a kiállítási térben történő játékokat és a kézműves szakaszt említik a pedagógusok. A kínálatunk bővítését célzó kérdésre a következő témajavaslatokat kaptuk: további környezetismerettel kapcsolatos foglalkozás, úrkutatás, régi szokások és hagyományok. Többen a már meglévő, de számukra még ismeretlen foglalkozásokra kíváncsiak (magyarok eredete, őskor, várostörténet, mézeskalácsosság, időutazó, élszereplős társasjáték), s a „Bármilyen más foglalkozásra szívesen eljövünk...” válasz volt a legnépszerűbb (a megkérdezettek 20,5%-a). A kérdőívet kitöltők 91%-a, azaz 40 tanító adta meg az e-mail címét, hogy hírlevelünkre feliratkozzon és értesüljön az aktuális múzeumpedagógiai programjainkról.

A fentiekből talán kiderül, hogy egy nehéz, de termékeny és eredményes időszakot jelentett a múzeumpedagógusok számára a 2021/2022-es tanévben a Lázár Ervin Program. Ezen időszak végére kicserélődött ugyan a múzeumpedagógusok személye a Déri Múzeumban, de így az újonnan érkezőknek is volt alkalmuk tapasztalatokat és rutint szerezni, illetve új ötleteket és megközelítéseket kipróbálni, tesztelni. Országos statisztika egyelőre nem készült (vagy a nyilvánosság számára nem elérhető) a programmal kapcsolatban, de a megjelenő sajtóhírek azt mutatják, hogy országosan kiemelkedő – ha nem a legkiemelkedőbb – részvétellel büszkélkedhet a Déri Múzeum. 2022 tavaszán a Magyar Nemzeti Múzeumba és annak hét tagintézményébe 3500 ötödik és hetedik osztályos tanuló jutott el („a Magyar Nemzeti Múzeum budapesti központi épülete,

a sárospataki Rákóczi Múzeum, a visegrádi Mátyás Király Múzeum és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum 500–750 közötti létszámban fogadott általános iskolásokat, a Nyírbátori Báthori István Múzeum, a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum, az MNM Vaján működő Vay Ádám Muzeális gyűjteménye és az esztergomi Vármúzeum pedig jellemzően 200–300 diákot fogadott ebben az időszakban”<sup>3</sup>), míg a Déri Múzeum főépületében ugyanakkor 2704 első, negyedik és ötödik diák járt múzeumpedagógiai foglalkozáson. Intézményünk tehát országos viszonylatban élen jár kultúra- és művészetközvetítésben.



2 <https://ommik.hu/index.php/hu/megkozelitesek> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 18.)

3 <http://oroksegintezet.hu/index.php/hu/projektek/185-az-egesz-oroszagban-nagy-sikert-aratott-a-lazar-ervin-program> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 18.)





---

## GYŰJTEMÉNYI MUNKA 2022-BEN



## A TERMÉSZETRAJZI ÉS KÖRNYEZETISMERETI GYŰJTEMÉNY JELENTŐSEBB GYARAPODÁSAI 2022-BEN

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: MEZŐ SZILVESZTER

### I. Természetráji (naturália) tárgyak

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1.	Nagy fésűkagyló (Pecten maximus Linnaeus, 1758)	Mező Szilveszter		2022. 1. 1.
2.	Zarándokkagyló (Pecten jacobus)	Mező Szilveszter		2022. 2. 1.
3.	Kúpcsigá (Conus sp.)	Mező Szilveszter		2022. 3. 1.
4.	Majomkenyérfa (Adansonia digitata) termések	Mező Szilveszter	3 darab	2022. 4. 1.
5.	Nagylevelű serlegzuzmó (Cladonia convoluta)	Mező Szilveszter	Debrecen	2022. 5. 1.
6.	Kaukázusi szárnyasdió (Pterocarya fraxinifolia) termés, terméshűzér	Mező Szilveszter	Debrecen	2022. 6. 1.
7.	Ehető szívkaagyló (Cerastoderma edulis)	Mező Szilveszter		2022. 7. 1.
8.	Bíborcsiga (Murex sp.)	Mező Szilveszter		2022. 8. 1.
9.	Házimacska koponyája (Felis silvestris catus)	Fekete-Szűcs Norbert	Balmazújváros-Nagyhát	2022. 9. 1.
10.	Gránit a La Plata tölcsértorkolat északi partjáról, Uruguayból	Mező Szilveszter	Punta del Este, Uruguay	2022. 10. 1.
11.	Tavi kavics a Nicaragua-tó partjáról	Mező Szilveszter	Nicaragua, Ometepe-sziget, Charco Verde	2022. 11. 1.
12.	Európai őz trófeája (Capreolus capreolus)	Mező Szilveszter	Debrecen	2022. 12. 1.
13.	Szirtképző korall (Anthozoa)	Mező Szilveszter	3 tétel / 3 darab	2022. 13. 1. 2022. 14. 1. 2022. 15. 1.

### II. Tudománytörténeti tárgyak, hagyatéki gyűjtemények

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1.	Dr. Korompai Viktor (1895–1982) állatorvos hagyatéka (fényképek, könyvek, cikkek, rajzok, személyes jellegű tárgyak)	Korompai Balázs	A gyűjtemény lajstromozása folyamatban.	
2.	Dr. Lovas Márton Levente (1944–2022) biológia-kémia tanár, nyug. megyei múzeumigazgató-helyettes hagyatéka (fényképek, jegyzetek, iratok, különlenyomatok, kitüntetések, személyes jellegű tárgyak)	Czeglédiné dr. Lovas Enikő	A gyűjtemény lajstromozása folyamatban	

### III. Történeti jellegű tárgyak és dokumentumok

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1.	Hód farkú tetőcserép régi debreceni lakóépü-letről, mesterjeggyel	Mező Szilveszter	20. sz. eleje	TTD.VI. 2022. 8. 1.
2.	Debrecen 1950–1975 emléklakett 25 éves jubileum	Mező Szilveszter	1975	TTD.VI. 2022. 9. 1.
3.	Hajdú megyei Állami Építőipari Vállalat jelvénye	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD.VI. 2022. 19. 1.
4.	Arcképes igazolvány Debrecen, 1942–1944 Magyar Királyi Államvasutak	Mező Szilveszter	1944	TTD.VI. 2022. 20. 1.
5.	Arcképes igazolvány közszolgálati alkalmazottak részére Debrecen, 1987 Magyar Államvasutak	Mező Szilveszter	1987	TTD.VI. 2022. 21. 1.
6.	Debreceni Szalag- és Zsinórgyár könyvjelzője: Tóth Árpád Gimnázium	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD.VI. 2022. 29. 1.
7.	Helgoland sziget távlati képe, üvegezett keretben	Mező Szilveszter	1909 Németország	TTD.VI. 2022. 48. 1.
8.	„Turán” írószertartó	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD.VI. 2022. 58. 1.

### IV. Gyűjteményi könyvtár

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1.	Hajdúsági lparművek, jubileumi kötet	Mező Szilveszter	Gyomaendrőd, Kner	TTD.VI. 2022. 12. 1.
2.	Földrajzi, természetráji könyvek	Korompai Balázs	26 darab	1/2022 – 26/2022
3.	National Geographic magazin	Lukács Tihamér	40 darab	27/2022 – 66/2022
4.	Földrajzi, természetráji könyvek	Korompai Balázs	51 darab	67/2022 – 117/2022

## V. Egyéb tárgyak

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
1.	Gregor Mendel (1822–1884) botanikus, Ágoston-rendi szerzetes képe keretben	Mező Szilveszter	replika	TTD. VI. 2022. 1. 1.
2.	Karl Landsteiner (1868–1943) orvos, immunológus képe keretben, paszpartuban	Mező Szilveszter	replika	TTD. VI. 2022. 2. 1.
3.	Száritott mezei virágok ónkeretben	Mező Szilveszter	exsiccatum	TTD. VI. 2022. 3. 1.
4.	Száritott mezei virágok fakeretben	Mező Szilveszter	exsiccatum	TTD. VI. 2022. 4. 1.
5.	Skorpió-preparátum faragott díszdobozban Észak-Afrikából	Mező Szilveszter	Tunézia	TTD. VI. 2022. 5. 1.
6.	Európa domborzata és vizei, falitérkép	Mező Szilveszter	Stiefel Eurocart Kft.	TTD. VI. 2022. 6. 1.
7.	Zergemintás, vadászjelenetes üveg pohár	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 9. 1.
8.	Vágómadármintás, vadászjelenetes üveg pohár	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 10. 1.
9.	Biológus emlékérem dr. Nagy Miklós egyetemi docens részére (KLTE – A plakett címodalán a Diószegi-Fazekas szobor)	Mező Szilveszter	Debreceni használati-cikk-piac bronz, 202,1 gr.	TTD. VI. 2022. 11. 1.
10.	El mundo invisible c. film National Geographic Video	Mező Szilveszter	VHS	TTD. VI. 2022. 12. 1.
11.	A Himalájától Csomakőrösig – Körösi Csoma Sándor élete c. film	Mező Szilveszter	PAL mono, 1992 Melbourne, Ausztrália Dárda Filmstúdió	TTD. VI. 2022. 13. 1.
12.	'Ételect' feliratú régi üveg	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 16. 1.
13.	Régi mosószappan / Iso	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 17. 1.
14.	Régi fogorvosi eszköz / Medident	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 22. 1.
15.	Régi fimtekercs-tároló dobozok 6 db alumínium (1 sárga), 2 db karton	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 23. 1.
16.	Filmtároló fémdoboz / Ilford	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 24. 1.
17.	Növénypréselvény üvegben	Mező Szilveszter	20. sz. Burgenlandi Néprajzi Múzeum ajándéktárgya	TTD. VI. 2022. 28. 1.
18.	Lomberdő madarait ábrázoló rajzos parafa poháralátét, 3 darab	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 31. 1. TTD. VI. 2022. 32. 1. TTD. VI. 2022. 33. 1.
19.	Száritott növény fa keretben és paszpartuban / dísz tárgy	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 34. 1.
20.	'Róna' Debreceni Á. G. feliratú palacknyitó eszköz	Mező Szilveszter	1970-es évek	TTD. VI. 2022. 35. 1.
21.	Papír kávéspohár, műanyag fedéllel / Nemzeti Dohánybolt	Mező Szilveszter	2021	TTD. VI. 2022. 37. 1.
22.	Üvegpalack / Mikoletzky & Cie	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 38. 1.
23.	Faliszőnyeg Kossuth Lajos portréjával; felirata: 1949–1979	Mező Szilveszter	1979	TTD. VI. 2022. 39. 1.
24.	DUSE 1907 csapatászló	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 40. 1.
25.	0,9%-os sóoldat bontatlan üvegben (kórházi kellék)	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 42. 1.

Sorszám	A tárgy megnevezése	Gyűjtő / Ajándékozó	Megjegyzés	Nyilvántartási azonosító (leltári szám, gyarapodási szám)
26.	A Föld domborzatát ábrázoló földgömb, 1: 38 600 000 1977-080001, R1/77	Mező Szilveszter	1977 Kartográfiai Vállalat, Budapest	TTD. VI. 2022. 43. 1.
27.	Üvegbúra (vegytani szertár kelléke)	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 44. 1.
28.	Debreceni Dózsa csapatászló	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 45. 1.
29.	Földrajzi táblakép, 'féltekék projekciója'	Mező Szilveszter	20. sz. eleje	TTD. VI. 2022. 46. 1.
30.	DMTE 1910 csapatászló	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 47. 1.
31.	Libanoni cédrusfából készült tárgy	Mező Szilveszter	2004 Libanon	TTD. VI. 2022. 49. 1.
32.	Fémbe készült, fatallal ellátott, kis méretű állvány 2 darab vegyszeres üveggel	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 50. 1.
33.	Miguel Sans: Medes. Una visió del fons mari de les illes Medes c. film	Mező Szilveszter	1992 Girona, Katalónia, Spanyolország	TTD. VI. 2022. 51. 1.
34.	David Attenborough: The life of Mammals 1–2. c. film	Mező Szilveszter	2022 BBC Egyesült Királyság	TTD. VI. 2022. 52. 1.
35.	Épületmakett, katonai/vadászati őrtorony	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 53. 1.
36.	Bazaltból készült macskakövek Debrecen utolsó macskaköves utcaszakaszairól (Kórház, Rákóczi, Ótemető utca), 9 db	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 54. 1.
37.	A Föld országait bemutató politikai földgömb, 1: 38 600 000	Mező Szilveszter	20. sz. GDR Kartográfiai Vállalat	TTD. VI. 2022. 55. 1.
38.	Dianézegető készülék / Pentacon	Mező Szilveszter	20. sz. GDR	TTD. VI. 2022. 56. 1.
39.	Wibrain Ultra Mobile Personal Computer	Mező Szilveszter	20. sz. Dél-Korea	TTD. VI. 2022. 57. 1.
40.	Körzőtartó tok / MAHO Peter Zelenka	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 59. 1.
41.	Technikus körzőtartó tok / G unton	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 60. 1.
42.	Körzőtartó tok	Mező Szilveszter	20. sz. első fele	TTD. VI. 2022. 61. 1.
43.	Iskolai körző / jelzett	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 62. 1.
44.	Utcatábla, Pávai Vajna utca	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 63. 1.
45.	Üvegfecskendő / Uni-Rekord 77	Mező Szilveszter	20. sz. GDR	TTD. VI. 2022. 64. 1.
46.	Jódpárna / Biogal Gyógyszergyár	Mező Szilveszter	20. sz.	TTD. VI. 2022. 65. 1.

**Mező Szilveszter**  
főmuzeológus  
Természetrjai- és környezetismereti gyűjtemény





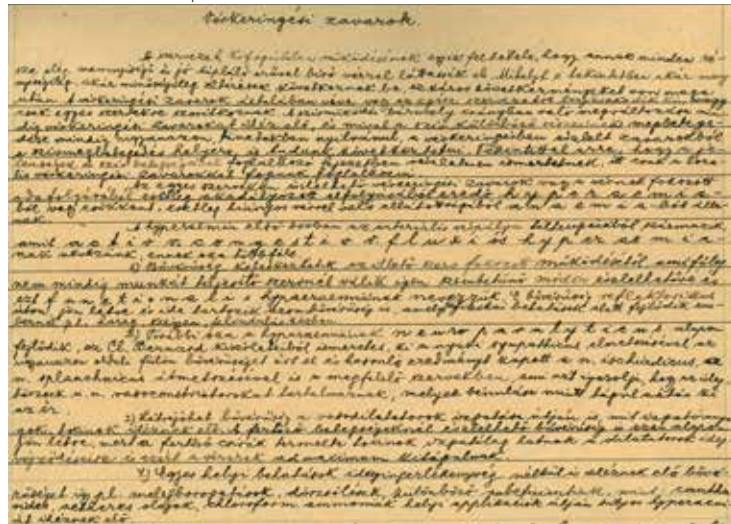
1. kép



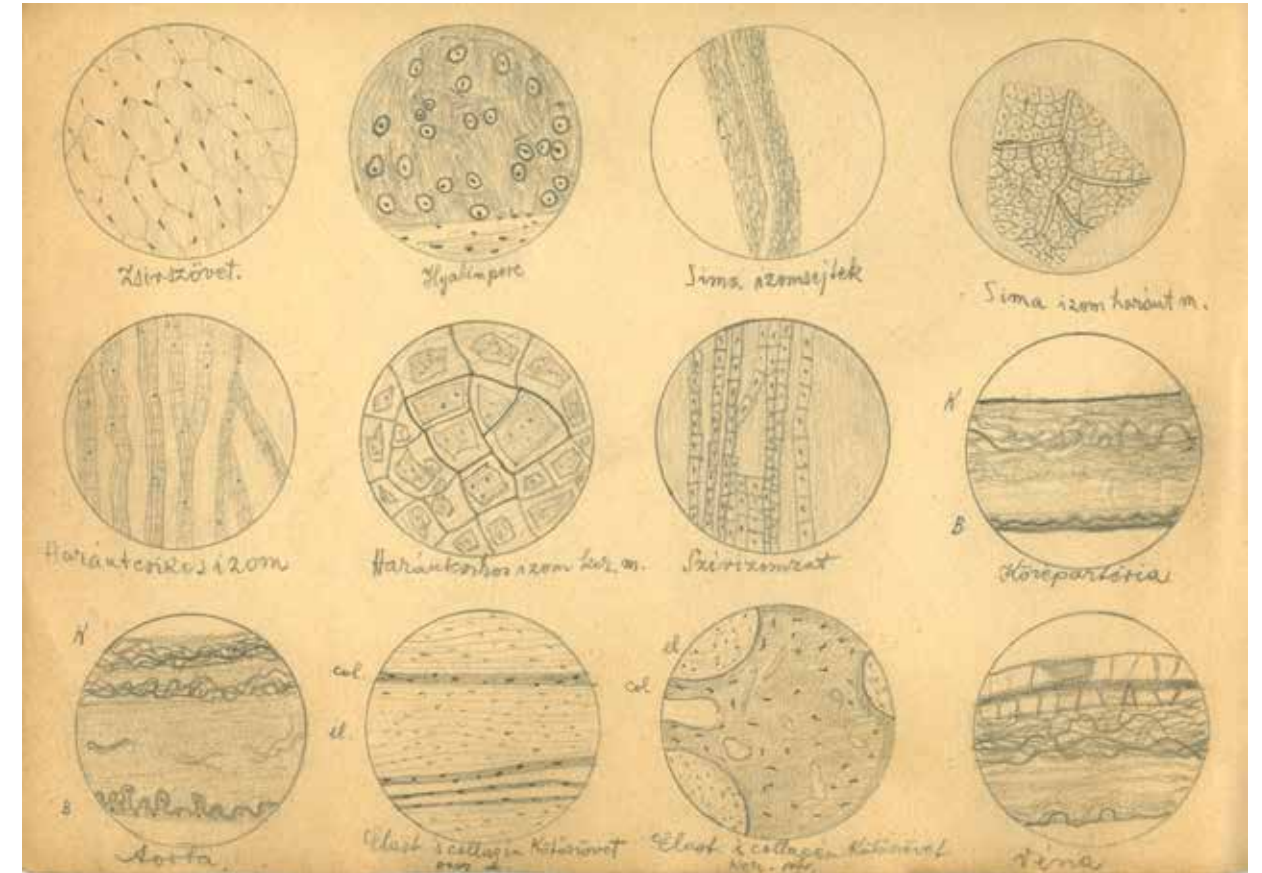
2. kép



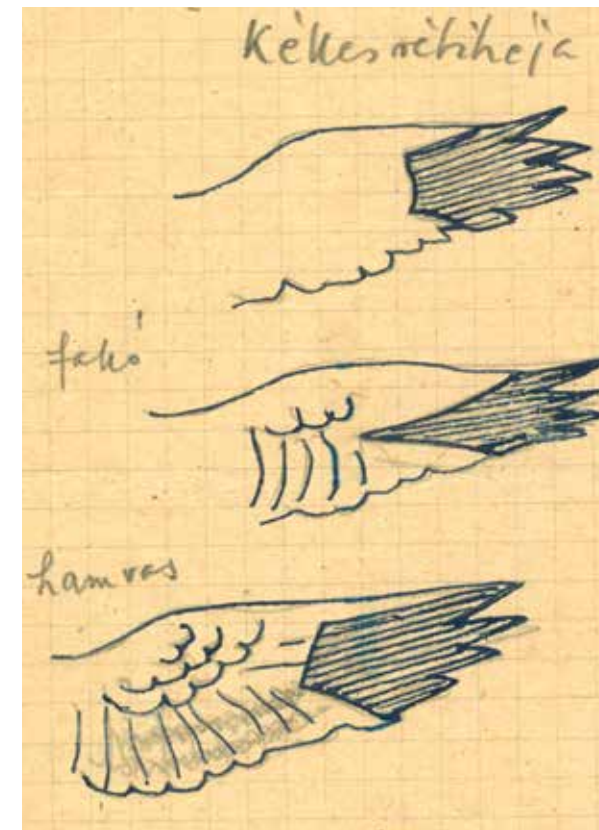
3. kép



4. kép



5. kép



6. kép

- 1. Gránit-töredék a La Plata tölcserstorkolat északi partvidékéről, Uruguayból / Fotó: Mező Szilveszter
- 2. Száritott növények ónkeretben / Fotó: Mező Szilveszter
- 3. Korompai Viktor (1895—1982) állatorvos
- 4. Részlet Korompai Viktor egyik egyetemi jegyzetéből / Fotó: Mező Szilveszter

- 5. Korompai Viktor rajzi mikroszkópos szövetmintákról / Fotó: Mező Szilveszter
- 6. Korompai Viktor egyik madártani témájú rajza / Fotó: Mező Szilveszter





7. kép



8. kép

7. Lovas Márton Levente (jobbról) pécsi tanítómesterével, Horvát Adolf Olivérrel  
8. Lovas Márton Levente írógépe / Fotó: Mező Szilveszter



9. kép



10. kép



11. kép

9. Lovas Márton Levente fényképezőgépe / Fotó: Mező Szilveszter  
10. Úti óra a Lovas-hagyatékából / Fotó: Mező Szilveszter  
11. Lovas Márton Levente karórája, amit a sikeres érettségi vizsga alkalmából kapott ajándékba / Fotó: Mező Szilveszter

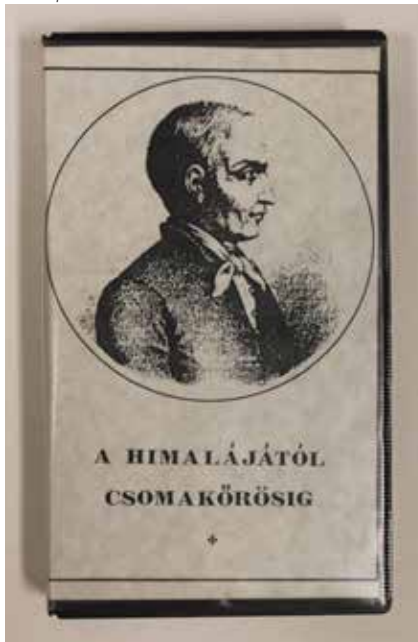




12. kép



13. kép



14. kép

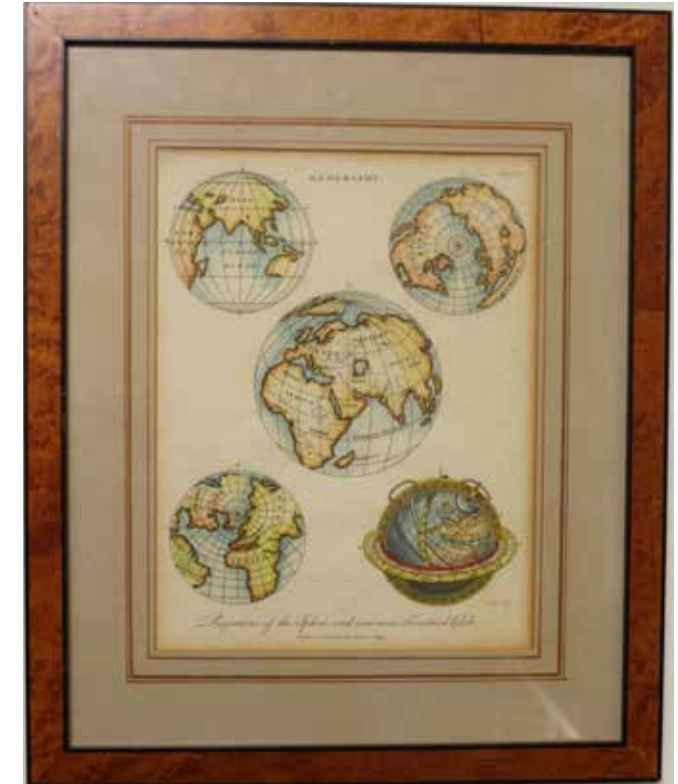


15. kép

12. Helgoland látképe egy 1909-ben készült metszeten /  
Fotó: Mező Szilveszter  
13. A Turán Írószergyár egyik terméke /  
Fotó: Mező Szilveszter  
14. Ausztráliában készült dokumentumfilm Kőrösi Csoma Sándor életéről /  
Fotó: Mező Szilveszter  
15. Vastagfalú üvegpalack / Fotó: Mező Szilveszter



16. kép



17. kép



18. kép



19. kép

16. Őrtorony épületmakett /  
Fotó: Mező Szilveszter  
17. „Féltekék projekciója” földrajzi táblakép /  
Fotó: Mező Szilveszter  
18. Zseb-computer / Fotó: Mező Szilveszter  
19. Fecskendő / Fotó: Mező Szilveszter

## BESZÁMOLÓ A NUMIZMATIKAI GYŰJTEMÉNY 2020–2022-ES MUNKÁJÁRÓL

Örömmel számolhatunk be róla, hogy ebben az időszakban közel ezer darab műtárggyal gyarapodhatunk. A *HATÁR–sorSOK* c. Trianon-kiállítás-hoz, a havonta jelentkező Hónap Érme sorozathoz és egy numizmatikai kártyajátékhoz leltároztuk az évek során felgyülemelő műtárgyakat. Ezek közül kiemelnénk a MÉE HBM csoportjának kiadásában megjelent Erdélyi Fejedelmek sorozatot. A főépületünk felújítása során a bejárati kürtőben talált, a látogatók által bedobált érmékből válogattunk ki közel száz darabot, mellyel gyarapodhatott gyűjteményünk. 2021-ben Forbáth Péter jóvoltából több részletben számos kanadai forgalmi és emlékpénzt vehettünk be nyilvántartásunkba. Ajándék útján jutottunk hozzá Furtáról egy Szent-György-éremhez, illetve Tóth Endre debreceni költő, irodalmár hagyatékából özvegye és meghatalmazottja révén 110 db emlékéremhez. A Nemzeti Kulturális Alap támogatásából vásárlás útján szereztük be a forint 75 éves évfordulója alkalmából a forint-fillér korszak fém és papír forgalmi pénzeit és forint értékű emlékpénzeit. Ennek keretében 337 darabbal gyarapodtunk.

A gyűjtemény fejlődéséhez nagyban hozzájárult Majorné Törő Gabriella másfél éves munkája, akivel közösen új, átlátható struktúrába rendszereztük a forgalmi pénzek tálcáit. A papírpénzek gyűjteményét és adattári kartonokat digitalizált, az online katalógus számára képeket szerkesztett. Munkánkat egy-egy hónap erejéig Ónadi Sándor, Varga Imre Solt és Németh Gergő történelem szakos hallgatók is segítették diák-munka keretében.

Munkánk eredményei az online felületeken is elérhetőek. 2020-tól már a MuseumMap rendszerében is megtekinthetőek műtárgyaink, köztük a KDS keretében készült digitális tartalmak is. 2021-ben beüzemeltük a múzeum webes katalógusát, 2022-ben feltöltésre került a 900. numizmatikai műtárgy is. A Hónap Érme sorozat minden bejegyzése egy helyen, honlapunkon, a Múzeumi Blogban olvasható, 2022 augusztusáig 45 bejegyzéssel. A 2021-es adventi időszakra egy videósort készítettünk a magyar pénzekben található Patrona Hungariae-ábrázolásokról. A három részből álló videósort az adventi vasárnapokon jelentek meg, az összegző, összefűzött videó pedig aranyvasárnap került fel a Déri Múzeum Youtube-csatornájára. A zenei aláfestést Kovács Nóri népdalénekes biztosította Boldogasszony anyánk c. felvételével. A Sketchfab-oldalon több mint 20 kiemelkedő érem 3D-s modellje tekinthető meg.

A *Denártól a bitcoinig* c. programsorozatunk egy CLLD-pályázat keretében valósult meg 2020 szeptember–október folyamán. A három vasárnap délutáni tematikus programról részletes beszámolót az Újkor.hu-n olvashatnak. A projekt keretében készült el 32 db érme 3D-s

modellje és számos darab 3D-s műanyag nyomata, egy numizmatikai kártyajáték, egy numizmatikai élőszereplős társasjáték és hat kiemelkedő installációval rendelkező kiállítási éremvitrin, mely az állandó kiállítás Képtárához igazodik. A projekt gyűjteményünk megjelenítésében, gondozásában, bemutatásában nagy segítséget jelentett.

A 2020-as évben a Déri Múzeum és Gyűjteményei sorozatban *A középkori magyar veretek a Déri Múzeum numizmatikai gyűjteményében* címmel jelent meg egy színes kiadványunk. A 2020-as évkönyvben a korona-fillér rendszer gyűjteményi darabjait ismerttettem egy forrásközlő tanulmányban. Az NKFIH által kiírt Mecenatúra pályázat keretében *Erdélyi pénzek a Déri Frigyes Numizmatikai Gyűjteményben* munkacímű katalógus megjelentetésére sikerrel pályáztunk. A projekt megvalósítása 2022 februárjában kezdődött, várhatóan 2023 során jelenik meg az a kiadvány, melyben az összes erdélyi veret helyt kaphat színes fotómásolatban.

A járványhelyzet enyhülését követően múzeumunk ismét kinyithatott, és ezáltal lehetőség nyílt numizmatikai tematikájú előadások, rendezvények tartására. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetéből több hallgatócsoport ismerhette meg a gyűjteményt, a 2022-es Déri Napon és a Múzeumok Éjszakáján a Déri Frigyes Numizmatikai Gyűjtemény legkiemelkedőbb darabjaival ismerkedhettek meg az érdeklődők. A két év során több tucat csoport tanult játszva a magyar pénztörténetről az élőszereplős társasjáték segítségével. Ezeket a kipróbált, jó gyakorlatokat és csatornákat az ismeretátadásra a továbbiakban is szeretnénk fenntartani.

Gyűjteményi munkánk részletesebb beszámolóit a Múzeum irattárában olvashatók éves bontásban.

**Dr. Novák Ádám**  
történész–muzeológus  
Déri Múzeum Történelmi Tár  
Numizmatikai Gyűjtemény

## A DÉRI MÚZEUM KIÁLLÍTÁSAI 2022-BEN



KOTICS JÓZSEF

## EGYEDILEG – TÁRGYAK SZUBJEKTÍVEN Kiállításmegnyitó

Déri Múzeum, Zoltai Terem, 2022. április 9.

**Kiállítás címe:** *egyedileG – Tárgyak szubjektíven*

**Helye:** Déri Múzeum, Zoltai Terem

**Időpont:** 2022. április 10. – június 25.

**Kurátor:** Lakner Lajos

**Közreműködő:** a múzeum valamennyi muzeológusa és gyűjteménykezelője

**Látványtervező:** Orbázi Zoltán

A mai muzeológiának egyik fontos jellemzője, hogy nagy szerepet tulajdonít az invencióknak, az ötleteknek. Évekkel ezelőtt hatalmas érdeklődést váltott ki a világ egyik leghíresebb képzőművészeti galériájának, a londoni TATE-nek egyik kiállítása, amely egy sajátos ötletre épült. Damien Hirst posztmodern művész kiállításán – többek között – egy elpusztult szarvasmarha kettévágott tetemét helyezték egymás mellé két zárt üvegburokba és egy hatalmas terem közepén a kiállítás látogatói számára közszemlére tették. A durván természetes invenció meghökkentő, provokatív volta miatt óriási közönséget vonzott. A látogatók többször is visszatértek, hogy nyomon kövessék a bomlás különböző fázisait. Nem meglepő módon ma Hirst a világ egyik leggazdagabb művésze. A nemzetközi kiállítási gyakorlatból az övének sokkal meghökkentőbb példákat is lehetne említeni, de nem teszem, mert ugyan az itt megnyíló, a Déri Múzeumban látható kiállítás is egy eredeti felvetésre, ötletre épül, de semmi köze a provokációhoz. Értékelhető, megítélhető ez a látat kizárólag szakmai szempontok alapján is.

A jelen kiállítás létrehozói nyilvánvalóvá teszik, hogy a kiállítás elkészítése során felvállaltan szubjektív tárgykiválasztást valósítottak meg. Akkor mi teszi mégis olyanná ezt a kiállítást, ami garantálja a szakmai szempontoknak való megfelelést, vagyis a prezentáció során a teljes esetlegesség elkerülését?

Minden muzeológiai munka eredendően a szelekcióra épül, attól a pillanattól kezdve, amikor a tárgy olyan jelentéssel, státusszal ruházódik fel, amely során megőrzésre, majd kiállításra érdemesnek jelölik azt. Maga a kiállítás is minden esetben szakmai koncepciók mentén megfo-

galmazott szelekció révén jön létre, hiszen lehetetlen és értelmetlen is az összes gyűjteményben felhalmozott tárgyat közszemlére tenni. Végső soron minden kiállítás egy koncepcióra épülő tudatos válogatást valósít meg, ilyenformán egy, a muzeológusok által konstruált világot jelenít meg. Ezt a megalapozott koncepciót legitimálja a szakmaiság. De abban az esetben, amikor egy kollektív ötletelés és együttműködés keretében a múzeum szakemberei saját, szubjektív döntésük eredményeként jelölnék ki tárgyakat, amit a kiállításba illőnek gondolnak, hol ragadható meg a koncepció, a szakmai vonatkozás? Meglátásom szerint abban, hogy nem konvencionálisan gondolkodtak a gyűjteményekben található tárgyakról, a múzeumlátogató elvárásairól és a kiállított tárgyakhoz fűződő viszonyokról. Felismerték, hogy az a fajta reprezentációja/bemutatása a tárgyaknak, amely a kiállítás révén kész és egyértelműnek gondolt értelmezésekkel szembesíti a látogatót, ma már nem igazán korszerű és nem is vált ki erős látogatói érdeklődést.

A posztmodern antropológia egyik kedvenc példaként gyakran idézik az inuit (korábban eszkimónak nevezték őket) tanú esetét. A James Clifford által leírt történet szerint 1973-ban, egy törvényszéki, bírósági meghallgatás alkalmával az inuit vadászó-gyűjtőgető törzs egyik tagja nem volt hajlandó eskü alatt tenni tanúvallomást. Amiatt utasította el ezt, mert úgy vélte, nem esküdhet arra, hogy „az igazat, a teljes igazságot és csakis az igazat” mondja, mikor „csak azt mondhatja, amit ő tud”, csak a saját igazságáról képes és tud beszámolni. Az inuit tanú történetét többen a posztmodern antropológia egyik motójának tekintik. E szerint nincsen többé nagybetűs igazság, hanem



kizárólag „parciális, részleges igazságok” vannak és ezeket az „igazságokat” is a megfigyelő antropológus hozza létre. Az antropológusnak a másik kultúráról konstruált értelmezései, olvasata nem pusztán a terepmunkafolyamat során megismert „tényekre” épül, hanem azt személyes élettapasztalatai, társadalmi helyzete megszabta korlátain keresztül, azaz saját „szubjektumán” megsűrve állítja elő.

Az itt felvetett gondolatmenet meglátásom szerint kapcsolatba hozható azzal a kiállítással, amelynek most résztvevői vagyunk.

A LEGek, a szélső értékek mindig felkeltik az érdeklődésünket, akár a múzeumban is. Az előttünk lévő kiállításban a LEGek opozicionális logikába vannak rendezve. Ez már egyfajta tagolása az amúgy rendkívül heterogén tárgyi anyagnak. Az ellentétpárokba rendezés során egészen más minőséget nyernek a tárgyak az egymás mellé helyezés révén. A koncepció miatt kevés tárgy áll a kiállításon önmagában, az irodalmi és régészeti gyűjtemény tárgyai azonban sok esetben ellenálltak az ezen logika szerinti egybekapcsolódásnak, ellentétpárok mindkét oldala nehezen lett volna kiválasztható. Vannak ezentúl a kiállításnak olyan izgalmas részletei, ahol a bináris opozícióra épülő bemutatás kiegészül olyan tárgyakkal is, amelyekben egyazon tárgyon belül mutatkozik meg a kettősség. A töltényhüvelyből kialakított váza példázta ezt a legszemléletesebben, vagy Ocskay brigadéros nyerge, ahol nem a tárgy, hanem a hozzá kapcsolható történelmi személyiség ambivalens szerepének megjelenítése hordozza az ellentétpárt. Érdekes tapasztalat, hogy a kiállítás erőterében a természetrajzi gyűjtemény sajátos ellentétpárokba rendezett tárgyai esztétikai minőséget nyernek. A tárgyak nem szokványos egymáshoz ren-

delése adja az eredetiségét ennek az ötletnek, ennek a kiállításnak, és teszi lehetővé egy újfajta értelmezési keret létrehozását.

A tárgyaknak lelke van – olvashatjuk a kiállítás nyitó tablóján. De hogy is van ez? Hiszen lelke csak személyeknek lehet. Ezt tovább gondolva, csak a megszemélyesített tárgyak bírnak lélekkel. De hogyan lehet a különféle gyűjteményekből származó legkülönfélébb tárgyakat megszemélyesíteni?

A megszemélyesítés jó példája a kiállításból egy egyszerű, monogramos vászonzsák, amiben egykor száraztészta tartottak. Azonban ez a vászonzsák Németh László bocskaiert házából maradt hátra, így már nem pusztán egy sima használati tárgy, hanem az író személyén keresztül képes különböző jelentések megelevenítésére. A vászonzsák vagy tészta zacskó a látogatóban Németh Lászlóhoz kapcsolódva felidézheti akár az általa koncipiált „kertország” metaforát is. Itt tehát elég ez a marginális tárgy és máris megszemélyesített tárgyként tekintünk rá, de ami ennél is fontosabb, azonnal beindul a magához a tárgyhoz és a Németh Lászlóhoz köthető meglévő ismeretek újraértelmezése. Ugyanakkor lehetővé teszi egy tágabb, reflexív értelmezési keret kialakítását is, amely a ma egyre inkább felértékelődő természetes alapanyagot tekinti meghatározónak, így a gondolati asszociációs lánc kiszélesedik, és a fenntartható fejlődés gondolatkörére is kiterjedhet.

A szakmai professzionalizmust látom abban, hogy a főablak két markáns gondolatmenete és az azokhoz kapcsolódó szakmai felvetések kellően orientálóak a látogató számára. „A tárgyak osztályozásának a szempontjai a muzeológia rendszerező módszertanából és nem magukból a tárgyaktól



eredeztethetők, tehát mesterségesnek is mondhatók. Ugyanakkor az osztályozásban megnyilvánuló felügyelet nélkül csak tárgyak halmazáról beszélhetnénk, nem pedig gyűjteményről. Végtelen változatosságuk csak azon az áron tehető értelmezhetővé, feldolgozhatóvá, ha megfosztjuk őket egyediségüktől és egyszerűségüktől." Ez a felismerés vált a most megnyíló kiállítás elméleti kiindulópontjává. De ha visszaaduk a tárgyak egyediségét és azt helyezzük a középpontba, akkor fenntartható-e a tudományos, muzeológiai szempontok elvárt érvényre juttatása?

„Vannak pillanatok, amikor úgy érzi a muzeológus, hogy a rábízott tárgyaknak titka van, amelyhez csak úgy férhet hozzá, ha sutba vágja a jól fölépített nyilvántartási rendszert, kilép az osztályozás rendjéből, és a maga egyediségében, konkrétságában veszi szemügyre. Nem kategorizálja, hanem tapasztalatot szerez róluk, nem besorolja, hanem felfedezi. Hagyja,



hogy megmutassák magukat, föltárják a titkukat” – olvashatjuk tovább. A kiállítás megvalósítása nem azt a szokványos múzeumi gyakorlatot követte, amikor is a szakmuzeológusok saját gyűjteményeik tárgyait tematikus elrendezésben állítják ki, az adott tudományterület szakmai normáihoz igazodva. Az egyediLEG című kiállítás egészen másként szerveződött és valósult meg. Az ötlet megszületése után az egész muzeológusi kollektíva együttműködését és aktív szerepvállalását követelte meg. Ez értelem szerűen szervezési nehézségeket is jelentett, de szakmai többlete egyértelmű: létrehozott egy új diskurzust, amely egy közös kiválasztási, értelmezési és reprezentációs gyakorlat kialakítása révén valósult meg.

A tárgyleírásokhoz kapcsolódó muzeológusi értelmezések minden esetben az adott tárgy tágabb kontextusára is utalnak. A konvencionális, a kiállítási koncepció révén összetartozó tárgyakat tartalmazó kiállítások

szövegeitől eltérően ezek a szöveghelyek a kiválasztásra is reflektálnak és a szokványos tárgyleírásoktól eltérően a személyes interpretációra is alkalmat kínálnak, nem pusztán a kategorizációt szolgálják, hanem azokban megjelenik a tárgy személyes története is.

Bármennyire is konvencionális egy kiállítás, a látogató számára mégis csak a személyes olvasat kialakítása révén nyer értelmet. Az egyediLEG című kiállítás újfajta koncepciója jóval kevésbé ad előre kialakított értelmezési sémákat, támpontokat, ez által a látogató számára jóval szabadabb teret ad az individuális értelmezéseknek. A kiállítás kitalálói és megrendezői intellektuális kalandra hívják Önöket. Fedezzék fel a Déri Múzeum itt kiállított tárgyainak egyediségét, sokféleségét, ismerjék meg az általuk hordozott történeteket. Ehhez sok sikert kívánva, megnyitom a kiállítást.



## ÚJ VILÁG HAJNALÁN – TISZA ISTVÁN

**Kiállítás címe:** *Új világ hajnalán – Tisza István*

**Helye:** Debrecen, Kossuth u. 1. épület kiállítótere

**Időpont:** 2022. április 23-tól

**Kurátor:** Mihályfi-Tóth Gábor Alex

**Társkurátor:** Váradi Katalin

**Látványtervező:** Mihályfi-Tóth Gábor Alex, Nagy András  
(Országgyűlési Múzeum)

**Kivitelező:** Országgyűlési Múzeum, Lab Control Kft.

*„Férfinak menni kell a maga útján. A maga útja alatt azt az utat érhettem csak, amelyet kötelességérzete és lelkiismerete diktál, nem törődve siker vagy sikertelenség kérdésével. Én megpróbáltam mind a két utat. Egyformán, habozás nélkül. . .”*

(Tisza István beszéde a munkácsi díszpolgári oklevél átvételekor.  
1914. május 11.)

A kétszeres miniszterelnök és házelnök Tisza István életútját, politikai szemléletének és döntéseinek motivációit mutatja be az *Új világ hajnalán – Tisza István* című időszaki kiállítás, az Országház után immáron Debrecenben, a Csokonai Irodalmi Labor kiállítótermében.

Az Országgyűlési Múzeum tárlata a múzeumi élet egyik legnehezebb időszakában, a pandémia alatt nyílt meg először Budapesten, az Országház épületében, 2020. augusztus 31-én. Szűk 16 hónapot követően lehetőség nyílt a kiállítás további megvalósítására Debrecenben, a Déri Múzeummal együttműködve. A kiállítás az új helyszínen, Debrecenben, amelyhez Tisza István és családja ezer szállal kötődött, a kiállítás több lokális, a városhoz kapcsolódó tartalommal egészült ki. Ezzel az alkotó kurátorok nemcsak Tisza István személye, hanem a város iránt is tisztelettel adózva kívánták megteremteni a látogatók számára a téma megismeréséhez szükséges bensőséges közeget.

### A kiállítás bemutatása

Az események fonalát a főbb politikai és társadalmi problémák köré szervezve követhetjük. Tisza István tragikus sorsa szimbolikusan is összefonódott a történelmi Magyarország végével.

A kiállítóterbe belépve az egyik legfontosabb, Tisza Istvántól származó idézet fogadja a látogatót, amely jól mutatja a Debreceni Egyetem alapításáért tett erőfeszítéseit, az oktatás fejlesztése iránti elkötelezettségét:

*„Azt hiszem, ha keresztül tudjátok a két egyetem felállítását vinni,*

*akkor Debrecen nem fenyegeti veszély. Megvallom azonban, hogy egy cseppet sem lepne meg, ha csak egyre kapnátok fedezetet. Akkor egész erővel akcióba kell Debrecen mellett lépniük.”*

(Tisza István levele Balogh Jenő államtitkárhoz, 1911)

Ezt követően megismerhetjük Tisza István gyermekkorát, azt az idilli családi közeget, ahol felnőtt, s ahonnan elindult a politikai élet felé. Eredeti családi fényképek, tárgyak és birtokuk központjából, a geszti kastélyból származó bútordarabok segítenek megidézni a kor szellemét. Ezzel párhuzamosan arra is választ kapunk, hogy miként lehetett valaki országgyűlési képviselő a dualizmus időszakában.

Tisza maga meséli el történetét, a kiállítás megtekintése során mindvégig az ő szavait hallhatjuk, az ő gondolkodásába nyerhetünk bepillantást audioguide készülék használatával. S amint átlépjük a szimbolikus választóvonalat, amely a családi birtok és a parlamenti élet között húzódik, találkozhatunk a politikai ellenfelek gondolataival is. A korszaknak azok az ellenzéki képviselői szólnak hozzánk, akik olykor élesen bírálták Tisza István politikai elveit és döntéseit.

A kiállítás egyik központi részében Tisza István első miniszterelnökségétől (1903–1905) a képviselőház elnökévé választásáig követhetjük az eseményeket. Tisza politikai hitvallását megismerve arra is választ kapunk, miként akarta a miniszterelnök megszünteti és megoldani a korabeli parlamenti élet válságát, az obstrukciót.

Botrányos események elevenednek meg előttünk; kiderül, miért verték szét az ellenzéki képviselők a képviselőház új bútorzatát, mi is volt pontosan a „vérvörös csütörtök”, és valóban dördültek-e pisztolylövések 1912-ben az ülésteremben.

A politikai ellentétek gyakran túlnőttek az Országház falain, s több esetben személyes konfliktusok formájában öltöttek testet. Jó példa erre Tisza István és Károlyi Mihály 1913-as kardpárbaja. A kiállítás megtekintése során arra is fény derül, hogy mi váltotta ki kettőjük párbaját, és hogyan is zajlott egy ilyen küzdelem.

Ahogy a dualista Magyarország utolsó éveiben, úgy a kiállítóterben is felgyorsulnak az események. Tisza István második miniszterelnökségétől, 1913-tól haláláig, 1918-ig azokkal a főbb problémákkal találkozhatunk, amelyek lázban tartották a közvéleményt és a politikai életet. A látogató egy vasúti pályaudvar miliójében találja magát, ahol ismerős utcák, terek és épületek képei villannak fel; mindez Budapest századfordulós fejlődését mutatja be, azokat az ikonikus helyszíneket, amelyek a mai napig meghatározzák a főváros látképét.



A gazdasági és az ipari fejlődés, valamint az ezzel járó társadalmi feszültségek ugyanakkor a korszak számos politikusát gondolkodásra és megoldásra készítették. Vajon miként vélekedett Tisza az általános választójogról és a nemzetiségeket érintő főbb kérdésekről ebben a gyorsuló világban? Mit gondoltak erről az ellentábor prominens képviselői?

A sarajevói merénylet évében, 1914-ben Tisza István volt a Monarchia egyetlen politikai vezetője, aki ellenezte a háború azonnali megindítását. Európai szinten jelentős politikusnak számított, akinek szavát meghallgatták a német és osztrák vezetők. Ennek ellenére be kellett látnia, hogy egy ilyen világméretű konfliktus – felismerve Magyarország geopolitikai helyzetét – több szempontból elkerülhetetlen. Ahogy ő fogalmazott: „nyakunkon volt a hurok”, így nem volt mit tenni, mint beletörődni a háború lehetőségébe. A kiállítás utolsó részében személyes érzéseit, ezredesi szolgálatában unokájának írott leveleit ismerhetjük meg, az első világháború eseményei közepette.

### A kiállításépítés tapasztalatai

A kiállítás megvalósítása új tapasztalattal gazdagította az Országgyűlési Múzeum munkatársait, s jól igazolta, hogy a tárlat új térbe is könnyen adaptálható, valamint tartalmilag is könnyen kiegészíthető. A debreceni vonatkozások, a városhoz kapcsolódó történelmi események beépítése üde

színfoltjai lettek a kiállításnak; látványban és szerkezetében is harmonikusan illeszkednek a bemutatni kívánt cselekményszálhoz.

A tárlaton látható műtárgyak sora is kibővült; a kurátorok számos olyan relikviát állítottak ki, amelyek a Déri Múzeum gazdag gyűjteményi anyagát hivatottak reprezentálni. Nagy öröm az alkotók számára, hogy a Tisza család leszármazottainak hagyatékából származó műtárgyakat nemcsak az Országházban, hanem a debreceni kiállításon is bemutatathatták. Mindezeket a magyar közgyűjteményekből kölcsönzött műtárgygyűjtemények és különleges dokumentumok egészítik ki.

### A kiállítás debreceni vonatkozásai, azaz a Tisza család és Debrecen kapcsolata

Az egykori miniszterelnök neve elsősorban a debreceni egyetemmel forrt össze, azonban ennél több kapcsolat fűzte a politikusát a városhoz. A cívisváros szülei életében is jelentős szerepet töltött be, hiszen édesapját, a szintén miniszterelnöki címet viselő Tisza Kálmánt több alkalommal itt választották meg országgyűlési képviselőnek. Emellett a Református Kollégiumban vizsgázott testvéreivel együtt. Az intézmény a család életében meghatározó, hiszen a leszármazottak mai napig tovább viszik azt a hagyományt, hogy a középfokú tanulmányaikat a Református Kollégiumban végzik, itt érettségiznek. Tisza István édesanyja a Degenfeld csa-



lábból származott, akik számos ingatlannal rendelkeztek Debrecenben. A legismertebb közülük a Piac utcán található – hajdan Tisza-palotaként ismert – MÁV-székház. Az épület előtt elsétálva még ma is rácsodálkozhatunk a vasrácsos kapura, melyben a DT I monogramot, Degenfeld Tisza Ilona nevének rövidítését fedezhetjük fel.

Tisza István gyermekkorában több alkalommal megfordulhatott a városban családi látogatások és a debreceni nagyvásárok alkalmával, ám az első hosszabb időt minden bizonnyal kollégiumi ideje alatt tölthette itt. A gimnázium utolsó két osztályát nyilvános tanulóként végezte, vagyis bejárt órákra, együtt vizsgázott társaival. Azonban nem a Kollégiumban, hanem az ún. Podmaniczky-házban lakott nevelőjével, Nagy Ferencsel együtt. Kevesen tudják, hogy az érettségit követően beiratkozott a debreceni akadémia jog- és államtudományi karára magánjogásznak, mely tanulmányait nem fejezte be. Tanulmányait követően pár évvel később, az önkéntes katonai szolgálat teljesítésekor tartózkodott ismét hosszabb ideig Debrecenben. Erről az időszakról Löfkovits Artúr ékszerész, a Városi Múzeum alapítója örökítette meg anekdotikus elemeket a naplójában, aki a legnagyobb elismeréssel emlékezett meg Tisza Istvánról: „Tisza az úriember és jó bajtárs mintaképe volt, előkelő, de nem gőgös modorú, előzékeny, sőt áldozatkész bármely kollégájával szemben. A kötelességtudás és a pontosság a fő jellemvonása volt.”

Tisza Istvánt rendszerint makacs, állhatos, ellentmondást nem tűrő, ugyanakkor következetes és lelkiismeretes férfiként jellemezték. Azonban családja és barátai körében megmutatkozott az emberi oldala, ahogy

a velük folytatott levelezésben is olvasható. Géresi Kálmán, Tóth István és Magyar Imre a legkedvesebb debreceni barátai közé tartoztak. Géresi Kálmán, a Református Kollégium egykori diákjaként, később tanáraként az ifjú Tisza nevelését felügyelte. Tóth István – egy asztalosmester fia, tanulmányai után a város neves építésze és téglagyárosa – az egyik legkedvesebb gyerekkori barát, élete végéig a gróf életének része maradt. Magyar Imréhez fűződő kapcsolatát, egy a cigányprímással készített interjúrészlet jól ábrázolja: „Engem azonban haza húzott a szívem. Ideköt a múlt, a debreceni 7-es huszárak, Tisza Kálmán – aki egyébként keresztapám volt – a Tisza István geszti finom úri cigányos estéi. Emlékek. Szépek: Fájók.”

Az önkéntes katonai szolgálat után már nem tartózkodott huzamosabb ideig a városban, de időnként megjelent Debrecenben hivatalos ügyben is, amikor épp a cívisváros adott otthont az egyházkerületi közgyűlésnek. A vallás, a reformátusság fontos szerepet játszott az életében mind magánemberként, mind politikusként – az 1880-as évektől kezdve az egyházi közéletben folyamatosan betöltött tisztségeket. Mindezek közül a legnagyobb a dunántúli református egyházkerület főgondnoksága volt.

A debreceni egyetem létrejöttében – melyet az 1912. évi XXXVI. törvény cikk szentesített – nagy szerepet tulajdonítanak az egykori miniszterelnöknek. A két világháború között az egyetem élén járt Tisza István kultuszának ápolásában – amellett, hogy felvette a nevét, egy ereklyetartart is létrehozott, s igyekezett összegyűjteni a legtöbb tárgyi emléket.





A Déri Múzeum gyűjteményében megtalálható levél arra utal, hogy a gróf nemcsak az egyetem sorsát viselte szívében, hanem a felsőbb leányiskola, azaz ahogy akkoriban nevezték, a Dóczy-intézet sorsát is: „A debreceni leányiskola fejlesztésére irányuló mozgalmat, a hol arra mód és alkalom nyílik számomra, igen szívesen támogatom.” (Könyves Tóth Kálmánnak írt levél, Geszt 1910. szeptember 15.)

Tisza István neve háborús miniszterelnökként került be a történelembe, valójában pedig ellenezte a háborúba lépést, az utolsó pillanatban adta meg magát. Ugyancsak kevésbé ismert tény, hogy a második miniszterelnöksége, illetve lemondása után frontszolgálatot teljesített az első világháború alatt. A debreceni 2. honvéd huszárezred élén, ezredesként elsősorban a csapatok mozgatásának megszervezéséért (keleti frontról az olasz frontra való átvezénylés), annak adminisztrációjáért felelt. Az átcsoportosítás után pedig a Montello-hegy környéki akciók megtervezése, illetve kivitelezése lett a feladata. A seregben eleinte nem fogadták barátságosan, de Tisza István az önkéntes katonai szolgálat alatt is megmutatókozó közvetlenséggel igyekezett megnyerni a bajtársait. Gyakran beszélgetett a katonákkal, igyekezett segíteni az ügyes-bajos dolgaik elintézésében, s amennyire lehetett, a frontbeli életet kellemesebbé tenni.

#### Látogatói tapasztalatok, a kiállítás működtetése

Az eddigi tapasztalatok és visszajelzések alapján a kiállítás viszonylagos érdeklődésnek örvend a látogatók körében. A külső helyszín és a korlátozott látogatási lehetőség miatt az első időszakban kevesebben jöttek, nyár végével viszont egyre többen látogatták meg a Kossuth utcai helyszínt.<sup>1</sup> Elsősorban az idősebb korosztály keresi fel a tárlatot, akik közül többen Tisza István személyének és politikájának tisztelői. Az interaktív elemeknek köszönhetően a fiatalokat is megszólítja a kiállítás. Megnyílása óta számos tárlatvezetésre került sor, ezek nagy részét a tankerülettel kötött megállapodás értelmében a középiskolások 9. évfolyamos tanulói számára tartottuk. Annak ellenére, hogy a korszak nem része a 9. osztályos történelmi tananyagnak, a látványvilág, az informatikai eszközök segítségével és az életkori, illetve a mai világgal vont párhuzamokkal meg lehetett találni azokat a pontokat és történeteket, melyek érdeklődésre tarthattak számot köreikben.<sup>2</sup> Ugyancsak megmutatkozott a kiállítás-lá-

1 A kiállítás kezdetben péntek délutánonként fogadta a látogatókat, november 2-tól viszont az új nyitvatartási rend szerint keddtől péntekig 9 és 16 óra között tekinthető meg.

2 Ilyen volt például az, hogy míg Tisza István tizennegyedik életéve betöltése után érettségizett, ők épp elkezdték a középiskolai tanulmányaikat.



togatások, tárlatvezetések és helytörténeti séták során, hogy a közönség értékeli és igényli a személyes vonatkozásokat, a Tisza Istvánról és családjáról megosztott anekdoták, kevésbé ismert adalékok nagy sikert arattak. A későbbiekben, amennyiben lehetőség adódik rá, szeretnénk további programokkal, érdekes előadásokkal és élettörténelmi eseménnyel kedveskedni a látogatóknak.

Az *Új világ hajnalán – Tisza István* tárlat tovább gyarapította Déri Múzeum azon időszakos kiállításainak sorát, melyet más intézménnyel együttműködve valósított meg. Ezúton szeretnénk köszönetet mondani az Országgyűlési Múzeum és a Déri Múzeum a kiállítás megvalósulásában résztvevő valamennyi munkatársának. Reményeink szerint a két intézmény között létrejött gyümölcsöző munkakapcsolat a későbbiekben is folytatódni fog.





## A POLGÁRI SIKK IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁS HAJDÚNÁNÁSON ÉS PÜSPÖKLADÁNYBAN

**Kiállítás címe:** *Polgári sikk*

**Helye:** Hajdúnánás, Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény / Püspökladány, Karacs Ferenc Múzeum

**Időpont:** 2021. október 15. – 2022. március 1. /  
2022. március 16. – 2022. november 7.

**Kurátor:** Ormosi Viktória

**Látványtervező:** Orbázi Zoltán kiállítás-tervező- és kivitelező

Alcímnek akár azt is lehetne adni, hogy „Egy nem-vándorkiállítás vándorútja”. Annak idején, 2019-ben, amikor a kiállítás alapötlete és látványa kibontakozni látszott s Orbázi Zoltán kiállításrendezővel megfogalmaztuk a modern és a hagyományos megjelenítésnek ezt a különös elegyét, nem gondoltuk, hogy a tárlatunk vándorútra kel. A debreceni bemutató után azonban több, határon inneni és túli múzeumi vezető is érdeklődést mutatott a *Polgári sikk* saját intézményében való kiállítása iránt. A bizonytalan járványügyi helyzet és a határlezárásek miatt ez végül csak itthon, Hajdúnánáson és Püspökladányban valósult meg.

A Hajdúnánási Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény igazgatója, Daróciné Bordás Andrea 2020 kora őszen felkereste a Déri Múzeumot, és már itt megkezdődött az egyeztetés, amelyhez a koronavírus második és harmadik hullámával járó le- és bezárások miatt 2021. február elején tértünk vissza. Ekkor már a helyszínen, Hajdúnánáson találoztunk. A rendelkezésünkre álló tér érdekessége, hogy a Déri Múzeum időszakos kiállítóteréhez, a Zoltai teremhez hasonlóan, galériás elrendezésű, azzal a különbséggel, hogy az alsó szint egyik részén végig ablakok nyílnak. A hely lehetővé tette, hogy az eredeti kiállítás minden tárgyát és a korhű ülögarnitúrával, asztallal, székekkel kiegészített, stilizált bútorinstalláció egészét bemutathassuk.

A kiállítást öt nap alatt építettük meg a debreceni stábbal, Orbázi Zoltánnal, Tóth Róberttel és Mócsi Anitával. Míg a Zoltai teremben a falra kerültek festések, itt ezt elkerülendő, matricázással oldottuk meg a falfeliratot és a korabeli fényképekre épülő illusztrációkat. A galérián elhelyezett idővonal és a divattörténeti időszakot bemutató kilenc tábla eleve mobilnak, szállíthatóknak készült.

Újítás, amit mind a két helyszínen alkalmaztunk a korzót megidéző enteriőr-részeknél, a hirdetőoszlop, amelyen a korabeli divattal, ruhaneművel, piperékkel, kiegészítőkkel kapcsolatos régi, hajdúnánási és püspökladányi újságcikkek, hirdetések másolatát helyeztük el. A régi újsághirdetésekhöz a hozzáférést a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára biztosította. Ezeket mintegy helyi specifikumként találtuk

mindkét helyszínen a látogatóknak. Ez is matricás megoldással készült, így a hajdúnánási oszlopot magunkkal vihetjük Püspökladányba, ahol az aktuális hirdetésekkel, költséghatékonyan, átragasztottuk az előzőeket.

Hajdúnánáson 2021. október 15-én nyílt meg a tárlat, dr. Csizsár Imre alpolgármester közreműködésével. Tematikus kísérőrendezvények is színesítették a kiállítást, *Hölgyválasz* összefoglaló címmel. A *Hölgyírás* elnevezésű foglalkozáson egy kalligráfus bevonásával, táncrendek, emlékkönyvek titkos írásmódjával ismerkedhettek meg, *Gyöngyvarázs* címmel egy gyöngyhímző bevonásával alkothattak tárgyakat az érdeklődők. *Zsinórozás* volt az elnevezése annak a foglalkozásnak, aminek keretein belül az úgynevezett hajdúfonattal ismerkedhettek meg a látogatók, az *Illatozó* című tematikus napon a parfümök világába tekinthettek be, az *Ajándékdoboz* rendezvénye pedig a karácsonyi előkészületek hangulatában telt.

A kiállítás hajdúnánási nyitvatartása hosszabbra nyúlt a tervezettnél, 2022 március elején bontottuk le és egyenesen Püspökladányba szállítottuk az installációs elemeket és műtárgyakat. A felöltöztetett babákat például egy az egyben, gondosan becsomagolva vittük át. Anyagi és műtárgyvédelmi tekintetben is kedvezőbbben jártunk így. A Karacs Ferenc Múzeumot, s annak vezetőjét, Györfi Lajost, 2020 novemberében a helyszínen felkerestük és megvalósítási tervrajzokat készítettünk. A kiállítást négy nap alatt építettük meg a jól bevált gárdával és a helyi múzeumi munkatársak kitűnő segítségével. Ezúttal teljesen más teret, két egymás melletti szobát kapott a kiállítás. A helyszínen ezt megelőzően a *Kincset rejtő ladányi föld* című régészeti válogatás volt interpretálva, ám a csontvázakat ábrázoló fal kevésbé passzolt volna a polgári miliőbe, ezért le kellett festeni, a tárgyaknak semleges hátteret nyújtó, bézs színre. Tulajdonképpen egyik helyszínen sem volt klasszikus értelemben vett textilrestaurátorunk. Egy nagy mértékben ruhákat magába foglaló kiállításnál ez múzeumi berkekben talán nem szokványos. A Benke Zolt főrestaurátor által vezetett csapat azonban minden felmerülő problémát áthidalva, Pelles Edit fémrestaurátorunkkal textílest megszügyenítő módon rendezte be a hálószobai enteriőrben a fehérneműs részt.

Nem csak a két szobában, de az előtérben is átvette a főszerepet a *Polgári sikk* néhány eleme. Eddigi tapasztalatainkat hasznosítva, már ezen a mind közül legkisebb rendelkezésünkre álló helyen is el tudtuk rendezni majdnem minden installációs elemet. Mint minden esetben, itt is külön mutattuk be a divattörténeti korszaktagolás idővonalát az 1860-as évektől 1940-ig, de itt nem a galéria választotta el a többi résztől, hanem külön termet kapott. Az alapkoncepcióhoz képest a hálószobai nyitó kép,



A Polgári sikk megnyitójának közönsége Hajdúnánáson

a nappali, a társasági esemény, a korzó jóval kisebb téren, de nem zsúfolt hatást kelte valósult meg.

A kiállítást 2022. március 16-án Lakner Lajos, a Déri Múzeum tudományos igazgatóhelyettese nyitotta meg, Bodó Sándor államtitkár és Tóth Lajos polgármester részvételével. Az ilyenkor szokásos kurátori tárlatvezetés sem maradhatott el. 2022. június 25-én, a Múzeumok Éjszakáján szintén két kurátori tárlatvezetést kaptak a látogatók. A kísérőrendezvények sorában szeptember 6-án dr. P. Szalay Emőke néprajzkutató, az Déri Múzeum Iparművészeti gyűjteményének korábbi vezetője tartott tárlatvezetést. Míg a megnyitón Arnóth Sándor volt helyi múzeumigazgató emléke előtt tisztelegtünk, a szeptemberi alkalmat Retteginé Kovács Anna múzeumalapító születésének 121. évfordulója tette még ünnepélyesebbé. A kiállítás novemberig látogatható, de tervbe van véve a 2023 januárjáig történő meghosszabbítása is.

A nánási kiállításához hasonlóan Püspökladányban is igényt tartottak a *Polgári sikk* katalógusára, amelyet bizományosi szerződéssel értékesíthettek mindkét helyen.

Érdekes megfigyelni, hogy egy kiállítás látványa három különböző térben milyen módon változik meg. A Déri Múzeumban egy tágas, letisztult, modern térben a fiatalos tálalási móddal az eddig ki nem állított műtárgyak szenzációs fogadtatásban részesültek. A kiállítást annak a korosztálynak a tagjai látogatták elsősorban, amelynek kifejezetten szántuk. A középiskolások, egyetemisták tárlatvezetésre és múzeumpedagógiai foglalkozásokra érkeztek. Népszerű volt a korabeli ruhákba történő beöltözés és fényképezkedés a kifutón. Kitűnően érvényesült a térben

és a helyszínek tagolódásában az alapkoncepció, miszerint egy modern, napjainkban élő nő álmodja vissza magát a „boldog békeidők” korába. A hálószoba, a nappali, a társasági esemény, a korzó terei egyértelműen elkülönültek. Ahogy a látogató haladt, úgy bontakozott ki előtte az álom.

Hajdúnánáson egy hasonló, galériás tereletszerelésben, de hagyományosabb környezetben mindez másként érvényesült. Itt nem különültek el egymástól olyan élesen az alsó szint egységei. A földszinti tér közepére a nyitást követően egy nagy asztal került székekkel. Valószínűleg helyszíre miatt állíthatták fel. Rendkívül hangulatos lehetett megbeszéléseket lebonyolítani a kiállítás miliőjében. Ez a fajta megoldás kisebb gyűjteményeknél máshol is megfigyelhető. Az őszi-téli időszak, egy újabb járványhullám erősen hátráltatta a megtekintést, így a nánási bemutató kisebb látogatószámot eredményezett.

Püspökladányban több látogató véleménye volt, hogy a tárlat nagyon illik oda, olyan lett az egész múzeumépület, mintha a klasszicista ízlésű, százedelön épült módos porta falai között a valaha volt lakók, lányok és asszonyok élete elvenedett volna meg a kiállítás családis légkörében. Ezen a helyszínen egy ottani munkatárs, Debrecenben pedig egy kritikus szájából hangzott el, hogy állandó kiállításnéként is el tudná képzelni. A népszerűséget a vendégkönyv rendkívül kedvező bejegyzései is tükrözik, nem csak a helyiek, de az arra járó turisták tollából is.

Terveink szerint a *Polgári sikk* útja itt véget ért, de emléke írásos formában fennmarad a katalógus lapjain, valamint tovább él minden benne résztvevő alkotó és látogató jó emlékezetében.

Fényképek: Orbázi Zoltán és Lévai Péter felvételei





Tárlatvezetés a Polgári sikk megnyitóján Hajdúnánáson



A Polgári sikk megnyitója Püspökladányban



A Polgári sikk megnyitója Püspökladányban





Enteriőr- részletek (Püspökladány)

## ÁLLOMÁNYVÉDELEM

## HÁNYATOTT SORSÚ ETNOGRÁFIAI TÁRGYAK A DÉRI MÚZEUM NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNYÉBEN

Néprajzi mőtárgyraktárak átfogó rendezése  
galériás tárolóhely és légtisztító készülék beépítésével

### Bevezető

A Déri Múzeum néprajzi gyűjteménye közel 30.000 darab mőtárgyat őriz. Ez a jelentős mennyiségű mőtárgyállomány a legkülönbözőbb anyagú és állapotú tárgyak csoportjaiból áll. Az 1900-as évek eleje óta folyamatosan gyarapodó gyűjtemény elhelyezésére szolgáló raktárak egyike sem kifejezetten erre a célra épült, állaguk, műszaki állapotuk eltérő. A jobbára kielégítő állapotú raktárhelyiségek mellett a helyhiány miatt, kényszerűségből, pincében és egyéb fűtetlen, mőtárgyraktározás céljára alkalmatlan helyeken is tárol a múzeum tárgyakat. Egy pályázati támogatás segítségével megvalósított galériás tárolórendszer lehetővé tette, hogy a gyűjtemény korábban mostoha körülmények között tárolt, széttagolt mőtárgygyűjteményeit tematikus csoportokba sorolva, áttekinthető módon rendezzük el. A dolgozat ezt a muzeológiai és mőtárgyvédelmi munkafolyamatot mutatja be számos fotóval illusztrálva.

### Múzeumtörténeti előzmények

A múzeumi évkönyv 1957-ben megjelent kötetében, amely az 1948–56 közötti időszakot öleli fel, Balogh István a múzeum működéséről szóló jelentésében a néprajzi gyűjteményt „különösen féltendő” jelzővel illeti, annak tárgyait pedig „sok esetben pótolhatatlannak” minősíti. Megállapítja, hogy a háborús károks felszámolása után „komoly és állandó munkát jelentett a mintegy 70.000 darabra menő gyűjteményállag megóvása is, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ezeknek a gyűjteményeknek egy része a múzeum épületén kívül 1944–45-ben ideiglenesen helyreállított, rögtönzött raktárhelyiségekben volt elhelyezve. A különösen féltendő textil-, bőr-, szőrme-, és az eléggé kényes fa- és fémtárgyakból álló – ma már sok esetben pótolhatatlan – néprajzi gyűjtemény károsodástól való megóvása különös gondja volt a múzeum vezetőségének.”<sup>1</sup>

Érdekes és elgondolkodtató, hogy a második világháború utáni, számos extrém nehézséggel szembesülő korszakban, elődeinknek a gyűjtemények állagának megóvása során sok esetben a maihoz nagyon is hasonló gondokkal kellett megküzdeniük.

1 Balogh István: Jelentés a múzeum 1948–1956. évi működéséről. In Balogh István szerk.: A debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen, 1957. 3–15. (3.)

### Kiinduló helyzet

A Déri Múzeum sokrétű és összetett mőtárgyállománya számos folyamatosan gyarapodó gyűjteményre és algyűjteményekre oszlik. Ezek jelentős részének elhelyezésére korábban a Déri téri épület tereiben alakítottak ki különböző színvonalú raktárhelyiségeket, bár a zsúfoltságon – a mindenkor ideiglenesnek tekintett – külső raktárak segítségével igyekeztek enyhíteni. A néprajzi gyűjtemény esetében például korszerűnek mondható textilraktárban, de zsúfolt, salétromos falú pincében is tároltak mőtárgyakat, sőt a bútortárolás jelentős része egy négyemeletes lakóház alagsorában volt elhelyezve, ahol 1995 januárjában egy csőtörés következtében melegvíz öntötte el. A festett bútorok kimenekítése után ideiglenes raktárt, és a későbbi helyreállításra, restaurálásra anyagi fedezetet biztosított a múzeum akkori fenntartója, a megyei önkormányzat.<sup>2</sup>

A raktárhelyzet szempontjából nagy fordulatot hozott, hogy 2010 nyarán elkezdődött a Déri Múzeum központi épületének rekonstrukciója. A pályázaton nyertes cég az akkori elvárások alapján modernizálta az épület belső tereit. A múzeum épületében lévő raktárakat egy kivétellel átalakították, ezzel tulajdonképpen megszüntetve azokat. A képzőművészeti gyűjtemény anyagának töredéke maradt csupán az épületben, mozgatható rácsszerkezettel felszerelt tömörraktárban, itt azonban csak a festmények és a grafikák kisebbik hányada fér el. Ezzel párhuzamosan az összes néprajzi raktár megszűnt, a korábban az épület északi oldalának földszintjén, két egybenálló helyiségben kialakított textil-, bőr- és kerámiaraktár<sup>3</sup> helyére a könyvtári olvasó- és kutatóterem került vissza.

A gyűjteményi raktáraknak tehát költözniük kellett, jelentős részük a Déri Múzeum épületétől mintegy 100 méterre, az eredetileg a Nemzeti Bank részére emelt épületben (Múzeum utca 4.) kapott helyet. 2013-ban egy nagyobb, mőtárgytárolásra teljesen alkalmatlan, fűtetlen külső raktár

2 A kárfelmérés után 21 darab festett bútor szakkerületi restaurálása történt meg. A kárfelmérés és a restaurálás dokumentumait a múzeum néprajzi adattára őrzi (DMNA.2791.)

3 A néprajzi textil-, bőr- és kerámiaanyaggyűjtemény az 1950-es évek végétől egy kb. 200 m<sup>2</sup> alapterületű, két helyiségből álló raktárban volt elhelyezve. A raktár csaknem teljesen kielégítő feltételeket biztosított a mőtárgyvédelmi szempontoknak megfelelő tároláshoz, noha akadtak hiányosságok (pl. az ablakokon nem volt UV-szűrő fólia és hiányzott a klímaberendezés), emellett a helyiségek egyike hosszú ideig tulajdonképpen a gyűjteményben dolgozók munkaszobája is volt.



1. Az Eötvös utcai épület homlokzata

felszámolása után a raktározási gondok enyhítésére kapta meg a múzeum az Eötvös utca 46–48–50. szám alatti, egykori iskolaépületet. **1. kép**

### Vegyes gyűjteményi raktár az Eötvös utcán

Ez az épület sem igazán alkalmas mőtárgyak tárolására, hiszen eredendően nem erre a célra építették s használták, ezért a tárolás körülményei rosszak, a vagyonvédelem sem megnyugtatóan megoldott.

Elhelyezkedésének előnye, hogy könnyen megközelíthető,<sup>4</sup> hiszen a belvárosban a Csapó és a Péterfia utca által közbezárt övezetben található, hátránya viszont az, hogy a szűk, egyirányú mellékutcában nehéz a parkolás, az épület udvarát pedig a párhuzamos Kút utcában működő Waldorf iskolával továbbra is közösen használja a múzeum. Ez azért sem szerencsés, mert így az udvar mőtárgyszállításra csak tanítási szünet idején vehető igénybe, amikor a gyerekek nem tartózkodnak ott. A beszédes

4 A Déri Múzeum restaurátor műhelyétől gyalogosan 8 perc (700 m), a központi épületétől 15 perc (1200 m), gépkocsival 10 perc alatt közelíthető meg.

utcanév (Kút utca) arra utal, hogy a környék mélyen fekvő részén hajdan itatásra használt közkút működött. Sajnos az ingatlan fekvése, valamint az alapozás nem megfelelő szigetelése miatt az épület az udvar felőli oldalon több helyen vizesedik, penészesek és salétromosak a falak.

Az épület tájolása DNY-ÉK 96°-262°, GPS koordinátái: 47,539323; 21,630556. Az ingatlan, amelyet az 1930-as évek közepén iskolának építettek, a többszöri bővítés ellenére is megőrizte eredeti arculatát. A hosszanti főépület a 64 méteres utcafronti részen helyezkedik el, itt húzódik végig az egykori tanterem sora, melyek 4–6 m szélességűek, s műanyagra cserélt ablakaik kivétel nélkül az utcára nyílnak **2. kép**.

A nagyméretű téglából (30×15×7cm) épült ház falvastagsága változó, tartó főfalak esetén eléri a 60 cm-t is. Az épület alatt, az udvar felől, három nem egybefüggő 30 m<sup>2</sup>-es boltzott pince húzódik. A két állószékes fedélszékű összetett nyeregteretű szigetetlen padlasterű és meglehetősen gyenge teherbírású födém szerkezetű. A padlásfeljáró hiányos, balesetveszélyes. Az ereszt is több helyen sérült, belőle sok helyütt a falakra ömlik az esővíz. Külső-belső vakolata erősen mállado-





Múzeumi Állományvédelmi Program				
Raktárfelmérő adatlap				
raktár megnevezése:		Debrecen, Eötvös utca 46-50. Vegyes gyűjteményi - múzeumi raktár		
őrzött műtárgymennyiség:		2 581 446	anyagfajta:	
hibás kitöltés	x kell jelölni	% számot vár	i/n "i" vagy "n" betűt 2	
Épületkülső műszaki állapota (=100%)	Épület falazata (=100%)	Raktárbelső falazatának állapota (=100%)	Padozat a tárgyak számára megfelelő? (=100%+100%)	megjegyzés
megfelelő %	beton %	jó állapotú 85 %	megfelel 100 %	
—	kő %	—	részlegesen %	
nem megfelelő —	kő és téglá %	beázás %	nem %	
gond a tetővel %	tégla 100 %	vizesedés %	nincs padlózat %	
gond az ereszszel, bádогоzással %	tégla, vályog %	hámló vakolat 5 %	<i>a padló anyaga</i> —	
gond a falazattal 100 %	vályog %	vakolatomlás 5 %	por megkötő %	
gond a nyílászárókkal %	fa %	penészesedés %	por képző %	
gond a külső vízvezetéssel %	egyéb %	salétromosodás 5 %	nem por megkötő 100 %	
Az ablakok állapota (=100%)	Az ablakok árnyékolóval ellátottak? (=100%)	Az ablakok UV fóliával ellátottak? (=100%)	Az ablakok rovarhálóval felszereltek? (=100%)	megjegyzés
jó állapotúak 50 %	igen 50 %	igen %	igen 40 %	
rossz állapotúak 50 %	nem 50 %	nem 100 %	nem 60 %	
nincsenek ablakok %				
Rendelkezésre álló műzeumtechnikai eszközök (soronként 0-100)	Raktártechnika ellenőrzése (x)	Raktártechnika karbantartása (x)	Szervizelést végzik (=100%+100%)	megjegyzés
fűtés 100 %	folyamatos felügyelet x	tervezett x	szakszervíz/ek %	
párásítás 0 %	ütemezett x	negyedéves x	felkért vállalkozó 100 %	
hűtés 0 %	alkalmanként x	féléves x	aki a legolcsóbb %	
légszűrés 0 %	amikor leáll x	éves x	nincs szervíz %	
fél klíma 0 %	nincs felügyelet x	változó x	<i>pénzügyi fedezet</i> —	
teljes klíma 0 %		amikor szükséges x	tervezett 100 %	
légtisztítás 0 %		nincs x	alkalmanként %	
spóraszűrés 0 %			nincs %	
Világítás (=100%)	Világítás típusa (=100%)	Világító eszköz megoszlás (=100%)	A világítás spektruma (UV mentes 0-10 uW/Lumen)	megjegyzés
van 100 %	vegyes világítás x	izzólámpa %	UV mentes 100 %	
nem működik %	egynemű világítás x	halogénlámpa %	nem UV mentes %	
nincs %		spot %	átl. világítási UV uW	
		komplekt fénycső %		
		fénycső (neon) 100 %		
		LED lámpa v. cső %		
		egyéb %		
Többfunkciós kalibrált mérőműszer(ek)	Rendelkezésre álló raktári mérőeszközök (0-100)	Az eszközök pontossága, kalibrálása (=100%)	Mérési jegyzőkönyvet vezetnek? (x)	megjegyzés
van x	hőmérséklet mérő %	kalibrálható/k 100 %	rendszeresen 100 %	
nincs x	páramérő %	nem kalibrálható %	bejárások során %	
megnevezése: —	hő- és páramérő 100 %	<i>beszabályozásuk</i> —	adatgyűjtő naplózásával %	
Elsce 765	thermo-hygrográf %	rendszeres időközönként x	ritkán %	
TFA SMARTRY szenzor	adatgyűjtő %	bejárások során x	nem %	
	egyéb %	rendszerellenül x		
	nincs %	nincs kalibrálás x		
		x		

Bútorzat a tárgyak számára (x)	Nem megfelelőségénél (=100%)	A meglévő bútorzatról (=100%)	Speciális műtárgytárolás biztosított? (=100%)	megjegyzés
megfelelő 80 %	műtárgyra káros bútorzat %	cserére szorul %	igen %	pormentesítés az összes polcrendszer esetében! ( a polcok anyagösszetétele megfelelő)
nem megfelelő 20 %	hiányos bútorzat 20 %	fejlesztésre szorul %	nem szükséges 50 %	
nincs %	amortizálódott bútorzat %	beszerzésre szorul 100 %	szükséges 50 %	
	egyéb 80 %			
A tárgyak őrzése, tárolása (x)	Tárgyak elhelyezése (=100%)	Csomagolásuk, védelmük (=100%)		megjegyzés
megfelelő x	nyitott polcon 80 %	biztosított 100 %		
nem megfelelő x	zárt tárolókban 10 %	nem biztosított %		
	vegyesen 10 %	cserére szorul %		
	szabadban %			
Tárgyak állapota (=100%)	Nem megfelelőség esetén (=100%)	Raktári anyag karbantartása (x)	Raktári munkán kívül van-e folyamatos munkavégzés	megjegyzés
megfelelő 50 x	gondozásra szorul 50 %	rendszeres x	igen x	
nem megfelelő 50 x	konzerv. szorul %	ritkán x	nem x	
	rest. szorul 50 %	esetenként x		
	%	nincs x		
Raktári biztonság (=100%)	Nem megfelelő biztonság esetén (x)	Hiányok felsorolása	Ellenőrzik a vagyon- és tűzbiztonságot? (x)	megjegyzés
teljes körű 100 %	nem megfelelő fizikai védelem x		rendszeresen x	
részleges %	nem megfelelő tűzbiztonság x		esetenként x	
nincs %	nem megfelelő riasztórendszer x		nem x	
Biológiai kártevők elleni védekezés (x)	Megelőző védekezés (x)	Kártevő monitoring (x)	Mentesítés (x)	megjegyzés
van x	rendszeres x	rendszeresen x	omnicid anyaggal x	
nincs x	időnként x	nem rendszeresen x	specifikus anyaggal x	
	amikor szükséges x	nincs x	amit az irtó ajánl x	
A használt anyag összeférhetősége vizsgált	Beszerezés és ellenőrzés az anyag biztonsági adatlapját	Mentesítést végző (x)	Szerződésben (x)	megjegyzés
ellenőrzött x	igen ellenőrzött x	egészségügyi gázmester x	garanciavállalás kikötött x	
nem ellenőrzött x	megbízunk a szakemberben x	választott személy x	nincs kikötés x	
Takarítás (x)	Alkalmazott takarítószer (x)	Használatát engedélyezte (x)	Biztonsági adatlapok (x)	megjegyzés
van x	ellenőrzött x	takarító x	vannak x	
nincs x	nem ellenőrzött x	gazdasági osztály x	nincsenek x	
		állományvédelmi szakember x		
Vannak-e kidolgozott terveik (i/n)	Riasztás esetén hova fut be a jelzés (x)	Milyen távolságról érkezik a segítség	Rendelkeznek-e (x)	megjegyzés
Havaria helyzetekre i	biztonsági őrökre x	rendőrség 2 km	műtárgykezelési eljárásreddel i	
Tűzriadóra i	múzeumba x	tűzoltóság 4 km	mérési szabályzattal i	
	rendőrségre, tűzoltóságra x	biztonságtechnikai cég km	szellőztetési utasítással i	
	gondnokhoz x	nincs segítség x		
	biztonságtechnikai céghez x			
	intézményvezető-höz x			
	polgármesterhez x			
	sehova x			

3. Adatlap a gyűjteményi raktárakról



A Déri Múzeum közel 15.000 db műtárgyat őriz Eötvös utcai raktárpépületében, köztük jelentős törzsgyűjteményi anyagot is. Nagyon különleges és sokrétű, vegyes műtárgyállomány<sup>5</sup> található itt a természetrajzi, a történeti és a néprajzi gyűjtemény különálló raktárhelyiségeiben. A szerzeményezés sajátosságaiból adódóan az egyes gyűjtemények folyamatosan gyarapodnak, ezen túl az itt elhelyezett műtárgyállomány a tematikus raktárrendezés és a profiltisztítás következtében is bővül.

#### Klimatikus feltételek (szellőzés, fűtés)

Az épületben nincs kiépített klímarendszer. A szellőztetést csak természetes úton, az ablakokon keresztül lehet megoldani. Ez nagy körülményt igényel, mert a belváros közelsége miatt, napközben gyakran magas a szállópor és a gépjárműforgalom által kibocsátott károsanyag koncentrációja, ezért a légcserét reggel 5–6 óra között, illetve délután 15–16 óra között célszerű elvégezni.

A fűtésrendszer gázkazánról működő központi fűtés, szabályozható lemez, illetve lapradiátorokkal. A helyenként 4,30 m-es belmagasságú, nagylégtérű helyiségekben azonban a rossz hőeloszlás miatt a külső falak padlószintjén a gyakori páralecsapódás miatt penészesedés tapasztalható. **4. kép**

A környezeti értékek rendszeres dokumentálása adhat alapot a műtárgy-környezet optimálisához közelítő paramétereinek kialakításához. A heti méréseket az erre betanított gyűjteménykezelők végzik TFA DewPoint H560-assal, a kontrollmérések pedig Elsec 765C mérőműszerrel történnek. Szükség esetén egy BOSCH PTD1 termodetektor használatával fedezhetők fel a hőhidak és a penészképződéssel fenyegetett helyek. Gombnyomásra elemezhetőek a rosszul szigetelt ablakok, illetve megtalálhatóak a külső falak nem szigetelt részei. A készülék az üzemmódtól függően képes a falak és a tárgyak felületi hőmérsékletének, valamint a levegő nedvességtartalmának mérésére.

Emellett elengedhetetlen a már említett külső környezeti értékek, mint a légszennyezettségi mutatók (SO<sub>2</sub>, CO, NO, PM<sub>10</sub>, szállópor) elemzése is. **5. kép**

#### Elektromos hálózat (fényterhelés, világítás)

Az épület külső és belső fényterhelése az alábbiak szerint alakul. Az utcafronti raktárak benapozottsága december 21-én a legnagyobb, amikor a nap lapos beesési szöge csak 19°30' és leginkább ekkor világítja meg a termeket teljes terjedelmükben. Mivel ezek a raktárak (a három néprajzi is ilyen) DNY-i tájolásúak, ezért ez az oldal különösen kitett nemcsak a téli, de a nyári, meredek szögben érkező erős napsütésnek is. Ilyenkor a védelem nélküli nyílászárókra betűző napsugárzás eléri az 1260 luxot. A közvetlen sugárzás ellen a belső sötétítő függönyök nyújtanak bizo-

nyos védelmet (165 lux), viszont nyáron így is magas a hőterhelés, és a nap végére a hőmérséklet 26 °C-ra is felemelkedhet. A mesterséges világítás a legtöbb helyen UV mentes, helyenként hidegtükros fénycső, de a mellékhelyiségekben hagyományos izzók is találhatóak. Mivel a raktárak többsége belső árnyékoló függönnyel van ellátva, a világítást csak akkor kapcsolják fel a muzeológusok és a gyűjteménykezelők, ha ott munkát végeznek. Munkaszobák ugyan nincsenek kialakítva, de a raktárakban a muzeológiai feldolgozó tevékenység végzéséhez megfelelő hely, illetve számítógép rendelkezésre áll. A falban lévő elektromos vezetékek elavultak, cserére szorulnak, a konnektorok és kapcsolók azonban már új, Produx típusúak.

#### Nyílászárók, tűz- és vagyonvédelem

Az ajtók és az ablakok cseréje a 2013. évi átadást megelőzően csak részben történt meg, az utcafronton bukó-nyíló műanyag ablakok vannak. Bizonyos szempontból még szerencsésnek is mondható, hogy nem történt meg az összes ablak cseréje, mert így maradt némi természetes szellőzése is az épületnek. Ha ugyanis mindenütt műanyag nyílászárók lennének, akkor feltételezhető, hogy még erőteljesebb belső penészesedés volna tapasztalható a falak mentén, s a mindenütt végighúzódo lambériák alatt.

A tűzvédelmi felügyeletet a HESZTIA DEBRECEN Tűzvédelmi és Biztonságtechnikai Kft. látja el. Ellenőrzés évente rendszeresen történik, és mindenütt piktogramokkal is ellátott készülék van kihelyezve. Rendelkezik megfelelő Havária tervvel, valamint kijelölt menekülési útvonalak is fel vannak tüntetve. A napi őrzéssel megbízott gondnok folyamatosan vezeti a kulcsfelvételi ívet. Az éjszakai őrzést mozgásérzékelő riasztórendszer biztosítja.

#### Előzmények – néprajzi tárgyak „szükségpraktározása”

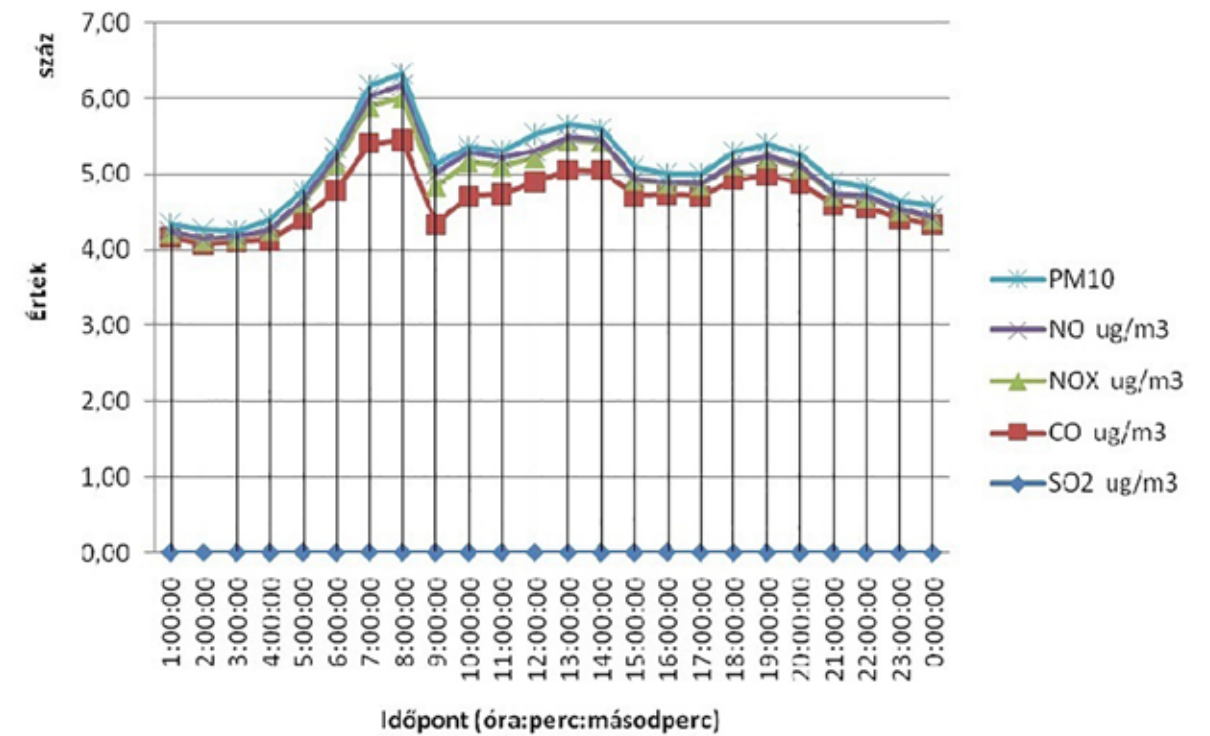
A néprajzi gyűjtemény nagy méretű tárgyai, elsősorban a különböző mezőgazdasági eszközök és a mesterségek nagy kiterjedésű, súlyos szerzői a 2000-es évek elején fűtetlen külső raktárban, egy egykori autószerelő műhely hatalmas, lebetonozott csarnokában nyertek elhelyezést, a használaton kívüli installációs elemekkel együtt. Innen a műtárgyakat 2013 januárjában el kellett szállítani, ekkor kerültek az Eötvös utcai ingatlan raktár céljára átadott három utcafronti külön bejáratú termébe,<sup>6</sup> még tisztítás és különösebb rendezés nélkül. Ennek az anyagnak a szétválogatása, elsődleges tisztítása, valamint termenkénti listázása 2016 nyarán történt meg. **6. kép**

Időközben, a 2010-es évek második felében, a Múzeum utca 4. szám alatti épületnek a néprajzi raktár céljára szolgáló különböző helyiségeit több alkalommal súlyos vízkár érte. 2016-ban közműhálózatból szivárgó víz veszélyeztette a pincei bútorraktár egy részét, majd 2019-ben

<sup>5</sup> Korábban a régészeti és az irodalmi tár is őrzött ebben az épületben műtárgyakat, 2022-re azonban már ezek a gyűjteményi raktárak más helyre költöztek.

<sup>6</sup> Ezek alapterülete összesen 129,5 m<sup>2</sup>

## Légszennyezettségi mutatók (2018. június 27-én)



Országos Légszennyezettségi Mérőhálózat, Debrecen, Hajnal u. Napi Riport eredménye

2018.06.27 1:00:00 - 2018.06.27 24:00:00 között					
Dátum	SO <sub>2</sub> ug/m3	CO ug/m3	NO <sub>x</sub> ug/m3	NO ug/m3	PM <sub>10</sub>
1:00:00	1,10	415	6,9	0,8	10,0
2:00:00	1,30	406	5,8	0,7	13,0
3:00:00	1,20	409	6,0	0,7	8,0
4:00:00	1,10	412	12,2	1,8	13,0
5:00:00	1,50	439	22,2	3,5	12,0
6:00:00	1,10	478	36,2	7,3	12,0
7:00:00	1,80	539	48,5	13,1	14,0
8:00:00	1,40	544	55,4	17,2	15,0
9:00:00	1,40	432	50,8	16,6	12,0
10:00:00	1,30	470	45,4	12,2	7,0
11:00:00	1,25	472	38,3	10,1	9,0
12:00:00	1,40	488	32,1	8,7	22,0
13:00:00	1,20	504	40,0	2,8	17,0
14:00:00	1,00	504	37,7	2,7	14,0
15:00:00	1,10	471	20,4	0,4	16,0
16:00:00	1,70	472	15,0	0,6	11,0
17:00:00	1,30	470	14,8	0,8	14,0
18:00:00	1,10	491	20,8	0,8	16,0
19:00:00	1,10	497	24,0	1,4	17,0
20:00:00	1,10	487	20,6	1,5	16,0
21:00:00	0,80	458	14,1	0,5	16,0
22:00:00	1,30	455	13,3	1,5	11,0
23:00:00	0,90	441	10,2	1,9	10,0
0:00:00	0,60	433	8,3	0,6	16,0





Néprajzi 3 (18-as terem)



Régészeti kerámia (12-es terem)



Néprajzi 2 (17-es terem)



Történeti-textil (21-es terem)

2017. évi Járásszékhely bejárás alkalmával a fűtési szezon leálása előtt mért értékek az Eötvös utcai raktárak ellenőrzése során.

6. Kontroll mérések, 2017



7. Néprajzi raktár az Eötvös utcán

a földszinti kerámiaraktár ázott el csőtörés következtében. E káresemények hatására döntött úgy a múzeum vezetése, hogy az Eötvös utcai épületben egy korábban a régészeti tár által használt, viszonylag jó állagú és nagy alapterületű helyiséget<sup>7</sup> átad a néprajzi gyűjtemény részére.

A kerámia járólappal ellátott és részben csempézett, egykori iskolai ebédlő két szemben lévő, rövidebb<sup>8</sup> falára még mennyezetig érő, új Dexion Salgó polcok is kerültek. Ez lehetővé tette, hogy a Múzeum utca 4. szám alatti pincében folyamatosan újratermelődő penészesedés elől a háztartási eszközöket, elsősorban a szerves alapanyagú tárgyakat, kimenekítsük. Ezek jelentős része tisztítás, csomagolás után, 2019 decemberében került az Eötvös utcai raktár „háztartási eszköz és lakásfelszerelés” feliratú termébe.<sup>9</sup> 7. kép

7 50 m<sup>2</sup>

8 Az ajtókkal és ablakokkal nem tagolt oldalfalak hossza: 5,8 m.

9 A műtárgyak új raktári rendjének kialakítását és a raktárak közötti szállítást minden esetben megelőzi a revízió.

A Múzeum utcai épület pincéjében maradt néprajzi tárgyak megpróbáltatásai azonban 2020 nyarán is folytatódtak, mert egy nagy nyári zápor után az egész pincét kb. 30 cm magasságban öntötte el az esővíz. Ekkor azonban a szerves anyagú, penészesedésre hajlamos tárgyak jelentős része már biztonságos helyen volt, a betörő víz „csak” a kényeszerűségekből, helyhiány miatt itt elhelyezett restaurálatlan bútorokat veszélyeztette. 8-10. kép

#### Raktár bővítés azonos alapterületen

Az Eötvös utcai épületben az előzőekben vázolt folyamat eredményeként létrejött négy különálló, viszonylag elfogadható állagú raktárhelyiség teremtette meg a lehetőséget arra, hogy a gyűjtemény korábban széttagolt egységeit tematikus rendbe illesztve itt helyezzük el. A mezőgazdasági eszközök, a kisipar eszközei és a háziipari eszközök alkotják a háztartási eszközök és lakásfelszerelési tárgyak mellett ezt a négy nagy csoportot. A munka kezdetén világossá vált, hogy a műtárgyak szisztematikus szétválasztása és csoportosítása után az áttekinthető raktári



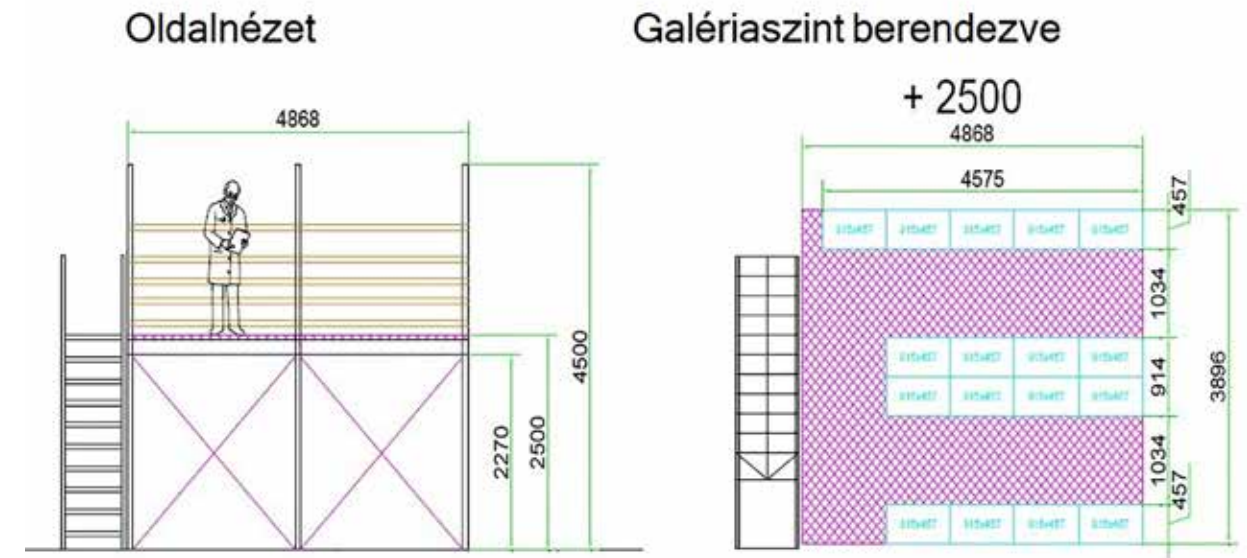


8. Festett rokkák az elázott pincében és új helyükön



9. A szövés-fonás és a népi háziipar tárgyi emlékei

## Elrendezési rajz



10. A galériás beépítés tervrajza

rend kialakításának a helyhiány a legfőbb akadálya. A kiinduló ponton raktári polcok csak nagyon kis mennyiségben, tartószerkezetek pedig egyáltalán nem álltak rendelkezésünkre, pedig a számos extrém hosszúságú, nagy méretű tárgy elhelyezéséhez szükség lett volna rá. Jobb híján a nagy terjedelmű, 2–3 m hosszúság feletti fa munkaeszközöket a földön kényszerültünk tárolni. A raktári alapterület bővítésére a galériás beépítésre alkalmas, 4 métert meghaladó belmagasság kínált lehetőséget. Az egyes raktárhelyiségek méreteit, az ajtókat, ablakok elhelyezkedését számba véve jelöltük ki a galériás beépítésre alkalmas helyiséget. A tervezési<sup>10</sup> és a hosszas pályázati<sup>11</sup> folyamat után 2020 novemberében épült fel<sup>12</sup> a korszerű, galériás tárolórendszer. Az úgynevezett úsztatott,

tehát nem az oldalfalhoz rögzített, UPG Galériás – Pódium Dexion Salgó polcrendszer nagy előnye, mivel nem kell a falakhoz rögzíteni, hogy könnyen szét szerelhető és költözés esetén egy új helyen felállítható. A polcrendszer előnye még a csavarmentes polcrogzítás, mely nagyobb mobilitást biztosít, a mintegy 35 m<sup>2</sup>-es tárolófelületen. a műtárgyak és a raktári dobozok elhelyezésénél. Ráadásul ezzel a módszerrel szerszám és szakértelem nélkül is könnyen áthelyezhető a 85 db polcelem.

A tematikailag elkülönített négy néprajzi raktár mindegyikében egyes anyagösszetételű tárgyakat raktározunk, ezért mindegyikben fontos a rendszeres szellőztetés mellett is a folyamatos levegőtisztítás, ezt két darab mobil légtisztító készülékkel oldjuk meg.<sup>13</sup>

<sup>10</sup> A terveket Bodó Károly készítette.

<sup>11</sup> „Járászékhelyi múzeumok szakmai támogatása (2019–2020)” pályázat

<sup>12</sup> A kivitelezést a Régió-Center Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. szakemberei végezték.

<sup>13</sup> A magyar fejlesztésű SupAir SA 200 készülékeket használjuk.





11. A galériás tárolórendszer építése



12. A tartószerkezet részlete



13–14. Az elkészült galéria

### Összegzés

A Déri Múzeum néprajzi gyűjteményének raktárai a mai napig kedvezőtlen körülmények között léteznek. Adottság, hogy a nem erre a célra épített s többnyire elhanyagolt épületekben a műtárgyak tárolásának feltételei nem ideálisak. A távlati cél csak egy minden szempontból korszerűnek mondható, új raktárbázis kialakítása lehet, ahol a hosszútávú állományvédelmi programunkban meghatározottak szerint a műtárgyakat végre a műtárgyvédelmi szempontoknak megfelelően tárolhatjuk. Amíg azonban ez megvalósul, a jelenlegi kereteken belül is meg kell tennünk azokat a fáradságos, apró lépéseket, amelyek egy jövőbeni ideális állapot, egy költözés előkészítéséhez szükségesek.





15. Dobozokba rendezett műtárgyak a galérián



16. A galéria alatti tér belakása újrahaznosított Salgó polcokkal





## A DÉRI MÚZEUM MUNKATÁRSAINAK BIBLIOGRÁFIÁJA 2020

### ANGI JÁNOS

1. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI) munkatárs*

### ARANYI FRUZZINA

1. *Az időskori non-formális ismeretadás egy újabb módszertani megközelítésből* In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 135-139.

### BÁN-SZABÓ EDIT

1. – MOLNÁR SZILVIA  
*Fedezzük fel a felkelő nap országának kincseit. Foglalkoztató füzet.* Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 12. összeáll.

### CSERPÁK-LACZI ORSOLYA

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – DANI JÁNOS – DEÁK RITA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZABÓ LÁSZLÓ – SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.

### DALLOS-NAGY KRISZTINA

1. *Egy letűnt világ emlékei.*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 55-58.
2. *Frakkosok és gubások.*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjtemé-

nyéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 59-64.

3. *A nő a legszebb „műtárgy”.*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 71-74.
4. *A rongyok meg a zene.*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 40-53.
5. *Szezám, tárulj!*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 65-70.
6. *Szilvia és ARSZI.*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 75-82.

### DANI JÁNOS

1. – HORVÁTH TÜNDE  
*Az alföldi őskori halmok titkai.*  
In: Határtalan Régészet. 2020, V.évf. 2. szám, 8-13.
2. – KISS, V. – CSÁNYI, M. – PFISCHL, M. – KULCSÁR, G. – SZATHMÁRI, I.  
*Chronology of the Early and Middle Bronze Age in Hungary. New results.*  
In: Peter Pavúk (editor in chief): Reinecke's Heritage. Terminology, Chronology and Identity in Central Europe, 2300–1600 BC. STUDIA HERCYNIA XXIII/2, 173–197.
3. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DEÁK RITA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZABÓ LÁSZLÓ – SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*

In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.

4. – PERNICKA, E. – MÁRKUS, G.  
*The Hajdúsámson hoard – revisited.*  
In: Klára Šabatová, Laura Dietrich, Oliver Dietrich, Anthony Harding, Viktória Kiss (edited by):  
Bringing Down the Iron Curtain. Paradigmatic change in research on the Bronze Age in Central and Eastern Europe?  
Archaeopress Archaeology, 11-27.
5. *KURGANS AND THEIR BUILDERS The Great Hungarian Plain at the dawn of the Bronze Age 1*  
[http://files.archaeolingua.hu/2020NY/Upload/Dani\\_E20NY.pdf](http://files.archaeolingua.hu/2020NY/Upload/Dani_E20NY.pdf)  
*A KURGÁNOK ÉS AZ ÉPÍTŐIK Az Alföld a bronzkor hajnalán.*  
[files.archaeolingua.hu](http://files.archaeolingua.hu)  
[http://files.archaeolingua.hu/2020NY/Upload/Dani\\_H20NY.pdf](http://files.archaeolingua.hu/2020NY/Upload/Dani_H20NY.pdf)
6. – KREITER, A. – GUCCI, L. – KISS, V. – KULCSÁR, G. – SKODA, P. – SZATHMÁRI, I. – SZEVERÉNYI, V.  
*The Middle Bronze Age Füzesabony pottery style of the Carpathian Basin.*  
In: Stojanović, B., Vučković, V. & Filipović, V. (eds.) *CRAFTER Project: Bronze Age of Europe, an overview where are we now?* Paraćin: Hometown Museum Paraćin.
7. *A Minimally Destructive Protocol for DNA Extraction from Ancient Teeth*  
Éadaoin Harney, Olivia Cheronet, Daniel M. Fernandes, Kendra Sirak, Matthew Mah, Rebecca Bernardos, Nicole Adamski, Nasreen Broomandkhoshbacht, Kimberly Callan, Ann Marie Lawson, Jonas Oppenheimer, Kristin Stewardson, Fatma Zalzal, Alexandra Anders, Francesca Candilio, Mihai Constantinescu, Alfredo Coppa, Ion Ciobanu, Zsolt Gallina, Francesco Genchi, Emese Gyöngyvér Nagy, Tamás Hajdu, Magdolna Hellebrandt, Antónia Horváth, Ágnes Király, Krisztián Kiss, Barbara Kolozsi, Péter Kovács, Kitti Köhler, Michaela Lucci, Ildikó Pap, Sergiu Popovici, Pál Raczky, Angela Simalcsik, Tamás Szeniczey, Sergey Vasilyev, Cristian Virag, Nadin Rohland, David Reich, Ron Pinhasi  
[www.biorxiv.org/content/10.1101/2020.08.19.256412v1](http://www.biorxiv.org/content/10.1101/2020.08.19.256412v1)

### DEÁK RITA

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DANI JÁNOS – D. SZABÓ LÁSZLÓ – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZABÓ LÁSZLÓ – SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*

In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.

### DEBRECZENI-VEISZ BETTINA

1. *VR the world. Virtuális lehetőségek a múzeumi szférában.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 140-143.

### HÁGA TAMARA

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DANI JÁNOS – DEÁK RITA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZABÓ LÁSZLÓ – SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.

### KOLOZSI BARBARA

1. *A Minimally Destructive Protocol for DNA Extraction from Ancient Teeth*  
Éadaoin Harney, Olivia Cheronet, Daniel M. Fernandes, Kendra Sirak, Matthew Mah, Rebecca Bernardos, Nicole Adamski, Nasreen Broomandkhoshbacht, Kimberly Callan, Ann Marie Lawson, Jonas Oppenheimer, Kristin Stewardson, Fatma Zalzal, Alexandra Anders, Francesca Candilio, Mihai Constantinescu, Alfredo Coppa, Ion Ciobanu, Zsolt Gallina, Francesco Genchi, Emese Gyöngyvér Nagy, Tamás Hajdu, Magdolna Hellebrandt, Antónia Horváth, Ágnes Király, Krisztián Kiss, Barbara Kolozsi, Péter Kovács, Kitti Köhler, Michaela Lucci, Ildikó Pap, Sergiu Popovici, Pál Raczky, Angela Simalcsik, Tamás Szeniczey, Sergey Vasilyev, Cristian Virag, Nadin Rohland, David Reich, Ron Pinhasi  
[www.biorxiv.org/content/10.1101/2020.08.19.256412v1](http://www.biorxiv.org/content/10.1101/2020.08.19.256412v1)

### KOROMPAI BALÁZS

1. – VÁRADI KATALIN  
*Trianon 100 Emlékkiállítás Debrecen*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI) 169.
2. *Egy rövid levél története.*  
In: Jósza András Múzeum Évkönyve LXII. 2020. Nyiregyháza. 47-50.

**KOVÁCS JÓZSEF DÉNES**

1. *Hopliták előre! (2020.04.28.)*  
Csak a csatamezőn érezte magát elemében  
Minden sikeres asszony mögött ott áll egy asszony is. (2020.11.04.)  
A gyilkos oroszlánfej. (2020.10.26.)  
A köpönyegforgató brigadéros. (2020.10.25.)  
Tömény romantika a római birodalom ölén. (2020.04.29.)  
Tanagrúk: a II. világháború kecses túlélői (2020.04.30.)  
Köböl gemma, gemmából amulett – A varázslás és mágia eszközei. (2020.05.04.)  
A Felkelő Nap országának rejtőzködő kincsei – Ferenc Ferdinánd ajándéka. (2020.06.18.)  
Éjszakai mentőakció a múzeumban. (2020.06.18.)  
Kit rejt a szarkofág? (2020.06.19.)  
Sok mester életével fizetett a szépségért. (2020.06.22.)  
www.museum.hu/hir

**LAKNER LAJOS**

1. *Báctól Bécsen át Debrecenig. Hogyan és miért került Debrecenbe Déri Frigyes gyűjtemény?*  
In: Lengvári István - Pilkhoffer Mónika szerk.: Az ember helye – a hely embere. A helytörténetírás módszertani kérdései. Pécs, 2020. 205-227.
2. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.) 230. szerk.*
3. *A divatdiktáló selyemgyáros.*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 5-9.
4. *Friedrich Déri: Sammler und Museumsgründer.*  
In: Istvánovits Eszter – Jakab Attila szerk. „...how badly we need the so much desired palace of culture”. Collectors, founders, museum sin Eastern Europe in the 19th –20 th century. Edited by Valéria Kulcsár with the cooperation of Katalin L. Szőlősi. Nyíregyháza, 2020. 73-81.
5. *Julianne Déry. Die Lebensgeschichte einer in Ungarn geborenen unbekanntem Schriftstellerin (Stipendienbericht)*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 179.

6. *„Másokhoz az idegenség, / Bennem késértő ellenség.” Nyilvánosság és idegenség Debrecenben a 19. század 30-as éveitől és a 20. század elejéig.*  
In: A debreceniség mintázatai: városi identitás és a lokális emlékezet rétegei a kora újkortól napjainkig. Főszerk.: Fazakas Gergely Tamás, Szerk.: Bódi Katalin és Lapis József: (Loci Memoriae Hungaricae IX.), Debrecen, 2020. 154-169.
7. *„Nézz ránk, Ady Endre!” Trianon és Debrecen.*  
Déri Múzeum, Debrecen, 2020, 192.

**MAGYARI MÁRTA**

1. *Romos házból kiállítóhely. A Hajdúszoboszlói Fazekasház feltámasztása*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 170-173.

**MESTER PÉTER**

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DANI JÁNOS – DEÁK RITA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZABÓ LÁSZLÓ – SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.

**MEZŐ SZILVESZTER**

1. *Botanikaprofesszor Európa és Ázsia határvidékén. A Déri Múzeum természetrajzi gyűjteményében található Soó-fototéka 60 éves képelemékei a Kaukázusból és a Fekete-tenger mellékéről.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 184-195.
2. *Magyar Brehm. Kanabé Dezső (1878-1950) természettudós tanári működése Debrecenben.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 99-121.
3. *A piramisok országában. Kurátori jegyzetek egy időszaki kiállítás apropóján.*

In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 156-168.

4. *Szibéria Debrecenben. Nagy Miklós (1930-2018) botanikus bajkálói fotósorozata.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 196-205.
  5. *A természetrajzi és környezetismereti gyűjtemény jelentősebb gyarapodásai 2019-ben.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 206-209.
  6. *Ötvös János (1911-1991) munkássága és naturália-gyűjteményei a Déri Múzeumban.*  
Egy érdemes kutatói életpálya a teológia, a biológia és a muzeológia metszéspontjában.  
Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 183.
- MOLNÁR SZILVIA**
1. – BÁN-SZABÓ EDIT  
*Fedezzük fel a felkelő nap országának kincseit. Foglalkoztató füzet.*  
Déri Múzeum, Debrecen, 2020.12.  
összeáll.
- NAGY EMESE GYÖNGYVÉR**
1. – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DANI JÁNOS – DEÁK RITA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER-SZABÓ – LÁSZLÓ-SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.
  2. *A Minimally Destructive Protocol for DNA Extraction from Ancient Teeth*  
Éadaoin Harney, Olivia Cheronet, Daniel M. Fernandes, Kendra Sirak, Matthew Mah, Rebecca Bernardos, Nicole Adamski, Nasreen Broomandkhoshbacht, Kimberly Callan, Ann Marie Lawson, Jonas Oppenheimer, Kristin Stewardson, Fatma Zalzal, Alexandra

Anders, Francesca Candilio, Mihai Constantinescu, Alfredo Coppa, Ion Ciobanu, Zsolt Gallina, Francesco Genchi, Emese Gyöngyvér Nagy, Tamás Hajdu, Magdolna Hellebrandt, Antónia Horváth, Ágnes Király, Krisztián Kiss, Barbara Kolozsi, Péter Kovács, Kitti Köhler, Michaela Lucci, Ildikó Pap, Sergiu Popovici, Pál Raczyk, Angela Simalcsik, Tamás Szeniczey, Sergey Vasilyev, Cristian Virag, Nadin Rohland, David Reich, Ron Pinhasi  
www.biorxiv.org/content/10.1101/2020.08.19.256412v1

**NAGY T. KATALIN**

1. *Antal – Lusztig gyűjtemény 2.*  
Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 606. szerk.
2. *A festőállványtól a kameráig.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 153-155.

**NOVÁK ÁDÁM**

1. *Beszámoló a Numizmatikai Gyűjtemény 2019-es évről.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 180.
2. – FORISEK PÉTER  
*„Az értelmiségi felelősségnek súlya van”*  
Interjú Orosz Istvánval 85. születésnapja alkalmából.  
In: Történeti Tanulmányok 28. (2020). 302-315.
3. *A korona jegyében – válogatás a Déri Múzeum koronaértékű pénzeiből.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 53-61.
4. *Középkori Hungaricák és pecsétek Kassa Város Levéltárában (Archivum Secretum).*  
In: Levéltári Közlemények 89. (2020) 227.
5. *Középkori magyar veretek a Déri Múzeum numizmatikai gyűjteményében.*  
Debrecen, Déri Múzeum, 2020. 32. (A Déri Múzeum és Gyűjteményei 7.) 32.



6. – PÁNYA ISTVÁN  
*Pecsétnyomó a föld mélyéből.*  
In: Turul 83. (2020) 39–41.
7. *The Seals of the Monarch Electing Lords from the beginning of 1440.*  
In: Történeti Tanulmányok 28. (2020). 67-89.
8. *A terebesi Perényi család története a 15. század közepéig.*  
Debrecen, Printart-Press–DE „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoport, 2020. 290.
9. – CSÁSZÁR ILDIKÓ  
*A tudománynak vagy a népszerűsítésnek szolgálni?*  
Interjú Barta Jánossal 80. születésnapja alkalmából.  
In: Történeti Tanulmányok 28. (2020). 316-323.
10. – FEDELES TAMÁS  
*Újlaki Miklós pecséthasználata.*  
In: Turul, 83. (2020) 11–17.
11. *Fattyak és sapkások – Pénzverés és pénzforgalom Nyugat-Magyarországon (1837-1608)*  
www.ujkor.hu/ A velünk élő történelem  
(2020.május 24.)
12. *A Hónap Érme*  
*Február – „S a hideg érc úgy megérte/Bús fájalmát”*  
*Március – Debreceni kisdíákiból Főméltóságú Kormányzó Úr*  
*Április – Debrecen kiváltsága – Lipót hatdukátusa*  
(Társzerző Lux Iván).  
*Május – Ulászló aranya*  
*Június – Civitas Fidelissima – A hűség városa.*  
*Július – Kis debreceni fürdőtörténet*  
*Augusztus – Érem a tanügy szabályozásának emlékére*  
*Október – A dualizmus uralkodója Debrecenben*  
*November – Emlékérem a Felvidék visszafoglalására*  
(Társzerző Iváncsó Ádám)  
*December – Árverési ritkaságok.*  
www.derimuseum.hu/a-honap-erme /
13. *Papírpénzek hava*  
*Női modellek a Monarchia bankjegyein*  
*Hadifoglytáborok szükségpénzei*  
*A Magyar Postatakarékpénztár korona pénztárjegyei 1919-ből*  
*A soha nem volt debreceni szükségpénzek 1919-ből*  
www.derimuseum.hu/muzeumblog

14. –VÁRADI KATALIN  
*Vallás és szabadság: János Zsigmond, aki élete során jó pár felekezet tagja volt* (2020. május 7.)  
*Sas, buzogány és sárkányfog. Báthory István és Erdély első aranykora* (2020. május 5.)  
*Erdély csapongó fejedelme, Báthory Zsigmond* (2020. május 12.)  
*Erdély vakmerő fejedelme, Székely Mózes* (2020. május 8.)  
*Istenért és hazáért. Bocskai István, akiknek a hajdúk köszönhetik a földjeiket.* (2020.május 6.)  
*Előnyös házasság, kitűnő borok. Rákóczi Zsigmond fejedelem* (2020.október 11.)  
*Holtteste 15 évig feküdt temetetlenül. Avagy így végezte daliás Gábris vitéz – Báthori Gábor* (2020.október 14.)  
*Az erdélyi fejedelemségtől a német római birodalmi hercegségig. Bethlen Gábor diplomáciai sikerei.* (2020.október 17.)  
*Fejedelemsége alatt annyi könyvet adtak ki, mint még előtte soha – I. Rákóczi György*  
www.museum.hu/hir

#### ORMOSI VIKTÓRIA

1. *Civil chic. Selection from the Applied Arts Collection of the Déri Múzeum. Déri Museum.*  
Debrecen, 2020. 100. szerk.
2. *Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítás katalógus.*  
Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 100. szerk.
3. *Polgári sikk. Időszaki kiállítás az iparművészeti osztály raktárának kincseiből*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.)150-152.
4. *„Sikkés polgárok”*  
VKM, 2020. február 15-16.

#### PRISKIN ANNA

1. – CZUKOR,P., - SZEVERÉNYI,V. – SZALONTAI,Cs.  
*A késő bronzkori földvárak rejtélye a Dél-Alföldön*  
In: Határtalan régészet. 2020. 2., 53-56.

#### SZABÓ ANNA VIOLA

1. *Benedek Mór, a fantom. Megjegyzések az első nagyváradi fényképész kilétének tisztázáshoz.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei

Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 94-97.

2. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020.*  
Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.)  
*olv.szerk.*
3. *Gyűjteményi munka, gyarapodás a Fotótárban.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.),180-183.
4. *A nő színrevitele. Divatlevelek.*  
In: Polgári sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti Gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk. Ormosi Viktória. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 40-53.
5. *Várad az ablakból. Mezey Lajos sztereoképei.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 87-93.
6. *Képtörténetek a Fotótárból 1. Erkel Debrecenben.*  
www.derimuseum.hu/muzeumblog (2020. december 7.)
7. *Képtörténetek a Fotótárból 2. Az egyetértés karácsonyfája*  
www.derimuseum.hu/muzeumblog (2020. december 16.)

#### SZABÓ LÁSZLÓ

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DANI JÁNOS – DEÁK RITA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.

#### SZABÓ LÁSZLÓ, D.

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DANI JÁNOS – DEÁK RITA – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZABÓ LÁSZLÓ – SZOLNOKI LÁSZLÓ  
*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014-2016-ban.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8-32.

#### SZÁSZFALVI MÁRTA, P.

1. *Attrakció- és látogatómenedzsment a református templomokban.*  
In: Vallási Néprajz 16. Szerk. Bihari Nagy Éva – Sápy Szilvia. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 2019. 167–193.
2. *„...a boldog Reformátio emlékezetére. . .” A reformáció százados évfordulói Magyarországon.*  
In: 30-ročná vojna a náboženská otáčka v strednej Európe. 30-éves háború és a valláskérdés közép-Európában. Kónya, Péter, Kónyová, Annamária (eds.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 2019. 73–86.
3. *Református ereklyék, stallumok és látogatóbarát fejlesztések. A nyírbátori református templom egyházművészeti és vallásturisztikai vizsgálata.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 63-79.
4. *A Sipos-gyűjteményről.*  
In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 175.
5. *Sipos József: A Kárpát-medence fazekassága egy magángyűjteményben.* Déri Múzeum, Debrecen. 2020. 300. szerk.
6. *QR-kódok és kiállítási adatbázisok a Déri Múzeumban.*  
In: Történelmi és néprajzi örökségek az ókortól napjainkig. Virtuális múzeumok, internetes adattárak, gyűjtemények és használatuk lehetőségei. Szerk. Nagy Molnár Miklós és Körösparti Péter. Győrffy István Nagykun Múzeum, Karcag 2020. 221–240.

## SZEVERÉNYI VAJK

1. – PÁSZTÓKAI-SZEŐKE, J. – SIKLÓSI, Zs. – KISS, V.  
*Changing femininities and masculinities between the Neolithic and Early Roman Period in Hungary: a review.* In: Bistáková, A., Březinová, G. & Rams, P. C. (eds.) *Multiple Identities in Prehistory, Early History and Presence. Proceedings of the SASPRO workshops in Klement (Austria) 2016 and Nitra (Slovakia) 2018.* (Archaeologica Slovaca Monographiae 24.) Nitra: Archeologický ústav SAV, 31–47.
2. – CARDARELLI, A. – CAVAZZUTI, C. – FRITZL, M. – GAVRANOVIĆ, M. – HAJDU, T. – KISS, V. – KÖHLER, K. – KULCSÁR, G. – MELIS, E. – REBAY-SALISBURY, K. – SZABÓ, G.  
*The connections between the plains of Po and the Danube during the Bronze Age seen through the spread of the 'urnfield model'.* In: Bernabò Brea, M. (a cura di) *Italia tra Mediterraneo ed Europa: mobilità, interazioni e scambi.* (Rivista di Scienze Preistoriche LXX – 51.) Firenze: Associato all'Unione Stampa, 231–243.
3. – CZUKOR, P., – PRISKIN, A. – SZALONTAI, Cs.  
*A késő bronzkori földvárak rejtélye a Dél-Alföldön*  
In: *Határtalan régészet.* 2020. 2., 53–56.
4. – KREITER, A. – DANI, J. – GUCSI, L. – KISS, V. – KULCSÁR, G. – SKODA, P. – SZATHMÁRI, I.  
*The Middle Bronze Age Füzesabony pottery style of the Carpathian Basin.*  
In: Stojanović, B., Vučković, V. & Filipović, V. (eds.) *CRAFTER Project: Bronze Age of Europe, an overview where are we now?* Paraćin: Hometown Museum Paraćin.
5. – HAJDU, T. – MARCSIK, A. – KISS, V.  
*Sacrifice, warfare or burial? Middle Bronze Age "mass graves" from Érd and Makó, Hungary.*  
In: Meller, H., Risch, R., Alt, K. W., Bertemes, F. & Micó, R. (eds.) *Rituelle Gewalt – Rituale der Gewalt. 12. Mitteldeutscher Archäologentag vom 10. bis 12. Oktober 2019 in Halle (Saale).* (Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle 22.) Halle (Saale): Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, Landesmuseum für Vorgeschichte, 345–362.

## SZOBOSZLAI LILLA

1. *Gábor Marianne.*  
In: Antal - Lusztig gyűjtemény 2. Szerk. Nagy T. Katalin. Déri Múzeum, Debrecen, 2020. 586–604.

## SZOLNOKI LÁSZLÓ

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – BALÁZS ÁDÁM – BŐR GABRIELLA – CSERPÁK-LACZI ORSOLYA – DANI JÁNOS – DEÁK RITA – D. SZABÓ

LÁSZLÓ – HÁGA TAMARA – HULLÁM DÉNES – MESTER PÉTER – SZABÓ LÁSZLÓ

*A Déri Múzeum Régészeti Tárának ásatási tevékenysége 2014–2016-ban.*

In: *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos. Munkatárs Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI), 8–32.*

## VÁRADI KATALIN

1. *Beszámoló a bécsi Collegium Hungaricum fiatal kutatói ösztöndíja révén megvalósított kutatásról.*  
In: *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. 230. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 176–178.*
2. *Kalandozás a korabeli divatkereskedők és üzletek világában.*  
In: Polgári Sikk. Válogatás a Déri Múzeum Iparművészeti gyűjteményéből. Kiállítási katalógus. Szerk.: Ormosi Viktória. Debrecen, Déri Múzeum, 2020. 11–17.
3. – NOVÁK ÁDÁM  
*Vallás és szabadság: János Zsigmond, aki élete során jó pár felekezet tagja volt* (2020.május 7.)  
*Sas, buzogány és sárkányfog. Báthory István és Erdély első aranykora* (2020. május 5.)  
*Erdély csapongó fejedelme, Báthory Zsigmond* (2020.május 12.)  
*Erdély vakmerő fejedelme, Székely Mózes* (2020.május 8.)  
*Istenért és hazáért. Bocskai István, akiknek a hajdúk köszönhetik a földjeiket.* (2020.május 6.)  
*Előnyös házasság, kitűnő borok. Rákóczi Zsigmond fejedelem* (2020. október 11.)  
*Holtteste 15 évig feküdt temetetlenül. Avagy így végezte daliás Gábris vitéz – Báthori Gábor* (2020.október 14.)  
*Az erdélyi fejedelemségtől a német római birodalmi hercegségig. Bethlen Gábor diplomáciai sikerei.* (2020.október 17.)  
*Fejedelemsége alatt annyi könyvet adtak ki, mint még előtte soha – I. Rákóczi György*  
www.museum.hu/hir.

4. *„Alföldi zsidógyerekből egész nemzet történése” – Angyal Dávid élete.*  
*Wilsontól a Szent Korona amerikai kalandjáig – Interjú Glant Tiborral.*  
*Három keserves év után szabadultak fel.*  
*Ládák, ostáblák, szekrények: szépreményű asztalos ifjak terve.*  
*Kevés játék, sok szidalom.*  
*A debreceni „Rajzskola”. Vasárnapi továbbképzés inasoknak.*  
*Átrepülték az óceánt, hogy felhívják Trianonra a világ figyelmét.*

*Hálaének a magyar óceánrepülő párosnak.*

*Lord Rothermere: a magyar ügy védelmezője. Trianon igazságtalanságára hívta fel a figyelmet.*

*„Az én nevem óramutató” – Kossuth Lajos vezérszerepei emigrációjától a haláláig.*

www.ujkor.hu/content

## ZSADÁNYI TÜNDE

1. – BIRKÁSNÉ VINCZE RITA  
*A Déri Múzeum munkatársainak bibliográfiája 2019.*  
In: *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 211–215.*
2. – BIRKÁSNÉ VINCZE RITA  
*A Déri Múzeum évkönyvei 2011–2019. Repertórium.*  
In: *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2020 = Annales Musei Debreceniensis de Friderico Déri nominati 2020/ Szerk. Lakner Lajos, Angi János. Olvasószerk. Szabó Anna Viola. Db. DM, 2020. (A Debreceni Déri Múzeum Kiadványai XCI.), 216–225.*

## Rövidítések

Bp.	Budapest
Db.	Debrecen
DE	Debreceni Egyetem
DM	Déri Múzeum
könyvism.	könyvismertetés
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
Összeáll.	összeállította
szerk.	szerkesztés
VKM	Városközpont Magazin (Debrecen)



## A DÉRI MÚZEUM MUNKATÁRSAINAK BIBLIOGRÁFIÁJA 2021

### ARANYI FRUZZSINA

1. *Büdösbogár. Játékfüzet 5–10 éveseknek.* Déri Múzeum, Debrecen, é.n. 16.
2. *Keszekusza mese: A második gubanc – múzeumi ismeretátadás okos telefon segítségével.*  
In: Kajári Gabi – Pacsika Márton (szerk): Távol is közel... Múzeumok Őszi Fesztiválja minden körülmények között. Múzeumi iránytű 30. Szentendre, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, 2021. 281-282.

### BÁN-SZABÓ EDIT

1. *Egyiptomi KÓDorgó. Fedezd fel a sírkamra rejtélyeit!* (Hátizsákkal a múzeumban foglalkoztató füzetek) Összeállította: Bán-Szabó Edit, Váradi Katalin, Sándor Zita. Déri Múzeum, Debrecen, 2021.12.
2. *Fedezzük fel a Felkelő Nap országának kincseit!* (Hátizsákkal a múzeumban foglalkoztató füzetek) Összeállította: Bán-Szabó Edit, Molnár Szilvia. Déri Múzeum, Debrecen, 2021.12.

### CSERPÁK-LACZI ORSOLYA

1. *Debrecen, Lovász-tanyától keletre*
2. *Debrecen-Szepes, Pásti tanyától északra*
3. *Debrecen, Hajdúszoboszlói Állami Gazdaság*
4. *Hencida, Gyűrű-szeg 2.*
5. *Nagykereki, Kengyeles 1.*
6. – PRISKIN ANNA – SZEVERÉNYI VAJK – HÁGA TAMARA – D. SZABÓ LÁSZLÓ-MESTER PÉTER  
*Derecske, Bikás-dűlő*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autopálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 15-16, 28-29, 35-37, 206-207, 248-253, 80-89.

### DANI JÁNOS

1. *Milleker's pride and joy.*  
In: Pawel Jarosz, Jovan Koledin, Piotr Wlodarczak (eds.): Danubian route of the Yamnaya Culture the barrows of Vojvodina. The Yamnaya impact on Prehistoric Europe Volume 3. Archaeolingua Alapítvány, Budapest 2021. 195-206.
- SZEVERÉNYI VAJK  
*Archaeological evidence for steppe and Caucasian connections in the Carpathian Basin between the 4th and mid-3rd millennia BC – Is there a 'Yamnaya package'?*  
In: The Caucasus: Bridge Between the Urban Centres in Mesopotamia and the Pontic Steppes in the 4th and 3rd Millennium BCE. The Transfer of Knowledge and Technologies Between East and West in the Bronze Age. Hansen, S. et al. (eds.) Frankfurt a.M. 2021, 251-264.
- KISS V. – CZENE A. – CSÁNYI M. – FÁBIÁN SZ. – PFISCHL K. – GERBER D. – GIBLIN J.I. – HAJDU T. – KÖHLER K. – MELIS E. – MENDE B.G. – PATAY R. – SZABÓ G. – SZÉCSÉNYI-NAGY A. – SZEVERÉNYI V. – KULCSÁR G.  
*Methods and opportunities in the research of Bronze Age communities – The outcomes of the bioarchaeological research programme of the Momentum Mobility Research Group (2015-2020).* Hungarian Archaeology e-Journal 2021 Autumn, 1-13.
- KREITER A. – GUCSI L. – KISS V. – KULCSÁR G. – SKODA P. – SZATHMÁRI I. – SZEVERÉNYI V.  
*The Middle Bronze Age Füzesabony pottery style of the Carpathian Basin.*  
In: Crafting pottery in Bronze Age Europe: the archaeological background of the CRAFTER Project. Stojanović, B., Vučković, V. & Filipović, V. (eds.) Paraćin: Hometown Museum Paraćin, 49-69.
- GABRIELLA KULCSÁR  
*Yamnaya interactions in the Carpathian Basin*  
In: Volker Heyd, Gabriella Kulcsár, Bianca Preda-Balanica (eds.) Yamnaya Interactions. Proceedings of the International Workshop held in Helsinki, 25-26 April 2019; The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe Volume 2 Archaeolingua Alapítvány, Budapest, 2021. 329-359.

6. – KISS V. – CZENE A. – CSÁNYI M. – FÁBIÁN SZ., P. – FISCHL K. – GERBER D. – GIBLIN J. I. – HAJDU T. – KÖHLER K. – MELIS E. – MENDE B. G. – PATAY R. – SZABÓ G. – SZÉCSÉNYI-NAGY A. – SZEVERÉNYI V. – KULCSÁR G.  
*Módszerek és lehetőségek a bronzkori közösségek kutatásában – A Lendület Mobilitás kutatócsoport biorégészeti elemzési eredményei (2015-2020).*  
Magyar Régészet 2021 Ősz, 1-13.

7. – HÁGA TAMARA KATALIN  
*A kagán lovasa. Kiállítási katalógus.*  
Szerk. Dani János, Hága Tamara, Katalin. Déri Múzeum, Debrecen, 2021.183.
8. – DEÁK RITA  
*Bojt, Tökös-Varga-tag I.*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autopálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 219-224.

### DEÁK RITA

1. *Debrecen, Goda-tanya*
2. *Debrecen, Bellelő, Kondoros-mellék, Miklósi-tanya*
3. *Nagykereki, Kékes-dűlő 2.,*
- SZABÓ LÁSZLÓ  
*Derecske, Köcsely (Tekeres) II.*
- DANI JÁNOS  
*Bojt, Tökös-Varga-tag I.*
- BÖR GABRIELLA – SZABÓ LÁSZLÓ  
*Nagykereki, Dunsok-patak part, Nyárfalapos*
- MÁRKUS GÁBOR – SZABÓ LÁSZLÓ  
*Nagykereki, Csörsz-árok*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autopálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 17-19, 30-32, 55-63, 219-224, 259-262, 263-272, 278-282.

### HÁGA TAMARA

1. – DANI JÁNOS  
*A kagán lovasa. Kiállítási katalógus.*  
Szerk. Dani János, Hága Tamara, Katalin. Déri Múzeum, Debrecen, 2021.183.

2. *Berettyóújfalú, Szentpéterszeg-Körtvélyes*
3. *Bojt, Kossuth-tér-dűlő dél*
4. *Bojt, Tökös-Varga-tag 2.*
5. *Bojt, Gulya-legelő dél*
- PRISKIN ANNA – SZEVERÉNYI VAJK – D. SZABÓ LÁSZLÓ – MESTER PÉTER – CSERPÁK – LACZI ORSOLYA  
*Derecske, Bikás-dűlő*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autopálya régészeti feltárásaiból. Debrecen, 2021. 80-89, 145-166, 214218, 225-234, 235-247.

### KOLOZSI BARBARA

1. – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – PRISKIN ANNAMÁRIA  
*Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autopálya régészeti feltárásaiból.* Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen 2021. 300. szerkesztő

### KOROMPAI BALÁZS

1. *HATÁR-sorSOK*  
szerk. Váradi Katalin. Debrecen, Déri Múzeum 2021. 36.,60.,62.,90. tárgyleírások
2. *Tárgymesék: Debrecen hősei 1-3*  
<https://www.derimuseum.hu/muzeumiblog>
3. *Olimpia a Déri Múzeumban 3* <https://www.facebook.com/derimuseum.debreceen/posts/4292287817501736>
4. *Olimpia a Déri Múzeumban 8.* <https://www.facebook.com/derimuseum.debreceen/posts/4309157179148133>
5. *Képeslapok a Déri Múzeum gyűjteményéből* <https://www.facebook.com/derimuseum.debreceen/posts/441186424544092>
- VÁRADI KATALIN  
*Október 6. az aradi vértanúk napja* <https://www.facebook.com/derimuseum.debreceen/posts/4502972693099913>
7. *Egy a Természettel* <https://www.facebook.com/derimuseum.debreceen/posts/4527859263944589>

**KOVÁCS JÓZSEF DÉNES**

1. *Tárgymesék: Elefántok a Tiltott városban, A vadász és a nyúl*  
<http://www.museum.hu/hir/10130>  
<http://www.museum.hu/hir/10017>
2. *A szarkofág utazik, a múmia látható lesz a Déri Múzeumban*  
<http://www.museum.hu/hir/10083>
3. *Démon vagy hős*  
<https://www.facebook.com/derimuzeum.debreceen/posts/4006462732750914>
4. *A tetovált főherceg és a japán daru* <https://www.facebook.com/derimuzeum.debreceen/posts/3919645028099352>
5. *Olimpia a Déri Múzeumban 1.*  
<https://www.facebook.com/derimuzeum.debreceen/posts/4283853638345154>

**LAKNER LAJOS**

1. *55 × Ady.*  
Szerk. Lakner Lajos. Illusztrálta Grela Alexandra. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 151.
2. *„... most aztán nézhetek magam után...”* Levelek Tar Sándorhoz.  
Szerk., jegyzetek: Lakner Lajos, tanulmány: Lakner Lajos, név- és címmutató: Pótor Barnabás. Debrecen, Déri Múzeum, 2021. 272.
3. *Egy református prédikátor, egy főhadnagy és a Magyar Fűvész Könyv*  
Kaleidoscope: Művelődés- Tudomány- és orvostörténeti folyóirat, 2021/22. 211-220.
4. *A „Nagy-Debrecen” – gondolat megszületése.*  
Studia Litteraria 60.évf. 1-2 (2021), 7-14.
5. *Az élménygyárak és a múzeumok* In: Múzeumok határok nélkül. Kriston-Vízi József szerk. Nyíregyháza, 2021. 116 – 122.

**MAGYARI MÁRTA**

1. HATÁR-sorSOK  
szerk. Várad Katalin. Debrecen, Déri Múzeum 2021. 26-30.,64. tárgyleírások

*Ethno-jegyzetek:*

2. *Nagybőjti hagyományok*
3. *Egy különös gyimesi nagypéntek története*

4. *Személyes Trianon 1.*
5. *Személyes Trianon 2.*
6. *Személyes Trianon 3.*  
<https://www.derimuzeum.hu/muzeumiblog>

**MESTER PÉTER**

1. *Debrecen, Bellegelő, Balogh-tanya*
2. – PRISKIN ANNA – SZEVERÉNYI VAJK – D. SZABÓ LÁSZLÓ – MESTER PÉTER – CSERPÁK – LACZI ORSOLYA  
*Derecske, Bikás-dűlő.*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen, 2021.33-34, 80-89

**NAGY EMESE GYÖNGYVÉR**

1. – BALÁZS WIESZNER  
*A new sacrificial deposit of the Hun period from Debrecen.*  
In: Attila's Europe? Structural transformation and strategies success in the European Hun period. Hungarian National Museum and the Eötvös Loránd University, Budapest, June 6–8, 2019. Ed.: Zsófia Rácz–Gergely Szenthe. Budapest 2021. 259–301.
2. – KOLOZSI BARBARA- PRISKIN ANNAMÁRIA  
*Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból.* Szerk.: Kolozsi Barbara, Nagy Emese Gyöngyvér, Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen 2021. 300. szerkesztő

**NOVÁK ÁDÁM**

1. *The detailed survey of the three demesnes of the Perényi family until 1465.* In: Castrum Bene 16: Castle and Economy: Proceedings of the 16th International Castellological Conference. Ed. Silvija Pisk. Popovača, 2021. 246–260.
2. *Hungarikák V. László gyámságának időszakából.*  
In: Száműzetés, fogság, szabadulás a középkori és koraiújkor Európában. Szerk. Bárány Attila, Pócsán László (Memoria Hungariae 13.) Debrecen, 2021. 159–185.
3. HATÁR-sorSOK  
szerk. Várad Katalin. Debrecen, Déri Múzeum 2021. 34.,36.,50., 52.,60.,64.,66.,72.,82.,88.,94. tárgyleírások
4. *Középkori királyaink pecsétjei 3D-ben.*  
(Újkor.hu – A velünk élő történelem, 2021. október 22.)  
<https://ujkor.hu/content/kozepkori-kiralyaink-pecsetjei-3d-ben>

*A Hónap Érme:*

5. Január – *Az Állami Pénzverő fővénője*
6. Február – *Emlékérem az MDP II. Kongresszusáról*
7. Március – *A hétköznapi hősök*
8. Április – *A KISOSz és az irredentizmus*
9. Május – *Fejedelmi emlék – A hajdúsági éremgyűjtők sorozata*
10. Június – *Dallal a nemzeti összetartozásért*
11. Július – *Szakemberek a művelődésért*
12. Augusztus – *A kiváló művész jubileumára*
13. Szeptember – *Egy a Természettel*
14. Október – *A mártír miniszterelnök*
15. November – *Egy költő hagyatéka*
16. December – *Hetvenöt éves a forint*  
<https://www.derimuzeum.hu/muzeumiblog>

**ORMOSI VIKTÓRIA**

1. *A Magyar Református Egyház Javainak Tára: A magyar református gyülekezetek templomai, felszerelési tárgyai, könyv-és iratanyaga*  
Tiszántúli Református Egyházkerület Debreceni Református Egyházmege IV. / Magyar Református Egyház gyűjteményi összeírása XXXVI. Szerk. P. Szalay Emőke. Db. TREGY, 2020. 427. szócikkszerző

**PÓTOR BARNABÁS**

1. *„Csak az empátia segíthet” – interjú Závada Péterrel*  
<https://www.kulter.hu/2021/06/zavada-zeter-gondoskodas-interju>  
(2021.11.29.)
2. *Hajnóczy öröksége – interjú Hoványi Mártonnal*  
<https://www.kortaronline.hu/aktual/hajnoczy.html>  
(2021.01.20.)
3. *A hallgatás szólamai*  
Recenzió: Hallgatás. Poétika, politika, performativitás. Szerk. Fodor Péter, Kulcsár-Szabó Zoltán, L. Varga Péter, Palkó Gábor. Alföld, 2021./ 4. 99-105.

4. *Konfúzkalendárium*  
Recenzió: Borsik Miklós: Átoknaptár.  
<https://litera.hu/magazin/kritika/konfuzkalendarium.html>  
(2021.04.02.)
5. *Labda a salakon – Adalékok az idén 50 éves Debreceni Irodalmi Napok történetéhez.*  
Alföld, 2021./11. 41-52.
6. *Négy év magány*  
Recenzió: Nyerges Gábor Ádám: Mire ez a nap véget ér.  
Pannon Tükör 2021/3. 76-79.
7. *„Nekilát a dolgok elrendezésének”*  
Recenzió: Juhász Mária: A konyhában meg Elmore James szól.  
<https://kulter.hu/2021/11/juhasz-mario-a-konyhaban-meg-elmore-james-szol-kritika>  
(2021.11.29.)

**PRISKIN ANNA**

1. – KOLOZSI BARBARA – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR  
*Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból.* Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen 2021. 300. szerkesztő
2. – CZUKOR P. – SZALONTAI CS. – SZEVERÉNYI V.  
*Settlement, economy and society in the Late Bronze Age in Eastern Hungary: The launch of a new project.*  
Hungarian Archaeology e-Journal 2021 Winter, 1–8.
3. – CZUKOR P. – SZALONTAI CS. – SZEVERÉNYI V.  
*Település, gazdaság és társadalom a késő bronzkori Kelet-Magyarországon: egy új projekt kezdete.*  
Magyar Régészet Online magazin 2021 Tél, 1–8.
4. – SZEVERÉNYI VAJK  
*Váncsod, Szénás-dűlő (62490)*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen, 2021.167-176.
5. – SZEVERÉNYI VAJK – HÁGA TAMARA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – MESTER PÉTER – CSERPÁK – LACZI ORSOLYA  
*Derecske, Bikás-dűlő.*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamária. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 80-89.



**SÁNDOR ZITA**

1. – BÁN-SZABÓ EDIT – VÁRADI KATALIN  
*Egyiptomi KÓDorgó. Fedezd fel a sírkamra rejtélyeit!*  
(Hátizsákkal a múzeumban foglalkoztató füzetek) Összeállította:  
Bán-Szabó Edit, Váradi Katalin, Sándor Zita.  
Déri Múzeum, Debrecen, 2021

**SZABÓ ANNA VIOLA**

1. *HATÁR-sorSOK. Kiállítás katalógus.*  
Szerk. Váradi Katalin. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 102.  
olvasószerkesztő
- Képtörténetek a Fotótárból 3-13:*
2. *Jutalomutazás [Hajdú-bihari tsz-tagok budapesti látogatásának propagandaképei, 1961] (2021. január 1.)*
3. *Cífraszűrrel betakarva [Dragota Sándor debreceni földbirtokos és a nemzeti szűr esete, 1863] (2021. március 22.)*
4. *Kossuth Lajos temetése [Amatörképek a Déri Múzeum Fotótárában, 1894] (2021. április 1.)*
5. *Dézi Lajos amateur (2021. május 3.)*
6. *A pünkösdi királynő legyezője [Jótekonyság és reklám, 1894] (2021. június 7.)*
7. *Szalkayék, a társadalom orvosai (2021. július 1.)*
8. *A Maurer tanya szőlője [A Csokonai Kör ásatása, 1901] (2021. július 28.)*
9. *Fényképészek a Hídivásáron [Balogh Rudolf, Ecsedi István, Kozmann Leó] (2021. augusztus 26.)*
10. *Gyóni Géza múzsaí (2021. szeptember 30.)*
11. *Csokonai és a fényképész [Izsó Csokonai-szobráról, a 150. évfordulón] (2021. november 3.)*  
<https://www.derimuzeum.hu/muzeumiblog>

**SZABÓ LÁSZLÓ**

1. *Derecske, Kösely (Tekeres) II., Nagykereki, Szőlős-halom*
2. – BŐR GABRIELLA-DEÁK RITA  
*Nagykereki, Dusnok-patak-part, Nyárfa-lapos*

3. – DEÁK RITA – MÁRKUS GÁBOR  
*Nagykereki, Csörsz-árok*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamaria. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 55-63, 254-258, 263-272, 278-282.

**SZABÓ LÁSZLÓ, D.**

1. *Debrecen, Nagy-tanya,*
2. *Debrecen, Czakó-tanyától nyugatra,*
3. *Debrecen, Nagy-Mező-dűlő,*
4. *Mikepércs, Nagy-Mező-dűlő kelet, halom,*
5. *Mikepércs, nagy-mező-dűlő kelet,*
6. *Hencida, Gyűrű-szeg,*
7. *Bojt, Gyűrű-szeg,*
8. – PRISKIN ANNA – SZEVERÉNYI VAJK – HÁGA TAMARA – MESTER PÉTER – CSERPÁK – LACZI ORSOLYA  
*Derecske, Bikás-dűlő.*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamaria. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 38-39, 40, 41-42, 43-44, 45-47, 80-89, 208-210, 211-213.
9. *Berettyóújfalú, Nagy-Bócs 3.*
10. *Berettyóújfalú, Berettyószentmárton, Pap János tanyája*
11. *Debrecen, Középkori mezőváros (Nyugati kiskörút, Arany János u.)*  
In: Régészeti kutatások Magyarországon 2014. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2021. 12., 47.,
12. *Debrecen legrégebbi épületei*  
<https://www.derimuzeum.hu/regeszet/erdekesssegek.php?id=11>
13. *Egy bombatölcsér feltárása*  
<https://www.derimuzeum.hu/regeszet/erdekesssegek.php?id=12>

**SZÁSZFALVI MÁRTA, P.**

1. *„Fesztiválizáló jubileumok”. A reformáció százados évfordulói.*  
In: Hitélet és vallásosság a Kárpát-medencében 11. szerk. Pilipkó Erzsébet – Fogl Krisztián Sándor. Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém 2021. 323–348.

2. *Szakraális szépségek a református vallási turizmus szolgálatában.*  
Sárospataki Füzetek 2121/1. 77-92.

**SZEVERÉNYI VAJK**

1. – DANI JÁNOS  
*Archaeological evidence for steppe and Caucasian connections in the Carpathian Basin between the 4th and mid-3rd millennia BC – Is there a ‘Yamnaya package’?*  
In: The Caucasus: Bridge Between the Urban Centres in Mesopotamia and the Pontic Steppes in the 4th and 3rd Millennium BCE. The Transfer of Knowledge and Technologies Between East and West in the Bronze Age. Hansen, S. et al. (eds.) Frankfurt a.M. 2021, 251-264.
2. – KISS V. – CZENE A. – CSÁNYI M. – DANI J. – FÁBIÁN SZ. – PFISCHL K. – GERBER D. – GIBLIN J. I. – HAJDU T. – KÖHLER K. – MELIS E. – MENDE B.G. – PATAY R. – SZABÓ G. – SZÉCSÉNYI-NAGY A. – KULCSÁR G.  
*Methods and opportunities in the research of Bronze Age communities – The outcomes of the bioarchaeological research programme of the Momentum Mobility Research Group (2015-2020).* Hungarian Archaeology e-Journal 2021 Autumn, 1-13.
3. – KREITER A. – DANI J. – GUCSI L. – KISS V. – KULCSÁR G. – SKODA P. – SZATHMÁRI I.  
*The Middle Bronze Age Füzesabony pottery style of the Carpathian Basin.*  
In: Crafting pottery in Bronze Age Europe: the archaeological background of the CRAFTER Project. Stojanović, B., Vučković, V. & Filipović, V. (eds.) Paraćin: Hometown Museum Paraćin, 49-69.
4. – KISS V. – CZENE A. – CSÁNYI M. – DANI J. – FÁBIÁN SZ., P. – PFISCHL K. – GERBER D. – GIBLIN J. I. – HAJDU T. – KÖHLER K. – MELIS E. – MENDE B. G. – PATAY R. – SZABÓ G. – SZÉCSÉNYI-NAGY A. – KULCSÁR G.  
*Módszerek és lehetőségek a bronzkori közösségek kutatásában – A Lendület Mobilitás kutatócsoport bio régészeti elemzési eredményei (2015-2020).*  
Magyar Régészet 2021 Ősz, 1-13.
5. – PRISKIN A. – CZUKOR P. – SZALONTAI CS.  
*Settlement, economy and society in the Late Bronze Age in Eastern Hungary: The launch of a new project.*  
Hungarian Archaeology e-Journal 2021 Winter, 1–8.
6. – PRISKIN A. – CZUKOR P. – SZALONTAI CS.  
*Település, gazdaság és társadalom a késő bronzkori Kelet-Magyarországon: egy új projekt kezdete.*  
Magyar Régészet Online magazin 2021 Tél, 1–8.

7. – PRISKIN ANNA  
*Váncsod, Szénás-dűlő (62490)*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamaria. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 167-176.
8. – PRISKIN ANNA – HÁGA TAMARA – D. SZABÓ LÁSZLÓ – MESTER PÉTER – CSERPÁK – LACZI ORSOLYA  
*Derecske, Bikás-dűlő.*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamaria. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 80-89.

**SZOLNOKI LÁSZLÓ**

1. *Derecske, Hasszó-lapos északi part 1.*
2. *Derecske, Hosszú-lapos*
3. *Derecske, Kis-Radó-dűlő II.*
4. *Berettyóújfalú, Kék-Kálló-csatorna-part*
5. *Váncsod, Tökös-part 1-2.*
6. *Gáborján, Szajhán-dűlő*
7. *Gáborján, Tökös-kert*
8. *Gáborján, Tökös-kert 1.*
9. *Gáborján, Kis-erdei-dűlő*
10. *Hencida, Sárkány-sziget*  
In: Sztrádaörökség. Válogatás az M35-ös és M4-es autópálya régészeti feltárásaiból. Szerk.: Kolozsi Barbara – Nagy Emese Gyöngyvér – Priskin Annamaria. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 64-65, 66-68, 76-79, 112-115, 177-179, 180-185, 188-190, 191-193, 194-202, 203-205.

**VÁRADI KATALIN**

1. *HATÁR-sorSOK. Kiállítási katalógus.* Szerk. Váradi Katalin. Déri Múzeum, Debrecen, 2021. 104.  
szerkesztő  
tárgyleírások
2. *Bordás Bertalan: Diáktüntető Budapest és demonstrációk Londonban. Annona Nova XII. A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve.* Szerk.: Ónya Balázs. Pécs, PTBTK KKSz 2021.  
szakmai lektor

3. *Trianoni imák/ Trianoni Karácsony 1* (2021.december 8.)
4. *A soproni népszavazás emlékei/ Trianoni Karácsony 2* (2021. december 16.)
5. *Sisi-kultusz képeslapokon/ Trianoni Karácsony 3:* (2021. december 22.)  
<https://www.derimuzeum.hu/muzeumiblog>
6. *Nemzeti gyásznap* (2021. november 4.)
7. – KOROMPAI BALÁZS *Október 6., az aradi vértanúk napja* (2021. október 6.)
8. *Debrecen első sportegyesülete, a DTE (Debreceni Torna Egylet) /Olimpia a Déri Múzeumban 13.* (2021. augusztus 7.)
9. *Lovaglási emlékek – Hadházy Levente katonaorvos, a kiváló sportoló. /Olimpia a Déri Múzeumban 12.* (2021.augusztus 7.)
10. – NOVÁK ÁDÁM *Futási emlék – Kegyeleti staféta 1926-ból. /Olimpia a Déri Múzeumban 9. rész* (2021. augusztus 4.)
11. *Úszási emlék. /Olimpia a Déri Múzeumban 5. rész* (2021.augusztus 2.)
12. *Az első tokiói úszó arany margójára. Hajós Alfréd építész, az első olimpiai úszóbajnok. /Olimpia a Déri Múzeumban 2.* (2021. július 28.)
13. *Az 1921. XXXIII. törvény cikk becikkelyezése.* (2021. július 26)
14. *Móra László Párbeszéd című költeményéhez.* (2021. június 22.)
15. Trianoni és kiállítási cikksorozat 5. *Mácsai dalkör emlékei.* (2021. június 8.)
16. Trianoni és kiállítási cikksorozat 4. *Menekültek Debrecenben.* (2021. június 7.)
17. Trianoni és kiállítási cikksorozat 3. *Irredenta iskolai füzetek.* (2021. június 6.)
18. Trianoni és kiállítási cikksorozat 2. *A Pesti Hírlap tiltakozó lapszáma.* (2021. június 5.)
19. Trianoni és kiállítási cikksorozat 1. *Boldog békeidők térképeken.* (2021. június 4.)
20. *Reményik Sándor költészetéről.* (2021. június 3.)
21. *Térey Sándor Új talpra magyar című költeményéhez.* 2021. május 19.
22. *Debrecen kiváló „parkírozója” (Pohl Ferenc munkássága).* (2021. május 14.)  
<https://www.facebook.com/derimuzeum.debrecen/posts>

### Rövidítések

Bp.	Budapest
Db.	Debrecen
DE	Debreceni Egyetem
DM	Déri Múzeum
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
PTBTK KKSz	Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Kerényi Károly Szakkollégium
VKM	Városközpont Magazin (Debrecen)
TREGY	Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények





TERMÉSZETTUDOMÁNY  
TÖRTÉNETTUDOMÁNY  
NUMIZMATIKA  
NÉPRAJZ  
MŰVÉSZETTÖRTÉNET  
IRODALOMTÖRTÉNET  
MUZEOLÓGIA, MÚZEUMTÖRTÉNET  
MÚZEUMPEDAGÓGIA  
GYŰJTEMÉNYI MUNKA  
KIÁLLÍTÁSOK  
ÁLLOMÁNYVÉDELEM

ARS LONGA VITA BREVIS EST



HISTORIA EST MAGISTRA VITAE